

کورده له میسر

به دریژایی سه ده کان

منتدی اقرأ الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

نووسیخی:
دورییه عهونی
مهحمود زاید
عستهفا عهوهز

حوسین مستدفا
له عه ره ییبه وه کردوونه به کوردی
2013

کورد له میسر به دریژایی سه ده کان

نووسین و ناماده کردنی:

دورییه عهونی مه حمود زاید مسته فا عه وهز

وهرگیرانی له عه ره بی:

حوسین مسته فا

۲۰۱۳

ناوی کتیب: کورد له میسر به دریژایی سه ده کان
له نووسینی:

دورییه عهونی،

مه حمود زاید،

مسته فا عهوز

وهرگیڕانی له عه ره بی: حوسین مسته فا

نه خشه سازی ناوه وهی کتیب: سامی فه تاح

به رگ: ته یب مو عته سم

وینه کان: له ئینته رنیته وه

بلاو کراوه ی: خانه ی چاپه مه نی سوړان

چاپی یه که م: ۲۰۱۳

تیراژ: ۵۰۰ دانه

نرخ: ۴۰۰۰ دینار

ژماره ی سپاردن: له به ریوه به رایه تی گشتی کتیبخانه کان
ژماره ی سپاردنی (۲۶۵۶) سالی (۲۰۱۳) ی پیدراوه

مافی له چاپدانه وهی پاریزراوه

ديارى و پيشكه شه :

بهو جواميرانهى
ته مەنىكى دوورو دريژ
دەريدا بوون و تىكووشان.
زورجار كهوتن و ههستانه وه و تىكنه شكان!
له مەيدانى رمبازين و تىخ و شيرا
له مەيدانى فەلسەفە و هونەرو بيرا
به ناو ههزاران دركەزى دوژمنانى سهختگيرا
خويان و ميژووى لهت لهت و
به جهستهى پر برين و ژانه وه،
هەر رويشتن و نه كهوتن و نه پسانه وه!
به لام ئاخ!! نه گەيشتنه ئەم رۆژگارە
تا ببينن ئەو ئالايەى بوى تىكووشان،
وا بالاكەى گەيشتۆته قوببەى ئاسمان!!

(وه رگير)

ناوه پۆك:

- 6..... پێشهکی وه رگێت.
- 13..... کورد له کتێبه ئاسمانیه پیرۆزه کاذا.
- 15..... پێشهکی (نوسخه عه ره بیه که).
- 19..... کورده کان کێن و له کوپوه هاتون؟
- 24..... بهشی یه کهم: په یوه ندی کوردی - فیرعه ونی:
- 25..... په یوه ندی فیرعه ونی - میتانی.
- 29..... دۆزینه وه ی په یکه ری "توت عنخ نامون" له دهۆك.
- 32..... بهشی دووم: کورد له میسر، بهر له دهوله تی نه ییوی:
- 33..... سه رده می پێش ئیسلام.
- 35..... هاتنی کورد بۆ ناو ئیسلام.
- 36..... بوونی کورد له میسر، بهر له دهوله تی نه ییوی.
- 38..... بهشی سێهه: کورد له میسر له سه رده می نه ییوی:
- 39..... هاتنی یه که مجاری کورد بۆ میسر.
- 43..... سه لاهه ددین نه ییوی و حکومه ته کی له میسر.
- 44..... خه سه له ته کانی سه لاهه ددین نه ییوی.
- 47..... کورد له سوپای سه لاهه ددین له میسر.
- 50..... رۆلی کورد له سه رده می حوکی سه لاهه ددین.
- 52..... دهوله تی نه ییوی کوردی له دوا ی سه لاهه ددین نه ییوی.
- 53..... نه و شوینه واره بیناسازیانه ی سه لاهه ددین نه ییوی به جێ هێشتوون.
- 58..... نه و ناوچانه ی که کورده کان له کوردستان و ده ره وهیدا ده ژیان.
- 59..... ناودارانی کورد له میسر له سه رده می نه ییوی.
- 64..... کۆتایی دهوله تی نه ییوی کوردی.
- 69..... شوینه واری کورده نه ییوی به کان له میسر.
- 76..... بهشی چوارهم: کورد له میسر له سه رده می مه مالیکه کان:
- 77..... کورته یه ک له مێژووی مه مالیک له میسر.
- 78..... به نه چه ی مه مالیکه کان.
- 79..... به ناویانگترین نه و کوردانه ی میسر له سه رده می مه مالیکه کان.
- 83..... نه و ئه رکانه ی ئه میرو سه رکرده کورده کان له سه رده می مه ملوکیه کان.

٨٥.....	بوون به والی به سەر گشت هه‌ڕێمه‌کانی میسر.....
٨٨.....	روا‌قی کوردان له‌ ئه‌زه‌ری شه‌ریف.....
٩١.....	حوجره‌ی کوردان و ره‌وتی په‌روه‌ده‌یی و به‌پێوه‌بردن.....
٩٩.....	پنجهم: کورد له‌ میسر له‌ سه‌رده‌می عوسمانی تا سه‌رده‌می محمهد عه‌لی؛
١٠٠.....	کورد له‌ میسر له‌ ژێر حوکمی عوسمانی.....
١٠٣.....	هه‌لوێستی کورد له‌ هه‌رشێ فه‌ره‌نسی بۆ سه‌ر میسر.....
١٠٦.....	رۆڵی (سلیمان الحلبي الکوردی).....
١١١.....	محمهد عه‌لی پاشا و ره‌چه‌له‌که‌ کوردیه‌که‌ی.....
١١٤.....	کورتێ ژبانی محمهد عه‌لی پاشای دامه‌زرێنه‌ری میسری نوێ.....
١١٨.....	فه‌رمانه‌ سه‌ریازی و کارگێڕیه‌کانی کورد له‌ سه‌رده‌می محمهد عه‌لی پاشا.....
١٣٠.....	شه‌شه‌م: ناو‌داران و بلیمه‌تانی میسری، که‌ کوردی ره‌سه‌ن بوونه‌:.....
١٣١.....	خانه‌واده‌ی ته‌یموری له‌ میسر.....
١٤١.....	مالباتی به‌درخانیه‌کان له‌ میسر.....
١٤٥.....	مالباتی "کوردی".....
١٥٣.....	به‌ناو‌بانگترین که‌سایه‌تییه‌کانی میسری به‌ ره‌سه‌ن کورد.....
١٥٤.....	میری شاعیران (ئه‌حمده‌ شه‌وقی).....
١٥٩.....	قاسم ئه‌مین.....
١٦٠.....	محمد علی عونی.....
١٦٥.....	عباس محمود العقاد.....
١٧٠.....	عامر العقاد.....
١٧١.....	ابراهیم رمزی.....
١٧٢.....	دکتور حسن ظاظا.....
١٧٥.....	دکتوره‌ سه‌هر القلماوی.....
١٧٦.....	شیخ عبدالباسط عبدالصمد:.....
١٧٨.....	به‌شداری کورده‌کانی میسر له‌ بواری هونه‌ری.....
١٨٤.....	به‌شی جه‌وته‌م: گه‌شته‌ مه‌یدانییه‌کان:.....
٢٠٠.....	سه‌رچاوه‌کان (عه‌ره‌بییه‌کان).....
٢٠٨.....	نووسه‌رانی کتێب.....

پیشه کی وەرگیر:

به دريژاي ميژوي مرقايه تي، چه ندين نه ته وه ي جيا جيا له توره مه و پشتي نه ته وه ي تر دا كه وتونه ته وه و ليره و له وي به سهر خاك و له وه پگا و زه وي به راودا راگه يشتون و ناويان كر دته وه، به لام له گه ل هيزو ويستي ناوه دانكر دنه وه شدا، هيزي ته ماعگيرو خوويست، هه ركاتي كه خوي به هيز ديتبي و ده وروبهره كشي به لاوازو بيده سولات، نه وا شو لي داگيركاري لي هه لكر دوه و نه ك هه ر مال و مولكيان زه وت كر دون، به لكو قريان ده خه لكه كيش خستوه و له ناويان بر دون، يان له ناو خوياندا توندويانيانه ته وه. بويه نه گه ر له ملا نه وه ته وه توره مه ي نوي سهر يان له قاپيل دهر هيتابي، له ولاشه وه نه ته وه ي دي ناويان چوته وه ناو لانكان و بپري بپري سهر يان هه لئه داوه ته وه و ميژوه كه شيان كوئر بوته وه. له ناوه شدا نه ته وه و گه لي وا هه بووه سهر سه ختانه به رگري له بووني خوي كر دوه و به نرخي سهر و گياني روله كاني، ناو و ميژوو و ناسنامه ي خوي و خاكه كه ي له ده ستي ده ستر يژكاراني ده سه لاتدار پاراستوه. دياره نه و پاريزگاري له بوون و ناسنامه يه هه روا به ناساني نه بووه و چير يوكي ناو نه فسانه كانيش نيه، به لكو نه مه سهر بورده و واقيعيكي راسته قينه ي تال و به سوييه، كه به دريژاي ژياني مرقايه تي هيشتا نه و شوين زامانه هه روا خوين و زوخاويان لي ده تكي.

يه كيك له و گه ل و نه ته وانه ي به دريژاي ميژوو تا نه مپوشي له گه لدابي، وه ك نارد ي ناو ته پاشان په رت و بلاو كراوه ته وه و خاك و نيشتمان هه ي داگيرو دابه ش كراوه و روله بيوه ي و مرقا دقسته كاني به شمشير و خومپاره و به پيلان و ريگه و تننامه كان خه لتاني خوين كراون و خاك و زيدي شيان سووتين دراوه، گه لي كورده. به لام نه و گه له ژيان دقسته له ناست نه و هه موو دوژمنه زورو زه و ندان هه هر چوار كه نار، سهر و مالي خوي ناوه ته پارسه نكي نازادي و زيندوو هيشتنه وه ي ناسنامه كه ي، بويه نه گه ر له سهر ده ستي دوژمنه داگيركاره

دلڙهه قهه کان رووبه پووی قپکردن بۆتهوه، به لām نه و کورده نه خۆی داوه ته دهستی قهدهری دۆژمان، نه له ترسی سهری خۆی دهستبهرداری خاك و میژوو و ناسنامهكهی بووه. بۆیه نهگهرجی سهدان ساله له هه موو لاه راوده نری و دهكوژری، به لām سهری زیندووی خۆی و میژوو و ناسنامهكهی به بلندی هیشتۆتهوه له مهیدانی سهختی ململانی و هك سواری برینداری نه بهز، هه به سهر پشتی نه سپی شوڤشدا له مهیداندا جهنگاهه و تا نه مپوش، كه هه رچهنده خوین له سهراپای گیان و جی زامهکانی دهتکی، به لām وهك دهیان نه تهوهی بزد بوو، بزد نه کراو نه توینرایه وه له ناو نه چوو، به لکو تا رۆژگار زیاتر هه لده کشی، نه و کورده زیاتر له مهیداندا درده كه وی و به دهنگی نییره وه به رووی دۆژماناندا چه قیوه و داوی هه موو سهروه ریبهکانی خۆی دهکاته وه هه ویو بی یان سبهی، تهواوی خاك و مافو سهروه ریبهکانی خۆی و درده گرته وه.

له ناو نه و ململانی سهخت و دژوارانه دا، هه رچهنده كه كورد خۆی گرتو نه توایه وه، به لām له هه ندیک قوناغ و ویستگهی نه و کاروانه خویناویه دا، چ بۆ ده ربا زکردنی سهرو گیان بووی تا ده رفه تی هه لسانه وهی بۆ دینه پیتش، چ بۆ گه پان به دواي سه رچاوهکانی ژیان و ژیا ری و خوینده واری و زانست بووی، چ وهك دور خستنه وهی بی ویستی خۆی بووی، لییره و له وی، په نای وه بهر په سیوان بردووه له ولاتانی دور یان نزیک، له به رچاوان یان لاتهریک، خۆی گرتۆته وه و تیکه له به کۆمه لگا کانیان بووه وهك میوانیکی رهزا قورس نا، به لکو وهك هاو لاتییه کی خۆجییی وه فای نواندووه و دلسۆزو نه مهك له چاو بووه بۆ نیشتمانی دووه م په ناگهی ژیا نی، به لām وه نه بی له بنه چهی ره سه نی خۆی هه تره بووی و حاشای له کورد بوونی وه کردی. خۆ نه گه ر به دواي سه لماندنی نه و رایه شماندا بگه ریین و بمانه وی سۆراخ له دۆتمام و پسمامه کانمان له قوژنهکانی جیهاندا بکهین، ده بی بست به بستی ولاتانیان به دوا دا بپشکنین و دۆکیۆمینته میژووییه کان هه لدهینه وه به ره چه له کی هه ر یه که یاندا

بچینه‌وه و سه‌ریان ببه‌ینه‌وه به‌ر ده‌رگای ماله باوانیان له هه‌واره به‌جیماوه‌کانیان. خۆ ئه‌گه‌ر ئیتمه‌ش خۆمان زاتی ئه‌وه‌مان نه‌بوو ده‌ست له‌خۆمان بنێین و سه‌رێ له‌سه‌ری دۆست و ئه‌حبابان هه‌لکه‌ین، ئه‌وا میژوونووسان لێره‌و له‌وێ، مینا ئه‌و سێ به‌پێزه‌ی ئه‌م کتێبه‌یان به‌ده‌سته‌جهمعی نووسیه‌وه‌و لێفه‌یان له‌سه‌ر هه‌ندی له‌ ئاشنا دابراوه‌کانمان هه‌لداوه‌ته‌وه، یان هه‌ر خودی ئه‌و نه‌وه‌ ره‌سه‌ن‌زادانه‌ی هه‌تره‌ له‌ نیشتمان و زیدی باوان، وه‌ک ئاوی ساوی جۆگه‌له‌ی بنار، به‌ره‌و رووباری به‌خوڕ داده‌گه‌پێن و تیکه‌لی ده‌بنه‌وه، ئه‌وان به‌خۆیان و به‌ده‌ستچنی مه‌عریفه‌و پێشه‌و ناو و ئاوبانگیانه‌وه، ناسنامه‌ی کوردبوونی خۆیان ساغ ده‌که‌نه‌وه.

ئه‌م کتێبه‌، (کورد له‌ میسر، به‌دریژایی سه‌ده‌کان) چاپی یه‌که‌می ٢٠١١ی قاهره‌یه‌و مامۆستا نوری بێخالی له‌ میسر به‌دیاری بۆیه‌ینام، له‌ نووسینی هه‌ریه‌که‌ له‌ نووسه‌رانی میسری (خاتوو دوپه‌یه‌ عه‌ونی - نووسه‌ر و ژژنامه‌وانی به‌ ره‌سه‌ن کورد، مه‌حمود زاید - مامۆستای یاریده‌ده‌ر له‌ زانکۆی ئه‌زه‌رو پسپۆر له‌ کاروباری کورد له‌ میژووی هاوچه‌رخ، مسته‌فا عه‌وز - مامۆستای میژوو و شارستانییه‌تی ئیسلامی له‌ زانکۆی ئه‌زه‌ر) ده‌رباره‌ی میژووی کوردیان نووسیه‌وه‌ له‌ میسر. ره‌نگه‌ که‌م تا زۆر خۆینه‌ران و رۆشنه‌بیرانی کورد ئاشنایه‌تییه‌کیان به‌ ناودارانی کورد هه‌بی له‌ میسر، به‌لام زۆر ده‌گه‌مه‌نن ئه‌وانه‌ی قورسایی پێگه‌ی کورد له‌ میژووی میسر درک پێ ده‌که‌ن، به‌تایبه‌تی له‌ سه‌رده‌می ده‌وله‌تی ئه‌یوبی، له‌سه‌رده‌ستی سه‌رکرده‌ی قاره‌مانی کورد سه‌لاحه‌ددینی ئه‌یوبی و ده‌وله‌تی هاوچه‌رخ میسر له‌سه‌ر ده‌ستی پاشایه‌کی بوژیرو دانا، که‌ مه‌مه‌د عه‌لی پاشای گه‌وره‌ بووه‌. وێرای ئه‌و هه‌موو پله‌و پایه‌و خزمه‌ته‌ زۆره‌ی که‌ قاره‌مانان و خۆینه‌ده‌وارانی کورد به‌ دلسۆزییه‌وه‌ پێشکه‌شیان به‌ ولاتی میسرو ئیسلام کردووه‌ له‌ هه‌موو بواره‌که‌وه‌.

ئه‌م کتێبه‌ ئه‌گه‌رچی زۆر به‌ کورتیش بێ، به‌لام تیشک ئه‌خاته‌ سه‌ر

به شێکی گرنکی میژووی کورد له تاراوگه، بۆ ئەمەش پشتیان به دهیان سهراوهی گرنکی میژوویی و ئەو سەردانه مەیدانیانە بەستوو، که راستەوخۆ بۆ سۆراخپرسین به گوندو شارەکانی کورد لەناو میسر دا گه پاون، که زۆرینهی خەلگه کهیان له بنهچهی کورده رهسه نه کانن. به لām وهك ئەو نووسهر به پێزانە له کۆتا پهره گرافی کتێبه که دا وهك روونکردنه وه رایانگه یاندوو، ئەمەى لهو کتێبه دا هاتوو، نهك هه موو میژووی کورد نییه له میسر، به لکو ئەمە ته نهها به شێکی که مه و له کاتی هێنانه وهی نمونه کانیش، ته نهها نمونه یان له چه نهه خانە وادهیهك وه رگرتوو وه زۆریه ی خانە واده کانی تر، که هه ر ناویان هاتوو وه که سایه تییه گرنکو و ناو داره کانیان له م کتێبه دا به سه ر نه کراونه ته وه، که خۆزگه وا نه بوایه و تا بکرا بوایه هه یچ کام لهو کورده خاوهن وه زیفه ی بالای میری و پێگه ی مه عریفی و رۆشن بیری فه رامۆش نه کرا بووان، بۆ ئەوه ی ئێمه مانان و خوێنه ری غهیره کوردیش، به تایبه تی عه ره به کان، باشتەر ئاشنای کورد ببان و درکیان به توانا و بویری و دلسۆزی و پاکی ئەو کوردانه ببردبا، که سه رتۆپی میژووی سه دان سالی رابردووی عه ره بو ئیسلام بوونه.

ئەم کتێبه که لاپه ره یه کی نوێیه له سه ربرده ی ژبانی کورد له تاراوگه، وه نه بی کۆتا پهره و دوا جۆگه له ی ساو بی، به لکو وهك پێشتەر گوتمان، ئاوپ وه هه ر لایی بدهینه وه، ئەوه پسمام و خالۆزاو پورزا کانیان، له ناو کۆمه لگای فارس و چه رکهس، تورک و ئه رمه ن، عه ره بو رۆم و رووس، ئینگلیزو فه رهنگ و نه مریکی، که وهك نێرکی رێواس به ناسکی سه ریان ده ره یناوه و هه موو لایه کیشیان هۆگر به خۆشمیژی و خۆشته به ی خۆیان کردوو وه ئەو پۆ کورد ئەگه ر وهك نه ته وهش له ناویاندا تاقانه ی غه ربیه بی، به لām تاکه کانی کورد وهك هاو لاتی نیشتمانی دووه میان، پێگه یه کی مه عنه وی باشیان هه یه و تا دی ناست و کاریگه رییان له کۆمه لگای مۆفایه تیدا ده رده که وی.

له و روانگه یه وه، وه رگێپانی ئەو کتێبه م بۆ زمانی کوردی زۆر به گرنک

زانی، تا رۆلەى كورد بێتاگا نەبن لە میژووی پر سەروەری و پەرش و بۆلۆی
 گەلەكەیان. دەمەوی ئەوەش بە خۆینەری خۆشەویست رابگەیهنم، كە
 بەندە ئەوەندەى پێمكراى لە وەرگێراندە تاییبەتمەندى نووسینی ئەو سێ
 نووسەر بەپێزەم لە بەرچا و گرتوو و وردو درشتى نووسینەكەیانم وەك
 خۆی وەرگێراوە، چونكە كەتیبەكە زادەى سێ شێوازی نووسینە،
 یەكێكیان كە تاییبەتمەندە لە بواری رۆژنامەوانی و بەو پێشەشەو كە خۆی
 لە رەچەلەكى كوردە، بۆنى ھاوسۆزی بۆ باوان و رەچەلەكەى ئی دیت و
 خۆینەر تام بەو ھەستەى ئەو دەكات، بێ ئەوەى بەنى زیادى دەدوا دابن. ئەو
 دوو بەپێزەى تریش كە تاییبەتمەندى بواری میژوون لە زانكۆی ئەزھەر، شێواز و
 دیدگای تاییبەتیان ھەبە بۆ نووسینەوێ میژوو. بۆیە من بە پەیبەردن بە
 تاییبەتمەندى و شێوازی نووسینی ئەوان، نەمویستوو ئەو مۆركە نادیدە بگرم،
 بەلكو وەك خۆی و بە سادەیی و كوردییەكى رەوان رستە بە رستەم
 وەرگێراوەتە سەر زمانى كوردی. وە ئی دەبێ ئەوەش بزانی كە سەرەپای
 ئەوێ شێوە زمانى میسرى بۆ خۆی تاییبەتمەندییەكى ھەبە و چەندین وشە و ناو
 و زاراوەى ھەن، كە لە شێوەزارى دیکەى عەرەبیدا نین، بەلام وێرای ھەموو
 ئەمانەش كەتیبەكە پرە لە وشە و دەستەواژەى توركى كۆن، بەو پێشەى كە ئەو
 بەشەى میژووی میسر كە پەیوەستە بە كورد، بە ھوكمى ئەوێ زۆرینەى
 كە سایەتى و مالباتە كوردەكانى روویانكردۆتە میسر لە كوردانى بن دەستى
 توركیای سەردەمى عوسمانى بوونە، ھەمیش بەھۆى كاریگەری و پێگەى
 دەولەتى عوسمانى، وشە و دەستەواژەگەلى جۆراوجۆر، نەخاسە لە بواری
 سەربازى، خزانەتە نۆ زمانى نەتەوێكانى دەوروبەر، بە تاییبەتى بۆ ناو زمانى
 كوردی و عەرەبى، بۆیە لە زۆر شوێندا پێویستی كردوو كە ناو و
 دەستەواژەكان وەك خۆیان بنووسرێنەو و لە پەراوێزدا مانایان بۆ بنووسرێ،
 جا چ پەراوێزى نووسەر بەپێزەكان، كە ئاماژەیان بۆ سەرچاوەكان كردوو و

له ژیره وهی لاپه په کاندانوسراونه ته وه، چ ئو په راویزو تیبینیان هی بنده نووسیونی، که له هه مان شوین و له ناو رسته که دا له ناو که وانه یه کدا به ئاماژه ی (....) نووسیومن، یان ئه وانه ی له مالپه پی ویکیپیډیا وه رمگرتوون (....) ویکیپیډیا (ر). چونکه ئو ناو و زاراوانه بوونه ته به شیک له ناو و زاراوه و وشه ی به کارهاتوو له ناو زمانه کانی دیکه دا. به لام کاتیک که گه یشتوومه ته سه ر ناوی شوینه کان، هه روه ها ئو سه رچاوانه ی که نووسه ران په نایان بۆ بردوه، هه موویانم هه ر به زمانی عه ره بی نووسیونه ته وه، بۆ ئه وه ی کاتیک که که سیك به دوا ی شوینه که یان سه رچاوه که دا بگه پی، ناوه که ی به عه ره بی له به رده سندا بی ئاسانتره تا ناویکی وه رگپرډاو، چونکه کاتیک که ناوه کان له زمانیکه وه بۆ سه ر زمانیکه دیکه وه رده گپرډین، به هوی جیاوازی پیته کانی زمانه وه، گورپان به سه ر فونه تیکی ناوه کاندان دیت و جوریکه تر وه رده گرن، ئه وکاتیش دوزینه وه ی ناوه راسته قینه که ئه سته متر ده بیت.

ئوهش لای خوینه رو روشنبیری کورد روونه که هیچ هه ول و نووسینیک بی کم و کوپی نییه و هه میشه که سانی دیکه هه نگای تر هه لده گرن و زیاده یه ک ده خه نه سه ر خه زمانه ی ئه وه ی نووسراوه و ئه وه ی کراوه . به هه مان شیوه ش، ئه م کتیه وه ک گوتم چونکه به کورته لیپراوه ته وه و باسی له چپوک و میژووی ته واوی کوردانی میسر نه کردوه، بۆیه که م و کوپی تیدا به دی ده کری و هیوامان وایه ئو به پزانه، یان هه ر دلسوزیکه تر ئو چه ند لاپه په میژووه دره وشاوه یه ی میسر بنووسیه وه و ئه م هه نگاوه ی ئه و سی نووسه ره ته واو بکات. هه روه ها ده بی ئه وهش بلیم که وه رگپزانه که ی منیش بی که م و کوپی نییه، به تایبته که وه ک پیویست ده ستم وه سه رچاوه له بواره که دا رانه گه یشت. به لام ده بی ئه وهش بزانیین که زانیارییه کانی ئه م کتیه سه باره ت به کورد زور تازه و گرنگن، نه خاسه بۆ ئه وانه ی له بوازی میژوودا سه ره ده ربیان هه یه.

سەرزه‌مینی بلیمه‌تان:

ره‌گه‌زی میسری که ده‌که‌وێته جهرگه‌ی کیشوه‌ری ناوین، خال‌و‌شوینی به‌یه‌ک‌گه‌یشتنی نه‌وه‌ی (حامیه‌کان و سامیه‌کان) ه. (سامیه‌کان به‌عه‌ره‌بو به‌نی ئیسرائیلی و نه‌ته‌وه‌کانی رۆژه‌لات ده‌گوتری و ده‌گه‌پێنه‌وه‌ سه‌ر نه‌وه‌ی سامی کوپی نوح، به‌لام حامیه‌کان به‌ ئه‌فریقیه‌کان و قیبتی و نه‌ته‌وه‌کانی رۆژئاوایی ده‌گوتری و ده‌گه‌پێنه‌وه‌ سه‌ر نه‌وه‌ی حامی کوپی نوح... و)

له‌ میسر، ئه‌وروپای سپی و ئاسیای زه‌رد و ئه‌فریقای ره‌ش به‌یه‌ک ده‌گن. بۆیه‌ میسر ئه‌و تیکه‌له‌ کیمایه‌ی نێوان خۆینه‌کانی ناسی، به‌لام خودی گه‌له‌که‌ی تیکه‌له‌ نییه‌^١... ره‌سه‌نایه‌تی خودی میسریه‌که‌ خۆیه‌تی، یان مۆرک و شه‌قله‌ میسریه‌که‌یه‌، که‌ ناوه‌ند و کۆیه‌ له‌ هاوسه‌نگی و گونجاندنیکی نایابدا^٢.

جه‌مال هه‌مدان^٢

"شه‌ره‌فیکی گه‌وره‌یه‌ بۆ ولاتی کوردان دوو قاره‌مانی نه‌مری به‌ جیهانی ئیسلامی به‌خشیون، که‌ سه‌لاحه‌ددین و مه‌مه‌د عه‌لی گه‌وره‌ن، ئه‌وان له‌ ژینگه‌ی کوردیدا به‌یه‌ک‌ده‌گه‌نه‌وه‌، له‌ بزاون و گه‌شه‌کردنیشدا له‌ میسر، له‌ ره‌چه‌له‌ کیشدا له‌ قه‌لای یوسفیه‌ به‌یه‌ک‌ده‌گه‌نه‌وه‌، (واته‌ قه‌لای سه‌لاحه‌ددین له‌ قاهره‌)، چونکه‌ دروستکردنی ئه‌و قه‌لایه‌ ده‌گه‌پێته‌وه‌ بۆ سه‌لاحه‌ددین و نۆژه‌نکردنه‌وه‌شی بۆ مه‌مه‌د عه‌لی گه‌وره‌"

عه‌باس مه‌حمود عه‌ققاد^٢

١- به‌و مانایه‌ی که‌ ئه‌و له‌ چه‌ند ره‌گه‌زی جیا پێکنه‌هاتوه‌، وه‌ک ئه‌وه‌ی ولایه‌ته‌ یه‌ک‌گرتوه‌کان و قه‌واره‌ی زایۆنی.

٢- (شخصیه‌ مصر- ج ٤)، دار الھلال- قاهره‌، ل ٥٠٤- ٥٠٨.

٣- کتواری (المصور) میسری، ژماره‌ (١٣١١) رێک‌ه‌وتی ٤ی سه‌فه‌ر ١٣٦٩ک / ٢٥ی تشرینی دووه‌می ١٩٤٩ز، ل ٥٦.

کورد له کتیبه ئاسمانییه پیروژهکاندا :

شایانی باسه له کتیبه ئاسمانییهکاندا ئاماژه به کوردو کوردستان کراوه، وهك: **تهورات:** تهورات سه ره تاي دروست بوونی مړوځ له دونیادا ده گه پښتته وه بۆ خاکی کوردستان: تیایدا هاتوو ه كه : (ان الله خلق الجنة له فیما بین نهري دجلة و فرات)^٤ واته (خوداوه ند به هه شتی له نیوان هه ردوو رووباری دجله و فرات دروست کرد)، وهك زانراویشه كه ئه و دوو رووباره له کوردستان دان. هه روه ها له (کتیبی یه که می موسا له سوره تی ١٢ ئایه تی ٨-٥١ دا هاتوو ه : (الله خلق جنته فی شرق ئیدن، و فیها خلق الله ذلك الانسان واسكنه فیها، وبعد ذلك اخرج الله فی ئیدن نهرا لیری جنته: نهر بایسان، ونهر کهان، ونهر دجلة، ونهر الفرات)^٥. واته : (خواوه ند به هه شته که ی له خوره لاتی ئیدن دروست کردو له ویشدا مړوځی خولقاندو له ویشی جیگیر کرد، دواتر خوداوه ند له ئیدن رووباری بایسان، رووباری کهان، رووباری دجله و رووباری فوراتی هه لقولاند، تا به هه شته که ی پی پاراو بکات).

ئینجیل: له کتیبی دووه می (الملك) سوره تی ١٧ ئایه تی ٦ هاتوو ه كه : (في السنة التاسعة لنبوة هوشيا، ملك الاشوريين قام باحتلال وطن السومريين، وتم اسر جميع اليهود واسكنهم في مدن (هالا ه) و (هابور)^٦ على نهر (كوزان) وفي مدن ميديا). واته : (له تۆیه م سالی په یامبه رایه تی هوشیا، مه لیکی ئاشوورییه کان هه ئسا به داگیرکردنی ولاتی سۆمه رییه کان و هه موو یه هودییه کانی به دیل گرتو له شاری هالا ه و هابور، له سه ر رووباری کوزان و شاره کانی دیکه ی میدیای نیشه جینی کردن).

قورئانی پیروژ: له قورئانی پیروژدا کوردستان به " المنزل المبارك - زیدی به پیت و پیروژ" چویندراوه، وهك ئه وه ی له سه ر زمانی حه زره تی نوح (سلای خودای لی بیت) هاتوو ه، خوداوه ند ده فهرموئ: (وقل ربي انزلني منزلا مباركا وانت خير المنزلين) ئا ٢٩^٧ واته: (بیشلی: ئه ی په روه رنده ی

خۆم! له شوێنێکی به پێتم داببهزێنهو، تۆ له هه موو میوانداران باشت
 میوان به خێو دهگهی- و: مام هه ژا. پاش کۆتایی هاتنی تۆفانه
 گه وره گهش، که شتیبه کهی هه زه تهی نوح (سلاوی خودای لی بیته) له سه ر
 کێوی جوودی نیشته وه، که ده که وێته کوردستانی تورکیا. خوداوه ند
 ده فهرمووی: (واستوت علی الجودی)^٤، واته (له سه ر جوودی نیشته وه)، ئه و
 شوێنه پێرژه ی که هه زه تهی نوح داوای کردبوو. له و شوێنه وه ژیا نیکی تازه
 بۆ نه وه گانی ئاده م له سه ر رووی زه وی ده سته پێکرده وه. وه ک زانراویشه ئه و
 تۆفانه هیچ شتیکی له سه ر رووی زه وی نه هێشتوه، جگه له وانه ی له سه ر
 پشته که شتیبه کهی هه زه تهی نوح بار کرابوون^٥. داوی نیشتنه وه ی
 که شتیبه کهش، هه رچی له سه ر پشته دابوو، له مرقۆ (که هه شتا بوون، چل پیاو
 چل ژن)، (راستره بگوتری چل مرقۆی نیرو چلی می، چونکه ره نگه
 مندالیشیان له گه لدا بووین- و) له غه یره مرقۆیش. دیسان له سه ر خاکی
 کوردستانه وه ده ستیان کرده وه به ئاواکردنه وه ی سه رزه مین، به کشتوکال و
 ئازده لدار و پیشه گه ری و بازرگانی. ئیستاش گوپی زۆرێک له پیغه مبه ران له
 کوردستاندا به، وه ک "نوح، یونس، دانیال، نهوم، هباک". سلاوی خوا له
 هه موویان^٦.

٤- مصطفی مختار: امة الكرد بین ظلم اعدائها وجهل اصدقائها. کتێبخانه ی جزیری له بعلبک، چاپی یه کم ٢٠٠٧ ز، ٢٤.

٥- هه مان سه رچاوه ی پێشوو.

٦- هابور: هه مان ئه و خابوورده ی ئیستا له زاخو له باکووری بعلبک له کوردستانی عێراقه.

٧- سوره ی (المومنون)، ئایه تی ٢٩.

٨- سوره ی هود، ئایه تی ٤٣. چپای جوودی به کێکه له به رزێن لوتکه گانی زنجیره چپای باشووری تورکیا (باکووری کوردستان- و) به رزیه که ی زیاتر له حوت هه ژار پێیه (واته نزیکه ی ٢٣٠٠ م) له سه ر ئاستی ده ریا. له ئاوه پاستی ئایاری ١٩٤٩ ز، به کێک له شوانه گان به ناوی (ره شید سه رحان) هه ندیک نه خته ی پاشماوه ی که شتی هه زه تهی نوح (سلاوی خوا ی لی بیته) له سه ر لوتکه ی چپای جوودی دقێنه وه که به لقی ئاویان گرتبوو. نوێژینه وه گانی دواتریش راستی و دروستیان پشتراست کردۆنه وه، به وانه (د. زغلول نجار: الاشارات الكونية في القرآن الكريم و مغزی دلائها العلمية) له رۆژنامه ی (الامرام المصرية) ژماره ی رۆژی ١٢ کانوونی یه که می ٢٠٠٥ ز. هه یوه ها به وانه کتێبه گانی ته فسیری قورئان سه باره ت به و ئایه ته.

٩- به وانه (سفر التكوين ٧/ ١٨-٢٤). (د. زغلول النجار) هه مان سه رچاوه.

١٠- مصطفی مختار: سه رچاوه ی پێشوو، ل ٢٥.

پیشہ کی (نسخہ عہدہ بیہ کھ):

ولایتی میسر ہمیشہ و لہ ہم مو سہ ردمہ کاندہ ولایتیکی سہ رنجرپاکیش بووہ
بؤ مہ ردوم، لہ ہر کوئیہ کی دنیا دا بووین و ہر رگہ زو ٹایینزایہ ک بووین،
بووہ تہ جیگاہ ک، کہ کم جیگاہ دیکہ ہہ و ہا بووین تہ پہ ناگہ یہ ک، کہ
ہر کہ سہ ی بہ ویستی خوی رووی تیکردبی ٹاویتہ ی خوی کردوہ، ٹویش بہ
ہوی جوانی سروسشتہ کی و شارستانہ تہ ر سہ نہ کی و چاکی و لیجورده یی
خہ لگہ کی، کہ زور دورن لہ ہر خوپہ رستیہ ک. ٹو خہ سلہ تانہ شیان لہ
ہہ لگہ و تہ ی شوینگہ کہ وہ و ہر گرتوہ و تا ٹو پہ پی دلسوزیش بوی دلسوز
بوونہ.

لہ گہ ل ٹو تیکہ لی و چوونہ ناو یہ کیہ شدا، زوریک لہ وانہ ی روویان کردو تہ
میسرو تیدا جیگر بوونہ، رچہ لہ کی خویان لہ بیر نہ کردوہ، ہر چہ ندہ لہ
سہ ردمہ ی زور دوریشہ وہ بووی. جی سہ رسامی نیہ کہ چاوت بہ میسر یہ ک
بکہ وی لہ و پہ پی سعید، یان لہ بیابانہ وہ یاخود لہ قولای دہ لتادا شاگہ شکہ ت
بکا بہ وہ ی کہ بابو باپیرانی لہ دہ ردمہ ی میسرہ وہ ہاتوونہ.

لہ نیو ہم مو ٹو نہ تہ وانہ ی روویان کردو تہ میسر و تیدا جیگر بوونہ و لہ ناو
کومہ لگا کہ یدا تراونہ تہ وہ و رچہ لہ کی خوشیان ون نہ کردوہ، ٹو کوردہ
میسریانہ ن کہ ہشتا رچہ لہ کی دور یا نزیک خویان و ہیر دی، کہ باوانیان
لہ سہ ردمہ ی جیا جیادا ہاتوونہ تہ میسر و نہ وہ و نہ وہ زاگانیان لہ بیریان
نہ کردوون، سہ رپای ٹوہ ی کہ ہم مو پہ یوہ ندیہ کی خزمایہ تییان لہ گہ ل
باپیرانیان لہ کوردستاندا پچراوہ.

جی داخیشہ ہر کاتیک میژوونوس و لی کو لہ رگانی ہا وچہ رخ، کاتی
بنہ چہ کی ناودارانی ٹو کوردانہ دہ نووسن، کہ لہ میسر دا ژیاون و بہ
دلسوزیشہ وہ خزمہ تیان پی کردوہ، یان ٹوہ تا بہ تورک ناویان ٹوہ بن، یان
ٹولبان، یان ہر رگہ زیک تر. ٹو مافہ بہ کورد نادہن باسی بنہ چہ کی

خۆی بکات. رەنگە ئەو بەهۆی نەزانینیانەوه بێ، یان زۆرورد نەبن لە نووسینەوهی میژوو، یان لەبەر ئەوەیە کە ئەو کوردە ئەوەندە خزمەتی بە ئیسلام و شارستانیەتی عەرەبی و زمانەکی کردووه، تا ئاستێک کە نووسەر لەبیری دەچێ بنەچە کە غەیرە عەرەبییەکی بنووسی، نمونهش لەسەر ئەمە زۆرین و لەو کتێبەدا روونیان دەکەینەوه.

بەوهی باشە کە زۆریک لە توێژەرەکانی سەدەکانی کۆن و ناوەراست ناوی بنەچەکی رەسەنی کوردیان هیناوه، ئەویش بۆ زانیاری و سوود وەرگرتن، ئیمەش پشتیمان بە نووسینەکانیان بەستووه.

دەمانەوی ئاماژە بۆ ئەوەش بکەین زۆریک لە کوردان لە دەرەوهی کوردستاندا بلایوونەتەوه. ئیدی بە زمانی خەلکی ئەو ولاتانە نووسیویانە کە تییدا نیشتەجێ بوونە. بۆیە ژمارەیهکی کەمی خەلک زانیاری تەواویان لەسەر گەلی کورد هەیه، سەبارەت بەو خزمەتە زۆرانە کە لە سەردەمە جیاجیاکانی میژووی ئیسلامدا خزمەتی زۆر گەورەیان کردووه و قوریانی زۆریان لە پێناو بەرگری لە شارستانیەتی ئیسلامی و روشنبیری عەرەبیدا داوه.

کوردستان بە قەلای پێشەوه بۆ ولاتانی ئیسلامی ناوزەد کراوه، چونکە قەلایەکی قایم بووه بۆ خەلافەت بە رووی هێرشێ ئەو رۆمیانە هاسی و ولاتانی ئیسلامی بوون. بە ناوبانگترین قەلاش قەلای حەسن کیفە (حصن کیفا)^{١١}.

میژوونوسان کوردیان بە شوان و جوتیارو شەپکەر وینا کردووه، بەلام وەک پێویست تیشکیان نەخستۆتە سەر ئەوهی، کە ئەوان پێشەوه وەرو بازراگان و زاناو سەرکرده و سەربازیش بوونە لەناو سوپای ریکخراودا.

گەلی کورد تا ئەو سەردەمانەش کۆلەگەیهکی پتەو بوو بۆ دروستکردنی دەولەتی ئیسلامی و شارستانیەتەکی. بۆ نمونه: دەولەتی مەپوانی، کە ئەحمەدی کوپی مەپوان دامەزرێنەری بوو. دەولەتی ئەییوبی، کە

دامه زړینه ره که ی سه لآحه ددینی نه ییوبی بوو. هه روه ها ده وله تی میسری
هاوچه رخ، که دامه زړینه ره که ی محده علی پاشا بوو.

شایانی باسه کاتیک کورد هاتنه میسر، رواله ته تاییه تیبه کانی شارستانی ته
خوشین له گهل خویندا هیئا که پتی دهناسرانه وه و تیکه لیان کرد به رواله ته
شارستانی ته نوییه که یان، که نه وکات میسر تیایدا ده ژیا. به م دووانه
شارستانی ته کارلیکیان له گهل په کدا کردو وایان کرد کوردیش ره که زیکي
چالاکو به شدار بیت له رابوونی میسر، له سده ده که له دوا په که کاند.

نه م کتیبه تیشک ده خاته سهر نه و به خششانه ی گهل کورد، که پتیشکه شی
کردوه به شارستانی ته ئیسلامی و عهره بی به گشتی و میسری به تاییه تی.
مافی نه وه میسریه کانیان به تاییه تی و گهل میسری به گشتی، که شانازی
به و باپیرانه یان بکن. هه روه ها مافی گهل کوردیشه، که میژوو، به سیاست و
پیشه سازی و کومه لایه تی و شارستانی و راگه یاندنه وه - تا ئیستاش - سته می لی
کردوه، له پتیا و پاریزگاری له ناسنامه و که سییتییه که ی، شانازیان پتیه
بکات.

نه م کتیبه جهخت له بوونی کورد له میسر ده کاته وه به درژایی سده ده کان.
سهره تا به ئاشنا بوون به گهل کورد، وه له کوپوه هاتوون، هه روه ها
په یوه ندی ئیوان میسری فیرعه ونی و ئیمپراتوریه تی میتانی کوردی له
(میزوپوتامیای ئیستا) واته کوردستان، که سهره تا به شهر دهستی پتیکردوه،
دواتر ناشته وایی و ئینجا هاوسه رگیری سیاسی. هه روه ها باس له رۆلی گهل
کورد ده کات له فتوحاتی ئیسلامی، که به هه موو هیزی خوینده وه به شدارییان
تیدا کرد، له وساته وه ی له سهرده می خلیفه عومهری کوپی خه تابه وه (ر)
سایه ی ئیسلام به سهره مله که ته که یاندا داکه وت. هه روه ها باس له گرنگترین و
ناودارترین نه و سهرکرده کوردانه ده کات، که له سده ی ئیسلامیه وه
هاتوونه ته میسر، تا نه گاته ده وله تی نه ییوبی، که دامه زړینه ره که ی

سه لاهه ددینی نه ییوبییه و کهس نکۆلی له کورد بوونه که ی ناکات. ههروهها باس له و شوپنه واره بیناسازیانهش دهکهین، که کورده نه ییوبییه کان له میسردا بنیاتیان ناوه.

هه رچی سه بارهت به سه دهی نوێ و هاوچه رخه، نه و باس له سه رده می عوسمانی ده کهین بهر له هاتنی محهمد علی بۆ میسر، که له (١٥١٧ز) دهستی پیکرد. پاشان باسی سه رده می محهمد علی گه وره و دامه زینه ری میسری هاوچه رخ نوێ ده کهین، وه به دیکۆمینت بۆمان ده رکه و تووه محهمد علی به بنه چه که کورد بووه له کوردانی دیار به کر، نه و له (قۆله) له دایک بووه، (نیستا که وتۆته مه قه دۆنیا) نه ویش به پیتی تیۆری بلاو بوونه وهی کورد له شاره ئیسلامیه گه وره کان، که نه وکات وه ک نیستا سنووری سیاسیان له نیتواندا نه بووه.

رهنگه به شی نه وه سه بارهت به محهمد علی پاشا و ده سکه وته کانی نووسرای، به لام نیه له سه ر بوونی کورد له سه رده می نه و کوپو نه وه کانی پوختی نه کهینه وه، ههروهها چۆن نه و بۆ سه قامگیری حوکه مه که ی و بۆ دروستکردنی ده ولته نوێیه که پشتی پێ به ستونه، له گه ل شه په ده ره کیه کانی. ههروهک چۆن باس له گرنگترین سه رکرده و زانا و نووسه رانی کورد ده کهین له و سه رده مدا.

دواتر ده چینه سه ر کۆچی نوێی کوردان، له سه رده ختی سه ره بخۆی میسر له سه رده می محهمد علی و هۆکاره سیاسی و رۆشنیری و په ره رده ییه کان، که له حوچه ری کوردان له نه زه ری شه ریف به رجه سته بووه. ههروهها چۆنی ته تیکه لیبونیان له پیکهاته ی نه مپۆی میسری، که زۆرێک له وان به هۆی کاره گه وره کانیانه وه ناویانگیان ده رکرده وه. هه ول ده ده یین لیستی که به ناوی به ناویانگترینیان و پوخته ی کاره کانیان بنوسین.

جی ئاماژه بۆ کردنه له میسردا ره وه ندی کوردی بوونی نییه، هه موو نه و

میسریانه‌ی بنه‌چه‌که‌یان ده‌گه‌پٚتته‌وه سەر‌کورد ئه‌وانه‌ن، که له پشته‌ی ده‌یان هاوسه‌رگه‌رییه‌وه له نٚوان کوردو غه‌یره کورده‌کانی دانیش‌تووی میسر که‌وتورنه‌ته‌وه، ئیدی خوٚنٚیان بۆته میسری، به‌لام ئٚمه وٚستمان ئه‌و خۆشه‌وٚستیه بۆ ره‌چه‌له‌که‌که‌یان ده‌ریخه‌ین، هه‌رچه‌نده سهرده‌مه‌که‌شیان وه‌دوور که‌وتی.

له دوا به‌شی ئه‌م کتٚبه‌دا رووماٚئیکی ئه‌و گه‌شته مه‌یدان‌پانه‌مان ده‌که‌ین، که پٚی هه‌لساوین بۆ لای هه‌ندیک له نه‌وه‌کانی کورد له قاهره‌و ناوچه‌کانی سه‌عٚدو ده‌لتا، روونیشی ده‌که‌ینه‌وه که ئه‌وان چۆن تا سەر ئٚسقان میسرین، به‌بٚی ئه‌وه‌ی باپیرانی خۆیان له‌بیر کردبٚی، که به‌ر له سه‌دان سا‌له‌وه هاتوونه‌ته میسر.

کورده‌کان کٚن و له کوٚوه هاتوون؟

گه‌لی کورد به‌یه‌کٚک له سٚی گه‌له ره‌سه‌نه‌کانی ناوچه‌که ده‌ژمی‌ردری، که گه‌لی عه‌ره‌بو گه‌لی فارس و گه‌لی کوردن. مه‌به‌ست له ره‌سه‌ن لٚره‌دا ئه‌وه‌یه، که به‌پٚی میژووی زانراودا بوونی ئه‌و گه‌لانه له‌و ناوچانه بۆ سه‌ره‌تای میژوو ده‌گه‌پٚتته‌وه، که هه‌میشه له‌سه‌ر ئه‌و خاکه‌دا ژیاون و ئٚستاش له‌سه‌ری ده‌ژن. بۆ نموونه گه‌لی تورک نه‌گه‌یشته‌بووه ئه‌وه‌ی ئٚستا پٚی ده‌گوتری تورکیا، تا سه‌ره‌تا‌کانی سه‌ده‌ی یازده‌هه‌م که له مه‌غولیاوه له ناوه‌پاستی ئاسیاوه هاتن، به‌پٚچه‌وانه‌ی ئه‌و گه‌لانه‌ی که باس‌مان کردن.

گه‌لی کورد گه‌لٚکی ئارییه له کۆمه‌له‌ی گه‌لانی هیندۆ-ئوپوپٚی، له خٚزانی ئیرانی، که گه‌لی کوردو فارس و ئه‌فغانی و... تد له‌خۆ ده‌گرٚت.

کورد زمانی تایبته به‌خۆی هه‌یه، به‌هه‌ردوو زاراوه‌ی سۆزانی و کرمانجی (جگه له‌م دوو زاراوه‌یه کورد چه‌ندین زاراوه دیکه‌یشی هه‌ن و پٚیان ده‌ناخفی، وه‌ک زاراوه‌ی زازایی، لوپی، هه‌ورامی، گۆران،...-ی)، تی‌ک‌پ‌ای گه‌لی کورد

نایینه که یان ئیسلامه له سه رهزه بهی ئیمامی شافیهی. که مایه تییه کی شیعه یشی هه وه له دکردستانی عێراق پێیان ده گوێری "کردی فهیلی"، له کوردستانی تورکیاش به "عه له وی و نه هلی حق" ناسراون. هه روه ها له مه سیحی و ئیزدیشی تیدا هه یه (هه روه ها کاکه یی و شه به ک و سابینه شی هه یه...و)، که مایه تییه کی زۆر که میش یه هودی تیدایه، که زۆربه یان به ره و ئیسرائیل کوچیان کرد.

هه رچی سه باره ت به ژماره ی کوردانه، میشتا توێژه ران رووبه پووی ناسته نگ

ده بئه وه له دیارکردنی سه رژمێرییه کی وردو دروست، ئه وه ش ئه گه ڕێته وه بۆ سیاسه تی ئه و ولاته نه ی خاکی کوردستانیان به سه ردا دابه ش کراوه، ئه مه وا ده کات نه تواندێ به وردی سه رژمێری بۆ بکری. مه زه نده ی هه ره نزیک له راستیش ئه وه یه که ژماره ی کوردان ئه مۆ له دونیادا گه یشتۆته چل ملیۆن، دابه ش بوونه به سه ر خاکی کوردستانی دابه ش کراو له نیوان تورکیا (نزیکه ی ۲۰ ملیۆن)، ئێران (نزیکه ی ۱۰ ملیۆن)، عێراق (نزیکه ی ۶ ملیۆن)، سووریه (نزیکه ی ۲ ملیۆن) و ره وه ندیکیش هه ر له سه ره تای سه ده ی بیسته مه وه

په نایان بردوته بهر ولاتانی نه وروپا و نه امریکا (نژیکه ی ۳ ملیون) ده بن "همو" نه و خه ملاندنانه ی بۆ ژماره ی کوردان له پارچه کانی کوردستان و سه رتاسه ری جیهاندا ده گرځین راست نین، یان لانی که م هی سه رده می پیشووترن و ئیستا ژماره که زۆر زیاتره، به لام به هوی نه بوونی سه رزمیرییه کی باوه پییکراوی نیوده وله تی بۆ کورد، نه و دانانی هر ژماره یه که له لایه ن هر که سو لایه که وه بیته ته نها گریمانه یه نه که هه قیقه ت، نه مه سه باره ت به رووبه ره که یشی هر راسته...و".

کوردستان ده که وپته به شی رۆژئاوای کیشوه ری ئاسیا، رووبه ره که ی نژیکه ی (نیو ملیون کیلومه تر دووجا) ده بی، واته زیاتر له گۆی رووبه ری به ریتانیا و هۆله ندا و به لجیکا و سویسرا و دانیمارک به یه که وه، وه به قه د نیوه ی رووبه ری میسر -ه بیته. هر له کۆنیشه وه تا ئیستاشی له گه ل دابی، کوردستان بۆته جینی گرنگی پیدانی نه و توێژه ر و زانایانه ی، که به لانکه ی مرقّایه تییان داناوه.

گه لی کورد خاوه ن میژووکی گه وره یه، دامه زینه ری ئیمپراتۆریه تی میدیه، که ده که وته باکووری رۆژئاوای ئیران و له سالی (۶۱۲ پ.ز تا ۵۵۰ پ.ن) به رده وام بووه، پایته خته که شی "ئاکیاتانا" بووه و دریز ببووه وه تا ناوه راستی ئاسیای بچوک "تورکیای ئیستا" له خۆرئاوا، بۆ که نداوی عه ره بی له باشوور، بۆ چین له رۆژه لات و له باکووریشه تا ده ریای ئۆرال.

میدیه کان هاوپه یمانیان له گه ل کلدانییه کان کردووه و ئیمپراتۆریه تی ئاشووریان له ناو بردووه و "نهینه وای" پایته ختیان له سالی (۶۱۲ پ.ن) دابه ش کردووه. ئیمپراتۆریه تی میدی تا سالی (۵۵۰ پ.ن) به رده وام بووه، دوا ی نه وه ئیمپراتۆریه تی میتانیان دامه زاندووه، شارستانیه تیکیان له هه زاره ی دووه می پیش زاین له سه ر خاکی کوردستان دروست کردووه. په یوه مدیه کی پته ویش له نیوان زمانی میتانی و زمانی کوردی ئیستادا هه یه،

ههروه‌ها په‌یوه‌ندییه‌کی پته‌و له نیوان ئیمپراتۆریه‌تی میتانی و فیرعه‌ونه‌کانی میسر‌ه‌ه‌بووه، سه‌ره‌تا به‌ شه‌ر ده‌ستی پیکردووه، دوایی به‌ ژنو ژنخوازی و هاوسه‌رگیری کوتایی پێهاتوو، هه‌روه‌ک له‌م کتێبه‌دا روونی ده‌که‌ینه‌وه.

دوای ئیسلام بوونی کورد، رۆژنێکی به‌رچاویان گێڕاوه‌ له‌ فتوحاته‌کان و له‌ دروست بوونی ده‌وله‌ته‌ ئیسلامیه‌کانیش، که‌ دواتر له‌ ناوچه‌ی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست دروست بوون، هه‌روه‌ک چۆن چه‌ندین ئیماره‌تی کوردی ئیسلامی سه‌ربه‌خۆ و نیمچه‌ سه‌ربه‌خۆی دروست کرد، وه‌ک:

– رودی، له‌ ته‌بریژی ئیستا (له‌ ۲۳۰– تا ۶۱۸ ک).

– الاری، له‌ نازه‌ربایجان (له‌ ۳۰۰– تا ۴۲۰ ک).

– دۆسته‌کی و مه‌روانی، له‌ دیاربهره‌ک له‌ کوردستانی تورکیا (له‌ ۳۵۰– تا ۴۷۶ ک).

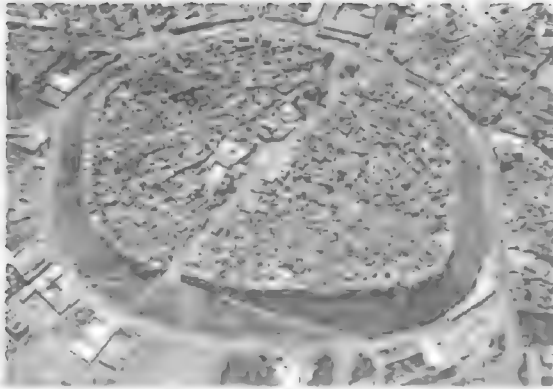
– ده‌وله‌تی ئه‌ییوبی، له‌ میسرو شام و یه‌مه‌ن (له‌ ۵۶۷– تا ۶۸۵ ک).

– ئه‌رده‌لانی، له‌ ئێران (له‌ ۶۱۷– تا ۶۸۴ ک).

– پاشانشینی کوردی، له‌ خراسان (له‌ ۶۴۳– تا ۷۸۵ ک).

بارودۆخی ئیستای کورد:

له‌ عێراقدا، له‌ دوای رووخانی سه‌ددام حوسین کورده‌کان هه‌رێمی کوردستانیان پیکه‌یتاوه، ئه‌وه‌ش دوای تیکۆشاننێکی دوورو درێژ، که‌ هه‌ر له‌ سه‌ره‌تای دروست بوونی ده‌وله‌تی نوێی عێراقه‌وه‌ له‌ سالی (۱۹۲۶)ن^{۱۲} به‌و سنووره‌یه‌وه‌ ده‌ستی پیکردوو تا ده‌گاته‌ ئه‌مڕۆ، که‌ ده‌وله‌تی فیدرالییه‌. هه‌رچی سه‌باره‌ت به‌ کورده‌کانی ئێران و تورکیا و سوریه‌یه‌، تا ئیستا تیکۆشانی کوردان هه‌ر به‌رده‌وامه‌ بۆ سه‌لماندنی ناسنامه‌ی کوردبوونیان، بۆ به‌دیهاونی حوکی خۆبه‌پۆه‌به‌ری فیدرالی له‌و سنووره‌ سیاسیه‌ی تیدا ده‌ژن. به‌ئه‌نجام نه‌گه‌یشتنی مافه‌ سیاسی و نه‌ته‌ویه‌یه‌کانی گه‌لی کورد بۆ چه‌ند هۆکارێک ده‌گه‌ڕێنه‌وه‌ له‌وانه‌: هه‌لکه‌وته‌ی شوینی ستراتیژی کوردستان و جیۆسیاسیه‌که‌ی. به‌و پێیه‌ش که‌ ناوچه‌که‌ سامانیکی زۆری نه‌وت و

گازو رووبارو کانی و
کانزاکانی تیدایه، بۆیه
همیشه بۆته جیی
چاو تیبیرینی داگیرکاران و
دهستیان به سر
سامانه که یاندا گرتوو و
خه لکی خاوهن زهوی و
خاکیشیان له هه ژاری و

دواکه و تووی هیشۆته وه. نه مهش بۆته هۆی دابرانی گه لی کورد له براکانی خۆی له
ولاتانی دیکه. به مهش گوتهاری سه رۆکه کورده کان به بی به کیتی به کی نیوانیان،
وده سه ته یانی مافه نه ته وهیی و نیشتمانیه کانیانی وه دژوار خستوو.
به لām بارودۆخی نه مۆ جیا به له گه ل پیشان، نیستا تیکۆشانی کوردان بۆ به دیه یانی
مافه نیشتمانیه کان به رده وامی هیه، هه رچه نده که به سستییش بی.

١١- حسن کیف نیستا ده که وێته پارێزگای باشان له کوردستانی تورکیا. نه و ناوچه به له ژێر هه رده شی تقوومبوونه
له ژێر ئاو، به هۆی دروست کردنی به نداهه کانه وه له لایه ن حکومه تی تورکیا، وه ک به ندای IIIISU.
١٢- مێژووی دروست بوونی ده و له تی نیستای عێراق بۆ سالی (١٩٢١) ده که پێته وه. به لām تورکیا داوی ویلایه تی
موسلی (کوردستانی باشور) ده کرده وه، که به کێشه ی موسل ناسراوه. تا نه و کاته ی که تورکیا له سالی (١٩٢٦) بۆ
عێراق ده سته به ردار ی بوو، بۆ زانیاری زیاتر به وانه (مشکلة الموصل) له نووسینی (فاضل حمین).

به شی یه که م

**په یوه ندی کوردی - فیرعه ونی
له سه رده می فیرعه ونییه کان**

په یوه ندى فیرعه ونى - میتانی:

کونترین په یوه ندى میژووی له نیوان کوردو میسرپیه کان تومار کرابیت ده گه پټه وه یو سده ی شازده ی پیش زاین، له ژیر روضنایى رووداوه کانی نیوان فیرعه ونى و مه مله که تی میتانی، که باپیرانى گه لی کورد له ده وروبه ری سالی (۱۵۰۰ پ.ن) دایامه زړاندووه و پایته خته که ی "واشوکانی"، بووه له سهر

روویاری خابوور له هریمی کوردستانی عیراقی نیستا. ده سالاتی نه و میرنشینه تا هه موو خاکی کوردستان دريژ پټه وه. میسرپیه کانیش به "نهارین" ناویان بردوون. نه و میرنشینه ی میتانی له سهر ده ستی مه لیکى ئاشووری (ئاشوور ناسرپال) له سالی (۱۲۳۵ پ.ن) کوتایى پټه اتووه، چونکه نه و به به هیژترین هاوپه یمانى میسرپیه فیرعه ونیه کانی داده نا.

له سهره تادا (مه مله که تی میتان) ی کوردی له سهر (مه لیکى ئاشووری - ئاشوور ناسرپال)

ده ستی ته حته مى یه که م تووشى هیژش و

په لامارى داگیرکاری میسرى هات، به لام میتانیپیه کان به هوى به ستنى هاوپه یمانیتى له گه ل حیسسپیه کان له کوتایى سده ی سینزده ی پیش زاین، توانییان له شوینکه و تووی میسرپیه کان دهریاز بین و خویان بینه خودان بریاری سهره خوی خویان.

به لام له سهرده مى مه لیکى میتانى (توشرت) له ده وروبه ری (۱۲۹۰ پ.ن)، په یوه ندى فیرعه ونى و کورده کان چه سپاو جیگیر بوو. دیکومینته میسرپیه کان مه لیک توشرتایان به "دوستیکى لاگرى میسر" ناو بردووه. له نیوان نه و مه لیکه و مه لیکه کانی میسر په یوه ندى ژنخوازی و ره چه له کی هه بووه. نامه ی دريژیشى هه ن له گه ل نه منحوتى سیپه م، که له سالی (۱۲۷۵ پ.ن) دا مردووه و له گه ل

ئەمنخۆتېي چوارەم، كە لە (۱۳۵۸ پ.ن) دا مردووە.
 ھەندىك لە و نامە ئالوگۆپكراوانە لە (تل العمارنة) لە
 پارىژگای (المنيا) دۆزاوانەتەو، كە بە زمانى
 مېتانی نووسراون و نزيكەى شەشسەد دێر دەبن.

سەرچاوە مێژووییەکانى مێژوونووسانى كورد^{۱۲}
 دووپاتى دەكەنەو، كە يەكێك لە خوشكەكانى
 پاشای مېتانی، يەكێك بوو لە خێزانەكانى
 ئەمنخۆتېي سێيەم، بە پێى ھەمان سەرچاوە يەكێك
 لە كچەكانىشى بە ناوى (نەفرتيتى) خێزانى ئەمنخۆتېي چوارەم (ئەخناتون)
 بوو.

لە يەكێك لە و نامانەى ئەو پاشا مېتانیيە، كە بۆ خوشكى خۆى (نەفرتيتى)
 خێزانى فېرەوونى ميسر ئەمنخۆتېي چوارەم ئەخناتونى ئاردووە، بەم رستە
 سۆزداريانە رووى تى دەكات و دەنوسى: (لەسەرەو لە سەرچاوەى يەكەم
 نووسراوە نەفەرتيتى كچى پاشای مېتانی بوو، بەلام لە و نامە دۆزاوێ
 پاشای مېتانی كە ئاردوويەتى بۆ خوشكەكەى (نەفەرتيتى) دەردەكەوێ كە
 خوشكى بوو؟! - و) :

" بۆ پاشای گەرە، پاشای ميسر، برا و زاواكەم كە خۆشيدەرێم و
 خۆشمدەرێم، ھيوادارم كە لە دۆخىكى باش دابيت، ھەرەھا مال و خوشكەكەم
 و تەواوى خێزانەكانت، مندالەكانت، سواریيەكانت، ئەسپەكان و سوپاكەت،
 ولاتەكەت و سەرچەم مەملەكەتەكەت لە خۆشى دابن و ناشتى زياتر تەبەسەردا
 بيارى"^{۱۳}.

كەوابوو، بە پێى سەرچاوە كوردییەكان، مەلىكە نەفرتيتى مېتانیيە، واتە
 كوردى رەسەنە، بەلام سەرچاوە ميسریيەكان وايدەبينن كە ھېشتا ئەو بابەتە
 جێى مشتومڕو گفتوگۆيە، مامۆستا (د. محمد جمال الدين مختار) كە لە پێشدا

سەرۆکی دهستهی شوینه‌واری میسری بوو، ده‌لێت " تا ئیستا مه‌سه‌له‌ی نه‌فرتیتی جێی گه‌توگرو مشتومری توێژه‌ره تایبه‌تمه‌نده‌كانه، چونكه له هه‌یج نووسراویكدا ناوی باوکی نه‌هاتوه، هه‌ندیکیش پێیانوايه نه‌وسه‌ر به‌ خێزانیکی بیانی بووبی، له‌و خێزانانه‌ی له‌ سه‌رده‌می نه‌منحوتبی سییه‌م که دیوه‌خانی پاشایان پڕ کردبوو، دواتر ناویکی میسری بۆ خۆی داناهه‌، وه‌ك نه‌وه‌ی که نه‌وکات نه‌ریت بووه‌ ". ناوبراو زیاتری ده‌خاته سه‌ر و ده‌نووستی "خودان نه‌و بیروپایانه‌ له‌نیو خۆیاندا جیاوازن، هه‌یه‌ به‌چه‌که‌ی به‌ میتانی داده‌نی وه‌شه به‌ جوړیکی دیکه‌ی ده‌بینی"^{۱۵}.

به‌چه‌که‌ی ره‌سه‌نی نه‌فرتیتی هه‌رچیه‌ك بیت، رایه‌ك هه‌یه‌ که نه‌و نه‌ده‌نه‌ پال بیانیه‌ نامیسرییه‌كان، با نه‌وه‌ بۆ میژوو جێبێژێن تا یه‌کلایی بکاته‌وه‌، به‌لام گومانی تێدا نییه‌ نه‌و یه‌کێکه‌ له‌ گه‌وره‌ترین مه‌لیکه‌ی میسر، خێزانی نه‌خاتونی گه‌وره‌ بووه‌و پالپشتیشی بووه‌ له‌ کاروانی یه‌گرتندا.

نه‌وه‌ی لای ئێمه‌ گرنگه‌، په‌یوه‌ندی نێوان میسری فیرعه‌ونی و گه‌لی کورده‌. نه‌وه‌ی که شکی تێدا نییه‌ نه‌وه‌یه‌ که دیوه‌خانی فیرعه‌ون، -وه‌ك نه‌وه‌ی که میژوونووسه‌ میسری و کورده‌كان دووپاتی ده‌که‌نه‌وه‌- جمعه‌ی هاتوه‌ له‌ خاتونه‌ کورده‌كان، که خاتونی کۆشکی فیرعه‌ونی

(نامه‌کانی قل‌ العمارنه‌)

بوونه‌ نه‌ چه‌رخێ هه‌ژده‌مین خێزان له‌ ده‌وله‌تی نوێی میسر.^{۱۶} هه‌روه‌ك چۆن دیوه‌خانی میسری، تیپی موسیقاو خزمه‌تگوزاری به‌کارده‌هێنان بۆ پته‌وکردنی په‌یوه‌ندی نێوان هه‌ردوو ولاته‌که‌.^{۱۷}

نامه‌کانی (قل‌ العمارنه‌) نه‌وه‌ روون نه‌که‌نه‌وه‌، که ده‌سه‌لانی میسری بۆ ناوچه‌کانی ژێر قه‌له‌مه‌ره‌وی میتانییه‌كان درێژ ده‌بووه‌وه‌، هه‌یزه‌کانی "خینا" له‌ سه‌رده‌می مه‌لیکه‌که‌یان "شوبیولیوما" هه‌لسان به‌

هېڅ شکر نه سهر نه و ناوچانه و له چهرڅي نه منځوتې سټېم ده ستیان به سهر دا گرت، به لام کاتیک نه منځوتې چواره "نه خناتون" ده سلاټی څرته ده ست، شوبیولیوما، به بڼه ی دانیشن نه خناتون له دوی باوکی له سهر عرش میسر، نامه ی کی دستانه ی دېلوماسی بڼ نارد و پیروزبایی څوی پېراگه یاند^{۱۸}.

نامه کانی (تل العمارنة) نه وه یان به ده رخستوه، که هه ریه که له فەرمانږه و ناوڅویه کانی وه ک سوریه و ولاتی شام له ناوچه ی ده سلاټداری میسری، داوی پاریزگاری و کومه کیان له میسر کردوه، بڼ روپه پوښونه وه ی چاوچنڅکی حیسیسیه کان و په لوپڅ هاویشنیان، که نه وکات ده ولتی حیسیسیه کان وه ده ولتیکی تازه ی گه شه سهندو ده رکه وتبوو^{۱۹}.

به لکه نامه کانی (تل العمارنة) به گرنگترین سهرچاوه داده نرین، که زانیاری گرنگ ده رباره ی میتانییه کان له ماوه ی ناوه راستی سده ی (پازده می پ.ن) له څو ده گریټ. له و به لکه نامانه دا هه ول ده سپیشخه ریه کانی په یوه نندی دېلوماسی نیوان نه وان و فیرعون ته حتمه می سټېم روون ده بیته وه، که به زه بر و زوری گه یشتبوه ناسیا. سهر کردایه تی هېرشیکیشی کرد بڼ سهر مه مله که تی قادش له سالی (۱۴۷ پ.ن)، هه روه ک چوڼ رواله تی په یوه نندی میسری- کوردی له و نامه ټالوگډرکراوانه ی نیوان مه لیه که کانی میتانی و فیرعونه میسریه کانی هه ژده مین خیزان به ده ر ده که وی، به تایبه تی دوی هاوسه رگری، لانی که م بڼ سی پشت له نه وه کانیان، تا له ناوچوونی ټیمپراتوریه تی میتانی له سهر ده سټی مه لیک (شوبیولیوما) ی حیسیسی. نه و نریکبوونه وه و خزمایه تییه له به لکه نامه کانی (تل العمارنة) دوپات کراوه ته وه، که په که م هه لکولیننی له سالی (۱۸۸۷ ز) بڼ نه نجام درا و یارمه تی میژوونووسانی دا بڼ راستکردنه وه ی ژود لایه نی گرنگ له رووداوه کانی په یوه ست به میژووی جیهانی کون.

مەسەلەكە ھەر لەو ەدا كورت نەبۆتەو ە كە لە بەلگەنامەكانى (تل العمارنة) دا ھاتووە، بەلگەو لە چەندین نووسینی بزماری كە لەسەر قوپ ەلگۆلدران و لە ناو ەراستی ەزارەى دوو ەمى پێش زاین ئالوگۆپ كراون، ئاماژەیان بۆ كراوە. وشەكان گوزارشتیان لە پەيوەندى توند و تۆل كړدووە، كە لە نێوان مێتانی و فیرەو ەكانى خێزانى ەژدەمین لە دەولەتى نویدا لە ئارا دابوو، بە تايبەتى لە نێوان مەليك شونتارنای كوپى ئارتاتامای ھاوچەرخى تەختەمسى چوارەم و ئەمنخۆتبى سێيەمى كوپى، كە لە دايگە مێتانیيەكە (جېلق حېپا)ى ناسراو بە (مۆت ئۆوم ئۆيا) لە دايك بوو. بە گوتى فېلېپ فاند نېرج^٢، لەگەل ھاتنى ئو بۆ ئەو ولاتە، ەندىك دابونەرىتى ئايىنى لەگەل خۆى ەتيناو ە ميسر. گرنگترين ئارەزووى مەلىكى حېسسى (شوبىوليوما) لە نێوان سالانى (١٢٤٠ پ.ز-١٢٨٠ پ.ز) برىتى بوو لە لەناوبردى مېرنشېنى مېتانى، چونكە ئەو ەيانى بە ەمىزترين ھاو ەيمانى ميسر دەزانى لە ئاسيادا، ەروەھا بە بەرپرسيارى دەزانى لەو بارودۆخە ئالەبارەى بەسەر ولاتەكەيدا ھاتبوو، بۆيە ھاتە ئاو (واشوكانى) پايتەخت و شوێنەوار و بېناسازىيەكانى خاپوور كرد. لێرەو ە نەيتى رووخانى خێراى مەملەكەتى مېتانيما بۆ روون دەبێتەو.

دۆزىنەو ە پەيگەرى فیرەو ەنى ميسرى "توت عنخ ئامون" لە دەۆك، لە كوردستانى عێراق:

(توت عنخ ئامون)

و ەك بەرجەستەبوونىك لە پەيوەندى نێوان فیرەو ەن- كورد، ئازانسى دەنگوباسى كوردستان "ئاكانىوز" لە سەرەتای سالى ٢٠٠٩ ز لە زارى (حسن احمد)ى بەرپۆ ەبەرى دەستەى شوێنەوارى شارى دەۆك لە كوردستانى عێراق گواستىيەو، كە گوتى: "

په يکه رتيکی بچووکي فيرعه وني میسری "توت عنخ نامون" که په کيکه له فيرعه ونه کانی خيژانی هه ژده هم، له نيوان ساله کانی (۱۳۲۴-۱۲۳۳ پ.ن) دهستی پيکر دووه، له نزيك قه لای فيرعه ون له گه لی دهوک دوزراونه ته وه".

ناماژدهشی بۆ ئوه کردووه " زانباريه ميژووييه کان دهريده خه ن که په يوه ندى سياسى و خيژانی له نيوان ده ولته می تانی و فيرعه ونه کانی میسر دا هه بووه، له رتي ئوه په يوه ندييانه شه وه نهریته ئايينييه کانی کوردستان گواستراونه ته وه بۆ میسر، تا بۆته هۆی ئوه ی که فيرعه ون ئه خناتونی هاوسه رى مه ليکه نه فرتيقی هان بدات بۆ پاداشت کردنی پاشای میتانیيه کان له پيئاو بلاوکردنه وه ی ئوه نهریتانه. هه روه ها ده لیت: "دۆزینه وه ی ئوه په يکه ره ئوه مان بۆ روون ئه کاته وه که ناوی قه لای فيرعه ون له دهوک له خورپا نه هاتووه، به لگه حه قيقه تيکی ميژوويی هه بووه و ناماژده يه که بۆ سه رده ميکی دره وشاوه له ميژووی کورد، ئه مه ش وا ده کات که په يوه ندييه ک له بواری تويزنه وه ی شوينه وار له نيوان هه ريمي کوردستان و کۆمارى میسری عه ره بی دروست بی^{۲۱}. (د. زاهي حواس)، وه زیری پيشووی ده ولته بۆ کاروباری شوينه واری میسری ئوه ی راگه ياندووه، که دۆزینه وه ی په يکه رى توت عنخ نامون له کوردستانی عیراق شتيکی سروشتيه، به و پيیه ی که ئيمپراتۆريه تی میسری بهر له (۳۰۰۰ سال) فه رمان په وا بووه به سه ر ته واوی ناوچه کانی سوريه و فه له ستين و عیراق.

حه وواس ئه وه ش روون ئه کاته وه که ئوه دۆزینه وه يه کتوپر و له ناکاو نه بووه، چونکه سه رکرده ی سه ربازی (حور محب) چه ندين هه لمه ت و هيرشی بر دونه ته سه ر خوره لات، دووريش نييه که ئوه په يکه ره له سه روه ختی ئوه هيرشانه گواسترايپته وه بۆ ئوه ناوچه يه. ناماژده ش بۆ ئوه ئه کات، که چه ندين شوينه واری میسری له ناوچه ی رۆژه لاتدا دوزراونه ته وه^{۲۲}.

- محەمەد عەل عەونی لە وەرگێڕانی کتێبی (خلاصة تاريخ الكرد والكردستان)ی محەممەد مەین زەکی، ل ٩٧.
- ١٤- فیلیب حتی: تاریخ سوریا و لبنان و فلسطین، بیروت دار الثقافة ١٩٥١ ل ١٦٢-١٦٣. محەممەد مەین زەکی، سەرچاوە پێشوو، ل ٩٧.
- ١٥- د. محەمەد جەمالەددین موختار لە پێشەکیەکی بۆ کتێبی (نفریتی الجميلة)ی نووسەر جولیل سامسون ل ١٢-١٣.
- ١٦- د. جمال رشید: ظهور الكرد في التاريخ، ج ٣، ص ١٩٢-١٩٣.
- ١٧- نیدر. لەگەڵ ا. محمود الطلوجی، جیگری بە پێوە بەری مۆزەخانەی مسری، رقئی (٢١)ی تەمموزی ٢٠١١.
- ١٨- مختار ئەلسیوفی، لە پێشەکیەکی بۆ کتێبی (نفریتی الجميلة)ی جولیا سامسون، کە وەرگێڕاوە تە سەر زمانی عەرەبی. ل ل ٢٨-٢٩.
- ١٩- جولیا سامسون: نفریتی الجميلة،..... ل ١٦٩.
- ٢٠- د. جمال رشید: ظهور الكرد..... ج ١، ل ل ٢٥٤-٢٦١.

٢٢- <http://www.iraqhurr.org/content/article/1681769.htm>.

٢٢- <http://www.toutankharton.com/montada/viewtopic.php?d=331>.

كورد له ميسر، بهر له دهوڵه تي نه ييوي

يه كه م:

سهرده مي پيش ئيسلام

سهرده مي ديواني

سهرده مي رژمانى

هاتنى مه سيجيه ت بو ميسر

دوووم:

هاتنى كورد بو ناو ئيسلام

سنيهم:

بوونى كورد له ميسر، بهر له دهوڵه تي نه ييوي

يەكەم:

سەردەمى يېشى ئىسلام: مىسر لە مېژووى خۇيدا ماوۋەيەك بە تارىكىدا رەت بوو، كاتىك كە فىرەونەكانيان لەناو بردوون. دواى ئەو ۋە چەندىن دەولەت و ئىمپىراتورىيەت يەك لەدواى يەك داگىريان كردوۋە، ۋەك : فارسەكان، يۇنانىيەكان، بەتلىمۇنەكان (چاخى بەتلىمۇنى چاخى ئەسكەندەرى مەكەدۇنىيە لە مىسر، بەلام لە دواى مردنى ئەسكەندەر و لەبەر نەبوونى مىراتگر، ئىمپىراتورىيەتەكەى لەنىوان سەركردهكانى سوپا دابەش كرا، مىسریش ۋەبەر بەتلىمۇسى يەكەم كەوت. بەتلىمۇنەكان نزىكەى سى سەد سال حوكمى مىسريان كرد، لە بەتلىمۇسى يەكەمەۋە تا كلىقپاتراى دوا مەلىكەيانو بەتلىمۇسى پازدەھەمى كوپى- سايتى ويكىپىدىيا-و)، رۇمانىيەكان و چەندانى تر. لەو سەردەمانەدا گەلى مىسرى جۆرەھا شىۋازى لە سىتەم و دلپەقى و زۆردارىدا دىت.

سەردەمى يۇنانى ئەغرىقى: دواى سەرگەوتنى ئەسكەندەرى مەكدۇنى لە ۋەدەرنانى فارسەكان لە مىسر لە سالى (۳۳۲ پ.ن) كە داگىركارىيەكەيان نزىكەى (۱۲۰ سالى)خاياند، مىسر كەوتە ژىر نىرى داگىركارى يۇنانى. بەمشىرەيە مىسر لەدەست داگىركارىكەۋە كەوتە دەست داگىركارىكى تازەۋە. مەرچەندە ھەندىك تويژەر دەلئىن ئەسكەندەر بۇ ۋەدەرنانى فارسەكان داواى ھاوكارى لە گروپپىكى دەرياۋانى مىسرى و گروپپەلى دۆزەرەۋەى مىسرى^{۲۳} كردوۋە، بەلام ھىچ نامازەيەكمان چىنگ نەكەوتوۋە بۇ بوونى كورد لەناو مىسر لەو كاتدا، يان پەيوەندىيەك كە لەنىوان مىرنشىنە كوردەكان و دەسەلاتدارى يۇنانى حوكمان بەسەر مىسردا ھەبوۋى. لە سالى (۳۳۰ پ.ن) مىسر كەوتە ژىر حوكمى بەتالىما و پازدە پاشاى بەتالىما حوكمى مىسريان كردوۋە، حوكمى ئەو دەولەتە بەردەوام بوو تا رۆزگارنىك كە كزى و رووخانى تىكەوتوۋە و رۇمانەكان لە سالى (۳۰ پ.ن) لەناويان بردوۋە^{۲۴}.

سەردەمى رۇمانى : رۇمانەكان لە سالى (۳۰ پ.ن)

میسریان داگیرکرد، بۆيە میسر ئەك ھەر بوو بە یەككەك لە ویلايەتەكانى دەولەتى رۇمانى، بەلكو بوو بە گرنگترین ویلايەتى، ئەويش بەھۆى گرنگى ئابورییە مەزنەكەيەو. بۆيە ئەوكات میسر بە "سەبەتەى خۇراكى دەولەتى رۇمانى" ناسرا، ئەويش بەھۆى بەرھەمەتینانى نۆدى دانەوتیلەو. ئەسكەندەرییەش كە پایتەختى

(ئەسكەندەرى مەكئۆنى)

میسر بوو، بوو بە دووھم گرنگترین و گەورەترین

شارەكانى ئیمپراتوریەتى رۇمانى لە دواى شارى رۇما^{۳۰}. رۇمانییەكان لە میسردا دوورەپەریز و لاتەريك بوون لە گەلى میسرى، ئەوان میسریەكانیان بە كۆیلە دەزانى، پێیانوابوو كە كارى میسریەكان خزمەتگردنى ئەو رۇمانیانەيە كە حوكمیان بەسەردا دەگردن، ئەركیش بوو لەسەریان كە جگە لەو بنەمایە هیچ ھەلسوكەوتى دیکە نەنوێنن. بۆيە جیتی سەرسوپمانى نییە كە ئەو میسریانە كاردانەوێ ئەرێنییان ھەبى بەرامبەر بە فتوحاتى ئیسلامى، بە سەركردایەتى عومرو كۆپى عاس.

ھاتنى مەسیحییەت بۆ میسر: لەسەردەمى حوكمى رۇمانیەكان لە میسر، بە تایبەتى لە سەردەمى "نیرۆن" لە سالى (۵۱ ن)، كاتێك قەشە ماركۆسى ئینجیلی (كە قوتابى پەترۆسى نێردراو بوو) بۆ ئەسكەندەرییە، یەكەم كلێسای لە میسر و سەراپای ئەفریقا دروست كرد، ئەوكات مەسیحییەت لە نیوێ یەكەمى سەدەى یەكەمى زایینی لە نێوان رۆلەكانى گەلى میسرى بلۆبوو. بەلام میسرییە مەسیحییەكان رووبەرووی دژواری بوونەو، بەھۆى بەگژداجوونەوێ دەسەلاتدارانى رۇمانى بۆ ئەو ئایینە، بە تایبەتى لە سەردەمى حوكمى ئیمپراتۆر دقلدیانتۆس، تا سالى (۳۲۴ ن) كاتێك كە ئیمپراتۆر

قسته‌نتین هاته سەر جوکم، ئەو ئایینی مەسیحی کردە ئایینی فەرمی
ئیمپراتۆریەتی رۆمانی و بارودۆخە که هەر بەم شێوەیە مایەوێ تا هاتنی
فتوحاتی ئیسلامی بۆ میسر^{٢٦}.

دووەم:

هاتنی کورد بۆ ناو ئیسلام: ئایینی فەرمی گەلی کورد بەر لە هاتنی ئیسلام
بریتی بوو لە ئایینی "زەردەشتی"^{٢٧}، که لە نێو گەلانی ئاریدا بۆلۆبوو، وە بە
ئایینی نیشتمانی خۆیان دادەنا^{٢٨}.

هەندێک لە گەورە مێژوونووسانی وەک (البلاززی، الواقدي، ابن الاثیر) دەڵێن:
کورد خۆبەخشانه و بە خواستی خۆی ئیسلام بوو، ئەوان بە ئاشتی
پیشوازییان لە ئیسلام کردووە نەک بە شەڕ. ئایینی ئیسلامی لە سەردەستی
هەردوو هاوێ (خالد بن ولید و عیاض بن غنم) لە سەردەمی خەلیفە عومەری
کۆپی خەتاب (ر) گەیشتە سەرپای کوردستان.

هاتنی کورد بۆ ناو ئیسلام هێزو گۆڕیکی تازە ی پێ بەخشی، بە تایبەتی لە
کاتی فتوحاتی ئیسلامی. چونکە زانراوێ که پیاوانی کورد ئازا و بەهێزن، لە
بواری جەنگدا خاون هەبێت و شکۆن، ئەو خەسلەتانه زمانی جیاکەرەوە بوون
لە زۆری ئەو شەڕانە سۆپای ئیسلام بەرامبەر بە دوژمنەکانی. زۆریک لەو
جەنگاوەرە کوردانە خاک و زێدی خۆیان بە جێهێشت و لە باکوور و باشوور و
ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوا بە شدارییان لە فتوحاتی ئیسلامی کرد، ئەمەش ئەو
دەردەخات که بە شێوەیەکی بەربڵاو بە ناو چەندین ویلايەتدا بۆلۆبوونەتەو.

بەهەر حال، کورد لە تیکۆشان نەکووت و چڕوکیان بە بەنرخترین شتیان
نەکرد بۆ پشتگیری و کۆمەکی شارستانیەتی ئیسلامی و عەرەبی. تا دواتر
رەنگی دایەو لەو سەردەمە ی که بە سەردەمی زێڕینی کورد ناسراو لە
سەدەکانی ناوەراست، که سەردەمی سولتان سەلاحەددینی ئەییوبی،
دامەزرێنەری دەولەتی ئەییوبی کوردییە، که لە باکوور و لە باشووری

قه فقا سه وه دريژ ده بو وه تا سه نعاى به مهن له باشوور، له رۆژه لات وه له قوولايى دجله تا ته رابلس له رۆژئاوا^{١٧}. شه ویش دواى سه ركه وتنيان له وه ده رنانى خاچ په رستان له زيدي ئيسلام و رزگار كردنى شوينه پيروژه كانى ئيسلام له ده ستى چه په ليان.

سینه م:

بوونى كورد له ميسر، بهر له ده و له تى نه ييو بى: بوونى كورد له ميسر بهر له ده و له تى نه ييو بى، هه رگيز وهك سه رده مى ده و له تى نه ييو بى نه بوو، له گه له هه نديش كورد به شي وه به كى تاي به تى رۆلى گرنگى له ميژووى ميسر وه ميژووى ئيسلامدا هه بو وه. له سه رده مى فاطميه كان، (عادل بن السلار) كه كورديكى ره سه ن بو وه، وه زيبرى خليفه "الظافر بامر الله الفاطمي" بو وه،

وه زيبر عادل بهرگري له ولاته ئيسلاميه كاندا كرد وه دژ به خاچ په رستان و هه ميشه بهر وه روويان وه ستا وه ته وه، خاوه نى كتيبي (العلاقات السياسية بين الدولة الايوبية والامبراطورية الرومانية المقدسة) ده رياره ي عادل ده لى: شه هه موو شهش مانگ جاريك هه لمه تيكي سه ريارى ده نارده سه ر شارى عه سه لان ٣٠، بۆ بهر په رچدان وهى خاچ په رستان و بهرگري كردن له شري نه پيروژه كان، به لگهش بۆ شه شه وه وه لمه تانه ي سالى (٥٤٧هـ / ١١٥٢ن) دژ به

خاچپەرستانە. دواى مردنى (كۆرى سالان) بارودۆخەكە گەراوەتەووە سەر دۆخى
 يەكەمجار. ئىدى بارودۆخەكە بەم شتووەيە ماوەتەووە تا ھاتنى سەلاحەددىنى
 ئەييوبى و سەرلەنوئى جىھاد دژ بە خاچپەرستان دەستى پىكردۆتەووە^{٣١}.

٢٣- عمر الاسكندري: الميجر ا.ج، سفد ج: تاريخ مصر الى الفتح العثماني، چاپى چوارەم، دارلمەعارف، قاھىرە، (١٩٢٠م)، ل ٩٨-٩٩.

٢٤- سەرچاوەى پيشو، ل ١٠٥.

٢٥- د. مصطفى العبادي: الامبراطورية الرومانية "النظام الامبراطوري ومصر الرومانية". دارالعرفه الجامعية. قاھرە، ل ١٠٩، ١٥٧، ١٥٨.

٢٦- اسكندر صيفي: العنارة التاريخية في مصر الوثنية والمسيحية، المطبعة المصرية، قاھرە، ل ٦٥.

٢٧- د. بلە ج شىركوھ: القضية الكردية "ماضي الكرد وحاضرهم"، قاھرە (١٩٣٠م)، ل ٦.

٢٨- تا ئىستاش ئەو ئايىنە لە نۆز ھەندێك لە ئاربيەكان ھەر ماوہ.

٢٩- ھەمان سەرچاوەى پيشو، ل ٧.

٣٠- ئىستا دەكەوتتە نۆز سنووى خاكى ئوردن.

٣١- د. عادل عبدالحافظ حمزة: العلاقات السياسية بين الدولة الايو والامبراطورية الرومانية المقدسة. المطبعة والناشر، الهيئة المصرية العامة للكتاب ٢٠٠١م، ص ٦٦.

سێیه م :

کورد له میسر له سهردهمی نهییوی

یه که م : هاتنی یه که مجاری کورد بو میسر

دوو م : هاتنی دووه مجاری کورد بو میسر

سێیه م : هاتنی سێیه مجاری کورد بو میسر

چوار م : سه لاهه ددینی نهییوی کوردی و حکومه ته که ی له میسر

پنج م : کورد له سوپای سه لاهه ددینی نهییوی له میسر

شه شه م : ناودارانی کورد له میسر له سهردهمی نهییوی

هه وته م : شوینه واری نهییوییه کوردهکان له میسر

یەكەم: ھاتنی یەكە مجاری كورد بۆ میسر لە سانی (٥٥٨ك/١١٦٣ز)

ئەو بزوتنەوێ خاچپەرستیەیی كە لە كۆتاییەكانی سەدەیی (پێنجەمی كۆچی / یازدەمی زایینی) ھاتبوو و لاتانی خۆرھەلاتی دەولەتی ئیسلامی، چەندین ئەنجامی گرنگی لێكەوتەو، گرنگترینیان: گۆڕین و پێشخستنی نەخشەیی سیاسی و لاتنی شام و میسر بوو. لە ولاتی شامدا خاچپەرستان لە دواي ھەلەمەتی یەكەمیان، سەرکەوتوو بوون لە دانانی چەند ئیمارەتێکی خاچپەرستی بۆ خۆیان، وەك: رەھا، ئانتاکیە، تەرابلس و مەملەكەتی بەیتولمەقدس.

ھەرچی میسر بوو بارودۆخەكەی باشتر نەبوو لە ولاتی شام، چونكە دەولەتی فاتمی شیعی لەلایەك بۆ لایەکی تر تێكەڵ پێكەڵی دەکرد، تا كوردەكان بە سەرگردایەتی ئەسەدەدین شیركۆ ھاتن، كە سەلاحەددینی برازاشی لەگەڵ داوو، توانیان سەربەكەون بەسەر دەولەتی فاتمی و بنیاتنانی دەولەتی ئەیبوبی، دواتر لە چوارچێوەی یەكێتی ئیسلامی دەسەلاتی خۆیان بەسەر ولاتی شامدا سەپاند.^{٣٢} بۆیە دەتوانین بڵێین، ئەو سەدەییە سەدەیی خۆین رشتنی ئیسلامی عەرەبی بوو، وە سەدەیی پەلکێشیی بوو بۆ خاچپەرستان لە ولاتی موسلمانان.

باسی ئێمە لەسەر ولاتی شام نییە، بەلكو باسەكە لەسەر میسر، كە ئەو كات بەھۆی دەولەتی فاتمی بەدەست پیری و لاوازی خەلیفەكانی و لێكەڵۆھەشانی سەردەمی خەلافەت و لەدەستدانی شكۆكەیی دەینالاند. بەلگەش بۆ ئەمە، دەست تێوەردانی وەزیرەكان بوو لە كاروباری دەولەت، تەنانەت لە كاروباری خودی خەلیفەشەو.^{٣٣} وەك ئەوێ لە كاتی مردنی خەلیفە (الظافر)ی فاتمی بە كوژراوی روویدا. بۆیە وەزیر (طلائع بن زریك)ی بە رەسەن ئەرمەنی بە تاكپەرەیی بەسەر كاروباری میسردا راگەشت، چونكە خەلیفە (الفائز)ی كۆپی خەلیفە (الظافر) بە تەمەن بچوك بوو.^{٣٤}

بەمشێوەیە وەزیرەكان كاروباری میسریان گرتبوو دەست و چۆنیان وێستبا

وایان هه‌لده سوپاند، بارودۆخه‌که به‌مشێوه‌یه‌ مایه‌وه تا کاتی که مه‌لیک (عموری) مه‌لیکی مه‌مله‌که‌تی به‌یتو لمو قدسی خاچه‌رستان هاتو له سالی (٥٥٨هـ/ ١١٦٣ز) میسری داگیرکرد، تا گه‌یشه بلبیس و ئابلقه‌ی دا، به‌لام (ضرغام) ی وه‌زیری فاتی توانی پیشی پیگیری و ناچاری بکات بکشیته‌وه.

له‌و ساته‌وه‌خته‌دا وه‌زیری دووه‌می فاتی "شاوړ" په‌نای برده به‌ریارمه‌تی و به‌هانا وه‌هاتی (نورالدین محمود) ی به‌ره‌سن تورکمانی ئاتابه‌ک و حاکمی موسل، ته‌ماعی ئه‌وه‌شی وه‌به‌رنا تا ده‌ست به‌سه‌ر میسردا بگری و له‌ ده‌ستی خاچه‌رستانی رزگار بکات. بۆیه نوره‌ددین مه‌حمود له (٥٥٩هـ/ ١١٦٤ز) په‌له‌ی کرد له ناردنی سوپا بۆ میسر به‌سه‌رکردایه‌تی ئه‌سه‌ده‌ددین شیرکو^{٣٥}، که سه‌لاحه‌ددینی برزای و ژماره‌یه‌ک جه‌نگاوه‌ری کوردی له‌گه‌ل دابوو. له‌و هه‌له‌مه‌ته‌دا سه‌لاحه‌ددین سه‌رکردایه‌تی ده‌سته‌ی پیشه‌وه‌ی ده‌کرد. (ابن شداد) ده‌لێت: ئه‌سه‌ده‌ددین شیرکو نه‌یده‌توانی هیچ کارو فرمانێک به‌باشی ئه‌نجام بدات، یان ده‌ست بۆ کاروباریک بیات به‌بی ئه‌وه‌ی پرس و راویژ به‌سه‌لاحه‌ددین ئه‌ییوی بکات، چونکه سه‌لاحه‌ددین خاوه‌ن عه‌قلێکی باش و پلاندانه‌ریکی په‌سه‌ند و جوان بوو^{٣٦}.

شیرکو سه‌لاحه‌ددین له سالی (٥٥٩هـ/ ١١٦٤ز) له‌گه‌ل سوپایه‌ک له سه‌ربازو سه‌رکرده‌ی کورد له هه‌له‌مه‌تێکدا گه‌یشته‌ن قاهره، به‌تایبه‌تی سه‌ربازه‌کانی ئه‌سه‌ده‌ددین شیرکو، وه‌ک (شهاب الدین محمود الحارمی) خالی سه‌لاحه‌ددین. له‌و کاته‌دا سوپا و یاریده‌ده‌رانی (ضرغام) لێی جیا‌بونه‌وه، که هاوپه‌یمانی خاچه‌رسته‌کان بوو. بۆیه کاره‌که‌ی به‌کوشتن گه‌یشته. "شاوړ" یش حکومه‌ته‌که‌ی گرت ده‌ست، به‌لام شاوړ په‌یمانی خۆی له‌گه‌ل نوره‌ددین مه‌حمود نه‌گایه‌نده سه‌رو داوای له شیرکو کرد له میسر بجێته‌ ده‌ری، به‌لام شیرکو پێی گوت ئه‌و به‌لێنه‌ی که به‌نوره‌ددین مه‌حمودی داوه بیگه‌یه‌نه‌ته جی، به‌لام شاوړ وه‌لامی شیرکو دایه‌وه‌و گوتی: "ئێوه سه‌ربازن و به‌فرمانی

نوره ددین مه حمود هاتوون، له سه رتانه ته نها فرمانه کانی به جی بگه یه ننو به س، کاری لیکتیگه یشتن له گه ل نوره ددین بۆ من به جی بیتن، " شیرکو به وه به پرچی دایه وه که ده ست به سه ر بلییس و شه رقییه دا ده گریت.

بۆیه شاور په له ی کرد له داواکردنی کۆمه ک و یارمه تی له خاچپه رسته کان، (عموری) یش نه و ده رفه ته ی قۆسته وه و زوو خۆی گه یانده میسر و له ده لئا خۆی قایم کرد، دواتر هه لسا به گه مارۆدانی شیرکو له شه رقییه، دواى ماوه یه ک له و گه مارۆدانه، له سه ر نه وه ریککه وتن که هه ردووکیان، واته (عموری و شیرکو) له میسر بچنه ده ری، نه وه ش له کۆتاییه کانی سالی (٥٥٩هـ / ١١٦٤ز) بوو.^{٣٧}

به م شیوه یه نه وه جاری یه که م بوو که سه رباز و سه رکرده کورده کان بیتنه میسر، له دواى نه و دوو جاره ی که فاطمه کان خاچپه رستانیان به دژی برا موسلمانان به کار هیئا، نه ویش به مه به ستی پارێزگاری کردن له ده سه لاته که یان، به لام له م جاره یاندا ته نانه ت نیمچه سه قامگیریه کیش بۆ کورد له میسر دروست نه بوو.

دووهم: هاتنی دووه مجاری کورد بۆ میسر له سالی (٥٦٢هـ / ١١٦٦ز):

دواى سى سال له چوونه ده ره وه ی سوپای هه لمه تبه ری شیرکو سه لاهه ددین له میسر، خه لیفه ی فاطمی (العاقد) له سالی (٥٦٢هـ / ١١٦٦ز) له باره ی نه و جه ورو سته مه ی شاورى وه زیر، که له میسر نه نجامی ده دا، نامه یه کی بۆ نوره ددین مه حمود ناردو سکا لای لیکرد. داواشی له نوره ددین مه حمود کرد نه و خۆی نیب هه لقور تیئى، نوره ددینیش بۆ جاری دووه م سوپایه کی به سه رکردایه تی شیرکو سه لاهه ددین نارده سه ر میسر، که له (٢٠٠٠) له باشت رین له و جه نگاوه رانه پتکه اتبوو، که له شه پو کوشتاردا زۆر کارامه و شاره زا بوون. بێگومان نه و سوپایه دواى سه ختی و دژوارییکی زۆری ریگا، گه یشته (اطفیح)^{٣٨}. له ویشه وه توانیان بگه نه جیزه^{٣٩}.

بۆيە شاۋر بۆ جارى دوۋەم پەنای برده بەر مەلىك عەمورى و بۆ جارى سىيەمىش پەنای برده بەر ۋەزىرە فاتمىەكان. مەلىك عەمورى ھەرزوۋ داۋاكەى پەسەند كەردو بە پەلە خۆى گەيانده مىسرو لە ئەسكەندەرىيەدا سەلاخەددىنى گەمارۆدا. سەلاخەددىن دژ بە خاچەرىستان بەرگرى كرد، مىسرىەكانىش لە بەرامبەر ئەو بەرگرىەدا يارمەتییان دا، تا لە كۆتايىدا شىركۆو عەمورى گەيشتنە رىككەوتنامەيەك، كە بۆ جارى دوۋەم لە مىسر بچنە دەرۋە. بۆيە ھەردوولا ئەو رىككەوتنامەيان جىبەجى كەردو لە مىسر چوونە دەرۋە.^۱

سىيەم: ھاتنى سىيەم جارى كورد بۆ مىسر لە سالى (۱۱۶۷/ك):

مەلىك عەمورى رىككەوتنامەكەى لەگەل شىركۆ نەگەيانده جىو دەستپىشخەرى كرد لە ھىرش بردنە سەر مىسر، ئەويش بە بيانوۋى ئەۋەى كە شاۋرى ۋەزىرى فاتمى پەيمانى خۆى لەگەل خاچەرىستان نەگەياندۆتە سەر. بۆيە ھىرشى برده سەر دەلتاى نىل. لای خۆشەو ەخەلفە (العاضد) بۆ جارى دوۋەم بە پەلە ھانای بردهۋە بەر نۆرەددىن مەحمود، لە ھەمانكاتدا شاۋرى ۋەزىر نامەيەكى بۆ نۆرەددىن مەحمود ناردو داۋاى يارمەتى و بە ھاناۋە ھاتنى لىكرد. نۆرەددىن مەحمود ھەوالى نارد بۆ شىركۆ كە لە دىمەشق بوو، داۋاى لىكرد كە ئامادە بى بۆ بردنى سوپاكەى بۆ مىسر. (۵۰۰) سەربازى تايبەت و ھەلبژاردەى كوردى لەگەلدا ھاتن، بەلام ئەمجارە سەلاخەددىن حەزى نەكرد بچىتە مىسر، ئەويش بەھۆى ئەو گەمارۆيەى كە لە ئەسكەندەرىيە درابوو لەلایەن مەلىك عەمورى، بەلام دواتر لە راكەى خۆى پەشيمان بوو ە داۋاكەى سولتان نۆرەددىن مەحمودى قبول كەردو لەگەل سوپاكەى بەرەو مىسر بەرپەت.^۱

شىركۆو سەلاخەددىن ئەو سوپايەى كە لەگەلئان بوو، لە بىابانى رۆژھەلات پەپىنەۋە گەيشتنە قاھىرە. خەلكەكە بە ھاتنىيان زۆر دلخۆش بوون و بە باشتىرین شىۋە پىشۋازىيان لىكردن. ھەرچى مەلىك عەمورى بوو بارودۆخەكەى

تێكچوو، چونكه هیچ هاوێهه یهانیکی شك نه برد له وکاته دا به رگری ئی بکات. له هه مانکاته دا سولتان نوره ددین مه حمود له شام فشاری خسته سه ر خاچه رستان، بۆیه عه موری له سه ره تاي سالی (ه/ک ١١٦٩) بپاریدا به په له به ره وه له ستین پاشه کشی بکات.^{٤٢}

سه ره تاي ده رکه وتنی کورد له میسر:

خه لیفه ی فاته می (العاضد) نامه ی بۆ شیرکو ناردو داوای کرد. کاتیك كه چوه لای، خه لیفه ی فاته می به رگی وه زیری کرده به ر شیرکو و ناسناوی (المنصور) لێنا.^{٤٣} به م جوړه شیرکو به پتوه بردنی ده ولته تی میسری که وته ته ستۆ، که زانیشی شاور پیلانی له دژدا ده گێڕی، خۆی ئی رزگار کرد، کاتیك كه له سالی (ه/ک ١١٦٩) به فرمانی شیرکو به ده ستی سه لاهه ددین کوژرا، به لام مه رگ موله تی زۆری نه دایه شیرکو له رۆژی شه ممه ریکه وتی (جماد الاخر ٥٦٤هـ/ مارس ١١٦٩) کۆچی داوی کرد.^{٤٤}

چواره م: سه لاهه ددین ته ییوی و حکومه ته که ی له میسر:

له ناو سوپای شیرکو دا کۆمه لێک میری کورد هه بوون، که داوی کۆچی داوی شیرکو به ته مای حکومه ت بوون، به لام سه رچاوه نوێیه کانی رووداوه که ته وه دووپات ده که نه وه که خه لیفه ی فاته می (العاضد) ده یه ویست حکومه ت بدریته ده ست سه لاهه ددین، چونکه باوه پی وابوو سه لاهه ددین به وته مه نه بچوکه یه وه که م ته زمونه. پێشی وابوو که زۆر ئاسانیش ته بی بۆ خه لیفه هه ر کاتی به یه وی و پتویست بکات خۆی ئی ده رباز بکات.^{٤٥}

داهه زینه ری ده ولته تی ته ییوی کوردی له میسر:

ناوی یوسف کوپی نه جمه ددین ته ییوب کوپی شادی کوپی مه روانه (مه به ست سه لاهه ددینه - و)، له بنه چه یه کی کوردی ره سه ن له هۆزی کورده روادییه کانه، باوکی خه لکی گوندی "دوین" بووه، که ده که ویته باکووری خۆره لاتی شاری هه ولێر له هه ریمی کوردستان.^{٤٦}

پینگه‌یشتنی سه‌لاحه‌ددین نه‌ییویی:

سه‌لاحه‌ددین له‌ سالی (٥٣٢هـ) له‌ شاری تکریت له‌ عیراق

له‌ دایک بووه، نه‌ شه‌وه‌ی که سه‌لاحه‌ددین له‌ دایک بووه،

باوکه‌که‌ی و شیرکۆی مامی تکریتیان به‌جی هیشته‌

روویان کرده عیماده‌ددینی زه‌نگی حاکمی موسڵو

چوونه‌ ژێر فرمانی نه‌و، کاتیکیش که عیماده‌ددین

زه‌نگی له‌ سالی (٥٣٤هـ) شاری به‌عله‌به‌گی گرت،

نه‌جمه‌ددین نه‌ییویی باوکی سه‌لاحه‌ددینی کرده

حاکمی نه‌وی و سه‌لاحه‌ددینیش یاوه‌ری باوکی

بوو^{١٧}، بۆیه سه‌لاحه‌ددین به‌شیکێ ژیانی مندالی خۆی له‌ به‌عله‌به‌گ بردۆته

سه‌ر، به‌لام میژوو زیاتری له‌ سه‌ر ژیانی مندالی نه‌و باس نه‌کردووه^{١٨}.

خه‌سه‌ته‌کانی سه‌لاحه‌ددین نه‌ییویی:

سه‌لاحه‌ددین چه‌زی له‌ دادپه‌روه‌ری و رقیشی له‌ زولم و زۆری بوو، چه‌زی له‌

حوکمێک بوو که به‌پیتی شه‌ریعه‌تی ئیسلامی بی، چه‌زی له‌ شوێنکه‌وتوویی

پێغه‌مبه‌ری ئیسلام و یارانی ده‌کرد، رێژیشی له‌ بیروپای نه‌وانی دیکه‌ ده‌گرت و

پیشی رازی ده‌بوو، ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر راست و له‌جیتی خۆی بووايه جیبه‌جیشی

ده‌کرد، له‌ هه‌ست و سۆزدا نه‌رم و چاو به‌ فرمێسک بوو، زۆر چه‌زیشی له‌ زانسته‌

کۆپی زاناو دانایان بوو^{١٩}.

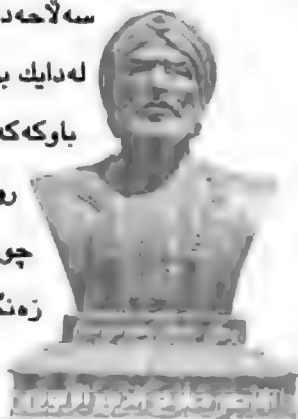
له‌و چاكانه‌ی که لێی ده‌گێژنه‌وه نه‌وه‌یه، که کاتیك خودا یاریده‌یدا بۆ

رزگارکردنی قودس، مامه‌له‌یه‌کی زۆر باش و جوامێرا نه‌ی له‌ گه‌ڵ دیله‌کان کرد، له‌

به‌رامبه‌ر فدییه‌کی کهم، هه‌رچه‌نده‌ که ره‌مزیش بووايه، ئازادی کردن، به‌

پێچه‌وانه‌ی نه‌وه‌ی که خاچه‌رستان کردبوویان کاتیك که قودسیان گرت و

ده‌ستیان کرد به‌ کوشتارو دزی و تالانی و بلاوکردنه‌وه‌ی به‌دپه‌وشتی. نه‌مه‌ش

ئەو بە ھاو شىكۆيە دەردە خات، كە سەلاخەددىن پىي دەناسرايەو، ئەوئىش لە سايە، پەيپەوئىي لە ئىسلام و سۆز بەزەيىيەكەيەو.

سەلاخەددىن لە دىدگاي رۆژناو او:

مىژوونووسى ئىنگلىزى (ئەمىرۆتۆ) دەربارەي سەلاخەددىن دەئىت: "دواي هەيشى دووئى خاچەپرستان، ماوئەك بوو ئەو پوپا بە هەيچ چالاكەيىيەك سەربازى دژى موسلمانان هەئەستابوو، لەو كاتەدا گەورەترىن رووداو لە مىژووى شەپى خاچەپرستان روويدا، ئەوئىش دەركەوتنى سەلاخەددىنى ئەيىوبى بوو. سوپا و سەربازگەي ئىسلامى گەيشتە پلەيەك زۆر بالا، ئەوئىش بەهۆي قارەمانىكى نوئى، كە خودان كەسايەتەيەك سىياسى سەربازى بەرز بوو، كە سەردەمى جەنگى خاچەپرستان ناسىويەتى، نە تەنها لە قارەمانىيىتى جەنگدا، بەلكو لە خەسلەتە كەسيەكانى، كە هەميشە لەنيوان ناوداران و پياوچاكانى مىژووى جىهان لە لووتكەدا دەيەئىتەو.^{۹۰}

سەلاخەددىن پىگەيەك بەرزى هەيە لەلاي رۆژناو ايىيەكان، بەلگەش بۆ ئەمە ئەو رىزە زۆرەي پاشا و مىژوونووس و زانا رۆژناو ايىيەكانە بۆي. كاتىك كە ئىمپراتورى ئەلمانى سەردانى سورىيەي كرد، چوو سەرگۆپى سەلاخەددىن و چەكە گولئى لەسەرداناو گوتى: "من زۆر خۆشحالم لەسەر خاكى و لاتىكدا وەستام، قارەمانىكى وەك سولتان سەلاخەددىن تاييدا ژياو، ئەو پياوئەي كە بە ئازايەتى لە راددەبەدەر و بە جوامىريى توانى لە پياوانى سەردەمى خۆي تەيپەپىي و پايەو شىكۆي لەگەل ئاسودا هاوتا بى.^{۹۱}

سەردەمى فەرمانپەر وايى سەلاخەددىن ئەيىوبى:

كاتىك كە سەلاخەددىن دواي كۆچى دواي شىركۆ، لە سەردەمى خەلىفەي فاتمى (العاضد) فەرمانپەر وايى گرتە دەست، كرده وەكانى بوونە مايەي توو پەي و ناپەزايى خەلىفە، ئەوئىش لەبەر ئەم هۆيانە:

نه‌وازش و راکتیشانی دلی خه‌لکه‌که بۆ خۆی، به‌هۆی کاره‌ چاکه‌کانیه‌وه، وه‌ک
که‌مکردنه‌وه‌ی باج له‌سه‌ر هاو‌لاتییانی میسری.

لاگیری و ملکه‌چی مه‌لیکه‌کانی شێرکۆ بۆ سه‌لاحه‌ددین، که‌ ژماره‌یان (۵۰۰)
جه‌نگاوه‌ری کورد ده‌بوون، به‌ته‌واوی خستنییه‌ ژێر رکێفی خۆیه‌وه، به‌
پێچه‌وانه‌ی نه‌وه‌ی که‌ خه‌لیفه‌ی فاطمی پێشبینی ده‌کرد.

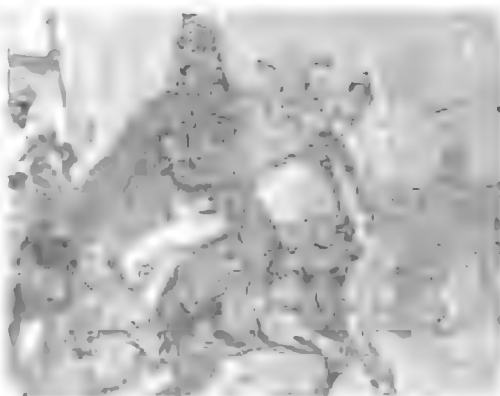
ناردنی کۆم. لێک سه‌ربازو جه‌نگاوه‌ری کورد له‌لایه‌ن سولتان نوره‌ددین مه‌حمود
بۆ لای سه‌لاحه‌ددین، له‌ناویشیاندا " توران شا - برای سه‌لاحه‌ددین " که‌ بووه
هۆی به‌هێزبوونی پێگه‌ی سه‌لاحه‌ددین، نه‌مه‌ش هیچ جێی ره‌زانه‌ندی (العاضد)
ی خه‌لیفه‌ی فاطمی نه‌بوو.

سه‌رکه‌وتنی سه‌لاحه‌ددین له‌ داپڕینی هاوکاری بۆ خه‌لیفه‌ی فاطمی (العاضد). بۆ
نمونه‌: سه‌رکه‌وتوو بوو له‌ نه‌هێشتنی نه‌و سه‌ربازه‌ سودانییه‌کانی لایه‌نگیری
ده‌وله‌تی شیعه‌ی فاطمی بوون له‌ میسر.

ره‌زانه‌ندی نوره‌ددین مه‌حمود له‌سه‌ر داوایه‌کی سه‌لاحه‌ددین به‌ ناردنی که‌سو
کاره‌که‌ی بۆ میسر، به‌ تاییه‌تی نه‌جمه‌ددین نه‌ییوبی باوکی، خه‌لیفه‌ی فاطمی
نه‌وه‌شی به‌ هێزو پالێشتی لێکدايه‌وه بۆ سه‌لاحه‌ددین^{۹۲}.

به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی هێر شه‌کانی خاچه‌رستان بۆ سه‌ر میسر:

کاتێک که‌ خاچه‌رستان له
سالی (۵۶۴ه‌/ک) تشرینی
یه‌که‌می ۱۱۶۹ز به‌ رێی
وشکانی به‌ره‌و (دمیاط)
که‌وتنه‌ رێ، سه‌لاحه‌ددین به‌و
هاتنه‌ی زانی و هه‌ستا به‌ قایم
کردنی بلبیس و قاهره‌و
نه‌سکه‌ندرییه‌و مه‌لێه‌نده‌کانی

(پۆرتڕیتی سه‌رکه‌وتنی سه‌لاحه‌ددین له‌ قودس)

دیکه ی پێشهوه، چونکه باوه‌پێ وابوو هێرشێ خاچپه‌رسته‌کان راسته‌وخۆ به‌ره‌و قاهره‌ دیت. به‌لام ئاراسته‌که به‌ره‌و دمیات بوو. ئهم حاله‌ته له چه‌نگی سه‌لاحه‌ددیندا ده‌رنه‌چوو، به‌لکو توانای مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ڵ ئه‌و گۆڕانکارییه کتوپره‌ی هێرشه‌که‌یانی بۆ ده‌رکه‌وت، بۆیه هه‌وائی بۆ نوره‌ددین مه‌حمود نارد و داوای کۆمه‌کی لێ کرد، ئه‌ویش سه‌ریاز دوا‌ی سه‌ریازی بۆ به‌پێ کرد، به تایبه‌تی سه‌ریازه‌ کورده‌کان، پشت پێبه‌ستنی زه‌نگیه‌کانیش به‌ په‌له‌ی سه‌ره‌کی له سوپاکه‌یاندا له‌سه‌ر کورده‌کان بوو.^{۹۲}

سه‌ریازه‌ کورده‌کان رۆڵێکی گه‌وره‌یان دیت له به‌رگریکردن له دمیات، هه‌ندیکیشیان رۆڵی سه‌رکردایه‌تیان هه‌بوو له شه‌په‌که‌دا، وه‌ک ته‌قییه‌ددین عومه‌ر (بزازای سه‌لاحه‌ددین) و شه‌هابه‌ددین مه‌حمود حارمی (خالی سه‌لاحه‌ددین)، که زۆریک له سه‌ریازی کوردیشیان له‌گه‌ڵ دابوو، توانییان بگه‌نه دمیات و بچنه‌ ناوی. سه‌لاحه‌ددینیش یارمه‌تی و کۆمه‌کی سه‌ریازی گه‌یانندی و توانییان له شکاندنی گه‌مارۆی سه‌ر دمیات سه‌رکه‌وتوو بن. له‌ و ئان و ساته مه‌لیک عه‌موری پێی زانی که نوره‌ددین مه‌حمود هێرشێ بردۆته سه‌ر ولاتی شام، بۆیه مه‌لیک عه‌موری به‌ په‌له‌ گه‌رایه‌وه قودس، بۆ پارێزگاری له که‌لوپوله‌کانی خاچپه‌رستان.^{۹۳}

پێنجهم: کورد له سوپای سه‌لاحه‌ددین له میسر:

سه‌لاحه‌ددین له کاروباری سیاسي و جه‌نگی، به‌ شیوه‌یه‌کی بنه‌په‌تی پشتی به سوپاکه‌ی ده‌به‌ست، هێزی سه‌لاحه‌ددینیش له هێزی سوپاکه‌ی دابوو، سوپاکه‌ی ئه‌و له خه‌لکی نامۆ و بیانی پێکنه‌هاتبوو، وه‌ک سوپاکه‌ی فاتمیه‌کان، به‌لکو سوپاکه‌ی سه‌لاحه‌ددین له سه‌ریازانی رێکوپێک و رێکخوا (نیزامی) پێکهاتبوو، بناغه‌ی سوپاکه‌شی کورد بوون. ئێمه له رێی چه‌ند توێژینه‌وه‌یه‌کی زانستی، سوپای کوردانمان له میسردا ناسی (ئێمه واته نووسه‌رانی کتێبه‌که‌-و).

له سه ره تاي حوكمي سه لاهه ددين له سالي (٥٦٧ك/ ١١٧١ن) سه رژميږي كوردان له ناو سوپاي سه لاهه ددين (١٧٤ تولب) بووه (تولب يه كه ي سه ريزي بووه)، كه (١٤ هه زار) جه نكاوه ريان هه بووه. له سالي (٥٧٧ك/ ١١٨١ن) سه رژميږي كوردان له سوپاي سه لاهه ددين (٨٦٤٠) جه نكاوه ر بووه به ته واري كه لوپه له كانپانه وه^{٥٥}، له ناوياندا (١١١) ميري كوردو (٦٩٧٦ طواشي)^{٥٦} و (١١٥٣ قراغلام)^{٥٧}. به سوپايه وه بوو كه سه لاهه ددين تواني له شه پي هه تيين سه ركه وتن به ده ست بيتي^{٥٨}.

توره مه ي كوردان له ناو سوپاكي سه لاهه ددين له رووي قه باره و چه كه وه له هه موو توره مه كانى تر گه وره تر بوو، سه لاهه ددين يش ده يه ويست زورينه ي هه ره زوري سه ريزاني سوپاكي له توره مه كه ي خوي، واته (كورد) بن، چونكه ده يزاني راده ي نازايه تي و دلسوزيه كه يان له شه رداو سنگفراوانييان له كاتي به رگري له ولاتي نيسلام چهنده. نه مه ش زورينه ي كورد له سوپاكي ئه ييويده ده رده خات.

چه ندين به لگه ش له به رده ستن بو سه لماندني پشتيپه ستني سه لاهه دديني ئه ييوي به توره مه و ره گه زي كوردى له ناو سوپاكي و له شه پ دژ به خاچه رستان. (ابن شداد) كه خاوه ني كتبي (النواذر السلطانية) يه، ديار ده كات كه "سه لاهه ددين له كاتي گه ماروداني يافا له سالي (٥٨٨ك) داواي سوپاي نيسلامي كردوه له ميسر، زوريه ي ئه و جه نكاوه ره موسلمانانه ش كه گه يشتونه نه لاي له توره مه ي كورد بوونه، له ناو ئه و سوپايه ي له ميسردا گه يشتونه ته لاي، مه جيده ددين هلدي و سه يفه ددين يازكچي كورديان له گه ل دابووه، له گه ليشياندا ده سته ي نه سده ي كوردى هه بوونه، كه بريتي بوونه له سه ريزه كانى نه سه ده ددين شيركوي مامي". هه روه ها ئين شه دداد ده لئيت: "ئو سه ربازانه ي به ر له هه موويان گه يشته لاي سه لاهه ددين، بريتي بوون له سه ربازاني كوردى موسل"^{٥٩}.

(پۆرتریتی جەنگی حەقتین)

ئەسبەن شەدداد
بەلگە یەکی دی
دینتەو لەسەر باوەڕ
بوون و پشتقایمی
سەلاحەددین بە
سەربازە کوردەکان و
دەلێت: "کاتیک که
سەلاحەددین بە (رملە)
دا روشت، فرمانی بە
سەربازەکانی کرد که

بۆ ولاتەکانیان بگەڕێنەو، ئەو سەربازانەی بەر لە هەمووان گەڕانەو
ولاتەکانیان سەربازانی هەولێر بوون، دواي ئەوانیش سەربازانی موسڵ و سنجار
بوون و هەموو ئەو سەربازانەش کورد بوون"^{٦٠}.

کاتیک سەلاحەددین ئامادەکاری دەکرد بۆ گەڕاندنەوێ قودس لە دەستی
خاچەریستان، سەربازگەی خۆی لە دیمەشق دامەزراند، کاروبارەکانی خۆیشی
لە میسر دایە دەست مەلیک عادلی برای. ئەو بۆیە سەربازگەکی لە دیمەشق
دانا تا لە دۆژمەنگە ی نزیك بێت. ئەو هەش یەکیک بوو لە تاییبەتمەندییەکانی ئەو.
و هەک لێی زانراوە ئەو دەیهوێست بۆ خۆی ئاگاداری بارودۆخی دژمەنەکی بێت.
لە دیمەشقیشدا ریزەکانی سوپاکە ی و جموجۆلیانی لە میسر و حەلەب، لە
جەزیرە و دیاربەکر لە کوردستانی تورکیا رێکدەخستەو. کاتیکیش، که زانی
ریزی هێزەکان و ئامادەکارییەکانی تەواو بوو، لە (٥٨٣هـ / مارس ١١٨٧) زانی
دیمەشقی بەرەو (کرك) بەجێ هێشت و چوو ناوی و رووی کردە (شوبک) ی
هاوسێی و ئەویشی گرت، سەربازگەشی لە بانیا س دامەزراند، بۆ ئەوێ لە
نزیکەره چاودێری بارودۆخەکه بکات"^{٦١}.

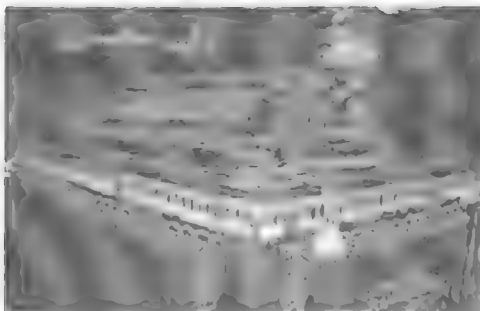
رۆلى كورد له سەردەمى حوكمى سەلاخەددىن:

سەرەتا پىيوستە لە چوارچىوەى مێژووى ئەو سەردەمەدا بوەستىن، دواتر لە سەردەمى سولتان سەلاخەددىن ئەيبوبى. لە راستیدا مېرە ئەيبوبىيەكان حوكمى ئەو شارەكان گرتبوو دەست كە ئەيبوبىيەكان ئازادىان كردبوو، رۆلىكى گەورەيان لە دەولەتى ئەيبوبىدا هەبوو، رۆلىكى گەورەو كاريگەریشان گێرا لە سەردەمى حوكمرانى سولتان سەلاخەددىن و هەروەها دواى مردنىشى. دواى ئەوەى كە سەلاخەددىن لە ژێر فرمانى نۆرەددىن مەحمود رزگارى بوو، هەولیدا هەموو ئەندامانى خێزانەكەى لە سەردەستەى ئەو تىپانە دابنى، كە سوپاكەى ئى پىكەتووه. هەولیشیدا كە چنگيان لەسەر ئەو شارەكان قايىم بكەن كە بەرپۆهەيان دەبرد^{٦٢}، ئەوانەش كە لەلایەن شىركۆ گۆلەيان كەوتبوو لىژى، سەلاخەددىن گێراندىهەو بۆ قەرمانرەوايى حەمس، ئەویش دواى ئەوەى كە دەست و پىئۆهەندەكانى سولتان نۆرەددىن مەحمودى ئى دورور خستەو^{٦٣}.

هەروەها مېر تەقىەددىنى عومەرى برازای سەلاخەددىن رۆلىكى چالاك و جوامىرانەى هەبوو لە سەر كەوتنە جەنگىيەكانى سولتان و هەروەها لە ژيانى سياسى ئەو لەو سەردەمدا. تەقىەددىن لە سەرەتای رووتىكردى سەلاخەددىن بۆ رۆژەلات، بەشداریيەكى كارای هەبوو لە پارىزگارى كردن لە حەما (سورىي ئىستا). هەرچەندە مېر تەقىەددىن سەربەگێچەل و ئاژاوهگێر بوو، بەلام سەلاخەددىن توانى بەجۆرىك رەفتارى لەگەڵدا بكات، تا دواچار هێنايهەو سەر رىگای راست. ئەویش لە هێرش و پەلامارە سەربازىيەكاندا بە ئەركى سەرشارانى حۆى هەستا، تا بوو بە يەكێك لە گرنگترین ئەوانەى كە بەشداری كارايان هەبوو لە فراوانكردى دەسەلاتى خێزانى ئەيبوبى لە رۆژەلاتدا^{٦٤}.

كوچى دوايى سولتان سەلاخەددىن ئەيبوبى:

دواى ئەو سەر كەوتنە گەورەيهى موسلمانان بە سەركردايەتى قارەمانى كورد سەلاخەددىنى ئەيبوبى لە جەنگى حەتتىن، كە لە (١٤ سەفر ٥٨٩هـ/ مەرسى

١١٩٣ن به دهستیان هینا،
سولتان بۆ پیشوازی کردنی ئه و
حاجییانه ی له مه ککه ده گه پانه وه
له شار چوه ده ره وه. دوا ی
کو تایی هاتنی ئه و ئاههنگه ی بۆ
هاتنه وه ی حاجییان له مه ککه

سازکر، سولتان سه لاهه ددین گه پایه وه بنکه و باره گای خۆی، هه ر ئه و کات
هه ستی به تا و له رژیکی توند کرد و نیشانه کانی تالیهاتنی لێ ده رکه وتنو
نه خۆشی تای زه ردوویی داگرت. رۆژ دوا ی رۆژ نه خۆشییه که ی توندتر ده بوو،
تا کو مه رگ گه یشته سه ری و له رۆژی چوارشه مه ی (٢٧ سفر ٥٨٩هـ / ٤
مارسی ١١٩٣ن)، دوا ی بیست سالن حوکمرانی، له ته مه نی نزیک په نجا و سه وت
سالی^{٦٥} کۆچی دوا یی کرد. کاتی که که خه لک هه والی کۆچکردنیان بیست، ده نگه ی
گریان و ناله به رزیوه وه و ماته مین و خه م سه رپای جیهانی ئیسلامی داگرت^{٦٦}.
کۆچی دوا یی سه لاهه ددین ته نها زیانیکی گه وره نه بوو بۆ مالباته که ی و بۆ
کورد، به لکو به گشت جیهانی ئیسلامی که وت، به تاییه تیش بۆ میسر. به سه
بۆ ئه و که دوژمه کانی شایه دی ئه وه یان بۆ داوه، که ئه و گه وره ترین که سایه تی
بووه، که سه رده مه کانی جهنگی خاچه رستی به خۆیه وه دیوه، به پێی گوته ی
میژوونووسانی مه سیحی^{٦٧}.

سه لاهه ددین، ئه و قاره مانه کورده ی که رۆژ شاکاری مه زنی پیشکهش به
جیهانی ئیسلامی کرد، قوربانی زۆریدا له پێناو به رزیی ئیسلام و گه له که ی. له
به خشیانی سه روه ت و سامانی خۆی به خه لک رۆدی و چرووکی نه کرد. له
خه زینه ی ئه ودا جگه له به ره یه کی یه کگرتووی ئیسلامی هه یی تر به جینه ما،
هیواشی خواست هه روا بمی نیته وه، مه گه ر به هیژتر و پیشکه وتووتر نه بی ت له
هیژ و پیشکه وتنی ئه وه وه. خاچه رستانیشی فیره وانه یه ک کرد که به درێژایی

ژيانيان له بېريان نه چېت و تا سه ده كاني نويش هر ده سنگياندا
هه لئانگرتبوو! ! به خشنده يي خوا بۆ نو كه سه ي كه به دلسوزيه وه له رتي
خوا تيكوشاو نه فره تي خواش له و كه سه بيت كه كه مته رخه م و خيانه تكاره ؟!

دهوله تي نه ييوي كوردي له دواي سه لاهه ددين نه ييوي:

سولتان سه لاهه ددين نه ييوي بهر له كوچي دواي، هه ستا به دابه شكر دني
پتنگه گرنگه كاني دهوله تي نه ييوي به سهر رۆله كاني مالباتي نه ييوي كوردي،
كاروباري سوريه و فهله ستيني دايه دهست كوپه كه ي خوي مه ليك (افضل ابي
حسن نورالدين علي)، فرمانپره وايي ميسريشي دايه مه ليك (عزيز عثمان)،
حه له بي دايه دهست مه ليك (ظاهر غازي غياث الدين)، مه ليك (عادل) ي براي
خويشي كرده فرمانپره وا به سهر به شيك له دهوله ته كه ي، وهك (جزيري بۆتان).
شاري حه مسيشي دايه دهست كوپه كاني شيركووي مامي، (سيف الاسلام
طغتكين) ي برازاشي دانايه سهر يه مه ن^{٦٨}.

نه وه ي ليره دا تيبيني نه كړي نه وه يه، كه سولتان بۆ دواي مردني، كه سيكي بۆ
جيگره وه ي خوي دهستنيشان نه كړدوه. له دواي خوي حوكمپرانيشي بۆ هيچ
كام له ميراتكراني ديار نه كړدوه، به لكو كاروباري دهوله ته يه كگرتووه كه ي
به سهر هه مرواندا دابه ش كړدوه، به و هيوايه ي كه بېن به يه ك دهسته و
پاريژگارش له و يه كيتييه يان بكن، نه بادا به رهي رۆژه لاتي جيهاني ئيسلامي
بگه رپته وه سهر دوخي جاراني، بهر له وه ي كه نه و حوكمپاني به سهر دا بكات.

دواي مردني سه لاهه ددين، حه فده كوپي له پاش به جيمان، كه بريتي بوون له :
(افضل علي، ظاهر خضر، قطب الدين موسي، عزيز عثمان، اعز يعقوب، ظاهر
غازي، زاهد داود، معز اسحاق، مويده مسعود، اشرف محمد، محسن احمد،
غالب ملكشاه، ابوبكر النصر، جواد ايوب، اشرف توران شاه، عمادالدين شادي،
نصرة الدين مروان، تاقانه كچيكيشي هه بووه به ناوي (مونسه خاتون)^{٦٩}.

ئەو شۆيىنەوارە بىناسازىيانەي سەلاخەددىن ئەيىوبى بەجىي ھىشتوون:

سەلاخەددىنى ئەيىوبى ھەندىك بىناسازى لە ولاتى مىسر دروست كردن، تا ئىستاش گەوامى بۆ پىشكەوتنى ئەو سەردەم لى دەدەن، ھەروەك چۆن مېژوو شارستانىەت و شىوازى ژيانى كوردانى ئەويشيان پاراستوو. ھەندىك لەو شۆيىنەوارانەي كە سەلاخەددىن لە مىسر بەجىي ھىشتوون ئەمانەن:

- قوتابخانەيەك لە قەرافەي گەرەو بچووك لە تەنىشت گۆرى ئىمامى شافعى.
- قوتابخانەي (قاهرة المعزية) لە تەنىشت مەزارگاي ئىمام حوسەين. (رەنگە مەبەست لە حوسەينىيە بىت، چونكە گلكو مەزارگاي ئىمام حوسەين لە شارى كەربەلايە لە باشوورى عىراق- و)

- قوتابخانەي (الشافعية)، كە ئىستا لە مىسر بە قوتابخانەي (زين التجار) دەناسى.

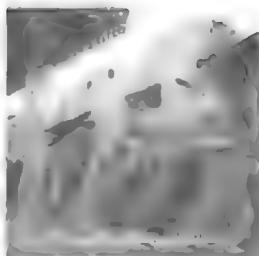
- قوتابخانەيەك بۆ شۆيىنكەوتوانى مەزەبى ئىمام مالك، نزيك لە قوتابخانەي شافعيە.

- قوتابخانەيەك بۆ حەنەفيەكان لە سالى (٥٧٢هـ/١١٦٧ز)، كە دواتر (البطاحي) ھەزىر كردى بە بنەگەي مائەكەي، ئىستا بە قوتابخانەي (سيوفى) دەناسى.^{٧٠}

- نەخۆشخانەيەك لە ناو كۆشكى خۆي لە قەلا، بۆ چارەسەر كردنى نەخۆشەكان.^{٧١}

ھەرچى سەبارەت بە تەكيە و خانەقاكانە^{٧٢} كە سەلاخەددىن دروستى كردن، ئەوا بەر لەوە مىسر ئەو جۆرە بىناسازىيانە دەدەزاني، بەلكو لەگەڵ ھاتنى كوردە ئەيىوبىيەكانەو ھاتە ناو مىسر. قەشقەندى كە خاوەن كىتبى (صبح الاعشى)يە، ئەو بىنايانەي ديتوون و دەربارەيان دەليّت: "ھەرچى سەبارەت بە خانەقا و تەكيەكانە ئەوا خانووەكانى مىسر بەر لە دەولەتى ئەيىوبى وا نەبوونە". لە سالى (٥٦٩هـ/١١٧٣ز) سەلاخەددىن خانەقاي (سعيد السعداء) بۆ

سۆڧيگهري دروست كرد، شېخىكىشى به سهردا كرده
سهردار ناسراو بوو به شېخى شېخان، هه موو
پېداويستىيه كيشى بۆ ده سته ركرد، تا له سۆڧى و
ده روئشه هه ژاره كان خه رچى بكات.^{۷۲}

وێرای هه موو ئه و شوپته واران، نابى ئه و هه موو قه لاو
قونگره قايما نه ش له بېر بكه ين، كه سه لاهه ددين دروستى كردن و
سه ربه رشتيشى كردن و ژۆر گرنگيشى پېدان، به هه به ستى پاريزگارى و به رگرى
له ولاتانى ئيسلامى، به تايبه تيش ميسر و شام، بۆيه ده بينين كه سه لاهه ددين
ژماره يه ك قه لاى له ميسر و شام دروست كردون.^{۷۳}

(قلعة الجبل) له و قه لا يانه يه له قاهره، كه قه لاى سه لاهه ددين ئه ييو بيه و ئه و
كه په كەش كه قه لاگه ي تيدا دروست كراوه به (حي القلعة) ناسراوه. كه له سهر
باسكىكى جيا بووه له چياى (المقطم) دروستى كردوه و ده روانيته سهر
ده رگاكانى شارى قاهره. ئه و قه لا يه ي سه لاهه ددين ئه ييو بيه به گه و ره ترين
قه لاى جهنگى داده نريت له سه ده كانى ناوه راست دروست كرابييت، به پله ي
يه كه م بۆ پنگه ستراتيژيه كه ي، چونكه چاوديرى ئه كرد به سهر قاهره ي
فاتمى و فستات. هه روه ها له بهر ئه وه ش كه ئه و به ربه ستيكى سروشتي بوو،
چونكه له سهر چيا دروست كرابوو، ئه و بلندايه ش له نتيوان هه ردوو شاره كه
هه لكه و تيوو، بۆيه پنگه يه كى گرنگى له به رگرى كردندا گرتبوو.^{۷۴}

قه لاى سه لاهه ددين له دوو به ش پېكهاتيوو، به شى باكوورو به شى باشوور.
به شى باكوورى له سهر شيوه ي لاكيشه بوو، چهند قولله يه كى به رزيشى بۆ
دروست كرابوون، ديوارى كى به رين كه قولله كانى له سهر بوون، هه ردوو
به شه كه ي قه لاى لێك جيا ده كرده. له نتيو ئه و ديواره به رينه دا ده رگاى قه لا
هه بوو، كه به ده رگاى خوارو (الجواني) ده ناسرا. هه رچى به شه باشوور به كى
بوو، ئه و پاشكوكانى ترى قه لاو كۆشكى تايبه تى سولتان و ته ويله ي ولاغى

له حق دهگرت، به لām به شه باکووریه که ی خودی قه لā جه نگییه که بوو^{۷۶}. نه و قه لایه له سه رده می سه لāحه ددین ته و او نه کرا، به لکو دوی ته و له سه رده می مه لیک کامل^{۷۷} ته و او کرا.

ته و قاره مانه ی کورد هر به دروستکردنی ته و قه لایه نه وه ستا، به لکو دوو قه لای دیکه ی له ناو خاکی میسر دا دروست کردن، به کیان له سینا له نزیک (عین سدر). ته وه ی دوو میان له دوورگی فیرعه ون له که نداوی عه قه به، که ناسراوه به (قه لای سه لāحه ددین یان قه لای فیرعه ون). رهنگه هوکاری سه ره کی بو دروستکردنی هه موو ته و قه لایانه له لایه ن سه لāحه ددینه وه هه ولتیک بووی ته و پتیشگری و دانانی سنووریک بو مه ترسی خاچه رستان له سه ر لیواری ده ریای سوور. به لگه ش بو ته مه ته و هه ولای (ارناط) ی خاوه نی که پکه، که به

(قلعة الجبل).

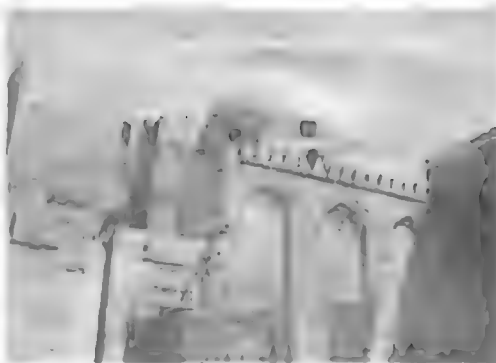

مه به سستی گه یشتن به خاکی حیجازی پیروژ هیرشیکی سه ختی هینا، بو ده ره نینانی گوپی پیغه مبه ری نیسلا م محمه د (درودی خوی له سه ر بیت). بو یه سه لāحه ددین ده سته جی ته و قه لāو بیناسازی و قایمکارییه نه ی دروست

کردوون، تا سنووریک بو مه ترسی خاچه رستان له ناوچه که دابنیت^{۷۸}. سه لāحه ددین قه لای چواره میشی له باشووری میسر دروست کردوه، پتیده چی ته و قه لایه شی بو پاسه وانی و به رگری له نه وه و سودان و پاریزگاری لیکردنیان له هر دوژمنکارییه کی ده ره کی بووی.

جگه له قه لā، سه لāحه ددین له سالی (۵۷۲هـ / ۱۱۷۶ز) کومه لیک شوو ده ی قایمی به ده وری قاهره و میسر (فسطاط، قطائع، عسکس)، (ته وکات به قاهره ده گو ترا قاهره، به فستات و قه تائم و عه سکه ری ده گو ترا میسر) دروست کردوون، به شیککی ته و شوورانه له م دوا ییه له لایه ن عه لی به گ به هجه ت دوژرانه وه^{۷۹}.

کاری بیناسازی ئه ییوبیه
 کورده کان هه ره له سهرده می
 سه لاهه ددین دا قهتیس نه بووه،
 به لکو هه ندیکیش لهو ئه ییوبیه
 کوردانه ی که دوا ی سه لاهه ددین
 هاتوون، کومه لیک شوینه واری
 بیناسازیان دروست کردووه،

که تا ئیستاش گه واهییکی به رزن و گوزاشت له گه وره یی ئه و سه ده و
 گه وره یی پیاوه کورده کانی ده کات، وهک:

مزگه وتی سولتان نه جمه ددین ئه ییوب: ئه و سولتانه کورده کاروباری میسری
 ریکهستووه و بارودوخه که ی چاک کردووه. هێرشێ سوپای خاچه رستانیشی
 له مه نسوره و له ره شید تیکشکاندووه.⁸ هه رچی مزگه وته که یه تی ئه و به و
 پاره یه دروستی کردووه که وهک دهسکه وتی جهنگی له شه ری خاچه رستان
 به ردهستی که وتوووه. ئه و مزگه وته ده که وێته نزیک (باب النصر) له قاهره.
 گوپی سولتان هه ره و مزگه وته دایه له پشت رنگای بن یه کیك له قوببه
 گه وره کانی له دهسته چه پی مزگه وته که.

مزگه وتی سولتان ئه شه رف: ئه ویش کوردیکی ئه ییوبی بووه، مزگه وته که ییشی
 له سه ره مان شیوازی مزگه وتی سولتان نه جمه ددین ئه ییوبیه، شوینی
 ئیستاکه ی که وتوته بازار ی سولتانیه نزیک له باب ئه لنه سر.

مزگه وتی شه یخونه: شه یخونه ناوی (عومه) بووه و کوردیکی ره سه ن بووه،
 هه روه ها وه زیری سولتان سه ن بووه، مزگه وته که ی ئه و ئیستا که وتوته
 مه یدانی رمێله، که مه یدانی سه لاهه ددین بووه له گه ره کی قه لا.

قوتابخانه ی سولتان کامل: (مه به ست مه دره سه ی دینییه - و)، ئه وه یه که م
 قوتابخانه بیوه بۆ خوێندنی زانستی نوێ نه به وی، له قاهره دروست کراوه،

نیستاش که وتۆته ناوچه‌ی نیمام شافعی^{۸۱}.

بیری یوسف: که له قه‌لای سه‌لاحه‌ددین ده‌چیته ده‌ری، گۆپه‌پانیکی گه‌وره ده‌بینی، له کۆتاییه‌که‌یدا بیرێک هه‌یه به بیری یوسف ناسراوه، یه‌کیکه له ده‌گمه‌نترین شوینه‌واره‌کانی میسره. ده‌لێن میسرییه‌کان باوه‌ریان وابوو که بۆ یوسفی پیغه‌مبه‌ر ده‌گه‌رپته‌وه (سلاوی خوای لی بیّت)^{۸۲}. به‌لام قلقه‌شه‌ندی ده‌لێت: "ئه‌وانه‌ی که بیره‌که‌یان هه‌لکه‌ندوو هه‌ره‌قۆش بوونه، کورد نه‌بوونه. هه‌ر ئه‌ویش ناوی یوسفی له‌و بیره‌ ناوه، وه‌ک ناوی سه‌لاحه‌ددین یوسف کوپی ئه‌ییوب (ناوی ره‌سه‌نی سه‌لاحه‌ددین، یوسف کوپی نه‌جمه‌ددین ئه‌ییوب بووه و سه‌لاحه‌ددین ناسناوی بووه - و). ئه‌و بیره به ناویکی دیکه‌ش ناسراوه که پیتی ده‌گوتریت لولپێچ و له دوو نهۆم پێکهاتوو^{۸۳}، مه‌به‌ستیش له هه‌لکۆلێن و دروستکردنیشی بۆ گلدانه‌وه‌ی ئاو بووه، تا له هه‌ر گه‌مارۆیه‌کدا قه‌لانیشینه‌کان به‌کاری بێنن^{۸۴}.

یه‌کیکه له نووسه‌ره‌کان و تاریکی له‌سه‌ر (قلعة الجبل) نووسیوه ده‌لێت که ئه‌وی زیاتر له ده‌مه‌زارگای تیدا هه‌یه. میژووی دروستکردنی ئه‌و قه‌لایه بۆ سه‌رده‌می سولتان سه‌لاحه‌ددینی ئه‌ییوبی ده‌گه‌رپته‌وه، که له‌لایه‌ن به‌هانه‌ددین قه‌راقۆشی وه‌زیر له‌سه‌ده‌ی دوازه‌ی زایینی دروستکراوه. مه‌به‌ستیش له دروستکردنی، مسۆگه‌رکردنی پارێزگاریکردن بووه له قاهره دژی خاچه‌رستان. کاره‌کانی بیناسازی ئه‌و قه‌لایه دواتر له‌سه‌رده‌می نه‌وه‌کانی خێزانی ئه‌ییوبی کوردی ته‌واو کراون، ئه‌و قه‌لایه له‌ ساڵی (۱۲۰۸ز تا ۱۸۷۴ز) وه‌ک باره‌گای حوکمرانی به‌کارهاتوو^{۸۵}. ئه‌و میژوو هه‌واکاته له‌گه‌ڵ کۆتایی هاتنی دروستکردنی کۆشکی عابدين، له‌سه‌ر ده‌ستی یه‌کیکه له‌ئه‌ندامانی مالتاتی محهمده‌لی، که ناوی (خدیوی ئیسماعیل - ۱۸۶۳-۱۸۷۹ز) بووه. له‌ دوا‌ی ته‌واوبوونی، ئه‌وا باره‌گای حه‌کمپانی له‌ قه‌لاوه بۆ ئه‌و کۆشکه گواستراوه‌ته‌وه.

ئەو ناوچانەى كە كوردەكان ئە كوردستان و دەرەویدا دەرژیان، بەر ئە گەشتنى مائىباتى ئەيىوبىيەكان بۆ دەسەلات :

لە راستیدا سەختە بتوانىن هەموو ئەو شار و گوندانە دیار بکەین كە سەربازو شەپكەرەكانى كوردى لێو هاتوونە، بەر لەوێ بگەنە میسر. چونكە زۆریەیان رۆلێ خێلە كۆچەرییەكان بوون و هەندێك جار تێكەل بەرەگەزە غەیرە كوردەكانیش دەبوون^{۸۶}. بەلام دیارترین ئەو شوێنانەى كە ئەو خەلكەى لێو هاتوو بریتیى بوون لە : (باكوورى موسل، هەولێر، شارەزور) زەنگیەكان لەو ناوچانەو سەربازى كوردیان هێنان بۆ دامەزراندنیان لەناو سوپای زەنگى. ئەگەرچى ئەو خەلكە بە چەرى لەو ناوچانەو نىشتەجى ببوون، بەلام هیچ رێگریەك نەبوو كە وەك كۆچەر ناوچەكەیان بەجى بێژن و روو بکەنە سوریه و میسر، لەوێش پێگەى سەرکردایەتى و سەربازى و سیاسى ئەو ولاتانە داگیر بکەن.

لە راستیدا، (حصن الكراد) ی بەناویانگ، كە ئیستا كەوتۆتە باكوورى سوریه و بە (قلعة الحصن) ناودارە (قلعة الكرد- قەلاى كوردانىشى پى دەگوترى - و)، لە رۆژگارى فەرەنسییەكان بە (كراك الفرسان) ناسراو بوو، لە سەرەتای سەدەى یازەم لەلایەن سەربازە كوردەكانەو بەكار دەهێنرا، بۆ ئەوێ ئەو رێگایانەى دەچوونە هەمس و حەما كۆنترۆل بکەن. دەگوترى كە لە سەدەى دوازدەهەم، كوردێك بە ناوى عەلى كورد لە ژێر فەرمانپەرەى (البورید) حوكمى حەمای كردوو^{۸۷}.

ئەو كوردانەى ئەگەل شێركۆ داوون ئە هەنمەتەكەى بۆ سەر میسر :

- بدران الكافر: شەمس ئەلملوكى حاكمى دیمەشق بە خزمەتكارى خۆى دايمەزراندبوو. ئەو كوردە لە حەمسى سوریهى ئیستاوه هاتبوو.

- مجاهد الدين بوزان الكردي: میرى سەرخاد (لە كەتیبەكەدا سەرخاد نووسراوه و پێدەچى هەلەى چاپ بى و مەبەست سەرخەد بێت- و)، ئەو

سەرکردەى هیزه کوردییەکان بووه له دیمەشق، لەژێر فەرمانپەرەى بۆرىد. ئەو
 لە کوردە جەلالییەکان^{٨٨} بووه، زۆر نزیکە ئەو لە کوردانى ناوچەى شارەزۆر
 یان هەى هەولێر بووبو، ئەو لە دیمەشقدا دوو مزگەوت و قوتابخانەىەکی دروست
 کردوون، پێشدهچى کە سەیفەددینی محەمەد یازدان کوپى ئەو بووبو.

— ابن ماین الکوردی: ئەو کابرایە لە دەست و پێوەندەکانى نۆرەددین مەحمود
 زەنگى بووه، پێشتر لە ولاتى شام بووه، دواتر لە گەل شێرکۆ چۆتە میسر،
 لەکاتى هێرشى سەر میسر لە گەمارۆدانى بلبیس دا مردووه.

شەشەم: ناودارانی کورد لە میسر لە سەردهى ئەییوبى:

— الامیر مجیرالدین او مجدالدین ابو الهجاء بن عیسی الازکشی الکوردی: لە
 سالى (٥٦٧هـ / ١١٧١ز) لە میسر لەدایک بووه، لە گەل ئەمیر (علم الدین سنجر
 حلبى) بەشداری نوێنەراییەتى کردووه لە شام، سالى (٦٦١هـ / ١٢٦٧ز) کۆچى
 دواى کردووه^{٨٩}.

— ضیاءالدین ابو الفتح نصرالله: لە جزیری بۆتان (نوسەرەن "جزیره ابن
 عمر" یان بەکارهێناوه، کە مەبەست جزیری بۆتانە، بۆیە لێرە بەدواوه نێمە
 هەر جزیری بۆتان دەنوسین ئەک ناوه تەعریب کراوهکەى— و) لەدایک بووه،
 کە دەکەوتتە کوردستانی تورکیای ئیستا، لەوێش خوێندووێتە، دواتر لە گەل
 باوکی خۆى رووى کردۆتە موسل و لە بواری شیعەر و ئەدەبدا کاری کردووه،
 زۆریش تێیاندا دەستپۆشتوو بووه، پاشان گەیشتۆتە میسر. لەوێ لە سالى (٥٨٧هـ)
 چۆتە خزمەت سەلاحەددین ئەییوبى. تا کاتى کۆچى دواى سولتان
 ئەو هەر لە میسر مایهوه، دواتر رووى کردە سوریه و لەلای مەلیک ئەفزەلى
 کوپى سەلاحەددین بوو بە وهزیر. دواى کەوتن و (رووخانى) مەلیک ئەفزەل،
 دووبارە بە نهینى گەراوهتەوه میسر و تا سالى (٦٠٧هـ) تێیدا ماوهتەوه،
 پاشان چۆتە حەلەب. لە دواى ئەوێش رووى کردۆتە هەولێر لە کوردستانی
 عێراق، سالى (٦١٨هـ) گەراوهتەوه موسل و تێیدا نیشتهجى بووه.

شوینەوارێکی نەمری لە بواری ھونەری دارپشتن ھەبوو، ئەویش کتێبی "المثل السائر في ادب الكاتب و الشاعر" ە، ھەروەھا کتێبی "الوش المرقوم في حل المنظوم". لە ساڵی (٦٣٧ک) لە رێگای چوون بۆ بەغدا کۆچی دوایی کردوو.

– ابو الحسن علي سيف الدين: خەڵکی ئامەد (دیاربەکر) بوو لە کوردستانی تورکیای ئێستا. ساڵی (٥٥١هـ) لەوێدا لەدایک بوو، دواتر چۆتە میسر. تەمەنیکی درێژی لەوێ بەسەر بردوو، ھەندێک کتێبی نووسراوی ھەن، وەک کتێبی "ابنار الافکار في علم الکلام". لە ساڵی (٦٣١ک) لە شام کۆچی دوایی کردوو.^{٩٠}

– الامیر احمد الايوبي: ئەو مەلیک موحسن عەین ئەلددینە و یەکیکە لە کوپەکانی سەلاحەددین ئەییوبی، لەگەڵ باوکی خۆی لە میسردا ژیاو. لە زانستی نوێدا زانا بوو، زۆر خواناس و لەخواترس بوو، مەیلی لە شوینکەوتویی ئیمام عەلی بوو (رەزای خۆی ئی بیست)، لە ساڵی (٦٣٤ک) لە ھەلب کۆچی دوایی کردوو.^{٩١}

– ایوب (الامیر ایوب): ناسناوێکی نەجمەددین بوو و باوکی سولتان سەلاحەددین ئەییوبی، لە خێڵی روادی کوردی بوو. ئێین خەلەکان لە بارە ی ئەودا دەڵێت، "لە گوندیکی نزیک "دوین" لە باکووری خۆرەڵاتی ھەولێر لە کوردستانی عێراق لەدایک بوو، دوای کۆچی دوایی (شادی) باوکی، ماوێەک وەک (دزدار- پارێزگار)، بە پارێزگاری تکریت دامەزراو، دوای شکانی میر عیمادەددین زەنگی لە ساڵی (٥٢٦هـ) لە جەنگێکدا لە باشووری تکریت بەرامبەر بە سوپای سەلجوقییەکان بە سەرکردایەتی قراجان، نەجمەددین ئەییوب میوانداری میر عیمادەددینی کردوو و زۆر ریزی ئی ناو و چاکە ی لەگەڵ کردوو، توانیویەتی بشیپەپێنێتو ە بۆ بەری چەپی رووباری دیجلە. دوای تێپەربوونی ماوێەک، نەجمەددین خۆی و خێزانەکی بەھۆی ھەندێک

کیشه که له گه‌ل شیرکۆی برای لێیان رویداوه، تکریتیان به‌جی هیشتووه. نه‌جمه‌ددین خۆی و خێزانه‌کی له موسڵدا دابه‌زیون، هه‌لبه‌ته زۆر ئاسایی بووه که عیماده‌ددین زه‌نگی چاکه‌ی ئه‌و بداته‌وه، بۆیه میر عیماده‌ددین پێشوازی له نه‌جمه‌ددین کردووه و چاکه‌ی له‌گه‌ل کرده‌وه، هه‌ر ئه‌وکات خۆی و شیرکۆی برای په‌یوه‌ندیان به‌ سوپاکه‌ی زه‌نگیه‌وه کرد. کاتی‌کیش که عیماده‌ددین به‌‌عه‌به‌گی گرت، نه‌جمه‌ددینی کرده حاکم و فرمانپه‌وا به‌سه‌ردا. بارودۆخه‌که به‌م شێوه‌یه‌ مایه‌وه تا ئه‌وکاته‌ی که سوپای شام هێرشیان هێنایه‌ سه‌ر به‌‌عه‌به‌گ، ئه‌ویش به‌ مه‌به‌ستی یه‌کپیزی به‌ره‌ی ئیسلامی دژ به‌ خاچه‌رستان. بۆیه هه‌چ رێگاچاره‌یه‌ که پێش نه‌جمه‌ددین دا نه‌مایه‌وه ئه‌وه نه‌بێ که په‌یوه‌ندی به‌و سوپایه‌وه بکات. (مجیرالدین ارتق‌ی حاکمی شام، نه‌جمه‌ددینی وه‌ک سه‌رکرده‌ی گشتی سوپای شام ده‌ستنیشان کرد، ئه‌ویش توانی سه‌رکه‌وتوو بیت به‌سه‌ر دووهم هێرش و په‌لاماری خاچه‌رستان بۆ سه‌ر ولاتی شام. نه‌جمه‌ددین ئه‌ییوب زۆر دلێرانه به‌رگری له شام و ولاتی موسلمانان کرد. له راستیدا میری شام ئه‌وکات سه‌ر به‌ نوره‌ددین مه‌حمود کوپی عیماده‌ددین زه‌نگی بوو، به‌لام نوره‌ددین ده‌یه‌ویست به‌خۆی ده‌ست به‌سه‌ر شامدا بگریت، بۆیه سوپایه‌کی به‌ سه‌رکرده‌یه‌تی شیرکۆی برای نه‌جمه‌ددین ئه‌ییوب ئارده سه‌ر شام، به‌لام نه‌جمه‌ددین ئه‌ییوب و نه‌ شیرکۆی برای نه‌یانتوانی و نه‌یانویست له‌گه‌ل کوپی میر عیماده‌ددین بکه‌ونه‌ جه‌نگ، به‌‌لکو له‌گه‌لیدا رێککه‌وتن، بۆیه نوره‌ددین مه‌حمود ده‌ستی به‌سه‌ر شامدا گرت و ئه‌ویش نه‌جمه‌ددین ئه‌ییوبی کرده حاکم به‌سه‌ر ولاتی شام و کردیشی به‌ راوێژکاری خۆی. نه‌جمه‌ددین له شامدا مایه‌وه تا سه‌لاحه‌ددینی کوپی توانی ته‌ختی فرمانپه‌وایی له‌ میسر به‌رز بکاته‌وه، ئه‌وکات داوای له نوره‌ددین مه‌حمود کرد که باوکی ره‌وانه‌ی لای ئه‌و بکات، بۆ ئه‌وه‌ی سوود له‌ راوێژه‌کانی ببینی، نوره‌ددین مه‌حمودیش به‌مه‌ رازی بوو. نه‌جمه‌ددین ئه‌ییوبیش له‌ سالی (٥٦٤ه‌ک) رووی کرده میسر، تا

پالېشتی سه لآحه ددین نه ییوبی کورپی بکات و به هیترتری بکات^{۹۲}.

— حسام الدین الامیر: کورپی علی هه زه بانیه، یه کیک بووه له نه میره کانی مه لیکي چاکه کار نه جمه ددین نه ییوب. سه رکرده یه کی سوپای نه ییوبی بووه، له سالی (۶۴۵ک) له گه ل سوپا چوته سه ر دیمه شق و گرتوویه تی، کاتیکیش که مه لیکي چاکه کار به علیه به کی گرتووه، حیسامه ددین بۆته جیگری مه لیک نه جمه ددین له ولاتی شام^{۹۳}.

— خسرو "الامیر": کورپی به لیل و برازای نه بی هیجای هه زه بانی حاکمی هه ولیر بووه له کوردستانی عیراق. یه کیک بووه له گه وره ترین له و سه رکرده تی که سولتان نوره ددین مه حمود له گه ل نه سه ده ددین شیرکو ناردوونی بۆ میسر. یه کیکیش بووه له و چوار که سانه ی که به وه زارته سولتان سه لآحه ددینی نه ییوبی بۆ کورپه خوشکه که ی رازی نه بووه. ماوه یه که له میسر دا ماوه ته وه و دواتر گه پاوه ته وه شام^{۹۴}.

— شیرکوه: ناسناوه که ی (ابو الحرب) بووه، ناوداریش بووه به (مه لیک مه نسور نه سه ده ددین شیرکو). کورپی شادی مه روانه و مامی سولتان سه لآحه ددینه. کاتیک که باوکه که ی له لایه ن مجاهد به هرۆزی فرمانپه و به جیگر له تکریت داندراوه، شیرکۆش له گه ل باوکیدا بووه. کاتیکیش که باوکی کۆچی دواپی کردووه، له گه ل براهه ی خۆی نه جمه ددین نه ییوبی باوکی سه لآحه ددین، ماوه ته وه. که جیگری فرمانپه و بووه له تکریت. له و کاته ی که له تکریت بوونه، شیرکو نه فسه ریکی سه لجوقیه کانی کوشتووه، نه ویش به هۆی نه وه ی که نه فسه ره که له ریگادا ده سندرێژی کردبووه سه ر ژنیک. به م هۆیه شه وه نه جمه ددین، شیرکۆی برای ده خاته به ندیخانه وه، به لام به هرۆزی حاکم هه ستا به ده رکردنی نه جمه ددین و شیرکو و مالباته که یان له تکریت. نه وانیش تکریتیان به جی هیشتووه و چوونه ته موسل بۆ لای عیماده ددینی زه نگی، نه ویش پیتشوازی گه رمی لی کردوونه و له ناو سوپاکه شیدا نه رکی باشی

پیتسپاردوون. بۆیه هم نه جمه ددین و هم شتیرکۆی برای، نه و چاکه یه ی عیماده ددینان له بهرچاو گرت و پاراستیان و زۆر به دلتسۆزیش خزمه تیان کرد، هر له ژتیر خزمه ت و فرمانداری نه ویشدا مانه وه تا کۆچی دوایی کرد، دواي نه و چوونه خزمه ت نووره ددین مه حمودی کوپی. کاتیکیش که نووره ددین دهستی به سه ره مس و ره حبه دا گرت، نووره ددین مه حمود شتیرکۆی کرده سه رکرده ی گشتی سوپاکه ی. دواي ده سته سه ره داگرتنی شام له لایه ن نووره ددین مه حموده وه له سالی (٥٥٨هـ)، شاورى وه زیری فاتی گه یشته لای نووره ددین مه حمود له شام و داواي یارمه تی لیکرد دژ به وه زیر (ضرغام)، که خاچه رستانی هیتابوونه ناو میسر و له دهستی فاتییه گانی ده رهیتنا بوو. نووره ددین مه حمودیش شتیرکۆی به سه رکردایه تی سوپایه کی گه وه نارد، دواي نه و خه لیفه ی فاتی شتیرکۆی به وه زیری خۆی دانا له میسر. به لام مه رگ ده رفه نی زۆری پینه دا و دواي سی مانگ له وه رگرتنی پۆستی وه زیری، له رۆژی (٢٢ جمادی الاخر ٥٦٤هـ) کۆچی دوایی کرد و له قاهره شدا نیترا. دواي نه وه روفاته که ی گواسترایه وه بۆ شاری مه دینه ی پیرۆز، نه ویش له سه ره وه سیه تی خۆی. له دواي خۆیدا تا قانه کوپیکی به جیهیشت^{٩٦}.

—ضیاءالدین بن عثمان بن درباس الکوردی: نه و نه بو عومرو زیانه ددین کوپی عیسا کوپی ده رباسی هه زه بانى کوردیه، ناسراو بووه به مارانی. زانا و شاره زا بووه له مه زه بی ئیمام شافعی. هه روه ها برای قازی سه دره ددین نه بی قاسم عه بدلمه لیک بووه، که حاکی دادگای میسر بووه. بۆیه چۆته جیی براکه ی، له میسر، کاتیک که نه و مندالیکى بچوک بووه له هه ولیتر له کوردستانی عیراق کاری کردوه. میر جه ماله ددین جسرا نی هه کاری رینگای پیداه قوتا بخانه یه که له ناو کۆشکی میسر دروست بکات، بۆ نه وه ی وانه ی تیدا بلتیه وه، نه ویش له ویدا خه ریکی وانه گوته وه بوو تا له (١٢ ذی القعدة ٦٠٢هـ) له ته مه نی نزیک نه وه د سالی کۆچی دوایی کردو له قاهره دا نیترا^{٩٧}.

- جویریة: کچی مه کاری بوو، له سالی (٦٢٢ک) له میسر له دایک بووه، قسه زانه که به ناوبانگ بووه، نهو زمان پاراوی و قسه زانییه له سر دهستی عه لی کوپی نه سروللای کوپی عومهری قهرشی میسری فیژیوو، له سالی (٧١٢ک) له ته مهنی نه وه د سالی^{١٨} کۆچی دواپی کردووه.

کوټایي دهوله تی نه ییوی کوردی:

کاتیک که توران شا کوپی سولتان نه جمه ددین نه ییوب له سالی (٦٤٧ک/ شوباتی ١٢٥٠ن) گه یشته شاری مه نسورییه، دواي مردنی باوکی، بریاریدا خوی ببیت به سولتان به سر میسر و شام، نهوه له کاتیکدا که نهو له ریگادا بوو به ره و قاهره، بۆیه وره ی نهو جهنگاوه رانه به رز بووه وه که به رامبه ر به لویسی حه و ته م و له حه و ته م په لاماری خاچه رستان بۆ سر میسر راوه ستابوون. بۆیه خه لکه که به ده رکه و تنی نهو دلنیا و ئاسووده بوون^{١٩}.

توران شا ترانی له جهنگی (فارسکور) به سر لویسی حه و ته م مه لیکی فه ره نسا دا سه رکه ویت و خاچه رستانیش به دیلی گیران. مه لیکی فه ره نسی لویسی حه و ته م له ناو دیله کاندای بوو، له مالی (قاضي ابن لقمان) له مه نسورییه به ند کرا^{٢٠}. له به رامبه ر ئازادکردنی لویسی حه و ته مدا مه رجیان به سر دا سه پانت که ده بی پاره یه کی زۆر له جیاتی خوی و له جیاتی سوپا فه ره نسییه که ی بدات. دواي کشانه وه ی فه ره نسییه کان له میسر، ده سته یه که له مه مالیکه کانی به حری ده ستیان کرد به نه جامدانی تاوانی قیزه ون و توران شاشیان کوشت.

هوی کوشتنه که ی: چه ند کرداریک له توران شاوه روویاندا که بووه مایه ی راجله کاندنی دله کان، بۆیه بۆ کوشتنی کۆبوونه وه. له وانه: نهو خوی له خه لک دووره په ریژ کردبوو، له گه لیان دانه ده نیشت و به گیتی ده زانین و گالته ی پی ده کردن. وه زۆر مه ی ده خواره وه و کاتیکیش که سه رخۆش ده بوو، کۆمه لیک مۆمی ده هینان و شیره که ی ده ده ست ده گرت و سه ری مۆمه کانی ده په پاند و ده یگوت ئاواش به مه مالیکه کانی به حری ده که م و ده یانکوژم. هه روه ها له

هۆکاره کانی کوشتنه که ی:
 په یمانی به (اقتای)
 جه نگاوه ری مه مالیکه کی دا
 بیکاته فرماندهی سوپا،
 به لام په یمانی خوی له که لدا
 به جی نه هینا. هه روه ها
 به کیک له هۆکاره کان نه روه

(شجرة الدر)

بوو که، کاتیک توران شا که بشته قاهره، (شجرة الدر)^{۱۰۱} ی زردایکی له
 قدس دا مایه وه، نه ویش هه والی بو نارد و هه رده شه ی لیکرد که سامان و خشل
 و گه و امیراتی بو بنیری!! نه میس لیتی ترسا و مه مالیکه کانی به حری له دژدا
 دنه دان. بۆیه هه موویان له سه ر کوشتنی ریککه وتن. که وه ختیشی هات،
 سفره یه کیان بو راخست تا له سه ری دابنیشی، جا هه ندیک له مه مالیکه کان
 دایانه بهر شیر و نه ویش دهستی دایه بهر شیره کانیان و په نجه کانی دهستی
 په پین و به غار رایکرده لای قولله دارینه که، که له فارسکور بۆی دروست کرابوو
 (فارسکور شاریکه سه ر به پارێزگای دمیاتی نیستا). له سه ر قواله که به
 دهنگیکی بلند هاواری کرد کێ بوو منی کوشت؟ گوتیان (الحشیشیه)^{۱۰۲}
 بوون. (حه شیشیه کان گرووپیکی ئیسماعیلی نزاری بوون و له په پره وانی نزاری
 کوپی موسته نسر بیللا بوون، که له سه ده ی هه شته می زایینی له فاتمیه کان
 جیا ببوونه وه و هه سه ن کوپی سه باح دامه زینه ری بوو. ده گوتری که یه که م
 که س ناوی هه شیشیه کانی به سه ردا بره پین، مارکۆ پۆلۆ بووه، له کاتی
 گه شته که ی بۆ قه لاکه یان قه لای نه له مووت. نه و گرووپه دوا ی وه رگرتنی
 هه شیشیه ی بیهوشکه ر، کرده وه ی خۆکوژی و تیروریان دژی سه لجوقیه کان و
 نه بیوییه کان نه نجام ددها- له سایتی ویکپیدیاوه- و). گوتی نا به خوا که س
 منی نه کوشت مه مالیکه کانی به حری نه بی، به خوا که سیان لی نا هیلیم و

هه‌په‌شه‌ی ئۆ ده‌کردن. مه‌مالیکه‌کان به‌یه‌کتریان گوت با له‌ناوی به‌رین ده‌نا ته‌فر و تونامان نه‌کات. بۆیه له‌قولله‌دارینه‌که‌لێی چوونه‌ژووری، نه‌ویش رایکرده‌سه‌رووی قولله‌که، نه‌وانیش له‌خواره‌وه‌شاگریان به‌ردایه‌ته‌خته‌داره‌کانی قولله‌که و له‌خواریشه‌وه‌تیریان تی ده‌گرت، بۆیه‌خۆی فرێدایه‌ناو ده‌ریای فارسکور^{۱۳} و بانگیشی ده‌کردنی که‌هیچ مولک و مال م ناوی، لیم‌گه‌رین ده‌چمه‌وه‌جه‌سن کێف. به‌لام که‌س داواکه‌ی قبول نه‌کرد و پارچه‌پارچه‌یان کرد. سی ژۆژانیش ته‌رمه‌که‌ی له‌سه‌ر لیواری ده‌ریاکه‌دا مایه‌وه، که‌سیش نه‌یده‌توانی بینێژی، تا مه‌مالیکه‌کان له‌سه‌ر راسپارده‌ی نێردراویکی خه‌لیفه‌ی عه‌بباسی ک، شه‌فاعه‌تیان بۆ کرد، ئیدی له‌وێ هه‌لیانگرت و بره‌دیان له‌وبه‌ری دیکه‌ی ده‌ریادا ناشتیان^{۱۴}.

دوای کوشتنی توران شا، (شجرة الدن)ی خێزانی مه‌لیک نه‌جمه‌ددینی باوکی (واته‌ زېدایکی توران شا) له‌جیتی نه‌و له‌سه‌ر ته‌ختی میسر دانرا. رۆژی هه‌ینیش له‌سه‌ر مینه‌به‌ره‌کان وتار به‌ ناوی نه‌وه‌وه و بۆ نه‌و خویندرانه‌وه. هه‌روه‌ها سکه‌ی پاره‌ش به‌ ناوی نه‌وه‌وه لێدرا. به‌لام شه‌جه‌ره‌تول دوو هه‌لسا به‌ دانانی (عزالدين ايبك)ی سه‌رۆکی مه‌مالیکه‌کانی به‌حری به‌ سه‌رکرده‌ی گشتی سوپا^{۱۵}.

شه‌جه‌ره‌تول دوو نه‌یتوانی زۆر له‌سه‌ر ته‌ختی حوکمرانی بمینێته‌وه، نه‌ویش به‌هۆی نه‌و نا‌په‌زاییه‌ زۆره‌ی له‌لایه‌ن نه‌میر و سه‌رکرده‌کانه‌وه، ته‌نانه‌ت تیکرایی ره‌شه‌خه‌لکه‌که‌ش به‌ره‌و رووی ده‌بووه‌وه و داوایان ده‌کرد که‌یه‌کێ له‌ نه‌وه‌کانی مالباتی نه‌یبوبی ببێته‌فه‌رمانه‌وا، که‌توانییان جیهانی ئیسلامی به‌کبخه‌ن، وه‌ سه‌رکرده‌یه‌تی رۆژه‌لاتی ئیسلامییان به‌هه‌موو سه‌روه‌ت و داهاته‌کانیه‌گه‌رتنه‌ده‌ست بۆ راوه‌ستان له‌به‌رامبه‌ریه‌ک دۆژمندا، که‌خاچه‌رستانیک بوون ده‌یان‌ه‌ویست ولاتی ئیسلام داگیر بکه‌ن. له‌کو‌تاییدا بریاردارا که‌مه‌لیک نه‌شره‌ف موسا که‌چه‌زای مه‌لیک کامل و برازای نه‌میر نه‌یبوبی

لهیه مەن لە جێی شەجەرە تول دوو بکریته فەرمانپەر وای. ئەویش لە سالی (٦٤٨ ک/ ٥ ئابی ١٢٥٠) بوو، بەلام حوکمرانی و هەلسۆپاندنی کاروبارەکان هەمووی لە دەستی سەرکردە ی گشتی سوپا عەزەددین ئەبیککی تۆرکمانی دا بوو.

لە سالی (٦٥٣ ک/ ١٢٥٤) عەزەددین ئەبیک سەرپەخۆیی تەواوی حوکمی میسری راگەیاند و مەلیک ئەشرەفی موسای وەلاناو ناردی وە بۆ یە مەن بۆ لای خزمانی. بەمەجۆرە دەسەلاتی حوکمرانی ئەییوبییەکان بۆ غولامە مەمالیکەکان گواسترایە وە.^{١٦}

بۆیە دوا ی کوشتنی توران شا لە سالی (٦٤٨ ک/ ١٢٥٠)، دوا بزمەر لە تابووتی دەولەتی کورانی ئەییوبی کوردی لە میسر درا، دوا ی حوکمرانییە کە هەشتاو یە ک سال بەردەوامی کرد.^{١٧}

رووخانی دەولەتی ئەییوبی لە میسر مانای لە ناوچوونی ئەو کوردانە ناگەیەنی، کە بە لیکدایران و بە راگواستن هاتبوونە ناوی، ئەم راستییەش چەند شتی کە روون ئەکەنەو، وە ک:

یە کەم: تەمەنی دەولەتی ئەییوبی لە هەشتا سال تێپەری، پشتقایمی سەربازی دەولەتی ئەییوبی بە سەرباز و سەرکردە کوردەکانەو بوو. ئەو ماوێە سی نەو ی لە دوا ی یە کتری گرتەو، نەو ی نوێی کوردی جێی نەو ی پێشتری کوردی ئەگرتەو. کەچی لەو سەردەمە ی ئەییوبییەکاندا نەمانبێستوو بەزووتنەو یەکی هەلگەزاونەو ی کوردی رووبدات. واتە نەمانبێستوو دیاردە یەکی ئاشکرا رووبدای ئەو کوردانە کە دوا ی بە جێهێنانی خزمەتەکانیان لە ناو سوپا، بە دەستەجەمعی گەرابنەو بۆ ولاتی خۆیان. بە لکو بە پێچەوانەو، لە سەلاحەددین و فەرمانپەر وای ئەبیبییەکانی دوا ی ئەویش دەگێرپنەو کە وە ک بەخشش و چاکەدانەو لە هەمبەر کۆتایی هێنان بە خزمەتی ئەو سەرباز و سەرکردە کوردانە ی کە و تێبوونە ناو سالەو یان نەخۆش کەوتبوون، لە شوینە جیا جیاکانی میسر کێلگە و پارچە زەوی پان و بەرینی پی بەخشوون، بۆ

ئەو دەى كشتوكالى تىدا بىكەن و بەرەكەى بىچىن. ئەمەش بەلگەيەكە لەسەر
 بىنچەى رەسەنى كوردى زۆر لەو خىزانە كوردانەى كە لە پارىژگاگانى مىسرىدا
 بىلەوونەتەو. ھەروەھا ئەو دەسەلمىنى كە ئەو ناوھ كوردیانەى لە
 گەرەك و گەرەك و شارەكان نراوھ بۆ بوونى ژمارەى زۆرى كوردان لە ناوچانە
 دەگەرپتەو. ئەم بابەتەش لە دوا بەشى كىتەبەكەدا روون دەكەينەو.

دووەم: بوونى كورد لە مىسرتەنھا لەسەر سەبازە كوردەكان كورت نابىتەو.
 دواى رەخسانى دەرھەتى گرتنەدەستى كۆلەگەكەكانى دەولەتى ئەيىوبى
 لەلەين سولتان سەلاھەددىن ئەيىوبى، دەرگای بە رووى بازىگەنە كوردەكان و
 خاوەن بەرژەوھەندىيەكان كوردەوھە ھاتنە ناو مىسر. ھەندىكيان بە ژيانى ئەو
 سەرسام بوين، بۆيە چوون كەسوكار و مالىكەكانى ھىتاو لەو نىشتەجى
 بوون و بەھوى ژن و ژنخاوى و ھەچە نانەوھەش، بوون بە ھاوالاتى كۆمەلگەى
 مىسرى.

سێھەم: بەو پىيەى كە قاھىرە بىكە و قىبەلەگەى دامەزراوھ زانستىيەكان
 (ئەزھەرى شەرىف) بوو، بۆيە ژمارەيەكى زۆرى ئەو قوتابى و زانايانەى كورد
 كە خاوازيار، زانست و فەيزوون بوون، روويان دەوئ دەكرد. بە تايبەتى لە
 سەردەمى مەمالىكەكان. زۆرىكىش لە مۆنۆنۆسەن ئەو سەردەم بە سەردەمى
 زۆرىنى ئەزھەر دادەنن لە مىسر، ئەویش بەھوى ئەو گەنگى پەيدانە زۆرى
 مەمالىكەكان و تەرخانكردنى ھەقىقى زۆر بۆيان.

بۆيە، رووخانى دەولەتى ئەيىوبى لەناوچوونى كورد نىيە لە مىسر، بەلگەو دواى
 ئەوھەش كۆچى كوردان بۆ مىسر بەردەوامى ھەبووھە رانەوھەستاوھ. راستە كە
 بە بەراورد لەگەل سەردەمى ئەيىوبىيەكان لە كەمى داوھ، بەلام نەپچراوھ. زۆر
 ھۆكارىش ھەبوونە بۆ ئەوھەى ھانىيان بەدەن تا كۆچى بۆ بىكەن، لەوانە: ئەو
 دۆخە سىياسى و ئابوورىيەى ناوچە كوردىيەكان لەناو شەپ و مەلمانى تەيىدا
 دەژيان، واى لەوانە دەكرد كە ھەزىيان لە ژيانى ئاسوودەيىيە روو لە مىسر و

ولاتیانی دیکه بکن، به تاییه تی که زانییان ژانیان له ویی سه قامگیره و له دانیایی دان. ههروهك چون كه سی میسریش دل و سنگ فراوان بووه و هه موو نه وانه ی روویان تێده كردن ده یانگرتنه خۆ و اییان هه ئه نه هاتن، به لكو له ناو بۆته ی خۆیاندا تێكه لیان ده كردن. ههروه ها پێگه ی ناوچه كه ش وهك كه بیرمه ندی گه و ره (دكتور جه مال جه مدان) له ئینسكلۆپیدیایه ی باسی لیوه كردووه، رۆلی هه بووه. چونكه شوین و پێگه ی میسری كه له ناوه پاستی جوگرافیای کیشوهره كانی جیهانی کۆن بووه، وایکردووه میسر بپیخته جیی تێپارامانی دنیا. بۆیه هه موو نه و هۆکارانه وایان کردووه كه كه سایه تی کوردی تیدا بدره وشپته وه و نامۆ نه بی به خاك و خه لکه که ی.

حه و ته م: شوینه واری کورده نه ییوییه کان له میسر:

بیری "سه لاهه ددین یوسف: كه ناسراوه به بیری یوسف، سولتان سه لاهه ددین یوسف نه ییوی له سالی (٥٧٢-٥٨٩هـ / ١١٧٦-١١٩٣ز) دروستی کردووه. ده كه ویتته ناوچه ی قه لا، نه و دیو مزگه و ته ی ناسر محمه د کوپی قه لاوون له (قلعة الجبل)^{١٠٨}.

قوتابخانه ی کاملییه: له لایه ن سولتان کامل محمه د کوپی عادل نه ییوی له سالی (٦٢٢هـ / ١٢٢٥ز) دروست کراوه، ده كه ویتته شه قامی (المعز لدين الله) له گه ره کی جه مالییه له قاهره. هه موو نه و به شانیه ی كه سولتان کامل محمه د کوپی عادل له سه رده می نه ییوی دروستی کردبوون له ناوچوون، میر حه سه ن

كه تخذودای شه عراوی له سه رده می عوسمانی، گۆشه یه کی بۆ نوێژکردن له سه ر رووبه رتکی به رامبه ره یوانی رۆژه لات کرده وه، چونكه نه و قوتابخانه یه له بنه په تدا له دوو هه یوان پێکها ته بووه، یه کێکیان له به ری باکووری

خۇرئاوا و ئەوئى تريان لە باشوورى رۆژمەلات،
لە ناوەرەستىشياندا خەوشەيەكى كراوہ مەيە،
بەلام ئىستاكە ديوارەكانى رماوہ و جگە لە
پاشماوہكانى مەيوانى رۆژئاوا هيچى لى
نەماوہتەوہ^{۱۰۹}.

دەرگای قەرافە: (بە قەرافەى فستاتیش
ناو دەبردرا، ئەوئى گۆرستانى كۆنى ئىسلامەكان

بووہ لە باشوورى قاھىرە لەبن چىاى مەقتەم، كە بریتىيە لە كۆمىك خۆل و گۆر
و قوببەى شوپنەوارى كۆن، كە بە توحفەى مەنەرى دەگمەن دادەنرێن، نەك
تەنھا بە گۆرستان. لە بنەچەشدا قەرافە ناوى ھۆزىكى يەمەنى بووہ لە نزىك
گۆرستاندا ئىاون و دواتر بە ھەموو گۆرستانىكان گوتووہ قەرافە - لە سايتى
ويكپيدىاوہ - و) لەلايەن سولتان سەلاخەددىن يوسف كۆپى ئەيىوب لە سالى
٥٦٦-٥٧٢ھ/ ١١٧٠-١١٧٦ز) دروست كراوہ، دەكەوتتە شەقامى سەلاح سالم
لە دەستەراستى دەرگای قايتباى (قايتباى مەحمودى ئەشرەفى سولتانىك
بووہ لە مەمالىكەكانى بورجى، لە مەمالىكە چەرەكەسىيەكان - لە ويكپيدىاوہ -
(و) لە گەرەئى خاتوو عانىشە^{۱۱۰}.

قوببەى ئىمام شافعى: لە سالى (٦٠٨ك/ ١٢١١ز) لەلايەن سولتان كامەل مەخمەد
كۆپى عادل دروست كراوہ. دەكەوتتە شەقامى ئىمام شافعى لە مەيدانى ئىمام
شافعى/ قەرافەى گچكە لە ناوچەى مىسرى كۆن و فستات^{۱۱۱}.

قوتابخانەى نەجمەددىن ئەيىوب:

لەلايەن سولتان نەجمەددىن ئەيىوب

لە سالى (٦٤١-٦٤٧ك/ ١٢٤٣-

١٢٤٩ز) دروست كراوہ و دەكەوتتە

شەقامى (المعز لدين الله) لە

(قوببەى ئىمام شافعى)

جه مالییه ی باکووری قاهره . نه مه یه که م بینا بووه له میسر بۆ خویندنای هه
چوار مه زه به که . خاتوو شه جهره تول دوریش قوبیه یه کی بۆ سولتانی چاکه کار
نه جمه ددینی هاوسه ری دروست کردوو . له رووه سه ره کییه که بترازی که
که ووتۆته ناوه پاستی مینه ری بانگدان و هه ندیک پارچه ی هه یوانی رۆژئاوا هیچی
تر له پاشماوه ی نه و قوتابخانه یه نه ماوه ^{۱۱۲} .

قوتابخانه ی سه لاحتیه : له سالی (۵۸۷هـ / ۱۱۹۱ز) له لایه ن سولتان
سه لاحت ددینه وه دروست کراوه ده که ویتته ته ک گۆپی نیمام شافعی له قه رافه .
قوتابخانه ی قه محیه : هه ره له لایه ن سه لاحت ددینه وه له سالی (۵۶۶هـ / ۱۱۷۰ز)
دروست کراوه ده که ویتته ته نیشت مزگه وتی کۆن (مزگه وتی عومرو بنی عاس) .
نه و قوتابخانه یه تاییه ت بووه به په یره وانی مه زه به ی مالکی .

قوبیه ی خه لیفه کانی عه بیاسی : له لایه ن خاتوو شه جهره تولدور له سالی (۶۴۰هـ / ۱۲۴۲ز)
دروست کراوه . ده که ویتته باشووری قاهره ، پشت مه زاری
خاتوو نه فیسه ^{۱۱۳} .

قوتابخانه ی ناسرپیه : له سالی (۵۶۶هـ / ۱۱۷۰ز) له لایه ن سولتان سه لاحت ددین
دروست کراوه ، ده که ویتته شوینی به ندیخانه ی (المعونه) له ته نیشت مزگه وتی
عومروی کوپی عاسه ، نه و قوتابخانه یه تاییه ت بووه به شوینکه وتووانی
مه زه به ی شافعی .

(قلعة الجبل) : به قه لای سه لاحت ددین به ناوبانگه . له سالی (۵۷۲ - ۶۰۴هـ /
۱۱۷۶ - ۱۲۰۷ز) له لایه ن سولتان سه لاحت ددینه وه دروست کراوه ، ده که ویتته
که ره کی قه لآ له قاهره .

خانه قای سه عید نه لسوعه دا : نه و خانه قایه ده که ویتته شه قامی جه مالییه له
ته نیشت قوتابخانه ی جه مالییه ی سه ره تای، نه و خانه قایه له بنه ره تدا
خانووێک بووه چه ندین که س له سه رده می فاتییه کان تیدا نیشته جی بوونه .
دواتر سه لاحت ددین فه رمانی کردوو که بکریته مالی سۆفییان ، بۆیه کراوه ته

وه قفى سؤفقهه هه ژاره كانى تىكرپاى ولاتانى جيهانى ئىسلامى. دواتر له سالى (٥٩٢هـ / ١١٩٦ز) له لايه ن عه زىز عوسمان كوپى سه لاهه ددىن نۆژهن كراوه ته وه و چه نده قفىكى له سه ر داناوه، له وانه وه كاله تىكى شارى ده سسوق به هه مان ده قه بنه په تيه كه يه وه له سه ر مالى سه عىد نه لسوعه دا له مه حروسه ق قاهىره، وه قف كراوه. به لام له سه ر ده مى نه شه رفى قايتباى، شكّل و شيوه ق ئه و ماله كوپاون. نه وى پىكه اتوه له هه وشه و كۆپه پائىك كه چوار هه يوانى به سه ردا ده پوانن، واته نه خشه سازى به كى ستوونى به، هه يوانى باشورى خۆرناواشى هه ره گرنگه كه يانه، نه وىش كراوه ته سى دالان، له سه ر دار خورمايه كى گه وده ق قابۆل پىنچ گرئش به سه ر هه وشه كه دا شۆپ بۆته وه، كه چوار پاى به ردىنى به نرخبى به بندا هه لكارون، مىنبه رى بانگدان كه وتۆته ئه و هه يوانه وه.

٢٢- د. سعید عبدالفتاح عاشور: الايوبون والعماليك في مصر والشام، دار النهضة العرب ١٩٩٦م، ص ٩.

٢٣- ابن الاثير: الكامل في التاريخ، تحقيق عبدالله القاضي، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الثانية، ج ٩ ص ٤٤٩.

٢٤- هه مان سه رچاوه ق پىشور.

٢٥- نه سه ده دىن شىركل: ناسناوه كه ق "ابو الحرب" بووه و به مه لك مه نسو ق ناسراوه، نه و كوپى شاده ق كوپى مه رولنه و مامى سه لاهه دىن نه يوبى به. به وانه: وه رگى پانه كه ق مه مه د عه ق عه ونى بۆ "مشاهير الكرد والكردستان" ق مه مه د مه ن زه كى به گ. دار الزمان، بىمشق، (٢٠٠٦م، ج ١، ص ٢٥٧).

٢٦- د. سعید عبدالفتاح عاشور: الحركة الصليبية، دار المصرية للتأليف والترجمة، ١٩٦٤م، ج ١، ص ٥٣٢. هه روه ها: وه رگى پانه كه ق مه مه د عه ق عه ونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان" ق مه مه د مه ن زه كى به گ، چاپه مه نى به كانى كۆمه له ق لوبنانى، چاپى ٢٠٠٣ز، ب ٢، ل ١٥٦.

٢٧- سعید عبدالفتاح عاشور: الايوبون والعماليك في مصر والشام، ص ١٣.

٢٨- ئىنىفىج ده كه وىته پارۆزگاى جىزه، له سه ر لىوارى رۆژه لائى نىل، مه زارى هه زره تى موساى كوپى عمران (سلاوى خواى لى بىت) ق كه تۆته پىش، چه ندىن زاناي گه وده شى تىدا هه لكه وتوون. ياقوت الحموي: معجم البلدان، الخانجي، ط ١، ١٣٢٢هـ / ١٩٠٦م، ج ١، ص ٢٢٣.

٢٩- وه رگى پانه كه ق مه مه د عه ق عه ونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان، ج ٢، ص ١٥٧.

٤٠- ابن تغري بردي: النجوم الزاهرة، ط ١، دار الكتب العلمية، بيروت ١٤١٣هـ / ١٩٩٢م، ج ٥، ص ٣٥٠.

- ٤١- وهريگيرانه كسى محمەد على عهونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان"، ب، ٢، ل ١٥٨. بروهه سعيد عبدالفتاح عاشور: الايبويون والمماليك في مصر والشام، ص ١٧.
- ٤٢- ابن الاثير: الكامل في التاريخ، ج ١٠، ص ١٣، ههروهه بروهه: التاريخ الباهر في الدولة الاتابكية، تحقيق عبدالفتاح احمد ظلمبات، ط ١، دار الكتب الحديثه ١٩٦٣م، ص ١٣٨.
- ٤٣- سعيد عبدالفتاح عاشور: الايبويون والمماليك في مصر والشام، ص ١٩.
- ٤٤- وهريگيرانه كسى محمەد على عهونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان"، ب، ٢، ل ١٦٠.
- ٤٥- سعيد عبدالفتاح عاشور: الايبويون والمماليك في مصر والشام، ص ١٩، ٢٠.
- ٤٦- وهريگيرانه كسى محمەد على عهونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان"، ب، ٢، ل ١٥٣. ابن تغري بردي: النجوم الزاهرة، ج ٥، ص ٣٥٥. ابن الاثير: الكامل في التاريخ، ج ٩، ص ١٠٢. ابن خلكان: وفيات الاعيان، تحقيق يوسف علي الطويل، ومريم قاسم، دار الكتب العلمية، بيروت ١٩٩٨م، ج ٧، ص ١٣٩. الحنبلي: شذرات الذهب، تحقيق عبدالقاسم الارناؤوط، دار ابن كثير، ط ١، ١٤٠٦هـ/ ١٩٨٦م، ج ٤، ص ٢٩٨. الزركلي: قاموس الاعلام، دار العلم، بيروت ١٩٨٠م، ج ٨، ص ٢٢٠.
- ٤٧- وهريگيرانه كسى محمەد على عهونى بۆ "مشاهير الكرد والكردستان"، ب، ١، ل ٧.
- ٤٨- وهريگيرانه كسى محمەد على عهونى بۆ "خلاصة تاريخ الكرد والكردستان"، ب، ٢، ل ١٥٤.
- ٤٩- ابن تغري بردي: النجوم الزاهرة، ج ٦، ص ٨. ابن خلكان: وفيات الاعيان، ج ٧، ص ٥٥١. محمد علي عوني: ترجمة لمشاهير الكرد وكردستان، ج ١، ص ١٢.
- ٥٠- رابطة ادباء كردستان. <http://kurdasyria.wordpress.com>.
- ٥١- وهريگيرانه كسى محمەد على عهونى بۆ "مشاهير الكرد والكردستان"، ب، ١، ل ١٤.
- ٥٢- ابن واصل: مفرج الكروب في اخبار بني ايوب، تحقيق جمال الدين الشيبال والآخرين، دار الفكر العربي ٢٠٠٠م، ج ١، ص ١٧٤. سعيد عبدالفتاح عاشور: الايبويون والمماليك في مصر والشام، ص ٢٠.
- ٥٣- ابن الاثير: الكامل في التاريخ، ج ١٠، ص ٢٢.
- ٥٤- سعيد عبدالفتاح عاشور: الحركة الصلي، ج ٢، ص ٥٦١. سعيد عبدالفتاح عاشور: الايبويون والمماليك في مصر والشام، ص ٢٣.
- ٥٥- Boris james: Saladin et les Kurdes. L"HarMattan, Mars 2006. p.111.
- ٥٦- نواذى: سهريازگه ئى بوونه له پلهى يه كه م.
- ٥٧- قراغلام: سهريازگه ئى بوونه له پلهى بووهم.
- ٥٨- رۆژنامهى (الحياة)، ل ١٩، ژماره ١١٠٠٨، نيسانى ١٩٩٣ز. لوليا جليبي: سياحه تنامه، وهريگيرانى: محمەد على عهونى، ساخكردنه وهى/ عبدالوهاب عزام، د. احمد السعيد سلمان. پيشه كسى و پييداچوونه وه احمد فواد متولى/ چاپخانه ئى دار الكتب والوثائق القومية المصرية، ١٤٣٠هـ: ٢٠٠٩ز، ل ٢١٠.
- ٥٩- بهاء الدين بن شداد: النوار السلطانية وللمحاسن اليوسفية، ساخكردنه وهى جمال الدين الشيبال، ط ٣، مكتبة الخادجي بالقاهرة ١٤١٥هـ/ ١٩٩٤م، ص ٣٤١.
- ٦٠- سهريازو وهى پيشور.
- ٦١- كرك: ده كورته سوريا. ياقوت الحموي: معجم البلدان، ج ٧، ص ٢٣٩.
- ٦٢- Boris james: Op. Cit. p.109
- ٦٣- Ibid
- ٦٤- Ibid
- ٦٥- وهريگيرانه كسى محمەد على عهونى بۆ "مشاهير الكرد وكردستان"، ب، ١، ل ١٢.

- ٦٦- الحنبلي: خدشات الذهب، ج٤، ص٢٩٨.
- ٦٧- ابن الشداد: النواير السلطانية، ص٤١٠، سعيد عبدالفتاح عاشور: الايوبيون والمماليك في مصر والشام، ص١٧.
- ٦٨- وهريگيرانهكهي محمد علي عوني بق "خلاصة تاريخ الكرد وكردستان" ج٢، ص٢٠٦.
- ٦٩- ابن تغري بردي: النجوم الزاهرة، ج٦، ص٥٧.
- ٧٠- وهريگيرانهكهي محمد علي عوني بق "خلاصة تاريخ الكرد وكردستان" ج٢، ص٢٠٤.
- ٧١- البديليسي: شرفنامه، ترجمة محمد علي عوني، راجعه و قدم له يحيى الفشاب، دار الزمان دمشق ط٢، ٢٠٠٦م، ص١٠٦.
- ٧٢- الخوانق: كزى خانه قايه و شه يه كى فارسىه . خانه قاكاز له سهدى چوارى كوچى دوست كراون، سقفيه كان كرديس يانه شوئينى خوايه رستى، به لام له مسردا له سهدى شه شه مى كوچى دهريگوتن.
- ٧٣- المقرئني: المواعظ والاعتبار بذكر الخطط والآثار، حواشي خليل منصور، دار الكتب العلمية بيروت ١٩٩٨م. ج٢، ص٤١٥.
- ٧٤- سعيد عبدالفتاح عاشور: الايوبيون والمماليك في مصر والشام، ص١٦٧.
- ٧٥- د. كمال الدين سامح: في العمارة الاسلامية مطبوعات معهد الدراسات الاسلامية.
- ٧٦- سعيد عبدالفتاح عاشور: الايوبيون والمماليك في مصر والشام، ص١٦٨.
- ٧٧- د. نظير حسان سعداوي: التاريخ الحربي المصري، مكتبة النهضة، بغداد ١٩٥٧م، ص١٠١.
- ٧٨- د. سعيد عبدالفتاح عاشور: الايوبيون والمماليك في مصر والشام، ص١٦٩.
- ٧٩- سه رچاوه ي پيشور. ل ١٦٧
- ٨٠- لوليا جلبي، سياحتنامه، ترجمة محمد علي عوني، ص٢٨٨.
- ٨١- سه رچاوه ي پيشور، ل ٢٨٨-٢٨٩، ل ٢١٣، ٢٦٩.
- ٨٢- رۆژنامه ي (لعيان)، ژ ١٢١٥٥٥، ٦ حوزه يراني ١٩٩٦ز، ل ١٣.
- ٨٣- الفلقشندي: صبح الاعشى، ج٢، ص٣٧٦.
- ٨٤- سه رچاوه ي پيشور.
- ٨٥- المقرئني، الخطط، ج٣، ص٤١.
- ٨٦- Boris james: Op. Cit. 14
- ٨٧- Ibid: PP. 24-25.
- ٨٨- Ibid: P. 55.
- ٨٩- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، لمحمد امين زكي بك، ج٢، ص٨٨.
- ٩٠- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، لمحمد امين زكي بك، ج١، ص٧٤.
- ٩١- سه رچاوه ي پيشور، ل ٧٩-٨٠.
- ٩٢- سه رچاوه ي پيشور، ب، ل ١٠٦.
- ٩٣- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، لمحمد امين زكي بك، ج١، ص ١٢٨-١٢٩.
- ٩٤- ابو الفداء: المختصر في تاريخ البشر، تحقيق محمود ايوب، دار الكتب العلمية، بيروت ١٩٩٧م، ج٢، ص١٧٤.
- ٩٥- ابن خلكان: وفيات الاعيان، ص١١٧- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، ج١، ص ١٩٦-١٩٧.
- ٩٦- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، ج١، ص ٢٥٧، ٢٥٨، ٢٥٩.
- ٩٧- ابن خلكان: وفيات الاعيان، ص٣٤٤- محمد علي عوني: ترجمته لمشاهير الكرد وكردستان، ج١، ص ٣٢٢.

٩٨- السيوطي: نظم العقيان، ص١٠١- وانظر ابن حجر العسقلاني: الدرر الكامنة، حققه الشيخ عبدالوارث محمد علي، دار الكتب العلمية بيروت ١٩٩٧م، ج١، ص٥٤٤، وانظر المشاهير، ج٢، ص٤٧١.

٩٩- المقرئزي: السلوك، ج١، ص٣٥٣:٣٥١.

١٠٠- سرچاوهی پیشو، ل ٣٥٦.

١٠١- به رده سن تورک، گوتراویش که نرمنه، سولتان نهجمدین شایب بوق خوی کرپویه تی، پایه یه کی به رزی هه بویه لای سولتان، رۆلێکی به رچاوشی بینوه له جهنگی مه نسووه. به به که مین ژنه مه لیکه داده نریت له مسر که له مانگی سه فیهی ٦٤٨ک بوق ماوهی ٨٠ رۆژ حوکی کرپوه. نوادر به ده ستنکی چه پهل گوتراوه و له گوتستانی نزیک مزگه وتی (احمد بن تالون) له قاهره نیتراوه، گوتیه کی به پارچه یه ک توحفه ی بیناسازی و هونه ری جوان داده نریت، بوق زانیاری زیاتر به وانه: (المقرئزي: السلوك لمعرفة دول الملوك، ج١ ص٤٥٩). هه روه ها به وانه (ابن تغردی بردی: النجوم الزاهرة، ج٦، ص٣٣٢ وما بعدها). هه روه ها به وانه (ابن ایاس: بدائع الزهور فی وقائع الدهور، تحقیق محمد مصطفی، ج٧، ص٢٩٥).

١٠٢- گرووپیکی باتنی نیسماعیلی بوون.

١٠٣- تیبینی: مسریه کان به نیل ده لێن ده ریا.

١٠٤- ابن تغردی بردی: النجوم الزاهرة فی ملوک مصر والقاهرة، ج٦، ص٣٢٨، ٣٢٩، ٣٧١..

١٠٥- محمد علی عونی: ترجمته خلاصة تاریخ الكرد وکردستان، ج٢، ص٢٢٦.

١٠٦- سرچاوهی پیشو، ل ٢٢٦-٢٢٧.

١٠٧- المقرئزي: السلوك، ج١، ص٣٦١.

١٠٨- ویساییتی شوینه واره قاهره ی نیسلامی www.cim.gov.eg

١٠٩- هه مان سرچاوهی پیشو.

١١٠- هه مان سرچاوهی پیشو.

١١١- هه مان سرچاوهی پیشو.

١١٢- هه مان سرچاوهی پیشو.

١١٣- هه مان سرچاوهی پیشو.

به‌شی چواره‌م:

كورد له میسر له سهرده‌می مه‌مالیکه‌كان:

یه‌که‌م: کورته‌یه‌ک له میژووی مه‌مالیک له میسر
دووهم: بارودۆخی کوردان له سهرده‌می مه‌مالیکه‌كان
سێیه‌م: نه‌و نه‌رکانه‌ی که نه‌میر و سه‌رکرده‌ کورده‌كان له سهرده‌می
مه‌ملوکیه‌كان پێیان سپێردراوه
چواره‌م: هه‌یوانی پیاوانی کورد له نه‌زه‌ری شه‌ریف

یه که هم: کورتیه که له میژووی مه مالیک له میسر:

له ده سته پێکدا، ده مانه وی بزانین مه مالیکه کان کین؟
مه مالیک: له تیره و نه وهی ئه و سه ریا زانه ن که حوکمرانی میسر و شام و عێراق و
هه ندی به شی دوورگی عه ره بییان کردووه. زیاتر له دوو سه ده و نیو
حوکمرانیان به سه ر میسر به رده وام بووه. رێک له سالی (١٢٥٠ز تا ١٥١٧ز)،
قاهره شیان کردبووه پایته ختی خۆیان و به دوو ماوه حوکمی میسرین
کردووه، ئه وانیش:

— مه مالیکی به حری، تورکی له (١٢٥٠ز تا ١٣٧٢ز).

— مه مالیکی بورجی، چه رکه سی له (١٣٧٢ز تا ١٥١٧ز).

به ناوبانگترین مه لیکه کانی ده وه تی مه مالیکی به حری— تورک، بریتی بوون له:
(عزالدين ايبك، قطز، ظاهر بیبرس، المنصور قلاوون، الناصر بن قلاوون).

به ناوبانگترین مه لیکه کانی ده وه تی مه مالیکی بورجی— چه رکه سی، بریتی بوون
له: (سلطان برقوق، فرج برقوق، اینال، الاشرف سیف الدین برسبای، قنصوة
الغوری، طومان بای)^{١١٤}.

میسر — ئیستاشی له گه ل دابی— وه ک دایک ئامیژی بۆ هه مووان کردۆته وه،
ئه وهی که بۆی چوه گرتوویه تیه خۆی و تییدا جیگیر بووه و تیکه لی
کۆمه لگای ره سه نی میسری بووه. له سه ر بنچینه ی ره گه ز، ره گ و ریشه و
ره سه نایه تی، جیاوازی له نێوان ئه م و ئه ودا نه کردووه. میسر مه مالیکه کانی له
ئامیژدا گرتن و تیایدا ژیان و حوکمیشیان تیادا کرد، له گه ل نه وهی ره وه ندی
دیکه دا ژیان، وه ک عه ره ب، عه جه م، تورک، کورد، چه رکه س و
تورکمان... هه موویان یه ک ئالا سته به ری به سه ردا ده کردن، که ئالای میسری
دایک بووه.

بنه چهی مه مالیکه کان:

سهره تا ناوی مه مالیک له و دیله رهنگ سپیانه دهنرا، که له شه پدا ده گیران، یان شه وانه ی له بازاره کاندا ده کپدران. دواتر شه و ناسناوه به سهر مه لیکه کۆیله کانی میسر دا برا (شه و مه مالیکانه پښتر سهریازی به کۆیله گیراو بوونه له میسر، دواتر خویان کۆکردوته وه و ده سه لاتیان وه رگرتووه و خویان کردوته مه مالیک به سهر میسر، که دوو جۆر بوونه، مه مالیک به حری و مه مالیک به بوری - و). شه گهر بمانه وی بنه چهی مه مالیکه کان بزاین، دوو راما له پښتن: یه گهم: ده لئ مه مالیکه کان له سهرده می حوکمی خه لیفه ی فاتی (عزیز بالله) له میسر دا به دهر که وتن.

دووهم: ده لئ مه مالیکه کان شه وانه که له لایه ن سولتانی چاکه خوازه جمددین ئه ییوبی کوردی^{۱۱۵} له قه فقا و ناسیای بچوک هینراونه ته میسر. به پیتی شه و رایه، بنه چهی مه مالیکه کان له تورک، رۆم، شه وروپی و چه رکه سییه کانه. ئه ییوبیه کان بۆیه هیناویانن تا سوود له توانا کانیان ببینن^{۱۱۶}.

هه رچی سه باره ت به سولتانه کانی ده ولته تی مه مالیک به حریه، شه و له سالی (۱۲۵۰) به شه جه ره تولدوپی تورکی یان شه رمه نی ده ست پیده که ن و له سالی (۱۳۸۲) به زهینه ددین حاجی کۆتاییان دیت. سولتانه کانی ده ولته تی مه مالیک به بوریش له سالی (۱۳۸۲) به زاهر برقوق ده ست پیده که ن و له سالی (۱۵۱۷) به عادل تۆمان بای کۆتاییان دیت^{۱۱۷}.

دووهم: بارودۆخی کوردان له سهرده می مه مالیکه کان:

وه ک لای هه مووان ئاشکرایه که ئه ییوبیه کان کوردن. له به شی رابردووشدا روونمان کرده وه که چۆن بارودۆخ ریگای به زۆر له کورده کان دا تا بۆ میسر کۆچ بکه ن و تیتیدا نیشته جی ببن و له زۆر بواری سیاسی، کارگێپی، سهریازی، بیناسازی، رۆشنیریدا سه رقال بوونه. له ناوبردنی ده ولته تی ئه ییوبیش مانای له ناوچوونی ره گه زی کوردی ناگه یه نی له میسر دا. به لکو به پتچه وانه وه،

مه‌مالیکه‌کان ئه‌وانیان به مامۆستای خۆیان ده‌زانی که کرپیوونیان و فێریان کردبوون و مه‌شقیان دابوون. بۆیه سوور بوون له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که ره‌گه‌زی کوردی له‌ناو پێکهاته‌ی کومه‌لگای میسری نه‌رم و نیاندا بمی‌نێته‌وه.

که‌وابوو ده‌مانویست باس له‌ بوونی کورد بکه‌ین له‌ سه‌رده‌می مه‌مالیکه‌کان، ده‌بینین هه‌ندیکیان زانا و هه‌ندیکیان سه‌رکرده‌ن، مه‌مالیکه‌کان له‌ سوپا و له‌ به‌پێوه‌بردندا سوودیان لی‌بینیون. له‌ ناویاندا: عومه‌ر کوپی خه‌لیلی کوردی^{١١٨}.

له‌م باره‌یه‌وه‌ بوونی کورد له‌ میسر زۆر به‌رچاو بووه‌ و ژێانی میسری ده‌وله‌مه‌ند کردووه‌ و کاروانی شارستانییه‌تی ته‌وا کردووه‌. له‌ناو ئه‌وان و خه‌لکی میسریش هاوسه‌رگیری و ژن و ژنخوازی هه‌بووه‌، نه‌وه‌کانیشیان که تا ئیستا له‌دوایان به‌جی ماون، تا ئیستا باپیرانی خۆیان و ئه‌و به‌خششانه‌ی پێشکه‌ش به‌ میسرێان کردووه‌، هه‌ر وه‌بیریانه‌.

به‌ناوبانگترین ئه‌و کوردانه‌ی میسر له‌ سه‌رده‌می مه‌مالیکه‌کان:

ابراهیم امدی: ناوی فه‌خره‌ددین ئیبراهیم ئیسحاق کوپی به‌حیا کوپی ئیسحاقی ئامه‌دی، هه‌روه‌ها دیمه‌شقییه‌، له‌ سالی (٦٩٥ک) له‌ دایک بووه‌ و له‌ ئه‌سکه‌نده‌رییه‌ خۆیندوووه‌تی، زانایاکی قسه‌زان و ره‌وانبێژ بووه‌. سالی (٧٧٧ک) له‌ میسر کۆچی دوا‌یی کردووه‌^{١١٩}.

- ابراهیم الشیخ ابراهیم: کوپی محه‌مه‌د عه‌مادییه‌، ناسراو بووه‌ به‌ (بوره‌انه‌ددین کوپی کبائی دیمه‌شقی) له‌ (١٥ ربيع الآخر ٩٥٤هـ) له‌ دیمه‌شق له‌دایک بووه‌. دواتر هاوتۆته‌ میسر، به‌ زاناکان ئاشنا بووه‌، سالی (١٠٠٨ک) کۆچی دوا‌یی کردووه‌^{١٢٠}.

- ابو الفداء: ئه‌و مه‌لیک ئیسماعیل کوپی عه‌لی ئیمام عالمولسوڵتان عیماده‌ددین ئه‌بولفیدا کوپی ئه‌فه‌هل کوپی مزه‌ففه‌ر کوپی مه‌نسوپ- خاوه‌نی حه‌ماه‌-یه‌، (حه‌ما چواره‌م پارێزگای گه‌وره‌ی سوریه‌یه‌ له‌ دوا‌ی دیمه‌شق و حه‌له‌بو حه‌مس، به‌ شاری ئه‌بولفیداش ناسراوه‌، یه‌کیکه‌ له‌ کۆنترین شاره‌کانی

دولیا و میژووو که ی بز بهر له زاین ده گه پښتووه، وه به یه کښک له شاره که نغانیه کان دپته ژمار- له ویکپییداوه- و، که واپوو نه و له مالباتی نه ییوبیه کوردیه کانه. خاوه نی کتیبی "التاریخ والمورخون فی الاسلام" ده رباره یدا نووسیوه و ده لیت "نه و له رادده به ده زیره ک بووه، خودان زانستیکی زور بووه، له جه نگیشدا نازاو قاره مان بووه. نه و له نه ووه کانی شه همنشای برای سولتان سه لاهه ددین بووه، له سالی (۶۷۲ک) له شام له دایک بووه و تیدا خویندووه، دواتر له سوریه هونه ره کانی جه نگی خویندووه، که نه وکات ته مهنی له دوازه سال تپه نه کردووه، به و پییه، نه و نه بول فیدا هر له ته مهنی مندالییه وه قاره مان بووه، وه که هه میشه که نه ووه حالی کورده کان بووه. حاکمی میسرو سوریه مه لیک ناسر نه وی وه که نه میر دنایه سه ره حه ما، دوی وه رگرتنی نه رکه که ی له حه ما، زوو خوی گه یانده قاهره، تا سوپاسگوزاری خوی رابگه یه نی، له لایه ن حاکمی ده سه لاتداری میسریش ه وه باشتین پښواری لیکراو ناسناوی مه لیک پی به خشی. بز جاری دوهه میش له سالی (۷۱۹ک) گه پایوه میسر، تا له (۲۷ المحرم ۷۲۲هـ / ۱۲۳۱ن) کۆچی دواپی کردووه^{۱۲۱}. یه کښک له گرنگترین و رازوه ترین شه قامه کانی گه به کی زه مالیک ی له قاهره به ناو کراو چه ندین شه قامی دیکه ش ناوی مالباتی نه ییوبیان لی نراوه. وه: شه قامی سه لاهه ددین نه ییوبی، شه قامی نه جمه ددین نه ییوب، شه قامی کامل محمه د.

- احمد الحریری: کوپی نیسماعیل کوپی عه بدوللای شهابی ته بیبه، له پزیشکیدا کاری کردووه، حه زیشی له نه ده ب بووه، زوریش نزیک بووه له زاهر به رقوقی فه رمانپه وای میسر له سه رده می مه مالیکه کان. له زور بوارو پۆستدا کاری کردووه، له (۱۵ ذی القعدة ۸۰۹هـ) له میسر کۆچی دواپی کردووه^{۱۲۲}.

- احمد الکردی: کوپی نه حمده و نه وهی ده رباس فه خره ددین نه بو نیسحاقی مازانی کوردی قاهره یه. زور کتیبی نووسراوی هه ن، له وانه "تعليق التعليق" و

"قراءة الكمال"، له دواى باپيرهى بۆته دادوهى مىسر، سالى (٨١٧ك) له مىسر كۆچى دوايى كردوه ^{١٣٣}.

- حسين الخلاطي: كۆپى زاناي به ناوبانگ يوسف كۆپى عەلييه، اە سالى (٨٩٥ك) له دايك بووه، زۆرى له بارهى زانسته وه خویندوه، دواتر خەريكى وانه گوتنه وه دادوهى بووه له جزيى بۆتان له كوردستانى توركييا. پاشان رۆيشتۆته قاهيره. ماوه يەك له وى ژياوه، پاشان به مەبەستى حەجى مالى خوا رووى كردۆته مەككه، بە لām له سالى (٩٥٨ك) له كاتى گە پانه وه له رىگاي حەج كۆچى دوايى كردوه. يە كىكيش بووه له هەره گەوره زانايانى سەردهمى خۆى ^{١٣٤}.

- الامير حسين الكردي: له سەردهمى مەمالىكه كان سەركردهى سوپاي مىسر بووه، سالى (٩٢١ك) رۆيشتووه بۆ يە مەن، دواتر شارى جەددهى كردۆته بنگه و باره گاي له شكركه كەى و زۆر قايمى كردوه. پاشان گە پاره وه مىسر. كاتىكيش كه ده ولەتى مەمالىكه كانيان له ناو برد، سوڵتان سەليمى يە كه م شەرىفى مەككه، فرمانى دا به كوشتنى ئەمير حوسىنى كوردى، بۆيه شەرىفى مەككه له پردا مير حوسىنى قۆلبەست كرد و بردى نوقمى دەرياي بەرامبەر جەددهى كرد ^{١٣٥}.

- الشيخ خضر الكردي: كۆپى ئەبى بەكرى كۆپى موسايه، كه راماتدار بووه، هەتا مەليك زاھىق بىبرسىش باوه پى به كه راماته كانى هە بووه، بۆيه خوشيوستووه و له خۆى نزىك كردۆته وه. بە لām له دوا رۆزگارە كانى ژيانى دلى ئى گۆپاره و بەندى كردوه، له سالى (٦٧٦ك) له بەنديخانه دا مردوه. زۆر شوپنه وارى گرنكى له پاش به جى ماون، ئەو زۆر دلێر و دلنه وا بووه ^{١٣٦}.

- شريف الكردي: ناوى عەلى كۆپى مەحموده و له سالى (٨١١ك) له حەلب له دايك بووه. دواى تەواوكردنى خویندنى زانسته سەرەتاييه كان، له سالى (٨٣٤ك) چۆته مىسر. وهك مامۆستا له بوارى سۆفيگەرى له زانكۆى ئەزهەرى

شەریف کاری کردووه، یەکیك بووه لەکەسە هەرە نزیکەکانی سولتان
ئەشرەفی قايتەبای، بۆیە لە حەلەب کردوویەتی بە جیگر و لەوێ ماوەتەو،
دواتر گەراوەتەو قاهیرە و لەوێ کوچی دوايي کردووه^{١٣٧}.

— عبدالرحيم بن صدقة بن ايوب: ناوی زەین کوپی فەتح کوپی شەپەف، بە
رەسەن کوردە و زێدەکە قاهیرە و لە ساڵی (٨٤٤ک) لە میسر لەدایک بووه.
لەوێوە فێری زانست بووه، یەکیك بووه لەوانە و لە میسر وانە و فەرمواردە و
گوتۆتەو^{١٣٨}.

— الشيخ عبدالقادر الكردي: کوپی شیخ یوسفی کوردی حەلەبی شافیعییه.
فقهی لەلای شیخ عوسمانی کوردی خویندووه، هاتۆتە قاهیرە و تیایدا
ماوەتەو. زانایەکی زۆر پایە بلند بووه. لە ساڵی (٨٩٦ک) لە میسر کوچی
دوايي کردووه^{١٣٩}.

— عمر بن خليل الكردي: یان قاهیری شافیعی، هەرۆهە ناسناوی (ابن
المشطلوب) یشی پێیدەگوترا، چونکە روومەتی باوکی رووشابوو. ساڵی (٨٠٠ک)
لە قاهیرە لەدایک بووه و تێیدا خویندوویەتی، خەریکی وانە گوتنەو بووه لە
میسر، هەر لە میسریشدا لە ساڵی (٨٨٨ک) کوچی دوايي کردووه^{١٤٠}.

— يوسف الهذباني الكردي: ناسراو بە میر جەمالەددین، یەکیك بووه
لەمێرەکانی کورد لە میسر. لە ساڵی (٧٠٤ک) لە میسر لەدایک بووه. لەسەر دەمی
سولتان ناسر محەمەد کوپی قەلاوونی مەملوکی، میر بووه. هەرۆهە لە قەلادە
جیگری ئەو بووه^{١٤١}.

— اسماء: کچی ئەحمەد کوپی ئەحمەدی کوپی حوسێنی هەکارییه. لە ساڵی (٧١٥ک)
لە میسر لەدایک بووه، هەر لەوێ فێری وتارییژی و رهوانبێژی بووه و
بۆتە وتارییژیکی بەناوبانگ. لە قاهیرەدا زۆری ئاخافتوووه و زۆر کەسیش شتیان
لێی بیستوووه. لەوانە: (ابو حامد بن ظهيرة) لە ساڵی (٧٧٠ک)^{١٤٢}.

سینیه: نهو نهركانهی نه میر و سهركرده كوردهكان له سهردهمی مهملوكیهكان

پینان سپنردراوه:

جیگری سولتان:

برینی بووه له و پله و فرمانهی كه ری به خاوهنهكهی ده دات هه مان ئهرك و فرمانی سولتان ببینی، ههلبستی به راگه یاندنی رتوپه سمهكان و واژوو كردن و بلاو كرده وهكان له سهردهمی مهملوكی^{۱۳۳}. ژمارهیهك كورد ئه و پۆسته یان وه رگرتووه له میسر، له وانه:

— امیر ناصرالدین حسین بن عزیز قمری كردي: له فتوحاتی لیوار ده ریا له سالی (۱۲۶۱/ك) ۱۲۶۲(ن) پۆستی جیگری سولتانی وه رگرتووه، به لام سالی دواتر له و پۆسته ی لادراوه و میر شهابه ددین قه مەری جیگای ئهوی گرتۆته وه. دوا ی كۆچی دوا یی میر شهاب له (۱۲۶۲/ك) ۱۲۶۳(ن) میر ناسرهددین بۆ جاری دووهم پۆستهكه ی وه رگرتۆته وه بۆ جیگریهتی له غه زه، هه ر له و پۆستهیدا ماوه ته وه تا رۆژی كۆچی دوا ییهكه ی له سالی (۱۲۶۵/ك) ۱۲۶۶(ن). پاراستنی ناوچه كه له هیترشی خاچپه رستان له كار ه گرنه گه كانی ئه و بووه له و ماوه یه دا^{۱۳۶}.

— الامیر شرف الدین موسی بن الازكشی الكردي: له سالی (۱۲۶۲/ك) ۱۲۶۰(ن) پۆستی جیگری (غیبه) ی له میسر وه رگرتووه و له هه مان سالی شدا كۆچی دوا یی كردووه^{۱۳۷}، ئه ویش دوا ی ده رچوونی جیگری سولتانی میسر به ره و سعید. له ئهرك و پۆستهكانی ئه و میره كه وه ریگرتووه، (نوینه ر) ی ئهسكه نده ربیه بووه له سالی (۱۲۷۴/ك) ۱۲۷۲(ن). له سالی (۱۲۶۲/ك) ۱۲۶۰(ن) كۆچی دوا یی كردووه.

والی قاهره:

ئهرك و فه رماندارییهكه، كه ریگا به خاوهنهكه ی ده دات كاروباری شاری قاهره و ده وروبه ری به پتوه ببات، كه هه مان ئهركی پارێزگاری ئه مپۆیه.

کارانه‌ی که له و ماوه‌ی ئەو والی قاهیرە بوو و کردوونی، راگرتنی مەترسی ئەو تۆفانە بوو، کە لە ساڵی (٧٧٨/ک / ١٣٧٦) لە میسر هەستا، هەروەها ئەو توانی ئاساییش بۆ میسر فەراھەم بکات، دوا‌ی ئەوە‌ی کە لە ساڵی (٧٧٩/ک / ١٣٧٧) توانی ئەو تاوانبارانە لە ناو بیات، کە سەرچاوە‌ی ئاژاوە و تیرۆرکردنی خەڵک بوون.^{١٤٤}

بوون بە والی بەسەر گشت هەریمه‌کانی میسر:

ژمارە‌یەك كورد پۆستی والییان بەسەر هەریمه‌کانی میسر وەرگرتوو، وەك هەریمی قلیوب، بوخە‌یرە و ئەوانی تر، ئەوانیش ئەمانە بوون:

– الامیر شهاب الدین قرطای الجاکي الكردي: بۆتە والی قلیوب.^{١٤٥}

– الامیر عمادالدین احمد بن باخل الكردي: بۆتە والی بوخە‌یرە.^{١٤٦}

– الامیر سلیمان الكردي: دوا‌ی ئەوە‌ی قەرەفە لە ساڵی (٧٨٦/ک / ١٣٨٤) بوو و ویلایەتیکی سەریخۆ لە ویلایەتی میسر، میر سولیمان بەکەم کەس بوو، کە لە سەردەمی مەملوکی بۆتە والی قەرەفە. یەكێك بوو لە دە میرەکان.^{١٤٧}

– الامیر محمد بن الھذباني الكردي: لە ساڵی (٧٩٠/ک / ١٣٨٨) بۆتە والی بەھنسا.^{١٤٨}

(استادار) سەرپەرشتیاری کاروباری مائی سولتان:

استادار: زاراوە‌یەكە لە دوو وشە‌ی لێكدراو پێکھاتوو، (استاد-دار)، گەورە‌ی مال، سەرپەرشتیاری کاروباری مال، واتە ئەو کەسە‌ی کە سەرپەرشتی مال دەکات. ئەو پلە‌یە لە سەردەمی مەملوکی دەدرایە ئەو کەسانە‌ی کە کاروباری مائی سولتانیان هەڵدەسوپاند، لە چێشتخانە و دیوہ خان و بەردەست و غولامەکان. ئەو بە فرمانی سولتان دەچوو گەشت و سەفەر. لە سەردەمی سولتان زاھیر برقوقی دامەزرێنەری دەولەتی مەمالیکی بورجی، هەندیك دەسەلاتی پێدرا.^{١٤٩} ژمارە‌یەك لە كوردەکان لە میسر ئەو ئەركەیان پێ سپێردرا، لەوانە:

-جمال الدين محمود بن علاء الدين السوڊونى الاستدار: له لای میر سوڊون خزمه تی ئستاداری کردووه، دواى نه و له سالى (٦٩٠ك / ١٣٨٨ن) لای سولتان برقوق^{١٥٠} ده سته کار بووه. پاشان بۆته (مشیر الدولة) (که ئیستا ده کاته جیگری سه رۆک کۆمار- و) له سى دیوانى سولتاندا ئاخفتییه، دیوانى تاک، دیوانى وه زارعت، دیوانى تاییهت (خه لیفه ی فاطمى و مه لیک زاهر به رقوق دیوانى تاکیان هه بووه، هه رچی دیوانى تاییه ته نه و نه و وه زیفه یه ناسر محمه د کوپى قه لاون دایه یتاوه، که تاییهت بووه به سه ره رشتکردنى سامانى سولتان- له ویکپییداوه- و). پایه ی جه ماله ددین زۆر هه لکشاووه و قسه ی نه و له هه موو کاروباریکی قه له مره ودا رویشتووه. له سالى (٧٩٩ك / ١٣٩٦ن) له سه رده مى سولتان فه ره ج کوپى برقوق له به ندىخانه دا کۆچى دواى کردووه^{١٥١}. جه ماله ددین مزگه وتیک و مه دره سه یه کی دروست کردووه، که به مه دره سه ی کوردی ناسراون، مه دره سه که ی له سالى (١٣٩٠-١٤٠٥ن) له سه رده مى سولتان فه ره جى کوپى برقوق له گه ره کی خاتوو زه ینه ب دروست کردووه و مزگه وته که ش ئیستا که وتۆته شه قامى خه یامییه، که له کۆلانى شه قامى نه حمه د ماهر ده بیته وه له به شى رتیی سور، که ناوچه ی شوینه وارى باشوورى قاهره ی به دوا دادی^{١٥٢}. نه میر وانه کانى له وئ ریکده خستنه و به "مدرسه المحمودیه" ناسراو بووه. کتیبخانه یه کی پر له کتیبى به نرخی تیدابووه، تاییهت بووه بۆ خویندنى مه زه بى حه نه فى و زانسته ئایینییه کان، وانه ی فیه ی حه نه فى له لایه ن (فه قیه) نه حمه د کوپى عه تار سه ره رشتى ده کرا. هه روه ها وانه ی فه رموده ی پیغه مبه ر له لایه ن فه قیه ئیبن حه جهرى عه سقه لانی گوتراوه ته وه، له ناو مزگه وته که شدا گلکۆی خاوه نه که ی تیدایه^{١٥٣}.

-الامیر جمال الدين يوسف بن خضر بن صاروجا الكردي: له سه رده مى سولتان ناسر فه ره جى کوپى برقوق له سالى (٨٠٩ك / ١٤٠٦ن) کارى سه په رشتیاری ده ربارى کردووه، دواى نه ویش، له سه رده مى سولتان مه ملوکى شیخ

مهحمودی هه مان ئهركی بهجیتهناوه^{١٥٤}.

-الامیر نجم الدین ایوب الکردی: نهویش ئه و ئهركه ی بۆ ئه میر ئه کۆزی ناسپی بهجیتهناوه و له (٧٣٩ک/ ١٣٣٥ن) کۆچی دوا ی کردووه.

ج- (شد الدواوین) یاریدهدهری وهزیر :

(شد لدواوین) وهزیفهیهکی سهربازییه، (یهکی له خاوهن شمشیرهکان وهریدهگری) یاوهری و یاریدهدهری وهزیر دهکات، ئهركه کهشی هه لگرتنی سامانهکانی سولتانه^{١٥٥}. (وهك خهزینه داری تاییهتی وهزیر- و) هه ندیک کورد له سهردهمی مهملوکی ئه م ئهركه یان بهجی هیتاوه، له وانه:

- الامیر سیف الدین ابو اسحاق ابراهیم بن علی بن عدلان الکردی الهمذانی: (رهنگ، مه بهست هه مه دانی بیت- و) له (٦٥٣ک/ ١٢٥٥ن) کۆچی دوا ی کردووه. ژۆر ئهركی پی سپێرداون، له ناویشیاندا شد الدواوین^{١٥٦}.

(السفارة) بالوینزخانه:

ژماره بهك كه سایه تی کردی له سهردهمی مهملوکی وهك بالوینز له هه ندیک ولاتی ئیسلامیدا کاریان کردووه، هه لبژاردنی ئه و بالوینزانه له سه ر بنه مای زانیاری و زیرهکی و سهركه وتنان بووه له و کارانه ی پێیان سپێردراوه. کاری بالوینزی لای ئه و مه لیک و میرانه پایه و ناویانگیکی به رزی هه بووه له رووی خۆپاگری و شکۆمهندی له نا و ئه و بالوینزانه دا:

-الامیر شرف الدین الجاکی الکردی: تا سالی (٦٦٠ک/ ١٢٦١ن) بالوینزی سولتان بیبرس بووه له لای سه لجوقیه کانی رۆم^{١٥٧}.

-الامیر مبارزالدین الطوری الکردی: سه فیری سولتان بیبرس بهوه له لای مه لیک مه غۆل، خان مه غۆل ئه بغا کوپی هۆلاکو (٦٦٣ک/ ١٢٦٤ز- ٦٨٠ک/ ١٢٨١ن)، مه به ستیش له و بالوینزییه ی نێوانیان، به ستنی په یمانی ئاشتی بووه له گه ل مه غۆل^{١٥٨}.

رۆلی خۆرد ته نها له بالوینزی ده و له تی مه ملوکی دا کورت نه ببوووه، به لکو

بالویزی چەند ولاتیکی هاوسنی دەولەتی مەملوکیشیان کردووە بە باشترین
شیوە ئەرکی بالویزیان جێبەجێ کردووە، لەوانە:

الامیر علاءالدین ایدغدی الشەهزەدی الکەردی: بۆتە بالویزی سولتانی مەغریب
(ابو یعقوب یوسف المرینی)، لەلایەن سولتانی مەغریب ناردراوەتە لای سولتانی
مەملوکی ناسر کۆپی قلاوون لە سالی (٧٠٤/ ١٣٠٤ز)^{١٥٩}.

چوارەم: رواقی کوردان لە ئەزەهری شەریف:

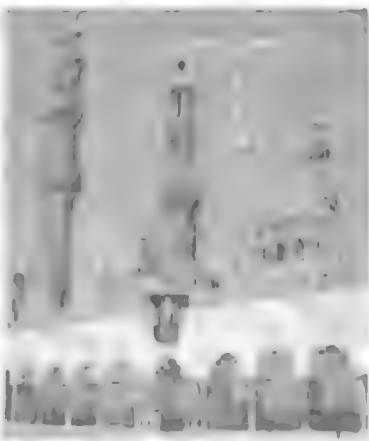
(رواق بەو مەیان و دالانەی نێو مزگەوت دەگوترێت فێرخوازان تێیدا دەمانەووە و
ئوردی مەوانەووە دەرسکردنیشی تێدا، لای ئێمە حوجرەی فەقیانی
پێگوترێت - و)

سەرەتا:

چەرۆکی دەسپێکی خۆندن لە ئەزەهر:

زانکۆی ئەزەهر لە کۆنەوێ تا ئێستا، قەیلە و زانستە عەقڵی و نەقلیەکانە،
مەرۆهە شەریعی بەیەکگەشتنی کەلتۆژیەر و پیاوچاگانە. زانا و قوتابیانی
فێرخاز لە رۆژەلات و رۆژئاوای ولاتانی ئیسلامی رووی تی دەکن، بۆ بینینی
یەکتەر و ئاشنا بوون بە هونەری نوێی ئەوی بەرامبەر. قوتابیانی لەو مەلەبەندەووە
لە زاناکانیان فێر دەبن، بۆ ئەوەی بکەن بە
بەرەفراوانیش لە دەرجووان و رێپێدراوان لەو
مزگەوتە بۆنەتە سەردەستە و رابەر و
رێنوێن لە ناوچەکانیان.

لەوکاتەی کە زانکۆی ئەزەهر دروست کراوە،
هەمیشە کۆر و بازنی زانستی تێدا گری
دەدرێن. وەک ئاشکرایە دەولەتی فاتمی
شوێنگەوتە مەزەبە شیعەیی بوو، بۆیە

بهه مرو شتوآزتك هه ولى داوه له سه ر بنه مای مه زه بى شيعى په روه رده و
 زانسته گانى خوى به سه ر خه لکدا بچه سپيښى، کوږ و بازنه ی زانستى له
 مزگه وتى نه زهر (پيشان نه زهه رى شه روف مزگه وت بووه و پتى گوتراوه (جامع
 الازهر) ، به تپه پ بوونى کات و خواستى زوى فيرخوازانى زانست و له گه ل
 پيشکه وتنى سيستمى ژيان و په روه رده بوته زانکوى نه زهر (جامعة الازهر)،
 که وپاي زانسته نايينيه کان، هه موو زانسته گانى دیکه ی تيدا ده خوښدريڼ -
 (و) بو پيگه ياندنى قوتابيانان دروست کرد، بو نه وه ی له هزر و نه نديشه ی
 نه وه گانى داهاتوودا بمينته وه. دواتر فاتميه کان زانبيان نه و کوږ و بازانه
 ناتوانن به رده وام بن نه گه ر زاناو قوتابيه کان کوهمک نه کړيڼ، بويه وه زير
 "يه عقربى کوږى کلس" داواى له خه ليفه ی فاتمى عه زيز بيللا کورى موعز)
 ۳۶۵-۳۸۶ ک/ ۹۷۵-۹۹۶ ن کرد که خوراک بو نه و زانا و فه قتيانه داببن بکات،
 نه ویش موچه ی پتويستى بو برينه وه، خانوويکيشى له ته نيشت نه زهر بو
 دروست کردن بو نه وه ی تيدا بمينته وه. وه زير خوى پيداويستى و موچه ی
 نه و زانانايانه ی داببن ده کرد، که ژماره يان سى و پيښج که س ده بوو. روژانى
 هه ينى ده هاتنه مزگه وتى نه زهر و دواى نويزى هه ينى تا نويزى عه سر کوږى
 زانستيدان نه به ست. هه رچه نده به پيرو هاتننکى ميللى بو نه و کوږ و بازنه
 زانستيدان نه بوو، به لام نه م وينه بچووککراويه سه ره تاي ده، که وتن و
 دروستبوونى کوڼترين زانکو بووه له سه رتاسه رى دونيا، که هه ر له روژى
 دروست بوونيه وه تا نيستا چاوديرى و ده سگيروى هه موو نه وانه ده کات که
 تيدا ده خوښن.

به لام له سه رده مى نه ييوى، له سه ر ده ستى سه لاهه ددينى نه ييوى گوپاننکى
 زانستى پيشکه وتوى تيدا روويدا، يه که م هه نگاو که له بزاونى په روه رده يى
 نه زهر. هه لپه ينا برىتى بوو له هه لوه شانده وه ی مه زه بى شيعى له
 سه رتاسه رى ميسر، هه روه ها هه لوه شانده وه شى له خوښدنى نه زهر و دانانى

مەزھەبى سۈننى لەجىتى ئەو كەرد، كە مەزھەب و ئايىنى فەرمى خەلگى مىسر بوو، لەگەل دانانى بىنەما زانستىيە نوپپەكانى ئەو مەزھەبە لە ئەزھەرى شەرىف و لە ھەموو ئەو مەدرەسە زانستىيانەى ئەوكاتى مىسر.

سەلاھەددىن زۆر زىاتر لە پېشان گىرنگى بە رەوتى زانست دا لە ئەزھەرى شەرىف، بۆيە ئەزھەر لە سەردەمى ئەودا پېشكەوتنىكى گەورەى بەخۆو دىت، لە ساپەشىدا زانستە عەقلى و نەقلىيەكان گەشەيان كەرد، ئەویش بە كەردنەوہى ئامىزى خۆى بۆ قوتابيان و فېرخوازانى زانست لە سەراپاي جىھانى ئىسلامى. بۆيە ھاوشان لەگەل قوتابىيە مىسرىيەكان، ژمارەپەكى زۆر قوتابى نەتەوہ جىبابىياكانى ئىسلامى گرتەخۆو زانستيان وەرەدەگرت. گومانى تېدا نىيە كە سىياسەتى نازەخۆ و دەرەكى سەلاھەددىن لە دەولەتى ئەيىوبى (كە بىنەماى يەككىتى لەنئوان نەوہ جىبابىياكانى ئىسلام دامەزئاندى، دواتر سەركەوتنى گەورەى ھەتتىنى بەسەر خاچپەرستان بەدوا داھات). ھەموو ئەمانە واپانكەرد كە مىسر لە پېشەوہى جىھانى ئىسلامى دابنىت لە رووى سەربازى و سىياسى و زانستىيەوہ. ئەمەش واپكەرد كە خوازىارانى زانست لە ولاتى نئوان دوو رووبار و كوردستان و شام و يەمەن و حىجاز و سودان و ھەبەشە و ھندوئەفغان و چىن. تەد، روو لە مىسر بگەن و ئەزھەرىش بە جىاوانى نەتەوہى و رەگەزى پېشوازانى لى دەكەردن و ئامىزى خۆى بۆ ھەموو ئەو قوتابى و فېرخوازانە ئىسلامىيانە دەكەردەوہ كە روويان تى دەكەرد، لە ناوېشياندا قوتابىيانى كورد لە سەرتاسەرى كوردستانەوہ روويان تى دەكەرد. لىرەشەوہ بىرۆكەى دروست كەردنى حوجرە بۆ قوتابىيانى ھاتوو سەرى ھەلدا.

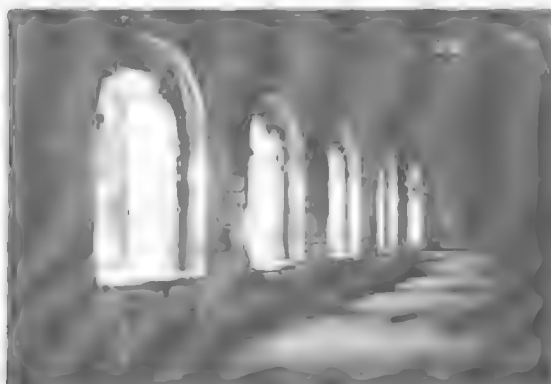
كورتىيەكەى ئەمەيە، كە دەستپېكى دروستبوونى رووالەتەكانى كۆنترىن زانكۆ لە جىھان، ئە سەردەمى فاتىمىيەكان بووہ لە مىسر، بەلام بىنەماكانى ئىستى لە سەردەمى سەلاھەددىنى ئەيىوبى دانراون، ئەویش بەھۆى ئەو سىياسەتە ناوخۆيى و دەرەكىيەى كە پەپرەوى دەكەرد، لەوانە ھەلۆەشاندىنەوہى مەزھەبى

شیمی و دانانی مه زهه بی سوننی وه كه مه زهه بی قه رمی ولات، كه له سه رده می فاتمیه كان ته نها میلی بوو ته كه قه رمی. كردنی میسر به رووگهی زانست و زانایان، هه روه ها به روخساری ولاتانی ئیسلامی، ئه ویش به پاراستنی و وه ده رنانی خاچه رستان تیایدا و بزگارکردنی قودسی پیروز، هه روه ها به دابینکیدی پێداویستییه کانی رهوتی په روه رده می له زانکۆی نه زهه ری شریف.

له سه رده مه کانی دواتریشدا مه مالیکه کان و عوسمانیه کان و ده وله مه نده کانی میسری، گرنگیه کی زۆریان به نه زهه ر و زانا و قوتابیه کانی داوه، له بواری خه رجی و پاداشت و شوینی نیشته جی بوون و خۆراك، وێرای پێداویستی و ئامرازه کانی دیکه ی خویندن. ئه م کرداره چۆن به پێوه بردراوه ؟ خۆراك و یارمه تییه کانیا ن چۆن به سه ردا دابه ش ده کران ؟ چۆن شوینی مانه وه بۆ زانا و فه قی قیترخوازه کان دابین ده کرا و له سه ر چ بنه مایه ك بووه ؟ هه مو ئه مانه له چوارچێوه به کدا روونده کرێنه وه كه له و کاته وه پێیانگوتراوه :

هو جری کوردان و رهوتی په روه رده می و به رپوه بردن:

(هواق) به شیکه له مزگه وت و تاییه ته به خویندن، پێکهاتووه له هه یوانیکی سه رداپۆشراوه، كه له سه ر پایه دروست کراوه، هه ر شێخێك بازنه یه ك یان

کۆرێکی وانه گوتنه وه ی تێدا ده گێڕی و قوتابیانیش به ده ورپه وه کۆده بنه وه. هه روه ها پێکهاتووه له ژوور بۆ حه وانه وه و مانه وه ی قوتابیان، ژووری کۆگاشی هه یه كه دۆلابی تێدا به بۆ

تیدا هه لگرتنی کتیب و که لوپه له کانیاں. کتیبخانه به کیشی هه به بۆ ئه و
کتیبانه ی وهك سه رچاوه به کاری دیننو وه قفیشه بۆ سه ر قوتابیان (ئیمه
حوجره مان بۆ به کارهێناوه - و).

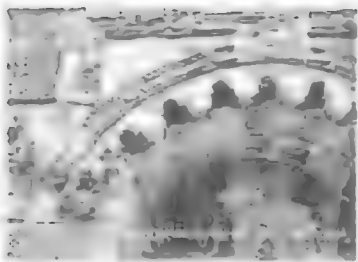
بۆ هه ر تۆره مه وه گه زێك حوجره به کی تایبه تی دروست کراوه و به درێژایی
سالانی خوێندنیان له وێ بۆ به رامبه ر تیدا ده مانه وه. وێرای پێدانی ژه مه نان
(راتبه)، که چه ند کولێره نانێکی که م بوون، رۆژانه ش به پێی سیه میکی
ریکخواو بپێ مووچه یان به سه ردا دابه ش ده کرا، هه روه ها سه ره تای هه موو
مانگیکی کۆچیش مووچه یان پێ ده درا، له بۆنه فهرمییه کانیشدا خواردنی
تایبه ت و شیرنه مه نییان ده درایی. وهك ده سته به کاریبوونی به رپرس و
به رپوه به رێک، یان له بۆنه ئایینییه کاندا وهك له دایک بوونی پێغه مبه ر (دخ) و
هاتنی مانگی ره مه زان و هه ردوو جه ژن.

بپروکه ی گشتی له دانانی سیسته می حوجره له ئه زهه ر، بۆ نه هیشتنی کۆسپ و
ته گه ره کانی دارایی بووه به رامبه ر به قوتابیان و فیڕخوازان له لایه که وه،
له لایه کی تره وه بۆ ئه وه بووه تا فیڕخوازان هه ست به که شیکێ نامۆ نه که ن
له و سالانه ی که دوور له نیشتمان و داب و نه ریه ته کانی خۆیان له ئه زهه ردا ژیا ن
به سه ر ده به ن، که له سه ره تای ژیا نی لاویدا پێی راهاتوون.

حوجره ی کورده کانیش له حوجره هه ره گرنگه کانی ئه زهه ر بووه، ئه ویش
به هۆی ژماره ی زۆری قوتابییه چالاک و ره نجده ره کانی.

حوجره ی کوردان ده که وته ده سته راستی ده رگای ئه لموزه بییین (ده رگای
سه رتاشان، یان ده للاکان - و)، ده رگایه کی
نزیکیشی هه به له حوجره ی مه غریبییه کان،
ده رگایه کی دیکه ی ئه پوانیته سه ر جه وشه ی
مزه گوتی ئه زهه ر. قوتابیانی کورد وانه کانی
خۆیان له سه ر مه زه به ی شافیعی تیدا ده خوێند.

شایانی باسه، حوجره کان سه ربه خۆبیه کی ته وایان هه بووه له واهات و خه رجییانه ی که له ریتی وه قفی خێرخوازان له زانایان و خاوهن شکۆ و سولتانه کان ده یانبه خشیبه حوجره کان. جا میسری بوونایه یان کورد یان

هه رکه سێکی تر. وه قفه کانیش بریتی بوونه له به خشینی زهوی کشتوکالی و شوینی، بازرگانی. له و که سایه تییه کوردانه ی که زهوی کشتوکالی و شوینی بازرگانی کردۆته وه قفی حوجره ی کوردان، خاتوو "زهینه ب خاتوون"، که له مالتاتی نه ییو بییه کانه و سامانی خۆی کردۆته وه قفی زانا و ئایین و دروستکردنی مه دره سه کان، یه کێکی تر له وه قفه کانی ئه و خاتوونه کورده، دروستکردنی حوجره ی کورده کانه له مزگه وتی ئه زه ره به ره له سه دان ساله وه.

حوجره ی کوردان، وه ک هه ر حوجره یه کی تر شیخیکی به هه لبژاردنی راسته وخۆ له لایه ن قوتابیانه وه بۆ داده نرا. که وه ک به ره پرسی کارگێری و ابو به رامبه ره به شیخی ئه زه ره ی شه ریف، به ره پرسیش بووه له چۆنیه تی به پێوه چوونی ره وتی په روه رده و کارگێری حوجره که یان، گرنگی پی ده دا و پارێزگاریشی له و کتێبخانه گه و ره ده کرد که بۆ دانراوه. مووچه و کۆمه کی به سه ر قوتابیانی (فه قی) کانی حوجره دا دابه ش ده کرد. هه روه ها سه ره رشتی هه موو داواکارییه کی فه قی کانی حوجره که ی ده کرد و داگۆکیشی له مافه کانیان ده کرد. هه روه ها هه لده ستا به سه ره رشتی کردنی ئه و زه وی و زارو دوکان و مالانه ی وه قفی حوجره که یان کرابوون.

له ناو حوجره ی کورداندا، کۆمه لێک له خاوهن وه زیفه هه بوون یارمه تی شیخیی حوجره یان ده دا له کاره کانی. وه ک "وکیل الرواق" که به کارو ئه رکه کانی شیخی حوجره هه لده ستا، کاتێک که خۆی له وی نه بووایه. "نقیب الرواق" ئه ویش هه لده ستا به رێکخستن و هه لگرتنی ئه و تۆماره ی که ناوی قوتابیانی

تیدا تۆمار، براوه، له گهڵ تۆماره کانی تری حوجره، ههروهها وهرگرتنی زه مه نانه کان له به لێنده رهکان و دابه شکردنی به سه رهوانه ی که موسته حه ق بوون له حوجره کاند، "مبلغ الرواق" له کاتی نوێزه کاند بانگی ده دا. "امام المسجد" کاری نه و پێشنوێژی بووه بۆ فه قێکانی حوجره که ی. "مباشر الرواق" نه مه ش کاری پاسه وانی حوجره ی له نه ستۆ بووه (له کورده واریدا مزگه وت پاسه وانی نییه، به لکو. مجبور هه یه، که ئهرکی وێراکه یشتنه به خزمه تکردنی مزگه وت و رهنگه نووسه ران هه مان مه به ستیان هه بیته ی). "جایی الرواق" کاری نه و کۆکرنه وه ی پیتاک و داهات و وه قفه کانی حوجره بووه. "ملا الرواق" کاری نه و هینانی ئاو بووه. نه مانه له به رامبه ر نه رکه کانیاندا وێرای نه و مووچه تایبه ته ی وه ریانده گرت، به شه نانێکی زۆریشیان ده درایی.

به م شیوه یه ره وتی په روه ده و کارگیرێ له حوجره دا به پێوه ده چوو، فیخرخوازان له ولاته کانی خوێان وه ک فه قی روویان تی ده کرد و وه ک زانا ده گه رانه وه و مه شخه لێکی رۆشنیان هه لده گرت و به گژ بیرێ توندوتیژی و دواکه وتووێ و نه زانین و پرۆپووجیدا ده چوونه وه و له به رامبه ر ره وتی شیعه گه رای له سه ده ی نویدا پارێزگارییان له مه زه به ی سوننی شافعی خوێان ده کرد.

نهوانه ی که پله ی شیخی حوجره ی کوردیان وه رگرتوو، (شیخ عبدالرحمن بن احمد بن محمد الذوقی الکوردی الازهری^{١٦٠}) (ناوه که ده گه رپێته وه بۆ قه لای، زوق له لایه که له لایه کانی ولایه تی به دلیس له کوردستانی تورکیا)، سالی (١٢٧٧ک/ ١٨٦٠) تیدا له دایک بووه، له (١٣١٣ک) له حوجره ی کوردان دامه زراوه، دواتر بۆته پێشنوێژی مزگه وتی حوجره ی عه بیاسی^{١٦١} له ئاو نه زه ر. کاری وه کیل حوجره و پاشان شیخی حوجره ی پێسپێردراوه و به سه ره قفه کانه وه راگه یشتوو. شیخ عه بدولپه حمان دوا ی ته مه نیک له خواپه رستی و خزمه تی زانست، له سالی (١٩٤٠) کۆچی دوا یی کردوو و کۆمه لێک مندا لیشی له دوا

به جیماون، که به دلتسۆزی خزمه تی میسریان کردوو. دوا که سیش که وه قفی کردوو له سهر حوجره ی کوردی و تورکی، له پیاوانی دهوله تی عوسمانی بووه به ناوی سوپا سالار- ئیبراهیم ئه دهه م، پاشای ئۆرفه لی میسری بووه له خیالی مه لیه ی کوردی بووه له رۆژه لات و باشووری ره ها، واته ئۆرفه له کوردستانی تورکیا.

دوا هه مین ئه و که سانه ش که پله ی شیخی حوجره یان وه رگرتوو: (شیخ عمر وجدی بن عبدالقادر الکوردی الماردینی، المصری) (١٩٠١-١٩٩١ ز کۆچی دوا یی کردوو) ^{١٦٢}، شاره زای فیه، زمانزان و ره وانبیژ و خواناس بووه، له ماردین له دایک بووه و روه ی کردۆته میسر، له وی پهیوهندی به حوجره ی کوردانه وه کردوو له ئه زه ره ی شه ریف. له لایه ن شیخ محمه د حه بیبولالی شه نقیتی و شیخ محمه د زاهد که وه ره ی و چه ندانی تر زانست و زانیاری وه رگرتوو و ئیجازه یان داوه تی. کاری وه رگرتانی له زمانی تورکی کردوو له ئیزگی میسری، هه روه ها شیخی حوجره ی کورده کان و به غداییه کان بووه له زانکۆی ئه زه ره .

ره وتی، په روه رده و خویندن له حوجره ی کوردان تا سالی (١٩٦٢ ز) به رده وام بووه. له و ساله دا یاسای پێشخستنی ئه زه ره ده رچوو، له سه رده می سه رۆک جه مال عه بدولناسر، تا له سه ر ریبازی زانستی نوێ به رده وام بی، هه روه ها بۆ کۆنترۆل کردنی ئه و ژماره زۆره ی قوتابییان، که له هه موو لاره روویان تیده کرد. له سه ره و بنه مایه دا بوو چه ندین کۆلیژ له زانکۆی ئه زه ره کرانه وه، که هه موو تاییه ته ندیه زانسته نوێیه کان بگرتیه وه، وێپای کۆلیژه مرقۆی و زمانی و شه رعییه کان. هه روه ها هه لسان به دروستکردنی شارۆکه ی زانکۆی نوێ، بۆ نیشته جی بوونی قوتابیانی ئه و زانکۆیه. یه کێکیان بۆ قوتابیانی میسری، ئه وی تریشیان بۆ ئه و قوتابیانه ی له ده ره وه روویان تیکردبوو، وه ناویان نا شاری نێرده ئیسلامیه کان، پاشان هه لسان به گواستنه وه قوتابیانی

ناو حوجره کان بۆ ئەو شارۆکە نوێیانە بۆ نیشتەجێ بوون و دابەشکردنیا
 بەسەر کۆلیژەکان، هەریەکەو بەپیتی بواری خۆی، بۆ بەردەوام بوون لەسەر
 رێبازی نوێی زانستی. بۆیه هەموو حوجره کانێ مزگەوتی ئەزەریان داخستن،
 لەناویشیاندا حوجره کە ی کوردان. هەندێک لەو شوێنانەیان بۆ بەرپۆه بردنی
 کاروبارەکانی مزگەوت بەکار دەهێنا و هەندێکیشیان کردە شوێنی نوێژی
 ئافرهتان.

نیستاش قوتابیانی کورد، کە پەيوەندی بە ئەزەری شەریفەو دەکەن، لە
 شاری نێردراو ئیسلامییەکان نیشتەجێ دەکەرن و هەموو پێداویستی و
 خزمەتگوزارییەکیشیان بۆ دابین دەکەیت، لە خۆراک و خواردنەو و کتێبخانە و
 کۆپو سمینەر، بۆ ئەوێ تەنها سەرقالی خۆندن و زانست بن.
 پوختە ی بابەتە کە ئەوێ، کە حوجره ی کوردان لە ئەزەری، یەکیک بوو لە
 کارترین و بەرچاوترین حوجره، رەوتی کاروباریشی بەپیتی یاسا و رێوشوێنی
 کارگێڕی دیاریکراو بەرپۆه چوو. واتە هیچ بێسەرۆبەری و گێڕەشیۆتینییهکی
 تێدا نەبوو. تەواو سەرپەخۆ بوو لە داهاوەکانی، ئەویش بەهۆی ئەو
 وەقفانە ی کە خێرخوازان پێیانی بەخشیبوو، بەلام ئەوێ کە زۆر جێی تێرمانە
 ئەوێ، کە هەر لەوساوە دانپێتان و لەبەرچاوگرێتی تایبەتەندی کورد جیا لە
 رەگەز و نەتەوێکانی تری وەک عەرەب و تورک و ئێفغان و ئێلبان لەبەرچاو
 گیراوە و جیاوازییان پێ کراوە، هەرۆه ها حوجره ی تایبەت و سەرپەخۆیان
 هەبوو، ئەرشیفخانە ی دیکۆمێنتاری نەتەوێ میسریش ئەرشیفی کردوون و
 ئەمە ی سەرۆهش پشتراست دەکاتەو.

١١٤- بنوێه- د قاسم عبده قاسم: عصر سلاطين المماليك، ط١، دار الشروق، القاهرة ١٩٩٤م.

١١٥- قادر اسحاق ناخو: التاريخ الشرکسي، ترجمة محمد انوقة، ط١، دار ورد الاردنية للنشر والتوزيع ٢٠٠٩، هـ ١٦٥.

- ۱۱۶- اصل الممالیک، اطلس التاريخ الحديث، ج ۳، ص ۶.
- ۱۱۷- المقرئی: الخط، ج ۱، ص ۴۵۹. قاسم عبده قاسم: عصر سلاطین الممالیک، ط ۱، دار الشروق- القاهرة ۱۴۱۵هـ/ ۱۹۹۴م، ص ۲۲.
- ۱۱۸- محمد علی عونی: ترجمته لمشاهیر الكرد وکردستان، ج ۲، ص ۳۴۹.
- ۱۱۹- سەرچاوه‌ی پێشوو، ب ۱، ل ۶۲.
- ۱۲۰- سەرچاوه‌ی پێشوو، ل ۶۷.
- ۱۲۱- سەرچاوه‌ی پێشوو، ل ۸۵.
- ۱۲۲- سەرچاوه‌ی پێشوو، ب ۱، ل ۹۷.
- ۱۲۳- سەرچاوه‌ی پێشوو، ب ۱، ل ۱۰۴.
- ۱۲۴- سەرچاوه‌ی پێشوو، ب ۱، ل ۱۷۹.
- ۱۲۵- سەرچاوه‌ی پێشوو، ب ۱، ل ۱۸۲.
- ۱۲۶- الصفدي: الوافي بالوفيات، تحقيق احمد الاناؤوط، تركي مصطفى، ص ۳۰۵.
- ۱۲۷- محمد علی عونی: ترجمته لمشاهیر الكرد وکردستان، ج ۱، ص ۲۴۷.
- ۱۲۸- سەرچاوه‌ی پێشوو، ب ۲، ل ۲۹۳.
- ۱۲۹- محمد علی عونی: ترجمته لمشاهیر الكرد وکردستان، ج ۲، ص ۲۹۳.
- ۱۳۰- محمد علی عونی: ترجمته لمشاهیر الكرد وکردستان، ج ۲، ص ۳۴۹.
- ۱۳۱- سەرچاوه‌ی پێشوو، ل ۴۶۶.
- ۱۳۲- ابن حجر العسقلاني: الدرر الكامنة، ج ۱، ص ۳۱۵. محمد علی عونی: ترجمته لمشاهیر الكرد وکردستان، ج ۲، ص ۴۷۱.
- ۱۳۳- صبح الاعشى، ج ۴، ص ۲۹۵.
- ۱۳۴- مه‌بست له فتوحاتی ساحلی لێره جیگری غه‌ززه‌یه که سه‌ر به‌ به‌ری رۆژئاوا بوو، القلقشندي: صبح الاعشى، ج ۴، ص ۲.
- ۱۳۵- المقرئى: السلوك، ج ۱، ص ۵۵۵.
- ۱۳۶- سەرچاوه‌ی پێشوو، ب ۲، ل ۲۳، ۲۴.
- ۱۳۷- جیگری غه‌به‌ پله‌که‌ی بچووکتره‌ له‌ پله‌ی جیگری (کفیل) راسپێردراو، بۆی هه‌بوو جیتی سولتان یان جیتی که‌فیل بگرتیه‌وه‌ له‌ کاتی ئاماده‌نه‌بوون و غایب بوونی ئه‌وان، ئه‌رکه‌که‌شی دامرکاندنه‌وه‌ی شۆپش و رابه‌پینه‌کان بوو. بنواره: القلقشندي: صبح الاعشى، ج ۴، ص ۱۸.
- ۱۳۸- القلقشندي: صبح الاعشى، ج ۴، ص ۲۳.
- ۱۳۹- سەلتانی مه‌مالیک زاهیر بیڕس له‌ سه‌ر که‌نداوی نێوان قاهیره و مسر دۆستی کردبوو، سەلتان قلاوونی مه‌مالیکیش نوێی کردۆته‌وه‌، بنواره: المقرئى: الخط المقرئیه، ج ۳، ص ۲۶۰.
- ۱۴۰- المقرئى: السلوك، ج ۳، ص ۲۶۰.
- ۱۴۱- سەرچاوه‌ی پێشوو، ل ۲۲۲.
- ۱۴۲- سەرچاوه‌ی پێشوو، ل ۳۵۶.
- ۱۴۳- سەرچاوه‌ی پێشوو، ب ۱، ل ۶۹.
- ۱۴۴- المقرئى: السلوك، ج ۵، ص ۲۹.
- ۱۴۵- قلیوب شارێکه ده‌کووته پارێزگای قلیوب ئیستا، ئه‌وکات باره‌گا و بنکه‌ی ولایه‌تی قلیوب بوو. نێرکه‌ی کۆلم له‌ قاهیره دووره. بپوانه: القلقشندي: صبح الاعشى، ج ۳، ص ۴۵۷.

- ۱۴۶- المقرئني: السلوك، ج ۲، ص ۱۸۳.
- ۱۴۷- امراء العشرات - چيني ستيه ميان گرتبوو له دولته تي مهاليكه كان، به (ارباب السيوف) پيش ناسرابوون. بپوانه: القلقشندي: صبح الاعشى، ج ۴۳، ص ۱۵.
- ۱۴۸- نيسا سر به پاريزگای (بني سويف) ه.
- ۱۴۹- د. سعاد ماهر محمد: مسجد مصر واولياؤها الصالحون، ج ۲، ص ۱۹۸-۱۹۹، ج ۴، ص ۱۶۹-۱۸۰.
- ۱۵۰- (ننگه چي ليژده دا نويسراوه (بولوق) رنگه مهبستي (بولوق) بي و به هله چاپکرايي " چونکه له ميوچ شوئيځه ناوي سولتان (بولوق) نه ماتوره - و)
- ۱۵۱- المقرئني: الخط، ج ۲، ص ۳۹۵-۳۹۷. علي مبارك له (الخط الجديدة ۲ ص ۲۴۲) ده لئيت: مزگوتي کوردي به کوسيه و په يژه بي سرده گه موي. بنواړه: فاروق عسکر: دليل مدينه قاهره، ج ۲، پرژده به که له مانگي ثيلول ۲۰۰۲ دراوته نم وپيسايته ليوزه بي www.alasalik.com
- ۱۵۲- نم شوينه واره به ژماره ۱۱۷ ترمار کراوه.
- ۱۵۳- عبدالرحمن زكي: موسوعة مدينة القاهرة في الف عام، مكتبة الانجلو المصرية- القاهرة، عام ۱۹۸۷م، ص ۳۳۹.
- ۱۵۴- المقرئني: السلوك، ج ۷، ص ۱۰.
- ۱۵۵- القلقشندي: صبح الاعشى، ج ۴، ص ۲۳.
- ۱۵۶- المقرئني: المقفي، تحقيق محمد البعلاري، ط ۲، دار القرب الاسلامي، بيروت ۲۰۰۶م، ج ۱، ص ۱۲۵.
- ۱۵۷- المقرئني: السلوك، ج ۱، ص ۵۴۲.
- ۱۵۸- سرچاوې پيشو. ب، ل ۷۸.
- ۱۵۹- المقرئني: المقفي، ج ۲، ص ۱۹۵.
- ۱۶۰- کښه ي دامه زواندنې شيخ عبدالوهد حمان نه لزوقي بؤ حوجره ي کوردان به شتيره يه ک چوه پيش که مايه ي سرسامي بوو. نا گيسته به رزترين ناستي نيوان شېخه کان و حکومت ي تيراني، که هولي دما حوجره ي کوردان ته نها بؤ نه وانه يي که سر به شون، به لام بؤ تېکراي عجه مه کان کراوم ي. به بيانوي نه وي که حوجره به ناوي حوجره ي عجه مه کان بووه نه ک حوجره ي کوردان. به لام له برامبه رما شيخ عبدالوهد حمان ه لويستېکي جواميرانه ي نواندوه، وه خامه قا و شېخه کاني نه زه ريش ه لويستېکي جواميرانه تريان نواندوه بؤ به کلايي کرښه وي شو کښه يه، که پړوپاگه نده ي تيرانه گانيان روت کرده وه. پوخته ي نم کښه يه نيسا وا خه ريکڼ له کتيبيکي ناييه ت به حوجره ي کوردان ناماده ي ده که يڼ، له دوتوي به لگه نه ما و ترماري خانه ي به لگه نلمه يه کاني گه ل مسي، که نا نيسا تاشکرا نه کړون.
- ۱۶۱- شو حوجره نه خديوي عباس حلمي بنياتي نان له نه زه ري شريف له سالي (۱۸۹۴ن)، پاشان ژماره يه ک فقه يي له حوجره کاني بسکه هېنان و تپيدا نيشته جيې کړن، له ناووشياندا فقه ي کورده کان.
- ۱۶۲- بهم دوايانه زانيمان که سو کړي هېن: په کيان له نيسه نبول ده زې و نه وي ديکيان له که نه ده. هولي نه ده يڼ پتيانېگين، به نو ميده ي که له نرشي ي په کيگان تر ووسکايه ک به دي بکړن سبه روت به حوجره ي کوردان له سرده مې شيخايه ي باوگيان.

پینجهم

کورد له میسر له سهردهمی عوسمانی تا سهردهمی محهمهد عهلی و مائباته‌که‌ی

یه‌که‌م: کورد له میسر له ژنیر حوکی عوسمانی
دووم: هه‌لویستی کورد له هیرشی فه‌ره‌نسا بو سهر میسر
سینهم: محهمهد عهلی پاشا و بنه‌چه کوردیه‌که‌ی
چوارهم: سهرکرده سهریازی و کارگیریه کورده‌کان له سهردهمی محهمهد
عهلی پاشا و مائباته‌که‌ی

یه‌که‌م: کورد له میسر له ژێر حوکمی عوسمانی:

کورد به چوونه ناو حوکمی عوسمانی له سالی (١٥١٧) که‌وته سه‌رده‌میکی نوێی حوکمپانی، ئه‌ویش دوا‌ی به‌زین و رووخانی مه‌مالیکه‌کان له‌سه‌ر ده‌ستی سه‌رکرده‌ی سوپای عوسمانی سوڵتان سه‌لیمی یه‌که‌م، که‌ بۆ ماوه‌ی ٢٦٨ سال له (٦٤٨-٩٢٣ک/ ١٢٥٠-١٥١٧) حوکمیان کردبوو. بۆیه حوکمی میسر درایه ده‌ست‌والی. که‌ نوێنه‌رایه‌تی سوڵتانی عوسمانی ده‌کرد. له‌و توێژینه‌وه‌یه‌ی که‌ له‌به‌ر ده‌ستماندایه‌ بۆمان روون نه‌بۆته‌وه‌ که‌ ئه‌و سوپا عوسمانیه‌ی هاته‌ته‌ ناو میسر، یان ئه‌و هێزانه‌ی که‌ دواتر هاتوون، داخۆ تیکرای له‌ کورده شه‌پکه‌ره‌کان پێکهاتوو ه‌ یان نا، یاخود داوا‌ی کۆمه‌ک له‌ سه‌رکرده و که‌سایه‌تیه‌ کارگێڕیه‌ کورده‌کان کراوه‌ یان نا، له‌سه‌رده‌می حوکمی عوسمانی له‌ میسر، یان به‌ر له‌ هاتنی سه‌رده‌می محمه‌د ع‌لی له‌ سالی (١٨٠٥).

به‌لام ئه‌وه‌ی له‌ میژووی ئه‌وکات زانراوه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ هه‌ندیک رێککه‌وتنی سه‌ربازی و کارگێڕی و ئابووری له‌ نێوان ده‌وله‌تی عوسمانی و میرنشینه سه‌ریه‌خۆیه‌ کورده‌کان له‌وکاتدا له‌ کوردستان گری‌دراوه‌. هه‌ر بۆ روونکردنه‌وه‌ی ئه‌م باب‌ه‌ته‌ نۆر به‌ کورتی تیشکی ده‌خه‌ینه‌ سه‌ر.

به‌ر له‌ هاتنی عوسمانیه‌کان بۆ میسر، کوردستان سی‌ سال زووتر، واته‌ له‌ سالی (١٥١٤) به‌ ناشتی چۆته‌ ژێر ده‌سه‌لاتی حوکمپانی عوسمانی، ئه‌ویش له‌ ده‌ره‌نجامی سه‌رکه‌وتنی عوسمانیه‌کان به‌سه‌ر سه‌فه‌ویه‌کان له‌ شه‌پی چال‌دێران^{٦٣} به‌ کۆمه‌ک و یارمه‌تی ماددی و مه‌عنه‌وی کورده‌کانه‌وه‌ - به‌و پێیه‌ی که‌ کوردیش له‌ میرنشینه‌کانی ئه‌وکاتیدا له‌سه‌ر مه‌زه‌بی سوننی بوو .

شه‌پی چال‌دێران له‌ سالی (١٥١٤) بووه‌ هۆی یه‌که‌م دابه‌شبوونی کوردستان، که‌ تیایدا ده‌وله‌تی عوسمانی به‌ ناشتی ده‌ستی گرت به‌سه‌ر سی‌ له‌سه‌ر چواری هه‌ریه‌که‌، که‌ ئێستا که‌وتۆته‌ نێوان سنووری تورکیا و عێراق و سووریه‌، چاره‌گی دوا‌ییش که‌وته‌ بنده‌ستی ده‌وله‌تی سه‌فه‌وی فارسی، که‌ ئێستا

که وتۆته نۆ سوووری سیاسی ئێران. به لām نه و ده سته سه ر داگرتنه ته نه ا به ناو بوو نه ک به کرده یی^{١٦٤}. به تاییه تی نه وه ی که به کوردستانی عوسمانی زاندرابوو^{١٦٥}.

له به رامبه ر نه مه شدا، ده سه لاتی عوسمانی ده یه ویست به سوود وه رگرتن له میرنشینه کورده کانه وه ئارامی له ناوچه که دا به رپا بکات. بۆیه دانی نا به سه ربه خۆییه کی زاتی بۆ ده میرنشینی کوردی، له به رامبه ر به رقه راگردنی ئاساییشی ناوچه که ی و به خشیینی باج و به شداریکردن له جهنگه کانی ده ولّه تی عوسمانی. وه ک به شیکی خودمختارو سه ربه خۆش له ده ولّه تی عوسمانی مامه له ی له گه ل ده کردن^{١٦٦}. به و پێیه ش که ده سه لاتی عوسمانی راسته وخۆ کۆنترۆلی به سه ر نه و میرنشینه وه نه بوو، بۆیه سوووریکی به رپوه بردنی بۆ دیاریکردبوون، که بگنجی له گه ل داوا و داخوازی هاو لاتییه کورده کان، نه ویش له ریی (شیخ حه کیمه ددین ئیدرس به دلیسی^{١٦٧}) که نیوانگیری ده سه لاتی عوسمانی و میرنشینه کورده کان بوو^{١٦٨}. پاشان نه و په یوه ندییه به هێزتر بوو، نه ویش به هۆی گزێدانی رێککه وتنه نامه یه کی دۆستانه له گه ل بیست و سی میری کورد له سالی (١٦٨٣ ز). نه وه ش خۆی له به شداری کورده کاند ده بینیییه وه له گه ل عوسمانیییه کان له به ره کانی شه پ دژ به دوژمنانی عوسمانی، به بیانوی "جیهادی پیرۆز"، وه ک نه وه ی له جهنگی نیوان روسیا - عوسمانی روویدا له (١٨٧٧-١٨٧٨ ز)^{١٦٩}. نیکتین ئاماژه به وه ده کات که هه زاران کورد له و شه پانه دا کوژران، که له گه ل عوسمانیییه کاند به شداری شه پریان کړیوه^{١٧٠}. نه و میرنشینه کوردییانه له سه ده ی هه ژده وه تا ناوه راستی سه ده ی نۆزده دا ده سه لات و هیزیان نۆر فراوان بوو^{١٧١}. به ناوایانگترین نه و میرنشینه ش بریتی بوون له :

- میرنشینی سۆران له رواندز له کوردستانی عێراق.

- میرنشینی بابان له سلێمانی له کوردستانی عێراق.

- میرنشینی بادینان له نامیدی له کوردستانی عێراق.

- میرنشینی بۆتان له جزیری بۆتان له کوردستانی تورکیا^{۱۷۲}.

هه‌ندیک له‌و میرنشینانه له سه‌ده‌ی نۆزده‌ی زایینی ده‌ستیان داوه‌ته شۆڤشی سه‌ربه‌خۆیی سه‌رکه‌وتوو دژ به‌ ده‌سه‌لاتی عوسمانی. هۆیه‌که‌ش شه‌وه بوو که ده‌وله‌تی عوسمانی کاتی پشته‌ی دایه‌ فراوان بوونی قه‌له‌مه‌ربه‌که‌ی له‌ شه‌روپا و ناوچه‌ی خۆئاوا، رووی وه‌رگیرایه‌ لای خۆره‌لات و باشوور و راسته‌وخۆ

ده‌ستی کرد. به‌هه‌رفراوانکردنی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی خزی به‌سه‌ر شه‌و ناوچه‌یه‌ی که هه‌ر به‌ناو جوکمی به‌سه‌ردا ده‌کردن، له‌ ناویشیاندا ناوچه‌کانی کوردستانی گرتنه‌وه، شه‌مش بووه‌ هۆی شه‌وه‌ی که هه‌ندیک میرنشینی کوردی تووچه‌ بکات و به‌ گۆ ده‌سه‌لاتی عوسمانیدا بچنه‌وه، چونکه شه‌وه به‌ پیشیلکاری رێککه‌وتنه‌نامه‌که‌ی پیشووتریان لێکدرايه‌وه^{۱۷۳}. شه‌وه‌ی زۆتر

په‌نۆرتی پاشای گه‌ره - به‌قه‌له‌ی دیدی

هانی دان بۆ شه‌و شۆڤش و به‌گۆ داچوونه‌وه، شه‌و بارودۆخه‌ بوو که ده‌وله‌تی عوسمانی تیی که‌وتبوو^{۱۷۴}. که له‌ به‌رامبه‌ر به‌ محهمه‌د عه‌لی پاشا له‌ ولاتی شام و ئاسیای بچوک خزی له‌ شکستی یه‌ک له‌ دوا یه‌کدا دیته‌وه^{۱۷۵}. به‌ ناویانگه‌رین شه‌و شۆڤش و راپه‌رینه‌یه‌ی کوردیش بریتی بوون له‌ :

- راپه‌رینی عه‌بدولپه‌حمان پاشای بابان له‌ سلێمانیه‌ له‌ سالی (۱۸۰۶هـ).

- راپه‌رینی شه‌حمه‌د پاشای بابان له‌ سلێمانیه‌ له‌ سالی (۱۸۱۲هـ).

- راپه‌رینی کورده‌ زازاییه‌کان له‌ سیواس له‌ سالی (۱۸۲۰هـ).

- راپه‌رینه‌کانی نێوان (۱۸۲۹ - ۱۸۳۹هـ) له‌ ناوچه‌کانی هه‌کاری و رواندزو

تورعه‌امیدین له‌ باکووری کوردستان.

- راپه پړنی چپای سنجار (شهنگال) سالی (۱۸۳۰ن).
- راپه پړنی میری به دلیس له سالی (۱۸۳۴ن).
- راپه پړنی میر به درخان له نیوان سالانی (۱۸۴۲-۱۸۴۷ن).
- راپه پړنی یه زدان شیر له ههکاری و بۆتان له نیوان سالانی (۱۸۵۳-۱۸۵۶ن).

- راپه پړنی دهرسیم له سالانی (۱۸۷۷-۱۸۷۹ن).

ههچهنده ئه و راپه پړنانه توانییان هه ندیک سهرکه وتن له سهر ریتی سهر به خۆیی به ده ست بێتن، به لام له کۆتاییدا له به رامبه ر دپنده یی هتزه کانی عوسمانی شکستیان هیتا، که توانی راسته وخۆ حوکم و ده سه لاتى خۆی به سهر کوردستانی بن ده ستی عوسمانی به پێنی، تا نزیک سهرویه ندی هه لگیرسانی جهنگی جیهانی یه که م. له دهره نجامی ئه و جهنگه شه وه جارێکی دی کوردستان سهر له نوێ دابه ش کرایه وه.

دووهم: هه ئونیستی کورد له هیرشی فهره نسی بۆ سهر میسر:

کاتیک فهره نسا له هه لمه ت و هیرشدا له (۱۷۹۸-۱۸۰۱ن) میسری داگیرکرد، عوسمانلی له هه موو ناوچه کانی ژیر ده سه لاته که ی فرمانیکی راگه یاند، به هۆیه وه داوای کۆکردنه وه ی ئه و گه لانه ده کرد که دژی داگیرکاری فهره نسی بوه ستن. ناوچه ی کوردستانی به کێک له و ناوچانه بوو فرمانه که ی تییدا راگه یاندره. محهمه د تهیمور^{۱۷۶} که ئه و کات له زیدی خۆی له قهره جۆلان ده ژیا که له کوردستانی عێراقه (مه به ست له قه لاجۆلانه- و) ده گێرپێته وه که "نێردراوێک له لایه ن بابلعالیه وه (بابلعالی وشه یه کی تورکییه به مانای باره گای سهرۆک وه زیران دیت، سولتان محهمه دی چواره م دا به یناوه، دواتر ئه و ناوه به و که سه گوتراوه که تییدا فهرمانه وه بووه، واته به سهرۆک وه زیران گوتراوه بابلعالی- له ویکیپیدیا وه- و) له (۱۵ی کانوونی یه که می ۱۷۹۸ن) هاتۆته لایان و له دۆخیکی ترسناکدا فرمانه که ی بۆ خۆیندونه ته وه^{۱۷۷}. که تییدا هاتبوو

"نیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له ترس و خه‌ته‌ر دایه، پۆناپیرتی گاور به‌ره‌و خاکی رۆژه‌لاتی پیرۆز هێرشى هیناوه‌و میسرى لانکه‌ی شارستانییه‌ت و قه‌لاى تورکانی داگیر کردووه، بۆیه جهنگمان دژ به‌ فه‌ره‌نسا راگه‌یاندووه". ئه‌و هه‌واڵه‌ ناخۆشه‌ له‌ شکۆ و ناوبانگی هاوڵاتیانی کوردی دا^{۱۷۸}.

ده‌سه‌لاتی عوسمانی سوپایه‌کیان پێکهێنا بۆ وه‌ده‌رنانی فه‌ره‌نسییه‌کان له‌ میسر و گه‌راندنه‌وه‌ی بۆ ژێر کۆنتڕۆلی خۆیان، ئه‌ویش به‌ کۆمه‌ک و هاوکاری به‌ریتانیا، که‌ دوژمنی فه‌ره‌نسای ناچه‌زی بوو. له‌نیۆ ئه‌و سوپا عوسمانییه‌دا هه‌لمه‌تیک له‌ ۳۰۰ جهنگاوه‌رانی قۆله‌ رێکخرا^{۱۷۹}، له‌ سه‌روویانه‌وه‌ عه‌لیاغازی کوپری سه‌رکرده‌ی برواستا و به‌ جیگرایه‌تی محهمه‌د عه‌لی به‌ پله‌ی موقه‌دده‌م. له‌کاتی تێپه‌رپوونی هێزه‌کانی تورکیا، له‌ناویشیاندا هه‌لمه‌ته‌که‌ی قۆله‌ به‌ پانایی ده‌ریای ناوه‌راست رووه‌ و میسر، زریانیکى به‌هێز له‌ نزیک که‌ناره‌کانی دوورگی رۆدس هه‌لیکرد، بووه‌ هۆی هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی شه‌پۆله‌کانی ده‌ریا به‌ شێوه‌یه‌کی ترسناک، خه‌ریک بوو هه‌ندێ له‌ پاپۆره‌کانی تورک نوقم بکات، بۆیه‌ ناچار بوون له‌ رۆدس له‌نگه‌ر بگرن. له‌ هه‌مان کاتدا که‌شتیه‌کی به‌ریتانی به‌ سه‌رۆکایه‌تی (سیدنی سمیس) له‌سه‌ر لیوازه‌کانی دوورگی له‌نگه‌ری گرت، که‌ دواى شکانی فه‌ره‌نسییه‌کان له‌ عه‌ککاوه‌ به‌ره‌و میسر ده‌هات، بۆ دیتنی که‌شتیه‌کانی تورکی له‌سه‌ر لیوازه‌کانی ئه‌سکه‌نده‌رییه‌^{۱۸۰}.

به‌لام ئه‌و که‌شتیه‌ی که‌ محهمه‌د عه‌لی پاشا و یه‌که‌ سه‌ربازیه‌که‌ی هه‌لگرته‌بوو، تووشی شه‌پۆلیکی زۆر دژوار هاتن، به‌جۆرێک که‌ به‌ده‌وری خۆیدا ده‌سوپایه‌وه‌، پاشان به‌ به‌ردیکی گه‌وره‌یدا کیشاو شکاندی و کردی به‌ دوو پارچه‌ و نقوم بوو. ئه‌وانه‌ی که‌ له‌سه‌ر پشتیشی بوون خۆیان فڕی دایه‌ ناو ئاوه‌که‌، به‌و ئومیده‌ی که‌ به‌ مه‌له‌وانی رزگاریان بێت. فه‌رمانده‌ سیدنی سمیس هێشتا هه‌ر له‌سه‌ر پشتی که‌شتیه‌که‌ی (تایگه‌ر) بوو، بۆیه‌ به‌ خه‌یرایی لێبخوپی و ده‌ فڕیای ئه‌وانه‌ چوو که‌ خۆیان فڕێدا‌بووه‌ ناو ئاوه‌که‌ و هه‌لیکیشانه‌ سه‌ر پشتی

که شتیبه‌کی و دواتر گه یاندنیه که ناره‌که، محمه‌د ته‌یمور^{۱۸۱} که وه‌ک وه‌رگیت
له‌گه‌ل سوپای تورکان دابوو، خیرا هات بۆ یارمه‌تی دانی دهریازبووان. محمه‌د
ته‌یمور ده‌لئیت "له‌ناویدا که سیتی جوامیرم به‌رچاوکه‌وت که زۆر ته‌پ‌بیوو،
سه‌ربازیکی تورکی له‌خۆچووی له‌بن هه‌نگلی خۆی نابوو، بردی له‌ شویننیک
پاریزداوی دانا و هه‌ولی ئه‌دا به‌هۆشی بێنیتته‌وه، لیتی نزیک بوومه‌وه تا رزگاری
بکه‌م، دواي ئه‌وه‌ی که مه‌ترسییه‌که‌یان له‌سه‌ر نه‌ما، کابرای جوامیر به
تورکییه‌کی ناپه‌وان پیتی گوتم : زۆر سوپاست ده‌که‌م بۆ یارمه‌تیدان، ناوم
محمه‌د عه‌لییه، من به‌کێکم له‌ به‌که‌یه‌کی سێسه‌د سه‌ربازی تورکی که له‌ قۆله
به‌سه‌رباز کراون بۆ رزگارکردنی میسر، ئه‌وه‌ی له‌ولاوه راکشاهه‌ فرمانده‌ی
به‌که‌که‌مانه و منیش پله‌م موقه‌ده‌مه^{۱۸۲}.

کاتیک محمه‌د عه‌لی ده‌زانی محمه‌د ته‌یمور ده‌توانی به‌ فه‌ره‌نسی بئاخقی،
ئه‌وا ئه‌ویش که زمانی فه‌ره‌نسی باشت‌ر ده‌زانی له‌ تورکی، داواي لێکرد به
فه‌ره‌نسی بدوی، که له‌سه‌ر ده‌ستی فه‌ره‌نسییه‌که‌ فێر بیوو، له‌وانه‌ی له
بازرگانی تووتن له‌ قۆله‌ مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا کردبوو^{۱۸۳}.

له‌وکاته‌وه په‌یوه‌ندی له‌نیوان محمه‌د عه‌لی پاشا و محمه‌د ته‌یمور دروست
بوو، که بووه‌ مایه‌ی هاوڕێیه‌تییه‌کی پته‌و له‌ نیوانیان و به‌دریژایی رتی سه‌فه‌ر
به‌ره‌و میسر و به‌ دریژایی هێرش و چالاکییه‌ سه‌ربازییه‌کان تا وه‌ده‌رنانی
فه‌ره‌نسییه‌کان له‌ میسر له‌یه‌ک‌تر دانه‌نه‌بران. هه‌ریه‌که‌و باسی له‌ ژیا‌نی خۆی و
ناوچه‌که‌ی و کاره‌کانی بۆ ئه‌وی تر کرد. دواي وه‌ده‌رنانی فه‌ره‌نسییه‌کان له
میسر و خۆئاماده‌کردنی هێزه‌کانی تورک بۆ گه‌رانه‌وه، محمه‌د عه‌لی له‌ محمه‌د
ته‌یمور نزیک بووه‌وه‌و گوتی "جاریکی تریه‌ک‌دی ده‌بینینه‌وه، بێگومان له
میسر، وا هه‌ست ده‌که‌م که ئێمه‌ بتوانین شویننیکیه‌کی زۆر گه‌وره‌مان هه‌بێت
له‌و ولاته، من باوه‌رم به‌ به‌خت و بۆچوونه‌کانم هه‌یه^{۱۸۴}.

له‌لایه‌کی دیکه‌وه ده‌سه‌لاتداری عوسمانی سه‌رکرده‌یه‌کی دیکه‌ی کوردیان

راسپاردیوو به ناوی (حاجۆ) له ویلایه‌تی وان بۆ کۆکردنه‌وه‌ی سهربازانی کوردی زۆر ئازا و گیانفیدا له پێناو خودا و یه‌که‌یه‌کیان پێکهێتتا و چوونه ناو ئه‌و سوپا عوسمانیه‌ی فرمانی پێگرابوو به‌ره‌و میسر بکه‌وێته‌ رێ، بۆ وه‌ده‌رنانی فه‌رهنسییه‌کان.

به‌مجۆره‌ یه‌که‌یه‌کی سهربازی کوردان دروست بوو که‌ نزیکه‌ی هه‌زار گیانفیدای هه‌ره‌ ئازای گرتبووه‌ خۆ. حاجۆشیان وه‌ك "ده‌لیل پاشا واته‌ بێکباشی" له‌سه‌ر یه‌که‌که‌ دانا، ئه‌و یه‌که‌ سهربازیه‌ی کوردان له‌ هه‌موو کرده‌و چالاکیه‌کی سهربازیدا به‌شداری کرد، که‌ له‌نێوان سوپای عوسمانی و سوپای فه‌رهنسی له‌ میسر روویاندا.

کاتیکیش که‌ سوپای عوسمانی له‌ سالی (١٨٠٠ن) له‌به‌رامبه‌ر سوپای فه‌رهنسی به‌ سه‌رکرده‌ایه‌تی (کلێبه‌ر) به‌ره‌و خانکه‌ کشایه‌وه‌، حاجۆ پارێزگاری له‌ دواوه‌ی سوپای کشاوه‌ی عوسمانی ده‌کرد^{١٨٥}. پێده‌چۆ ئه‌و یه‌که‌ سهربازیه‌ی حاجۆ له‌گه‌ڵ محهمه‌د عه‌لی پاشا له‌ میسر مابێته‌وه‌و له‌گه‌ڵ سوپای عوسمانی نه‌گه‌راییته‌وه‌، به‌و پێیه‌ی که‌ دواتر حاجۆ بوو به‌ یه‌کێک له‌ گرنه‌گرتین سه‌رکرده‌کانی سوپای محهمه‌د عه‌لی، وه‌ك له‌ داها توودا باسی لێوه‌ ده‌که‌ین. به‌مشێوه‌یه‌ کورد له‌ناو سوپای عوسمانی رۆژی هه‌بووه‌ له‌ به‌گه‌ژداچوونه‌وه‌ هێرشێ فه‌رهنسی بۆ سه‌ر میسر، ئه‌ویش به‌ پالنه‌ری جیهاد و پاککردنه‌وه‌ی ولاتی موسڵمانان له‌ داگیرکاره‌ غه‌یره‌ موسڵمانه‌کان.

رۆژی (سليمان العلي الكوردي):

ژماره‌یه‌ك له‌و قوتابییانه‌ی له‌ ئه‌زه‌هری شه‌ریف ده‌یانخوێند، له‌ رۆبه‌په‌ووبوونه‌وه‌ی داگیرکاری فه‌رهنسی بۆ سه‌ر میسر به‌ ده‌رکه‌وتن، یه‌کێک له‌وانه‌ی که‌ مێژوو به‌ نه‌مری هێشتوو یه‌تیه‌وه‌، قاره‌مانی کورد (سلېمان حه‌له‌بی) بوو، که‌ گیانی خۆی کرده‌ قوربانی بیروباوه‌په‌که‌ی و خاکی میسر. له‌به‌ر گرنه‌گی پێکه‌ی ئه‌و که‌ سایه‌تییه‌، واته‌ تیشك ده‌خه‌ینه‌ سه‌ر رۆژی ئه‌و له‌

(سلیمان محمدهمین نه‌وسی)

به‌رگری و روویه‌پوویوونه‌وی هتیرشی فه‌په‌نسی.

ناوی سلیمان محمده‌مین نه‌وسی قوبار بووه و له مالباتی عوسمان قوبار، ناسناوه‌کەشی سلیمان حەلەبی بووه، له سالی (١٧٧٧ن) له گوندی کوکه‌نی سه‌روو له ناوچه‌ی عفرین له باکووری رۆژئاوای شاری حەلەب، له کوردستانی سوریه بووه، له حەلەبدا

ژیاوه، دواتر له سالی (١٧٩٧ن) باوکی ناردوویه‌تی بۆ

میسر بۆ نه‌وی له نه‌زه‌ری شەریف بخوێنی، له‌وی په‌یوه‌ندییه‌کی پته‌وی به مامۆستاکی خۆی (شیخ نه‌حمەدی شەرقاوی) یه‌وه هه‌بووه، ناوی‌راو خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانی بۆ داگیرکاری فه‌په‌نسی رەت کردۆته‌وه و رۆلی هه‌بووه له هه‌لگیرساندنێ بلیتسه‌ی راپه‌پینی یه‌که‌می قاهیره له (٢١ی تشرینی یه‌که‌می ١٧٩٨ن). سلیمان حەلەبی له تەك مامۆستاکی‌دا بوو له‌و کاته‌ی که سوپای ناپلیۆن پیتی نایه‌ خاکی جیزه، پاشان خاکی قاهیره. وه به‌هۆی نه‌و کرده‌وه سه‌رکو‌تکارییانه‌ی که فه‌په‌نسییه‌ داگیرکاره‌کان دژ به‌ گه‌لی میسری نه‌جامیان ده‌دا، راپه‌پینی یه‌که‌می قاهیره له زانکۆی نه‌زه‌ر روویدا. داگیرکارانی فه‌په‌نسیش به‌ گولله‌ی تۆپه‌کانیان وه‌لامیان دانه‌وه و قودسییه‌تی نه‌زه‌ریشیان پێشیل کرد و به‌ سمی نه‌سه‌په‌کانیان پیس کرا. حوکمی له‌سێداره‌دانی شه‌ش که‌س له شێخه‌کانی نه‌زه‌ریان ده‌رکرد، یه‌کیکیان شیخ نه‌حمەدی شەرقاوی مامۆستای سلیمان حەلەبی بوو. بۆای نه‌وی که داگیرکاران توانییان بلیتسه‌ی راپه‌پینی یه‌که‌می قاهیره دابمرکێننه‌وه، جه‌ور و سه‌ته‌کاریمان چه‌ندباره‌ زیادی کردو تۆله‌شیان له هه‌موو نه‌وانه‌ کرده‌وه که گومانی جیهاد و به‌رگری نیشتمانییان لێ ده‌کردن. نه‌وانه‌ی که خۆیان هه‌شاردا له‌به‌ر چاوان وێ بوون، نه‌وانه‌ش که رایانکرد له‌میسر ده‌رچوونه‌ ده‌ری. یه‌کی‌ك له‌وانه‌ی که له‌میسر چووه‌ ده‌ری‌و‌رووی کرده‌ ولاتی شام، سلیمان حەلەبی

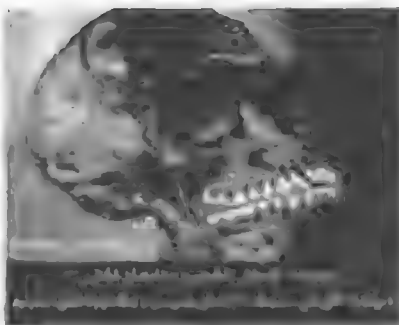
بوو. دواى سى سالان رووى كرده وه زادگای خوى له گوندی كۆكهن له عفرین. له وئ په یوه ندی كرد به یه كێك له فرمانده كانی عوسمانی له حه له ب به ناوی نه حمده ئاغا (ناوبراو له ئینكشاریه ی ئیبراهیم بهگ بوو). (ئینكشاریه ناوی پله و دهسته یه کی سهربازی پیاده ی تورکی عوسمانی بووه، رێكخستنیکی تاییهت به خویان داناوه و نیشانه و ره مزو ئیمتیازاتی تاییه تیان هه بووه، گه و ده ترین و خاوه ن نفوزترین یه که ی سوپای عوسمانی بوونه. میژوونووسان سه ره تای دروستبوونیان ده گێژنه وه بۆ سه رده می "تورخانی دووه م- سالی ۱۳۲۴ز" که نه یده هیشت ژن بێنن، به لام له سه رده می "سولتان مرادی یه که م له سالی ۱۳۶۰ز نه و شکل و شیوازه به رده وامه یان وه رگرت و رێگاش به به ته مه نه کان درا ژن بێنن. سهربازه کانیان هه ر له مندالییه وه ده خرانه ریزی سوپا. نه و سه ریا زانه به ئازایی، ئارامگرتن، پابه ندبوون به سولتان ناسرا بوون. نه و یه که سهربازییه له کاتی شوپشی "سولتان مه حمودی دووه م- سالی ۱۸۲۶ز" له ئاستانه له ناو بردران، که به ره وداوی قه سابخانه که ی ئینكشاریه ناسراوه- له ویکپییداوه- و). نه ویش رایسپارد که بجێته وه میسر بۆ جیهاد و فرمانی پێکد ژه نه پال کلییه ری جیگری ناپلیۆن بکوژی. بۆیه سلیمان له ئازاری سالی (۱۸۰۰ز) رووی خوی كرده وه لای میسر و له سه ر رێگای خوی نوێژی له مزگه وتی نه قسا کرد. دواتر رۆیشه خه لیل بۆ لای ئیبراهیم بهگ و پیاوه کانی، که له چپای نابلس بوون. پاش بیست رۆژ له مانه وه ی له خه لیل، له نیسانی (۱۸۰۰ز) چووه غه ززه و بوو به میوانی یاسین ئاغا له مزگه وتی گه و ده، که به كێك بوو له هاوه لانی ئیبراهیم بهگ. سلیمان نامه یه کی نه حمده ئاغای، که له حه له ب داده نیشت دایه ده ست یاسین ئاغا، نامه که په یوده ست بوو به پلانی راسپاردنه که ی بۆ کوشتنی کلییه ر. یاسین ئاغاش کاروانیکی وشتی له گه لدا به پێ کرد، که باری سابوون و توتنی ده برده میسر، ۴۰ قروشیشی دایی بۆ خه رجییه کان و کرینی خه نه رێک له غه ززه (هه مان نه و

خه نجه ره ی که سلیمان زه نه پال
کلیبه ری پی کوشت). نه و کاروانه له
غزّه بق قاهره شهش رۆژی خایاند.
کاتیک که سلیمان حه له بی گه یشته
قاهره په یوه ندی کرد به کۆمه لیک
قوتابی نه زهر، له وانیه ی له حوجره ی

شامید، کان له نه زهری شه ریف نیشته جی ببوون و نیازی خۆی بۆ کوشتنی
زه نه پال کلیبه ری پی راگه یاندن، که گیانی خۆی نه زری جیهاد کردوه له پیناو
رزگارکردنی میسر له داگیرکاران. رهنگه نه وان قسه که یان به هه ند
وه نه گرتی. به یانی رۆژی (۱۵ ی حوزه یران ۱۸۰۰) سلیمان حه له بی رۆی
کرده سه رکانی تۆزیه کی، نه و شوینه ی که زه نه پال کلیبه ری تیتیدا نیشته جی
ببوو، دوا ی نه وه ی کلیبه ره گه ل نه ندازیاری گه وه ی فه په نسی (قوه تنه نین
بروتاین) له کۆشکه که ی ته نیشت شوینی نیشته جی ببوون له نان خواردن
بوونه وه، چوونه ناو باخچه ی کۆشک، نا له وکاته سلیمان توانی چوار خه نجه ری
کوشنده له زه نه پال کلیبه ره شهش خه نجه ری کوشندهش له شوینی جیا جیای
له شی نه ندازیاره که بدات. چاره نووس وا ریکه وت که ده سته گیری بکه ن و
دادگاییه کی سه ربازی فه په نسی بۆ نه نجامدرا و دوا ی نه وه ی که ده سته
راسته ی داغ کرا، به حوکمی له سیداره دان له چوارمیخه ک دراو به جییان هیتشت
بۆ نه وه ی ببیتته خۆراکی خه رته ل و دالاش. نه و حوکمه له رۆژی (۱۸ ی
حوزه یرانی ۱۸۰۰) له ته لانیکی سه خت به سه ریدا جینه جی کرا. لاشه که ی
سلیمان چه ند رۆژان به چوارمیخه کدا مایه وه و بالنده ی گۆشتخۆر و گیانه وه ره
دپه نده کان لیتیان ده خوارد. له ته نیشت نه ویشدا سه ری سی له شیخه کانی
نه زهریان هه لواسی، به تۆمه تی نه وه ی که ناگاداری پلانه که ی سلیمان بوونه،
به لام نه یاندرکاندوه. بۆیه لاشه که یان سووتاندن تا ببوون به خه لۆز. نه مهش

دوای ناشتنی ژه نه پال کلبه به
 تاهه نگو رپوه سیمکی گه وره و فهرمی له
 شوینکی نژیک له کوشکی نه لعه یی بوو
 له قاهره. پاشان لاشه که یان له ناو
 تابووتکی قورقوشمیدا پیچا و نالای
 فهره نسا یان تیوه رگرت. خه نجره که ی

سلیمان حه له بیشیان له سه ر ئالا که دانا. دواتر ئیسکه کانی ژه نه پال له
 سندوقیکدا و ئیسکه کانی سلیمان حه له بی له سندوقیک کی تر پیچران و
 ناربرانه وه بۆ فهره نسا. دوای دروستکردنی مۆزه خانه ی (ئینفالید - شه هیدان)
 له پاریس، دوو ره فه له هۆلیک ته رخان کران بۆ کاسه سه ره کان، ره فه ی
 سه ره وه بۆ کاسه سه ری ژه نه پال کلبه ر ره فه ی خواره وه بۆ کاسه سه ری
 سلیمان حه له بی، له ته نیشتیسیاندا تابلویه کی بچوک داندراوه و تیایدا
 نووسراوه: "کاسه سه ری تاوانبار سلیمان حه له بی"، تا ئیستاش ئه و دوو
 کاسه سه ره له و مۆزه خانه یه داندراون، هیشتاش ئه و خه نجره ی که ژه نه پال
 کلبه ری پم، کوژراوه له شاری کارکاسقن له فهره نسا پارێزراوه ^{۱۸۶}.

به م شیویه سلیمان حه له بی کوردی گیانی خوی به خشی بۆ به رگری له میسرو
 خه لکه که ی. وه له پئی به رجه سه ته کردنی مانای برایه تی که گرینه دراوه به
 سنوورو به به رژه وه ندی، بۆیه سلیمان به قاره مانیک کی راسته قینه داده نریت،
 به کیکیشه له و لاوه شه هیدانه ی ئیسلام و ئازادی و نیشتمان. ئه رکی سه رشانی

نیمه شه ههول بده یین
 بۆهینانه وه ی روفات و
 خه نجره که ی بۆ
 باوه شسی گه لو
 ولاته که ی.

سینهه: محهمهه عهلی پاشا ورهچه له که کوردیه کهی:

له زۆرێك لهو سه رچاوه و ژێده رانه ی باسی ژبانی محهمهه عهلی پاشای گه ریه یان کردووه، هاتووه که بیه چه که که ی تورکی یان ئهلبانییه و له شاری قۆله را هاتووه^{۸۷} بۆ میسر. به لام هه ندیک سه رچاوه ی دروست له به رده ستن که به جۆریکی ترن، تیا یاندا روون کراوه ته وه ئه گه ر محهمهه عهلی هه ر به راستی له قۆله وه که سه ر به ئهلبانیایه هاتبێته میسر، مانای وا نییه بیه چه که که شی ئهلبانی بی. سه رچاوه دروست و جی باوه په کان ده یان خستووه بیه چه که که ی محهمهه عهلی پاشا کوردیه وه ده گه ر پێته وه بۆ کوردانی دیاره کر له باکووری کوردستان، که ئیستا ده که وێته نیۆ سنووری سیاسی تورکیا.

ئه مهش له لایه ن میر محهمهه عهلی نه وه ی محهمهه عهلی پاشا بووه، که جێنشینی مه لیک فارووقی مه لیک میسریش بووه و له چاوپێکه وتنی خێ دورو درێژدا له گه ل نووسه ری گه ریه مه حمود عه باس ئه لعه ققاده ئه مه ی پشتراست کردۆته وه و له رۆژنامه ی "المصور" ی میسری له (۲۵ ی تشرینی دووه می ۱۹۴۹ن) دا له ژێر ناوێشانی "شازاده ی جێنشین له باره ی به خێوکاره وه بۆی باس کردم" بلاو کراوه ته وه، که به بۆنه ی تێپه ریوونی سه د سال به سه ر کۆچی دوایی دامه زڕینه ری میسری نوێ "محهمهه عهلی پاشا" ئه نجام دراوه. له ناوه پۆکی دیداره که دا له ژێر ناوی "دیاره کر نه ک قۆله" دا هاتووه، ئه مه بوخته ی وته ی عه ققاده و ده ئی: "سه باره ت به ناوی محهمهه عهلی، له خاوه ن شکو واته له میر محهمهه عه لیمان پرسی، گوته ناویکی لێکدراوه و له دوو ناو پێکهاتووه، گوزارشت له خۆشه ویستی مالباتی پێغه مبه ر ده که ن، یه که میان ناوی پێغه مبه ره (سلووی خوا ی بی) و ئه وی تریان ناوی ئیمام عه لیه (خوا لێ رازی بی). نازانین داخو ئه و دووباره بوونه وه ی ناوه پێشینیه کی هه بی له میژووی کۆن. ئایا ده بی سه باره ت به و تیکه لکێشییه هه والیک هه بی؟ خاوه ن شکو ده ئیت: "نازانم، مافی گومان کردنی ش له شتی که به خۆم نادهم، که

نايزانم"، به لّام ده‌مه‌وئ شتيكتان پئى بلّيم كه زورتان تووشى سه‌رسامى دين سه‌بارت به دروست بوونى مالباتى عه‌له‌وى، (واته مالباتى محمەد عه‌لى پاشا). وابلّو بوو كه ئه‌وان له نزىك قۆله له ولّاتى ئه‌لبانيا زيان، به لّام ئه‌وه‌ى من له كتيبيكدا لئى تيگه‌يشتم كه له نووسىنى قازى ميسر^{١٨٨} بووه له سه‌رده‌مى محمەد عه‌لى پاشا ئه‌وه‌يه، كه بنه‌چه‌كه و ره‌چه‌له‌كى ئه‌و مالباته‌ه‌ى دياربه‌كره له ولّاتى كوردان، دواتر باوكى محمەد عه‌لى و براكه‌ى روويان كردۆته قۆله و به‌كيك له مامه‌كانىشى چۆته ئاستانه و مامه‌كه‌ى تريشى به‌دواى كارى بازركانيدا رويشتوو. باوكى محمەد عه‌لىش له قۆله‌دا ماوه‌ته‌وه". عه‌ققاد دريژه‌ى ده‌داتى و ده‌لّيت: "ئه‌وه‌ى ئه‌و سه‌ربورده‌يه زياتر پشترپاست ده‌كات‌ه‌وه ئه‌وانه‌يه كه له زمانى مير حه‌ليم گي‌رپراره‌وه‌ته‌وه (ناوبراو به‌كيك بووه له نه‌وه‌كانى محمەد عه‌لى) و ئه‌و بنه‌چه‌كه‌ى مالباته‌كه‌يان ده‌گي‌رپي‌ته‌وه بۆ دياربه‌كره له ولّاتى كوردان". عه‌ققاد به‌مشي‌وه‌يه تيبينى خۆى له‌سه‌ر ئه‌وه‌ى رابردوو ده‌رده‌بړئ و ده‌لّيت: "شه‌ره‌فيكى گه‌وره‌يه كه ولّاتى كوردان دوو قاره‌مانى نه‌مرى پيشكه‌ش به جيهانى ئىسلامى كردوون، كه سه‌لاحه‌ددىنى ئه‌يىوبى و محمەد عه‌لى پاشاى گه‌وره‌ن. كه له پي‌گه‌يشتنى به‌كه‌مين به‌كده‌گرنه‌وه كه كوردبوونه، هه‌روه‌ها له بوژانه‌وه‌دا له ميسر به‌كده‌گرنه‌وه و له خاوه‌نداري‌تى قه‌لاى يوسفيه‌ش، واته قه‌لاى سه‌لاحه‌ددىن له قاهيره، كه دروستكرده‌كه‌ى بۆ سه‌لاحه‌ددىن و نۆژه‌نكرده‌وه‌شى بۆ محمەد عه‌لى گه‌وره ده‌گه‌رپي‌ته‌وه"^{١٨٩}.

گفتوگۆيه‌كىشمان له‌گه‌ل مير عه‌باس حه‌ليم سه‌بارت به ره‌چه‌له‌كى مالباته‌كه‌ى نه‌جامدا (ناوبراو له نه‌وه‌كانى مالباتى محمەد عه‌لى پاشايه)، ئه‌و بۆى دووپات كردينه‌وه، كه ئه‌و هه‌ميشه له كه‌س و كار و خزمه‌ نزىكه‌كانى خۆى بيستوو، مالباته‌كه‌يان له كورده ره‌سه‌نه‌كان. ئه‌وه‌ش روون ده‌كات‌ه‌وه كه مالباته‌كه‌يان له دياربه‌كره‌وه روويان كردۆته قۆله له ولّاتى ئه‌لبانيا، له‌وي‌وه

(وێنەی مالباتی محمد علی پاشا)

محەمەد عەلی هاتۆتە میسر و ئەوەی تر
زانراوە چۆن بەشداری لە ئەنووێردنی
مێژوویی فەرەنسییەکان کردووە (١٧٩٨-١٨٠١ز). کاتیکیش سەبارەت بە
بەلگەی بەردەست لیئمان پرسی، گوئی :
وەلی عەهد میر محەمەد عەلی چەندین
نووسراوی لە کۆشکە کەیدا هەنە، واتە لە
کۆشکی میر محەمەد عەلی لە (منیل)، لە
هەندێک لە نووسراوانە باسی بنەچەی
کورדיان کردووە بۆ مالباتی محەمەد

عەلی^{١١٠}. زیاتر لە جارتیکیش هەولماندا بچینه کۆشکە، بەلام نەیکە یشتینی،
ئەویش بەهۆی نۆژەنکردنەوی تا کاتی بە چاپ گەیشتنی کتێبەکە.

لەلایەکی ترەوە دکتۆرە (عفاف لوطفی السید) لە دیداریکی لەگەڵ میر عەباس
حەلیم پشتراستی دەکاتەو، ئەوەی بەردەوام لە خێزانی محەمەد عەلیدا
دوو پات کراوەتەو ئەوەیە کە مالباتەکیان بە رەسەن کوردن و خەلکی یەکیک
لە گوندەکانی خۆرهلاتی ئەنادۆڵن، کە پێی دەگووترێت "ئیللیج" و کاری
بازرگانی ئەسپیان کردووە. لە سەرەمیکی تردا ئەو مالباتە روویان کردۆتە
شارۆکە (عومەر بوکی)، پاشان عوسمان ئاغا و ئیبراهیمی باوکی سەرەتا
روویان کردۆتە قۆنیە، دواتر بەهۆی بەشداریان لە شوێشێک، لە ترسی تۆلە
لێکردنەو چوونەتە قۆلە^{١١١}.

هەر لەبەرەیهووە لە مەلیک ئەحمەد فوادمان پرسی، وەلامی داینەو: "نۆزجار
لەناو مالی خۆمان لە کەس و کار و نزیکەکانم بیستوو، کە بنەچەی ئێمە
کوریدی رەسەنە، بەلام من دەرغەتی ئەوەم بۆ هەڵنەگەوتوو، لێی دلدیا بم."
بۆ زیاتر دلدیابوو لەو بابەتە، رووی پرسیارمان لە بەرێژ "ماجد فرج" کرد، کە

میژوونووسی مالباتی مهلیک بووه، دهرباره ی بنهچه که ی محمه د علی پاشامان لی پرسی، گوتی: "ئه وه ی لای من روون و ناشکرایه ئه وه یه، که نه وان ئه لبانی ره سه ن نین، به لام سه باره ت به کورد بوونیان، له بهر ناشاره زاییم پییان، واریکنه که وتوو که رووبه پوویان بیه وه". داواشی لیمان کرد که نه گهر ئیمه به لگه نامه یه کمان هه بی بنهچه که کوردیه که یان پشتراست بکاته وه بیده یه ده ست، تا بیخاته سه ر کتیبه تایبه تیبه کانی خوی له چاپه نوییه که دا"^{۱۹۲}.

کورتی ژیا نی محمه د علی پاشای دامه زینه ری میسری نوی:

محمه د علی پاشا له سالی (۱۱۸۳ک) له شارۆکه ی قۆله، که بهنده ریکی بچوکی سنووری نێوان تراقیا و مهقدونیایه، له دایک بووه. دوا ی ئه وه ی ئیبراهیم ئاغای باوکی کچی دوا یی کردوو، تۆسۆنی مامی به ختوی کردوو و فییری ئه سپسواری و شیربازی بووه. په یوهندی کردوو به سوپای عوسمانیه وه و خزمهتی فرمانداری قۆله ی کردوو به زیرهکی و توانای خویه وه بۆته مایه ی رهزانهندی ئه. له ده وره یی ئه ویشه وه، به تایبهتی له وانه ی که چه ندین زمانیان ده زانی زۆر ئه زموون و ده سکه وتی وه چنگ هیتاوه، نه خاسمه له زمانی فه ره نسیدا. محمه د علی له ته مه نی سی سالتیدا بوو کاتی بابی عالی سوپای کۆ کرده وه بۆ هیزش بردنه سه ر سوپای فه ره نسی به سه ر کردایه تی ناپلیۆن پۆناپارتی داگیرکاری میسر له (۱۷۹۸-۱۸۰۱ن)^{۱۹۳}.

بوون به والی به سه ر میسروه:

دوا ی ئه وه محمه د علی وه ک جیگری سه رۆکی که تیبه ی قۆله له سوپای کابتن حوسین پاشا بۆ وه ده رنانی فه ره نسییه کان هاتۆته میسر، پاش ده رکردنی فه ره نسییه کانیش هه ر له میسر دا مایه وه. که سوپای عوسمانیش له سالی (۱۷۹۹ن) له ناوچه ی ئه بی قیر شکان، سه ر کرده ی ئه و تیبه گه پابه وه ولاتی

خۆی و محەمەد عەلی جېڭگای ئەوی
گرته‌وه و پلە‌ی بێکباشیشی پێدرا.

پاشا دەرچوونی فەرەنسییەکانیش لە
میسر لە سالی (١٨٠١ن)، میسر بە
سەر دەمیکی راگوزەری ناجیگیردا تێپەری
و میسریەکان بەهۆی حوکمپانی‌ی
تورکی خورشید پاشا ژانیان ئی‌وە‌تە‌نگ
هات، ئەمە‌ وای لە زانیانی ئەزە‌ر کرد لە
(١٨٠٥ن) بچە‌ لای محەمەد عە‌لی و داوای

ئێ‌ بکە‌ن بێتە‌ وای بە‌سەر میسره‌وه‌ و پێیانگوت: "ئێ‌مه‌ دەمانە‌وێ‌ تۆ بێتە‌
وای بە‌سەرمانە‌وه‌، بە‌و مە‌رجانە‌ی لە‌تۆدا بە‌دی دە‌کە‌ین لە‌ دادپەرە‌وری و
چاکە‌کاری"^{١٩}. سولتانی عوسمانیش فرمانیکی دەرکرد و بپیری دا محەمەد
عە‌لی بێتە‌ وای بە‌سەر میسره‌وه‌.

محەمەد عە‌لی دەستی کرد بە‌کارکردن بۆ بە‌رپاکردنی ئارامی بارودۆخی
ناوخۆیی و دەرە‌کی میسر. توانی لە‌ جە‌نگی ره‌شید لە‌ سالی (١٨٠٧ن) بە‌سەر
ئینگلیزدا سەرکە‌وێ‌، هە‌روه‌ها توانی لە‌ کوشتاری قە‌لای شە‌هیرە‌ لە‌ (١٨١١ن)
بە‌سەر مە‌مالیکە‌کاندا سەرکە‌وێ‌. پاشان میسری لە‌ دۆخیکی ناجیگیردا گە‌یاندە‌
دۆخیکی سیاسی جیگیر و دەستی کرد بە‌ ئاوە‌دانکردنە‌وه‌و بە‌هێزکردنی پێگە‌ی
میسر لە‌ نێ‌و ولاتە‌ گە‌وره‌کاندا. رووی کردە‌ چاکسازی ناوه‌خۆ، سەرە‌تا بە‌
دامە‌زراندنی سوپایە‌کی رێکخراوی بە‌هێز، لە‌ مە‌شق و راھێنانیشدا ئە‌و
فەرە‌نسییانیە‌ یارمە‌تییان دا، کە‌ محەمەد عە‌لی پاشا داوای کۆمە‌کی ئێ‌ کردبوون.
پاشان محەمەد عە‌لی هە‌لسا بە‌ هێرش بردنە‌ سەر دە‌وروپە‌ری، لە‌وانە‌: لە‌ (١٨١١-١٨١٨ن)
هێرشێ‌ بردە‌ سەر وە‌هابییە‌کانی حیجاز و نە‌جد و خستنیە‌ ژێ‌ر
فرمانپەرە‌ی خۆی. ئینجا رووی کردە‌ سودان و لە‌ سالی (١٨٢٠ن) دا گرتی.

پردی خهیری بوو. له بواړی بازرګانیشدا پټګه ی بهرزی میسری قوښته وه و ګرنگی دایه به ندهری دهریاوانی و ریګای ګواستنه وه شی بۆ فه راهم کرد. له بواړی سهربانیشدا هه لسا به ناماده کردنی سوپایه کی به هیزی میسری^{۱۱۵}. میسریه کانی بانګکرده ریزی سوپا و قوتاخانه ی سهربازی دامه زراندن، بناغی یه که ی سهره تایی دهریاوانی دانا و که شتیګه لی میسری دامه زرانده، نه و که شتیګه له چن دین جه نگی په کلاکرده وه و سهرکه وتنی تیدا به ده ست هیڅا، ګرنگترینیان: جه نگی موره له سالی (۱۸۲۷ز)، جه نګه کانی شام له سالی (۱۸۳۲-۱۸۳۹ز). هه روه ها خانه ی پیشه سازی ده ریایی له نه سکه نده رییه دا دامه زرانده، که نیستا پتی ده ګوتریټ (جبه خانه ی ده ریایی)، نه ویش بۆ ده سته بهر کردنی پیداویستییه کانی که شتیګه لی میسری. هه روه ها چن دین چاکسازی له بهر پیوه بردن و کارګیږی میسریدا نه نجام دا، نه نجوومه نی دیوانه ګان و دیوانی بالای دامه زرانده، که باره ګاګه ی له قه لای بور، والیش سه رۆکایه تی نه نجوومه نه که ی ده کرد، چن دین لقیشی له ناو حکومه تدا هه بوون، وه ک دیوانی قوتاخانه کان و دیوانی جه نگی.

محمد علی پاشا له سالی (۱۸۴۹ز) له نه سکه نده رییه کۆچی دوا یی کردووه و له مزګه وته که ی خوی (مزګه وتی محمد علی) له قه لای سه لاهه د دین نه ییوبی له قاهره به خاک سپیردراوه^{۱۱۶}.

نهمه ی خواره وه ش لیستیګه به ناوی نه ندامانی مالباتی عه له وی (کوړ و نه وه کانی محمد علی پاشا)، که له سالی (۱۸۰۵-۱۹۵۲ز) حوکمی میسریان کردووه:

- والی محمد علی پاشا (۱۸۰۵-۱۸۴۸ز).

- والی ئیبراهیم پاشای کوړی محمد علی پاشا له (حوزه یران تا تشرینی دوهم ۱۸۴۸ز).

- والی عه باس حلمی یه که م کوړی توښون پاشا (۱۸۴۸-۱۸۵۴ز).

- والى محمد سەئىد پاشا كۆپى محمدەلى (۱۸۵۴-۱۸۶۳).
- خەيتۈي ئىسماعىل پاشاى كۆپى محمدەلى (۱۸۶۳-۱۸۷۹).
- خەيتۈي محمدەلى تۇفيق (۱۸۷۹-۱۸۹۲).
- خەيتۈي غەباس حەلىمى دووھ (۱۸۹۲-۱۹۱۴).
- سولتان حوسەين كامىل (۱۹۱۴-۱۹۱۷).
- سولتان ئەحمەد فواد (۱۹۱۷-۱۹۲۲)، كە دواتر بوو بە مەلىك فوادى يەكەم لە (۱۹۲۲-۱۹۳۶).
- مەلىك فاروقى يەكەم (۱۹۳۶-۱۹۵۲).

چوارەم: فەرماندە سەربازى و كارگىر يەكەنى كورد لە سەردەمى محمدەلى پاشا و مائىتەكەي:

محمدەلى پاشا بۆ چەسپاندنى حوكمەكەي لە مىسر بە شىۋەيەكى سەرەكى پىشتى بەستبوو بە فەرماندە و سەربازە كوردەكان. ئەو، ش، يەكەم: بۆ ئەو باۋەپەي دەگەرپتەو كە بە تواناي رۆلەكانى نەتەو كەي مەبوو لە ھونەرى جەنگى و سەركردايەتى و كارگىر يەي. دووھمىش: بۆ دۇنيايى لە دۇسوزى و ھەقارەتكارىيان، كە پىتى ناسرابوون. ئەو سەركردە كوردانەي لەكاتى دەسلەسەلاتى خۆي و دواي ئەويش دەسلەسەلاتى مائىتەكەي خزمەتكارىيان كوردو ھەمانەن:

القائد، حجوبيك (فەرماندە حاجۇبىگ):

ئەوھى لىتى زانراۋە ئەوھى، ئەو فەرماندەيەكى كوردى پەلە يەك بوو، ھە بۆلى راستەي محمدەلى پاشا بوو لە دامەزراندنى دەولەتەكەي، ھەروھەلە لە زالبوون بە سەر مەمالىكەكانى مىسر. كاتىك كە سولتان سەلىمى سىيەمى عوسمانى داۋاي لە فەرمانپەرۋاركانى ھەرىمەكان و ولاتەكەي كورد رۆلە و سەركردە ھۆزەكان كۆر بىكەنەو ھەروھەلە ئاستانە بىياننەن، بۆ ئەوھى فەيى ھونەرى جەنگى و رىكخستنى سەربازى نوئى بن، ھەجۇ (يان حاجۇ) گەنجىكى تەمەن

بەست و پێنج سالا بوو، لە زادگای خۆی لە شاری وان لە کوردستانی تورکیا دەژیا. بەختی هێنا کە بەرەو ئاستانە و دواتر بۆ ئەدرنە چوو، پاشان تێکەڵی سوپای نوێی عوسمانی بوو. کاتێک کە پلەی (یوزباشی سوار)ی وەرگرت، ئەوکات ئازاوە لە نێوان (سوپای ئینکشاری و نیزامییەکانی سوپای عوسمانی) دروست ببوو، بۆیە دەرفەتەکی قۆستەووە گەپایەووە شوێنی لەدایک بوونی خۆی لە وان. دواتر لەگەڵ شیخ عوبەیدوللای زاوای، باسی لە دەرکەوتنی گەندەڵی بەرپێوەبردندا کرد لە ناو خەلافەت دا، هەروەها باسی لە تەشەنەسەندنی فیتنە و پیلانگێڕی کرد، کە هەپەشەیان لە دواپۆژی حوکمی عوسمانی دەکرد. ئەو لە کاتێکدا بوو کە فەپەنسییەکان بە سەرکردایەتی ناپلیۆن پۆناپارت هێرشیان کردبوو سەر میسر لە (۱۷۹۸ - ۱۸۰۱ز)، بۆیە یوزباش حەجۆ راسپێردرا بۆ کۆکردنەوێ ئەو سەربازە کوردە دلێرە گیانبەخشەنە ی رێگای خوا، تا پەییوەندی بکەن بە سوپای سەدری ئەعزەم (یوسف ضیاء باشا)، کە راسپێردرابوو بۆ وەدەرناانی فەپەنسییەکان لەشکرکێشی بکاتە سەر میسر.

بۆیە هێندە نەبرد حەجۆ توانی هەزار گیانفیدای دلێری کورد کۆبکاتەووە و ئه‌ویشیان کرد بە (دەلیل پاشا)، واتە لە یوزباشی کردیان بە بێکباشی بەسەرینادا، دواتر پەییوەندییان کرد بە سوپای (نصوح باشا)، کە هێزێکی ناپێکخراو بوو و بەرەو میسر کەوتبوونە رێ. حەجۆ لەگەڵ یەکە کوردییەکی خۆی، بەشداری هەموو ئەو جەنگانە کرد، کە لە نێوان سوپای عوسمانی و سوپای فەپەنسی لە میسر روویاندا.

کاتێکیش کە سوپای عوسمانی بەرامبەر بە فەپەنسییەکان بە فرماندەیی (کلیبەر) شکا و بەرەو خانکە گەپایەووە دواوە، حەجۆ بەرگری لە دواوەی سوپا گەپاوە دەکرد.

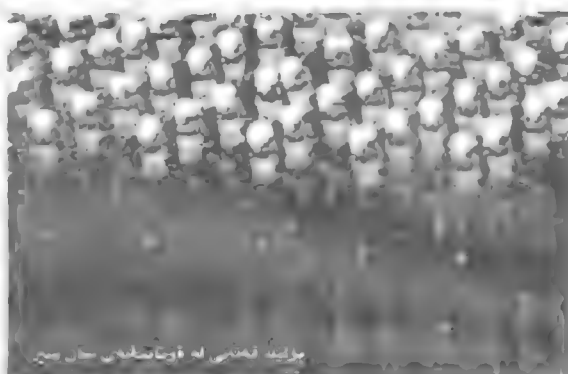
پاشان دەنگوباسی حەجۆ و تیپە کوردییەکی وێ دەبی، تا سەرەتاکانی

سەردەمى محەمەد عەلى پاشا، كە زۆر پىتى سەرسام دەبى و رۆلى ئو لە
جەنگە كانى دژ بە فەپەنسىيەكان بەرز دەنرخىنى، وە ناستاوى (يلدرم حەجۆ-
حەجۆى بروسكە) ى ئى دەنریت، چونكە ئو قاھىرە ى لە دەست مېرشەكانى
مەمالىكەكان رزگار كرد، وەك ئو ە ى كە (جېرتى) لە مېژوو ە كەيدا باسى
كردوو ە^{۱۹۷}.

المشیر، شاھین باشا (لە ۱۸۸۴ز كوچى دواىى كردوو ە):

موشىر، (پلەيەكە ئىستا بەرامبەرە بە جىنگى سەروك كۆمار-ى) شاھىن پاشا
كوپى عەلى ئاغا كوردىكى رەسەنەو بە (كنج) ئاودارە (رەنگە گەنج يان قنچ
بىت-ى)، وەزىرى جەنگى مىسرى بوو لە سەردەمى محەمەد عەلى پاشا.
لە سەردەمى محەمەد عەلى پاشا، باوكەكە ى ئو ى بۆدە مىسر، پاشان لە گەل
نێردەيەك بۆ خۆيەندى زانستە سەريازىيەكان چۆتە قوتابخانە ى (سان سىر)
لە پارىس. دواى ئو ە ى گەرايەو ە، پەيوەندى بە سوپاى مىسرىيەو ە كرد،
لە جەنگى دژ بە وەهابىيەكانى حىجاز لە (۱۸۱۱-۱۸۱۸ز) بەشدارى كردو
ئازايەتییەكى زۆرى نواند.

شاھىن پاشا لە سەردەمى والى عەباس حلمى (۱۸۴۸-۱۸۵۴ز) و والى محەمەد
سەعید لە (۱۸۵۴-۱۸۶۳ز) وەردە وەردە پلەكانى بەرز بوونەو ە، تا لە
سەردەمى والى عەباس گەيشتە پلە ى قائمقامى. لە سالى (۱۸۵۳-۱۸۵۵ز)
لە گەل پەلامارەكە ى
مىسرى، كە بۆ يارمەتى
دانى سوپاى عوسمانى
نێردرا بوو، بەشدارى
جەنگى قرمى كرد، پاشان
لە سالى (۱۸۵۵ز) پلە ى
(مىرالاى) پێدرا.

له سهرده می خدیوی ئیسماعیل (۱۸۶۳-۱۸۶۲)ن شاهین پاشا له سالی (۱۸۶۶)ن به پارێزگاری قاهره داندرا. هه ر له و ساله دا خدیوی ئیسماعیل نهوی به نێردهیهکی سه ربازی نارد هه پهنسا و له پای نه وه وه پلهی "فهریق"ی پێدرا و سالی (۱۸۶۷)ن نێردرایه سودان، بۆ لیکۆلینه وه له یاخی بوونیکی سوپای سودانی له کسلا و سواکن. کاتیکیش که له فه پهنسا بوو، ئامادهی نمایشیکی سه ربازی بوو، که ئیمپراتۆر ناپلیۆن پوناپارتی سێیه م له پاریس به بۆنه ی گه پانه وه ی که تیه ی سودانی نه نجامی دا، که له سالی (۱۸۶۷)ن له گه ل سوپای فه پهنسی نارد بووی بۆ مه کسک.

له سالی (۱۸۶۹)ن شاهین پاشا کرایه وه زیری جهنگی میسری، بۆ جاری دووه م له سالی (۱۸۷۱)ن سهردانی سودانی کرده وه بۆ پشکنینی رۆژه لاتی سودان. له سالی (۱۸۷۵)ن به رێوه بردنی هێلی ئاسنی سودانی پێ سپێدرا، وه برپاری دا هێله ئاسنه که له گه لی هه لفا له باشووری میسر درێژ بکاته وه تا دنقلا له سودان.

بۆیه شاهین پاشا پله کانی له دوا یه کدا به رز ده بوونه وه تا گه یشته پله ی مو شیر. جاریکی ترو ه زاره تی جهنگی له سهرده می محمه د شه ریف پاشا له (۱۸۷۹)ن پێ سپێدرا، له و ساله دا خدیوی ئیسماعیل له ده سه لات خرا و نه ویش له گه ئیدا رۆیش ت بۆ تابۆلی له ئیتالیا، له وێ مردن گه یشته سه ری و له سالی (۱۸۸۴)ن کۆچی دوا یی کرد و روفاته که شی گواسترایه وه میسر و له وێ نێژرا^{۱۹۸}.

عباس بازاری (له ۱۸۳۹ز کۆچی دوا یی کردووه):

ئه فسه ریکی کورد بوو، چووبوو ه خزمه ت محمه د عه لی پاشا و به (جوندی) ناوی ده رکردبوو، له جهنگه کانی محمه د عه لی له سودان به شداری کردبوو، له ساله کانی (۱۸۳۵-۱۸۳۸)ن به رێوه بردنی چه ند ناوچه یه کی میسری پێ سپێدرا بوو، له سالی (۱۸۳۹)ن له میسر کۆچی دوا یی کردووه^{۱۹۹}.

تیمور کاشف (۱۱۷۹/۱۲۶۴ک - ۱۷۶۵/۱۸۴۸ن):

ناوی محمەد کوپی ئیسماعیل کوپی عەلی کوردییە، ناسراو بوو بە تەیمور کاشف، بنەچەکە ی دەگەڕێتەوە بۆ نەژادی کوردی و خەڵکی قەلاچوالان بوو لە کوردستانی عێراق. وە باپیری مائباتی تەیموریەکانی میسرە.

تەیمور کاشف لە ساڵی (۱۸۰۱ن) لە گەڵ محمەد عەلی پاشا بە سەر پشنتی کەشتی هاتە میسر، پە یۆهەندییەکی توندوتۆڵ و بەهێز لە نیوانیاندا دروست بوو^{۲۰}. کاتیکیش کە محمەد عەلی بوو بە والی بە سەر میسر، تەیموری لە نزیکەکانی خۆی دانا. لە زۆر لە کاروبارەکانیشی پشنتی پێ دەبەست، وە ک لە رووداوی لە ناوبردنی مەمالیکەکان لە قەلا لە ساڵی (۱۸۱۱ن).

تەیمور کاشف چەندین کاری سەربازی و کارگێری لە میسر وەرگرت. کاتیک کە محمەد عەلی پاشا وەهابییەکانی لە ناو برد و حیزازی خستە ژێر رکێفی خۆی، پێنج سالان تەیموری کردە والی بە سەر نێمارەتی مەدینە ی پیروژ. دوا پۆستی کارگێریش کە تەیمور کاشف لە میسر وەرگرت پلە ی (کاشف الشرقیة) بوو، لێرەشە وە بوو کە ناسناوی کاشفی بە سەردا بپا، ئەویش لە دوا ی چل سال خزمەتی بە دەوام (کاشفی پلە و پایە ی ئەو کە سەنە بوو کە سەرپەرشتی زەوی و زارو پردو ری و بانەکانیان دەکرد و سەرانیان کۆدە کردە وە - لە ویکیبیدیایە - و).

محمەد عەلی پاشا، شاھین کاشفی بانگێشتی کۆشکەکی دە کرد لە شەرا، (رەنگە مەبەست تەیمور کاشف بێت و لێرە بە هەلە ناوی شاھین کاشف ماتیی - و) وە بە وشە ی کوردی ئاقداش (پێدەچی مەبەست ئارقداش یان قارداشە بە زمانی تورکی - و) واتە (برا یان هاوپی) بانگی دە کرد، لە شاھین کاشف زانراوە (دیسان لە جیاتی تەیمور، شاھینیان نووسیوە، کە پێدەچێت هەلە بی و لە گەڵ شاھین پاشا لێیان تیکەڵ بووی - و) زۆر خواناس و دادپەرور و کەمیکیش لە کاروبارەکانی توند بوو. رۆشنیریکیش بوو کە

زمانی کوردی و تورکی و فارسی و عهره‌بی زانیوه، شه و روشنبیرییه‌ی شه
کاریگه‌ری هه‌بووه به‌سەر نه‌شونمای شه‌ده‌بی کوره‌که‌ی خۆی (ئیسماعیل
پاشای ته‌یمور) و (عائیشه عسمة‌ی) شه‌ده‌که‌ی، که به عائیشه‌ی ته‌یمووری
به‌ناوبانگه، له ته‌مه‌نی سه‌رووی هه‌شتا سالی له سالی (۱۸۴۸ز) کۆچی دوایی
کردووه و له ته‌نیشت مه‌زاری ئیمام شافعی له قاهره به خاک سپێردراوه.^{۲۱}

اسماعیل رشدی پاشا (۷ ذی الحجة ۱۲۳۰ / ۲۵ شوال ۱۲۸۹ هـ / ۱۸۸۲ / ۱۸۲۲ز) :

ناوی ئیسماعیل کوپی روشدی پاشا کوپی محمەد کوپی ئیسماعیل کوپی
ته‌یمور کاشفی گۆرانی کوردیی، له‌گه‌وره فه‌رمانبه‌رانی مالتباتی محمەد عەلی
پاشایه له میسر. له گۆزه‌رانیکی باشدا ژیاوه، له منداڵییوه رووی داوه‌ته
زانست و شه‌ده‌ب. فی‌ری تورکی و فارسی بووه، له نووسینی په‌خشانی تورکی
شه‌ه‌نده به توانا بووه، که هه‌موو هاوشانه‌کانی خۆی بۆ داون. محمەد عەلی
زۆد پێی سه‌رسام بووه، بۆیه کردوویه‌تی به نووسه‌ری تایبه‌تی خۆی، دواتر
کردوویه‌تی به جیگه‌ری به‌پێوه‌به‌رایه‌تی رۆژه‌لات. هه‌روه‌ها کراوه‌ته
به‌پێوه‌به‌ری چەند به‌پێوه‌به‌رایه‌تییه‌ک، دواهه‌مینیان به‌پێوه‌به‌رایه‌تی رۆژئاوا
بووه، که گه‌وره‌ترین به‌پێوه‌به‌رایه‌تی شه‌وکاتی میسر بووه. (پێشتر به‌تییینی
روونمان کرده‌وه که شه‌ه‌رده‌م به‌پاریژگا ده‌گوترا به‌پێوه‌به‌رایه‌تی و به
پاریژگاریش ده‌گوترا به‌پێوه‌به‌ر، خوێنه‌ری کورد ده‌بی درک به‌و زاراوه‌سازییانه
بگات، که تایبه‌ت میسر به‌کاریان دینیت و ره‌نگه له‌گه‌ل زاراوه‌ی ولاتیکی
دیکه‌ی عه‌ره‌بی جیاوازییان هه‌بیت - و)

دواتر گه‌پاوه‌ته‌وه دیوان، سه‌رۆکایه‌تی (کۆمه‌له‌ی هه‌قانی) کردووه له
سه‌رده‌می ئیبراهیم پاشا (۱۸۴۸ز)، پاشان له سه‌رده‌می والی عه‌باس حلمی له
(۱۸۴۸-۱۸۵۴ز) بۆته جیگه‌ری دیوان، پاشان بۆته چاودێری تایبه‌ت له
فه‌رمانگه‌ی ئاسه‌فی. له سه‌رده‌می والی محمەد سه‌عید پاشا له (۱۸۵۴-۱۸۶۳ز)
بۆته سه‌رۆکی دیوان، پاشان له (۱۸۷۹-۱۸۹۲ز) چاودێری تایبه‌تی خدیوی

محمد تۆنیک پاشا بوۋە بۆ ماوەی شەش مانگان، تا مەرگ گەشتۆتە سەری
و لە (١٨٨٢ز) کۆچی دوایی کردووە.

هەرچی سەبارەت بە خووپەوشتیەتی، ئەوا زۆر بە نەرمونیان و خاکەپایی،
هەروەها بە زمان پاراوی، وە بە شەیدا و عاشقی زانست و زانایان ناسراو بووە،
زۆریش خەریکی خۆپێندنەووە بووە، بە عەشقەووە کتێبی گرتوونەتە خۆی.
(عائشە تەیموری) شاعیرە و زانای گەورە (ئەحمەد تەیمور پاشا) ^{٢٠٢} لە رۆڵە
خانەدان و ژیرەکانی ئەو بوون.

٧- (الفریق، اسماعیل حقی پاشا - ابو جیل - (١٨١٨-١٨٨٣ز):

(تییینی: بێ ئەوەی ئاماژە بە شەشەم (٦-) کە سایەتی کرابی، راستەوخۆ
لە پێنجەمەووە بازدراوەتە سەر حەوتەم، جا یان هەلە ی چاپ لە ژمارەکان بووە،
یان شەشەم کە سایەتی لە سەر کردە سەربازی و کارگێڕیەکانی کورد
لە سەردەمی محمد علی پاشا و مالباتەکی پەڕیوە و نەگە پاوەنەتەووە سەری و
پێیان نەزانبووە - و)

سەرھەنگ ناوی ئیسماعیل حەقی پاشای کۆپی سلیمان ئەبوبەکر ناسراو بە
- ئەبو جەبەل) و لە مالباتێکی کوردی رەسەنە لە ویلايەتی مەعموریە
عەزیز لە ئەنادۆل. باوکی ئەو قائیمقامی شارۆچکە کە بووە، لە سالی (١٨١٨ز)
لە دایک بووە و سالی (١٨٣٣ز) باوکی ناردوویەتی بۆ میسر و چۆتە قوتابخانەی
جەنگیی ئەلا، دوای دوو سال خۆپێندن دەرجوووە و چۆتە ناو (سلک)ی
سەربازی، بەشداری هێرشێ ئیبراھیم پاشای حیجازیی کردووە دژ بە
وەھابیەکان و لەو شەپەدا بریندار بووە و ئازایەتیەکی زۆری نواندووە و بەو
هۆیەشەووە ناسناوی (ابو جیل)ی لێنراوە.

دوای گەپانەووەشی بۆ میسر، چەندین پۆستی کارگێڕی وەرگرتووە، تا لە سالی
(١٨٥٠ز) گەشتۆتە پلە ی لیوا. بە پێوە بەری بە پێوە بەرایەتی قنا و ئسنا
داندراوە، پاشان لە سالی (١٨٥٢ز) لە جێی رۆستەم پاشا بۆتە حاکمی سودان.

له سالى (١٨٥٤) به شدارى شه پى قرمى كردووه وهك فرماندهى ليوای
ميسرى به رامبه به سباستوپول (ئىستا به شيكه له روسيا)، پاشان
سهركردايه تى گشتى هيرش و ههلمه تى ميسرى پى سپيتردراوه .

دواى گه پانه وهشى بۆ ميسر له سالى (١٨٥٧) كراوته سهروكى نهنجومه نى
تهنتا، پاشان فرماندهى هيزى پياده، دواتر خانه نشين كراوه . به لام جاريكى
تر گه پيتردراوته وه بۆ نهندامى نهنجومه نى حوكم. دواتر نهركى سهركوتكردى
عهربه كانى ناوچه ي فيوم و واحاتى له ميسر پيسپيتردراوه .

جاريكى تر كراوته وه به پيوه بهرى به پيوه بهرايه تى قنا و ئسنا، پاشان له
سالى (١٨٦٣) كراوته سهروكى نهنجومه نى سهريازى ميسرى. ئينجا
كراوته به پيوه بهرى به پيوه بهرايه تى روثاوا. پاشان پله كى بۆ سوپاسالار
به رز كراوته وه. دواتر كراوته نهندامى نهنجومه نى حوكم، له سالى ()
١٨٦٧) كراوته به رپرسى گشتى پشكنين، نهوجا كراوته پاريزگارى ميسر.
جاريكى دى له سالى (١٨٧٤) كراوته وه به نهندامى نهنجومه نى حوكم.
پاشان له (١٨٧٥) بوته جيگرى نهنجومه نى، دواى نهوه له سالى (١٨٧٦)
بوته نه ميندارى گشتى به يتولمال، ئينجا سهروكى نهنجومه نى حوكم، تا له
سالى (١٨٧٩) خانه نشين كراوه .

زور هوگرى خديوى توفيق بووه، ناماده ي نهو كونگره يهش بووه كه له كوشكى
(راس التين) له نهسكه نده رييه ي بهست، بۆ چاره سهركردنى پرسى شوپشى
عورابى له سالى (١٨٨٢) بهر له له وهى كه شتيگه لى به ريتانى له قهلاكان بدات.
له (٢٥) نيسانى سالى (١٨٨٣) كۆچى دوايى كردووه^{٢٠٢}.

٨- على رضا بيك، ناسراو به كوردى (١٨١٤-١٨٩٠):

نهفسه ريكى سهريازى و كارگيرى بووه له ميسر و سودان. له گه ل باوكى خوى
له هيرشيكى ميسر به فرمانده يى ئيسماعيل كهمالى سيبه م كوپى محهمد
على پاشا له سالى (١٨٢٠) چۆته سودان. نهو له تهمه نيكى زوى مندا ليدا

چۆتە ناو سوپا. زۆرى پېتەچوو تا بوو بە (بلوك باشى) واتە ئەفسەر لە ھىزى مېللى غەيرە نىزامى. پاشان لە ناوچەى رۆژھەلاتى نىلى شىن ئەركى باج كۆكردنەوھى پى سپېرداوه، چەندىن سال لە و پۆست و ئەركەدا ماىەوھ. لە سالى (١٨٦٥)ن بۆ پلەى (سنىق) بەرز كراوھتەوھ، كە بەرامبەر بە ئامىر لىواىە. چەند ھەلەمەتتىكى سەربازى لە بازاپى "ئەبى سن" بە فرمانى حاكىمى گشتى سودن ئەنجام داوھ. ئىنجا پلەكەى كراوھت قائىمقام، پاشان لە سالى كانى نىوان (١٨٦٦-١٨٧١)ن كراوھتە بەرپرسى ھەرىمى نىلى سى. لە و كاتەى كە ئەركەكانى خۆى لە سودن جىبەجى دەكرد، بە تۆمەتى خراب سود وەرگرتن لە دەسەلات ەلى رەزا بەگى حوكم دا، بەلام دواتر بىتوان دەرچوو، بۆىە لە سالى (١٨٧٥)ن گەپىندراىەوھ سەر وەزىفەى (حاكىمى ھەرىمى نىلى سى)، لەوئ ھەستا بە دامرگانەوھى ياخيپوونى شىللوكى لە سودن. كاتىكىش كە راپەرىنى مەھدى لە جەزىرە روویدا، ئەو بەشداری كرد لە دامرگانەوھى، لە و كاتەدا (١٨٨٤)ن لە خەپتووم گەمارۆ درا، بەلام توانى خۆى دەرپاز بكات. پاشان ھەرماندەبى ھىزىكى غەيرە نىزامى پىسپېردا بۆ پاراستنى سنوورى باشوورى مىسر لە كاتى راپەرىنەكەى سودن، تا لە سالى (١٨٩٠)ن خانەنشىن كرا و لە ھەمان سالىدا لە قاھىرە كۆچى دواى كرد.^{٢٠٤}

١٦٢- چالدىران دەكەوتە باكورى خۆرئاوای دەریاچەى ورمى لە كوردستانى ئىران.

١٦٤- ب. لىرخ: دراسات حول الاكراد واسلافهم الخالدين الشماليين. ترجمه عن الروسية د. عبدي حاجي، منشورات دار علماء الدين، حلب ١٩٩٣م، ص ١٧.

١٦٥- لە پەرەوێزى مەلەلانى نىوان عوسمانى / سەفەوى، كێشەى سنوور دروست بوو، كە لە مێژوودا بە كێشەى سنوورى عوسمانى / سەفەوى ناسراوھ، كە بۆھ ھۆى لىكدابەزى رۆلەكانى يەك نىشتمان، بەلكو نىوان خودى ھەر ھۆند خێلتىكى كوردیش. ئەمەش بۆھ ھۆى ئەوھى زيانىكى گەورەى كۆمەلەبەنى و ئابوورى و سیاسىيان پى بەكەوى.

سەرەڕای بەستنی چەندین ڕێککەوتنامە لە نێوان هەربوو دەولهتی عوسمانی و سەفەوی، هەروەها هاتنە ناوێ وێلاتانی ئێرەوێا بۆ کێشه، بەلام کێشهێ سنوور هەروا مایهوه تا بەستنی ڕێککەوتنی جەژا ئیر له سالێ ١٩٧٥. که تیایدا سه‌ددام حوسێن ده‌سه‌رباری رووبه‌رتکی زۆری سنترلتیوێ بوو له‌سه‌ر سنوور له‌گه‌ڵ ئێران. که بووه‌ی زه‌مه‌رو زیانیکی گه‌وره‌ی سیاسی و ئابووری و کومه‌لایه‌تی بۆ عه‌ره‌ب و کورده‌کانی عێراق. ئێستا هه‌ولی چه‌ڕه‌پی عێراقی هه‌یه بۆ چاوه‌خاندنه‌وه به‌و ڕێککەوتنامه‌یه‌.

١٦٦- هه‌ری بارکی، واخوێ: القضية الكردية في تركيا، ترجمة هفال، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر- لرییل، الطبعة الاولى ٢٠٠٧م، ص ١٢.

١٦٧- په‌کتێک بووه له پیاوچا‌کانی کورد و زانا‌کانیان. به "حه‌کیم" ناسراوه، پایه‌یه‌کی به‌زیی بووه له‌لای سولتان سه‌لیمی په‌که‌م، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا به‌شداری هه‌له‌مته‌ی سه‌ر سه‌ری کره‌وه له سالێ (١٥١٧). ئه‌وه له پێشه‌نگه‌کانی دامه‌زاندنی کارگه‌ڕی ناو‌خو‌یی بووه له کوردستان، که خه‌رجی و پێدلو‌یسته‌یه‌کانی ئه‌وه سه‌رده‌می دابین ده‌کرد. له سالێ (١٥٢٠) کۆچی دوا‌یی کره‌وه. ب‌ه‌وه‌ وه‌رگه‌ڕانه‌که‌ی محمه‌د عه‌لی عه‌ونی بۆ "مشاهیر الکورد وکریستان" ی محمه‌ده‌مین زه‌کی به‌گ، ل ١٠٨، ل ١١٠.

١٦٨- بۆ زانیاری زیاتر سه‌بارته‌ ژیی به‌دلیسی ب‌ه‌وه‌ وه‌رگه‌ڕانه‌که‌ی محمه‌د عه‌لی عه‌ونی بۆ "خلاصه‌ تاریخ الكرد وکریستان" ی محمه‌ده‌مین زه‌کی، پ ١، ل ل ١٦٠- ١٩٠.

١٦٩- ن. ا. خالفین: الصراع على كردستان "المسألة الكردية في العلاقات الدولية خلال القرن للتاسع عشر"، ترجمة عن الروسية د. احمد عثمان ابوبکر، بغداد ١٩٦٩، ص ٦٢.

١٧٠- نیکتین: الكرد، دراسة سوسولوجية تاريخية. ترجمه عن الفرنسية وعلق عليه د. نوري طالباني، منشورات مكتب الفكر والتعبية في الاتحاد الوطني الكردستاني، السليمانية، الطبعة الثالثة ٢٠٠٧م، ص ٣٠٨.

١٧١- عبده‌ل‌عزیز نوار: تاريخ العراق الحديث من نهاية حكم لؤلؤ باشا الى نهاية حكم مدحت باشا. دله‌ الکتاب العرسى، القا‌هه ١٣٨٧هـ/ ١٩٦٨م، ص ٤.

١٧٢- بۆ زانیاری زیاتر سه‌بارته‌ به‌م مێزنشینانه‌ ب‌ه‌وه‌: وه‌رگه‌ڕانه‌که‌ی محمه‌د عه‌لی عه‌ونی بۆ "خلاصه‌ تاریخ الكرد وکریستان" ی محمه‌ده‌مین زه‌کی به‌گ، پ ١، ل ٢١١- ٢٢٠.

١٧٣- عبدالله‌رحمن قاسملو: کرىستان والاكراد، دراسة سياسية واقتصادية. بيروت، ط ١، ١٩٧٠م، ص ٤٥- ٤٧.

١٧٤- Hassan Arafa: The kurds An historical and political study. Oxford University Press, London- New York- Toronto. 1966. pp. 22-23.

١٧٥- کاتێک که سوپای ئیبراهیم پاشا له‌شه‌ری دژ به‌ سولتانى عوسمانى له‌ سنوورى کوردان نزیک بووه‌وه، هه‌نێک له‌ مێره‌ کورده‌کان، وه‌ک محمه‌د پاشای رولندزى هه‌لسا به‌ په‌یره‌ندى کردن به‌ ئیبراهیم پاشا و له‌گه‌ڵی ڕێککەوت، که ئه‌وان ئاماده‌ی هه‌راوکارى و ئێنۆتێنیه‌کیان به‌رامبه‌ر به‌ پشتگه‌ڕی کوردیان بۆ بزگار بوون له‌ ژێر ده‌سه‌لاتى عوسمانى، له‌به‌ر گرنگی ئه‌م باسه‌ پێویستی به‌ توێژینه‌وه‌یه‌کی تالیه‌ته‌ هه‌یه، هه‌رده‌یه‌ی به‌لگه‌نامه‌ی تایبه‌تیش به‌م باسه‌ له‌ ئه‌رشیفی خانە‌ی به‌لگه‌نامه‌یه‌که‌ی گه‌لی سه‌ری ده‌ستیکه‌ون، به‌ تایبه‌تی له‌ پارێزگای عابدين.

١٧٦- بابیره‌ی طالبانی ته‌مه‌وری به‌ ره‌سه‌ن کورد له‌ مهي. ب‌ه‌وه‌ کتێبی محمه‌د عه‌لی عه‌ونی... به‌گ ل ٩٠- ٩٩.

١٧٧- بۆ ئاشنا بوون به‌ ناوه‌ڕۆکی فه‌ره‌مانه‌که‌ ب‌ه‌وانه‌: رشیده‌ تيمور: السلامك، الهيئة المصرية العامة للكتاب- القا‌هه ٢٠٠٨م، ص ٢٠١ ص ٢٠٤.

١٧٨- سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ٥.

١٧٩- ئێستا ده‌که‌وێته‌ مه‌قه‌دونیای.

١٨٠- سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ١٨٠.

١٨١- محمەد تەیمور چەندین زمانی دەزاین، ئەو لە زیدی خۆی کە (قەلاچۆلان) هەروێشتتە ئاستانە بۆ چوونە ناو سوپای عوسمانی، لەوێ وەک وەرگێڕ لە سوپا دامەزراوە. ئەو کات سەرۆکی ئامادەکاری بوو بۆ هێرش کردنە سەر فەرەنسیکان و وەدەرئانیان لە مسر، بەلام ئەو لەگەڵ هێرشەکە نەوێشت. سەرەتا گەڕایەوە قەلاچۆلان بۆ هینانی (فەرەج)ی برای، ئینجا لە رێی شامەوێ گەشتەوێ هەڵمەتەکەی سوپا. ئەو دەم کاتی هەڵمەتی ناپلین بۆ بۆ سەر شام. نوای شکان ناپلین لە عەککا، محمەد تەیمور درێژەی بە روێشتنەکەی خۆیدا بەرەو مسر، بەلام (سیدنی اسمیت) داوای لێکرد کە لەگەڵ ئەودا بەرێی دەریا بۆ مسر سەفەر بکات، لە رێگادا کەشتیگەکی بەریتانی بەرەو سوورگەیی رۆدس بایاندایەوێ بۆ بەهانه وەچوونیان، بەلام کەشتیگەکی تورکی لەوێ بوونی نەبوو. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ژبانی محمەد تەیمور بپروان: رشیدە تەیمور: سلامک.

١٨٢- رشیدە تەیمور: سلامک. ص ١٨٠-١٨١.

١٨٣- سەرچاوەی پێشوو، ل ١٨١.

١٨٤- سەرچاوەی پێشوو، ل ١٨٧.

١٨٥- محمد علی الصویرکی: الكرد في بلاد مصر، توتیتەوێهێکە لە کتێبی: محمد علی عونی المؤرخ والادیب الكردي المصري ١٨٩٧-١٩٥٢م، ص ٩٧.

١٨٦- عبدالرحمن الرافعی: تاریخ الحركة القومية، ج ٢، ص ١٩٣. الصویرکی: سەرچاوەی پێشوو، ل ٩٤-٩٦.

١٨٧- شاری قۆلە ئیستا دەکەوێتە مەقەدنیا، مال و تەکیەیهکی محمەد علی پاشای ئیدا هەیه.

١٨٨- زۆر هەولماندا ناوی ئەو قازینە بزانین بۆ ئەوێ دەستمان بەو کتابە راگات، بەلام بێ هۆدە بوو، هەروەها لەگەڵ هەندێک لە ئەوەکانی مالباتی عەلەوێش هەولماندا دەستی بخەین، کەچی ئەوێش بێ ئەنجام بوو. بەئێکۆ لە داها توودا دەستمان بکەوێت.

١٨٩- کوواری (العصور) مسری، ژمارە (١٣١١) رێکەوتی ٤ی سەفەر ١٣٦٩ک/ تشرینی دووەمی ١٩٤٩ز. ل ٥٦.

١٩٠- لە پەڕەندییهکی تەلەفۆنیدا لەگەڵ (میر عەباس حەلیم) لە (١٦ی تەمموزی ٢٠١٠ز، ئەوێ دیکەیان لە ١ تەمموزی ٢٠١١ز، بۆ زیاتر دانیاوون، ئەو لێدوانە سەرۆهێ بۆ داین.

١٩١- عفاف لطفي السيد: مصر في عهد محمد علي، ترجمة عبدالسميع عمر زين الدين، ومراجعة السيد امين شلمي، منشورات المجلس الاعلى للثقافة (المشروع القومي للترجمة)، الطبعة الاولى، القاهرة ٢٠٠٤م، ص ٥٢-٥٣، ص ٣٩٧.

١٩٢- میدارێک لەگەڵ ماموستا (ماجد فرج) لە گەرەکی (العجوة) لە قاهرە، رۆژی ٢٨ تشرینی یەکەمی ٢٠١٠ز.

١٩٣- بۆ زیاتر ئاشنا بوون بە ژبانی محمەد علی لە قۆلە بپروان: نشات الديهي: محمد علي باشا بدايات قاسية ومجد عظيم. طبع دار الجمهورية للصحافة ضمن سلسلة "كتاب الجمهورية" اب ٢٠٠٩م. محمد فريك بك: البهجة التوفيقية في تاريخ مؤسس العائلة الخديوية. منشورات دار الوثائق القومية، الطبعة الثانية، القاهرة ٢٠٠٦م.

١٩٤- بپروان: (تاریخ الجبرتي).

١٩٥- ئەو فەلسەفەیی کە محمەد علی پاشا سوپای مسری لەسەر دامەزراندووە بە شێوازیکی زۆر نیشتمانێ بوو لە رۆوی تازەگەر، و ئینتیهای نیشتمانیان زۆر بەرز بوو، ئەک خێلەکی و تایەفەگەری، وەک زۆرێک لە سوپاکانی ئەو کات. باشترین بەلگەش ئەو هەلوێستە جوامێرلەیهی سوپای مسری بوو لە شەڕی (٢٥ی کانوونی دووەمی ٢٠١١ز). بە بەراورد لەگەڵ سوپای ولاتی دیکە بەرامبەر بە گەلانیان.

١٩٦- بۆ زانیاری زیاتر لەسەر مسر لە سەرەمی محمەد علی و ئەوەکانی نوای خۆی، بپروان: سلسله عبدالرحمن الرافعی. کە پازدە کتێب لەخۆ دەگرت، دارولمعارف چاپ و بڵاوی کردوونەتەوە، نوای ئەوێش دەستێ گشتی مسری بۆ کتێب چەند چاپێکی لێ بڵاوکردووە.

١٩٧- دەستنوسێکی بڵاونەکراوەی محمەد علی عونی بە ناوێشان "الرسالة العونية في الاسرة التيمورية"، لەلای (دوبییه عونی) کچی، (یەکێ لە سێ نوسەرەکی ئەم کتێبە) پارێزراوە.

- ١٩٨- وەرگێڕانهکهی محهمهد عهلى عهزنى بۆ "مشاهير الكرد وکردستان" ی محهمهد مهین زهکى بهگ، ب، ل ٢٤٢-٢٤٣. مێرى بصرى: اعلام الكرد، ص ٧٥ ص ٧٦. محمد على الصویرکى: سهراوهی پێشوو، ل ٩٧-٩٨.
- ١٩٩- مێرى بصرى: اعلام الكرد، ص ٧٣. محمد على الصویرکى: سهراوهی پێشوو.
- ٢٠٠- رشیده تیمور: السلامك. الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة ٢٠٠٨م.
- ٢٠١- الرسالة العونية في الاسرة التيمورية- مێرى بصرى: اعلام الكرد، ص ٧٧، محمد على الصویرکى، سهراوهی پێشوو، ل ٩٨-٩٩.
- ٢٠٢- الرسالة العونية في الاسرة التيمورية. وەرگێڕانهکهی محهمهد عهلى عهزنى بۆ "مشاهير الكرد وکردستان" ل ١١٥.
- مێرى بصرى: اعلام الكرد، ص ٧٣. محمد على الصویرکى: سهراوهی پێشوو، ل ٩٩.
- ٢٠٣- مێرى بصرى: اعلام الكرد، ص ٧٤-٧٥. محمد على الصویرکى: سهراوهی پێشوو، ل ٩٩-١٠٠.
- ٢٠٤- مێرى بصرى: اعلام الكرد، ص ٧٤. محمد على الصویرکى: سهراوهی پێشوو، ل ١٠٠.

(

به‌شی شه‌شه‌م:

**ناوداران و بلیمه‌تانی میسری
که کوردی ره‌سه‌ن بوونه له میسری نوی**

ئەنجامى ھاتنى كوردەكان لە سەردەمە جيا جياكاندا بۆ مىسر و نىشتەجى بون تىايدا، وايلپھات ژمارەيەكى زۆرى مالباتى مىسرى بە رەسەن كوردى تىدا ھەلەكەون، لەناوېشياندا چەندىن كەسايەتى ناودار لە بوارى جياجىاي ژيانى مىسریدا دەرکەوتن. ھەندىك لە و كەسايەتییە مىسرىيە بە رەسەن كوردانە رەوپرەوھى بىرو زانستيان لە مىسرى ھاوچەرخدا پېشخست. كەوا ئىمىرۆ ژمارەيەك خانەوادەى مىسرى بە رەسەن كوردى تىدا دەرژىن، لەوانە خانەوادەو مالباتى (كوردى، ئەيىوبى، وانلى، خەربوتى، ماردىنى، ئورفەلى، بەدرخان، تەيمور، عەونى، سوپرىكى...تد)، بۆ ئەوھى بوارەكەش زۆر درېژنەكەينەوھ ئەوا تەنھا نموونە بە خانەوادەى (تەيمورى و بەدرخانى و مالباتىكى خانەوادەى كوردى دەھىتەينەوھ، وەك نموونە بۆ ھەموو خانەوادەكانى دىكەى مىسرى بە رەسەن كورد).

خانەوادەى تەيمورى لە مىسر:

لە كۆن و لە ئىستاشدا خانەوادەى تەيمورى بە رەچەلەك كورد رۆلپكى بالا و چاكەيەكى زۆريان ھەبوو ھەيە بەسەر رېپرەوى زانست و ئەدەب لە مىسر و جىھانى عەرەبى، ھەر لە كۆتايىيەكانى سەدەى نۆزدە و بە درېژايى سەدەى بىستەم، تا ئىستاش رەخنەگر و توپزەر و لىكۆلەرانى مېژووى ئەدەبى مىسرى ھاوچەرخ ئامارە بە ئەدبىي كورد (محەمەد تەيمور) دەكەن وەك رابەرى چىرۆك لە مىسر. ھەروەھا (ئەحمەد تەيمور پاشا) خاوەن ئەرشىف و دەستىنووسى گەورە و توپزەرى پەرتووكى (تراث)، ھەروەھا (عائىشە تەيمور) وەك رابەرىكى نوپخواز لە شىعرى ھاوچەرخى مىسرى.

ئەم خانەوادەيە چاكە و خزمەتپەرىزى بۆ ھەموو بوارەكانى ئەدەب و زانستدا ھەبوو، ھەر لە باپىرەى دامەزىنەرى خانەوادەكە (محەمەد تەيمور كاشف) و (ئىسماعىل تەيمور پاشا)ى كۆپى، كە شارەزا بوو بە پەخشانى

تورکی له کۆشکی محمەد علی پاشا و (عائیشەى تەیمورى) شاعیرەى ون و له بیرکراو و زانای لیکۆلەر (ئەحمەد تەیمور پاشا) و (ئەدیب- محمەد تەیمور و محمود تەیمور)ى نەوێکانى .

ئەو خانەوادەىە لە (محمەد تەیمور کاشف) ەوێ کەوتوونەتەو، کە لە پێشتر ئاماژەمان پێکردووە و یەکیێک بوو لەو فەرماندانەى کە محمەد علی پاشا بۆ حوکمرانى و بەرپۆهبردنى میسر داواى یارمەتى و بەشداری لیکردووە . ەروەک چۆن باسەمان لە ئیسماعیل پاشای کوپى کرد، کە عائیشەى تەیمورى ئى کەوتۆتەو، ەروەها زانای گەرە ئەحمەد تەیمور کە محمەد تەیمورى شاعیر و محمود تەیمورى چیرۆکنووسى ئى کەوتوونەتەو، ئەمەى خوارەوێش کورتەىە کە لە ژيانى ئەو زانا قالدو و پایەدارانە:

زانای بلیمەت (احمد تيمور پاشا) (١٢٨٨ . ١٣٤٨ ک / ١٨٧١ . ١٩٣٠ ز):

ئەدیب و زەانزان و توێژەر و میژوونووس ئەحمەد کوپى ئیسماعیل کوپى محمەد کوپى ئیسماعیل کوپى علی تەیمورى گۆرانى کوردی، لە قاھیرە لەدایک بوو و ەر لەوێش کۆچى داوی کردووە . ئیسماعیل پاشای باوکی پلەى سەرۆکی دیوانى خدیوى پێدراو . کاتیکیش کە کۆچى داوی کردووە، ئەحمەد مەنەلێکی بچووک بوو و خوشکەکەى، عائیشە تەیمورى شاعیرەى ناسراو، بەختی کردووە . لە قوتابخانەى (مارسیل)ى فەرەنسى خۆیندووێتى، زۆر هۆگرى ئەدەبى عەرەبى بوو . لەسەر دەستى مامۆستایانى تاییەتمەند و شارەزا فیژى زمانى عەرەبى و تورکی و فارسى بوو . زۆر شەیدا و عاشقى خۆیندەنەو بوو، ساماندارى وایلیکرد دەستنووس و کتیبە بژاردە و نایابەکان کۆیکاتەو، تا گەیشته ١٩ ەزار بەرگ، داوى مردنیشى رادەستى خانەى کتیبى میسرى کرانەو .

زۆر هانى ەموو ەولە زانستیهکانى ئەدا بۆ زیندووکردنەوێ کەلەپوور . سەربارى ئەوێش ەر لە سەرەتای دامەزراندنى ئەنجوومەنەکە لە (١٩٢٤-)

۱۹۳۰ز) به ئەندامى ئەنجومەنى پىرانى ميسرى
داندىرا. بەلام دواتر بەهۆى تىكچوونى بارى
ئەندروستى دەستى لەكار كىشاوئەو. لە
سالى (۱۹۱۹ز) پلەى (باشەوى) پىدىرا. ھەرھە
بۆتە ئەندامى ئەنجومەنى شوئەوارى ميسرى،
ھەرھەما بۆتە ئەندامى كۆمەلەى زانستى لە
دىمەشق و قاھىرە، و ئەنجومەنى پالائى
خانەى كىتبى ميسرى بۆ زياتر لە جارىك. كچى

ئەحمەد روشدى پاشاى وەزىرى ناوھۆى كرەوتە ھاوسەر و سى مەندالى ئى
ھەبوو بە ناوھەكانى "ئىسماعىل و مەھمەد و مەحمود" تا بە (باوكى ھەردوو
بلىمەت) ناسراو، كە مەھمەد و مەحمود.

ئەو كىتابەى كە نووسىونى ئەمانەن: "التصوير عند العرب" و (نظرة تاريخية
في حدوث المذاهب الأربعة" و "تصحيح لسان العرب" بۆ ئىبن مەنزور، وە
"تصحيح القاموس المحيط" و "اليزيدية و مشاء نحلتهم" و "تاريخ العلم
العثماني" و "ضبط الاعلام" و "البرقيات و المقالة" و "لعب العرب" و "ابو
العلاء المعري و عقيدته" و "الالقاء و الرواتب" و معجم الفوائد" كە گرنگترىن
نووسىنى بوو. وە "الاثار النبوية" و "ايعان القرن الرابع عشر" و "الامثال
العامة" و "الكنايات العامة" و "تراجم المهندسين" و "نقد القسم التاريخي من
دائرة معالم فريد وجدي" و "التذكرة التيمورية" كە دووبەرگە. وە "السماع
والقياس" و "أبيات المعاني و العادات" و "المنتخبات في الشعر العربي" و
"تاريخ الاسرة التيمورية" و "اسرار العر" و "أوهام شعر العرب في المعاني" و
"ذيل طبقات الأطباء" و "مفتاح الخزانة" كە پىترستى گەنجىنەى ئەدەبى
بەغدادىيە. وە "ذيل تاريخ الجبرتي" و "الالفاظ المصرية" و "قاموس الكلمات
العامة" كە شەش بەشە. وە "رسائل بين احمد تيمور باشا و الاب انستاس

الكرملی" و "صناعة الكتاب في علم الحروف ومخارجها" و "اعلام الفكر الاسلامي في العصر الحديث" و "علي بن ابي طالب و شعره و حكمه" و "اوهام شعراء العرب في المعاني" و "الموسيقى والغناء عند العرب" و "الحب و الجوال عند العرب" و "اسرار العرب" و "المختار من المحفوظات العربیة في الاستاذة" و "نوادير المحفوظات العربیة و اماكن وجودها" و "الاسلحة النارية في الجيوش الاسلامية" و "التذكرة التيمورية" و "تراجم اعيان القرن الثالث عشر و الرابع عشر" و "اسماء الاطعمة".

ريژنی (۲۶ ي نیسانی ۱۹۲۰ ز) له قاميره کۆچی دوايی کردووه، نهو نمونهی خاکه پایی و نهفس به رزی و وهفا و جیی شانازی گه وره پیاوانی زانست و دانایی و به خشندهیی بووه، له گهل خه لکه که دا هاتوته وهو کاتیکیش که هاوسهره که ی کۆچی دوايی کردووه، ته مهنی نهو بیست و نو سال بووه، به لام له ترسی نه وهی نه بادا له گهل (مه مه د و مه حمود) ی کوی خراپ بیت، بویه ژنی نه هیناوه ته وه^{۲۰}.

(محمد تیموری نه دیب ۱۳۱۰-۱۳۲۹ ک / ۱۸۹۲-۱۹۲۱ ز) :

ناوی مه مه د کوی نه حمه د کوی ئیسماعیل پاشای تهیموره، شاعیر و نه کته ر و نووسه ری شانویه، له به ناویانگترین بناغه دارپژه رانی نووسینهی چیرۆک و شانویه له میسر. له دایک بوون و کۆچی دوايی له قامیره بووه، بۆ خویندنی پزیشکی چۆته به رلین، دواتر له وی وازی لیهیناوه و چۆته پاریس، خوی داهه ته خویندنه وهی کتیه کانی نه ده بی فه ره نسی. دواي سێ سالان له (۱۹۱۴ ز) گه پاره ته وه میسر. له وکاته وه له ژیر کاریگه ری رێبازی واقعی، که نه وکات له نه ده بی نه وپویدا باو بووه، خوی ته رخان کردووه بۆ نه ده ب و شانۆ. به شداری

کردووه له دامه‌زاندنې "کۆمه‌لەي ھاوړپيانی نواندن". تېپي شانتوی مه‌ه‌دييه زۆرێک له شانتۆگه‌رييه‌کانی ئه‌وی نمایش کردوون، وه‌ک (عبدالرحمن رشدي، منيره المهديه، عکاشه، عزيز عيد) له‌گه‌ل چهند شانتۆگه‌رييه‌کی کۆميدی و کۆمه‌لایه‌تی وه‌ک (العصفور في القفص، عبدالستار افندي (١٩١٨)، الهادي (١٩٢٠)) و ئۆپه‌ریتي "العشرة الطيبة" که له‌لایه‌ن سه‌يد ده‌رويش ئاوازی بۆ داندراوه. له‌ بواړی نواندنیشدا کارامه‌ بووه‌و تېپيکی نواندنې خيزانی پيکه‌يتاوه، که‌ خۆی نووسه‌ری رۆمانه‌که‌ و هه‌ر خۆيشی رۆلی پالانه‌که‌ی تیدا بينيوه‌ و هه‌لېه‌ستی مه‌نه‌لۆژه‌کانی نواندنې داناوه‌و پيشکه‌شی کردوون، به‌لام هه‌رگ بواړی زياتری نه‌داوه‌ و له‌ ته‌مه‌نی سی سالی‌دا کۆچی دوايی کردووه‌.

ناوبراو به‌ پيشه‌نگی نووسينی کورته‌ چپرۆک ده‌ژميردري، له‌سه‌ر ده‌ستی نه‌ودا چپرۆکی ھاوچه‌رخي عه‌ره‌ب له‌دايک بووه‌، به‌تايبه‌تی له‌گه‌ل چپرۆکه‌ نه‌ده‌بييه به‌ناوبانگه‌که‌ی به‌ناوی له‌ شه‌مه‌نده‌فهردا (في القطار)، هه‌روه‌ها پيشه‌نگی چپرۆک و شانتۆ بووه‌. به‌ شيتوازی نه‌ده‌بی نه‌ته‌وه‌یي ميسری، که‌ مۆرک و شيتوه‌يه‌کی لۆکالي پتوه‌ ديار بووه‌، ده‌ينووسی. به‌ شيتوه‌يه‌کی گشتيش له‌ واقعي ژيان و شيتوازی چپرۆکه‌کاندا له‌ژير کاريگه‌ری نه‌ده‌بی فه‌ره‌نسم، دابووه‌. رۆژه‌تناسی رووسی کراچوفسکی ده‌رباره‌ی نه‌وده‌لی "نه‌و دامه‌ززينه‌ری چپرۆکی ميسرييه‌، داهينه‌ری وينه‌کيشانی واقعي ژيانی کۆمه‌لایه‌تی تازه‌يه‌. زۆريش ئاگاداری نه‌ده‌بی نه‌ووپوی بووه‌، مۆرکی کورته‌ چپرۆکه‌کانيشی له‌ ناخی ژيانی ميسريدا هه‌لقولاون، که‌ وي‌کده‌چی له‌گه‌ل شيتواز و ريچکه‌ی موپاسان و چيخوف".

له‌ شانه‌اره‌کانی، بريسه‌که‌ی رۆح "وميض الروح" و شانتوی ميسری "الميسرح المصري" -، هه‌روه‌ها دوو چپرۆکی گالته‌ناميزيشی نووسيون يه‌کيکیان چۆله‌که‌ له‌ناو قه‌فه‌سدا "العصفور في القفص" و نه‌وه‌ی دووه‌ميان عه‌بدولسه‌تاره‌ فه‌ندی "عبدالستار افندي"، دوا به‌ره‌مه‌يشی کتیبیبه‌که‌ به‌ناوی نه‌وه‌ی که‌

چاوه كان ده بيبينن "ما تراه العيون" كه
كۆكر اوده چيۆك و ياداشته كانيه تى له دواى
مردنى نه ودا كۆكراونه ته وه و چاپ كراون.^{۲۶}

(محمود تيمور، ئىدېب (۱۳۱۱-۱۳۹۲ك/
۱۸۹۴-۱۹۷۲ز):

ناوى مه محمود كوپى ئه حمەد كوپى ئيسماعيل
ته ييموره، مېرى چيۆك نووسانه له جيهانى
عه ره بى، ئه حمەد ته ييمور پاشاي باوكى ليۆكۆلەرى شاره زا و زانا بوو، عائيشه
ته ييموريه ئى پوورى شاعيره و محەمدى براشى ئه دييىكى گوره بوو.

مه محمود له قاهره له دايك بووه، له قوتابخانه كانى ميسر خوئندويه تى، بۆ
چاره سەرى نه خوئى چۆته سوسيرا، (پيموايه سويسرايه و به ههلهى چاپى له
نوسخه عه ره بيه كه دا بۆته سوسيرا- و)، له وى ئاشناى ئه ده بى فەره نسى و
رووسى بووه، وه ده ستى كردووه به توئۆينه وه تياياندا، كاتىكىش كه
گه راوه ته وه بۆ ميسر، خۆى ته رخاڤا كردووه بۆ بوژانه وهى ئه ده ب به هه موو
ره نگه كانيه وه، له رۆمان و شاتۆگەرى و چيۆك.

سەره تاي ده ستپيكردى چيۆك نووسينى له سالى (۱۹۱۹ز) بووه و به شيوه
زارى گشتى نووسيوه، دواتر شيوه زمانى ره وان و پاراوى كردۆته نامرازى
نووسين و تياشيدا سەركه وتوو بووه. له چيۆكه كانيدا ويناى ژيانى رۆژانهى
رۆله كانى گه له كهى، به تايبه تى چينى زه حمە تكيشى كردووه به شيوه زارى
گشتى خويان. له ته مەنى لاويشدا په خشانه شيعرى نووسيون و چەند
تيكستىكى ئه ده بى و چەند توئۆينه وه يه كى له زمانى فەره نسى وه رگيپاون.

له سالى (۱۹۴۹ز) بۆ ئه نداميتى له (كۆپى زمانى عه ره بى) له قاهره
هه لېژيتردا. هه روه ها به ئه ندامى ته ته ره له كۆپى زانستى عيتراقى له سالى (۱۹۶۱ز)
ده ستنيشان كرا. رۆمانه كى خۆى به هه ردوو تيكستى شيوه زارى

محمود تيمور

گشتی و رهوان له بهرگیتکدا چاپ کرد. له رۆژی (٢٣ ی ئابی ١٩٧٣) له کاتی گهشت، له شاری لۆزان له ولاتی سویسرا کۆچی دوایی کرد و تهرمهکی هینراوه تهوه بۆ قاهره.

هرچی سه بارهت به شاکاره کانیهتی ئهوا له په نجا تێپه پيون، هه نديکیان بۆ چه ندين زمان وهرگێتدراون، که باس له کیشه سهرده میهکان و که له پووری و میژوویهکان دهکات، سه رباری ئه و چپۆکانهی که ده رباره ی گه شته کانی خۆی، یان ئه و چپۆکانهی که گوزارشت له که سایه تیه فیرعه ونیهکان ده کهن. وه وێدایهکی جوانی بۆ هه موو ئه و پیاوانه کیشاوه که له نزیکه وه ناسیونی. باسی ئافره تانی ئه نده لوسییه کانیشی له رۆمانی "طارق الاندلس" کردوه، له نووسینه چاپکراوه کانی ئه مانه ی خواره وهن:

چپۆک: "الشیخ سید العبیط" له سالی (١٩٢٥)ن. وه "رجب افندی" سالی (١٩٢٨)، "کلیوباترا فی خان الخلیلی" له (١٩٤٦)ن و "سلوی فی مهب الريح" له (١٩٤٧)ن و "الحاج شلبي" و "نداء المجهول".

شاتۆگه ربیهکان: "حواء الخالده" له (١٩٤٥)ن، وه "اليوم خمر" له (١٩٤٧)ن، وه "صقر قریش" له (١٩٥٦)ن و "النبي الانسان". له کتێبه کانیشی "مشکلات اللغة العمر" و "معجم الحضارة". زۆریک له کورته چپۆکه کانیشی وهرگێتدراونه ته سه ر زمانه ئه وپوپییهکان.

ژمارهیهک خه لاتیشی دراونه تی، وهک خه لاتێ کۆری زمانی عه ره بی له قاهره له سالی (١٩٤٧)ن. خه لاتێ ده ولت بۆ ئه ده ب له (١٩٥٠)ن، خه لاتێ واسف غالی پاشا له پاریس له (١٩٥١)ن و خه لاتێ ده ولت بۆ ریزلێتانی ئه ده بی بۆ سالی (١٩٦٣)ر.

شیوانی نووسینی نۆر ساکار بووه و له ژێر کاریگه ری زمانه ئه وپوپییهکان بووه. زمانی چپۆک نووسینی نۆر ساده و رهوان بووه، به له بهرچا و گرتنی گوزارشت کردن به زمانی پاراو. دکتۆر شه وقی زه یف ئه و ی به دامه زڕینه ری

هونه‌ری چپ‌ۆکنووسی داناره له ئه‌ده‌بی هاوچه‌رخ‌ی عه‌ره‌بی. هه‌ر سه‌بار ده‌ت به‌ ئه‌و، پێشه‌نگ‌ی ئه‌ده‌بی عه‌ره‌بی ده‌کتۆر ته‌ها حوسێن رووی تۆ ده‌کات و ده‌لێت "ب‌روا ناکه‌م نووسه‌ریکی دیکه‌ی میسری وه‌ها که‌یشتبێته‌ جه‌ماوه‌ری رۆشنه‌یر و ئا‌رۆشنه‌یر، وه‌ک ئه‌وه‌ی که‌ تۆ که‌یشتوویی؟ هێشتاش هه‌ر ده‌نووسی، ره‌نگه‌ هێشتا خه‌لکیش گوێیستی هه‌ندێک له‌وه‌ بن که‌ تۆ ده‌ینووسی، تا ئه‌وه‌ی نه‌گاته‌ ده‌ل‌کانه‌یان وه‌ک ئه‌وه‌ی که‌ رزگارکه‌ر ده‌گاته‌ شارێک و قه‌ینیان دانه‌مرکێنێ و به‌خۆیان سه‌رسام ده‌کا".^{٢٧}

عائشة التيموري (١٢٢٠-١٢٥٦هـ / ١٨٤٠-١٩٠٢ز):

عائیشه عسعه‌ت کچی ئه‌سماعیل پاشای کورێ محه‌مه‌د کاشف ته‌یموره‌، شاعیره‌ و نه‌دیبه‌ و له‌ بلیمه‌ته‌کانی میسره‌. پێشه‌نگ‌ی بوژانه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی ژنانه‌ له‌ میسری هاوچه‌رخ. شیعره‌کانی به‌ عه‌ره‌بی و تورکی و فارسی هۆنیونه‌ته‌وه‌. له‌ قاهره‌ له‌ دایک بووه‌ و هه‌ر له‌ وێش کۆچی دوا‌یی کردووه‌. سا‌لی (١٨٥٤ز) له‌ ته‌مه‌نی پازده‌ سا‌لیدا شووی به‌ محه‌مه‌د توفیق به‌گی

(عائشه‌ ته‌یمور)

ئه‌سلامبۆلی کردووه‌ و دوو مندا‌لی لێ بووه‌ به‌ ناوی (محه‌مه‌د و ته‌وحیده‌)، ته‌وحیده‌ی کچی له‌ ته‌مه‌نی لاویدا کۆچی دوا‌یی کردووه‌ و عائیشه‌ جه‌وت سا‌لان هه‌ر بۆی گریاوه‌. سا‌لی (١٢٧١هـ) له‌ گه‌ڵ هاوسه‌ره‌که‌ی چۆته‌ ئاستانه‌. سا‌لی (١٨٨٢ز) باوکی کۆچی دوا‌یی کردووه‌ و دوا‌ی ئه‌ویش له‌ سا‌لی (١٨٨٥ز) هاوسه‌ره‌که‌ی کۆچی دوا‌یی کردووه‌ و پاشان گه‌راوه‌ته‌وه‌ میسر. ئیدی خۆی ته‌رخان کردووه‌ بۆ ئه‌ده‌ب، و تاره‌کانیشی له‌ رۆژنامه‌کان ب‌لا‌وده‌کردنه‌وه‌ و ئا‌وبانه‌که‌شی رۆر هه‌لکشا. له‌ و‌لاشه‌وه‌ ئه‌و خوشکی زانای پایه‌ به‌رز ته‌حه‌مه‌د

تهيمور پاشا بوو. له تمهه نى سيزده سالى ده ستى دايه شيعر نووسين، به سى زمانى عه ره بى و توركى و فارسى نووسيوه تى. به كه م كه سيش كه شيعره كانى خوښندنه وه باوكه نازاديوخوازه كى بوو، زور هانيدا بؤ نه وهى چروى شيعره كانى بېشكوښ. چوار ديوانى شيعريشى هه ن كه نه مانه ن ("حلية الطراز-ط" نه و ديوانه ي شيعرى عه ره بيبه و به ناوى خوى "عائشه" بلاويكردو ته وه، هه رچى كومه له شيعرى توركى و فارسى به كه يه له سالى (۱۸۸۶ز) به ناسناوى "عسمه ت" بلاويكردو نه ته وه. هه روه ها "نتائج الاحوال في الاقوال والافعال-ط" له نه ده ب له سالى (۱۸۸۸ز). وه "شكوفه = ورده. ط" نه وه تاكه ديوانه شيعره توركيه به تى و له سالى (۱۸۹۴ز) ده ريكردوه، به لام هه نديك به يتى به زمانى فارسى تيدايه. كه شاعيره له لاواندنه وهى توركى به سه ر ته وحيدى كچه وه نووسيوه تى. ليره وه هه ندى كه س واى بؤ چوونه كه نه مه ديوانتي "توركى فارسى" به، به لام پيچه وانه كى راسته، چونكه شاعيره به روونى له پيشه كى ديوانه توركيه كه دا گوته ويه تى كه شيعره فارسى به كانى له هه رته مندا ليدا داناون و ته وحيدى كچى هه ليگرتبوون، به لام دواى مردنى كچه كى نه و شيعره فارسى به نه له گه ل كه لوبه له تاييه ته كه كانى كچه كى سووتاندو نه. له مه دا ده رده كه وئ كه نه و ديوانى تاييه تى به زمانى فارسى نه بووه، نه به ده ستنووس و نه چاپكراو. به لام بالاده ستى نه و له زمانى فارسى نه ده بكه ي له و نمونه شيعره فارسى به نه ده رده كه وئ كه له ديوانه توركيه به يدا هه ن، هه روه ها له سه ر گلگوكانى خانه واده كى له نيمام شافيعى ناماژه ي بؤ كردوون، وه له وه رگيپانى دريژو قول كه به پيخنووسى خوى بؤ پيشه تى ديوانه توركيه به كى نووسيوه له سالى (۱۳۱۵ك / ۱۸۱۸ز) له چاپخانه ي (المحروسة) ي عه ريز نه لياس له قاهره چاپكراوه. له كتيبي (الدر المنثور في طبقات ربات الخدور) ي خاتوو زهينه ب فهواز دا هاتووه، كه ديوانه توركيه به كى كه به ناوى "شكوفه" به نيسا (۱۲۱۲ك / ۱۸۹۴ز) له ئاستانه له ژيتر

مالباتى بەدرخاننىيەكان لە مىسر:

مالباتى بەدرخاننىيەكان بە گشتى رۆژنىكى ھەرە بەرچاويان ھەبوو لە مێژووی كورد . جى پەنجەشيان زۆر ئاشكرا ديارە بەسەر بزوتنەوہى كوردى، بە تىكۆشانی سياسى و رۆشنبىريانەوہ . ميرە بەدرخاننىيەكان بە تەنھا بەرگرييان لە خاكەكەيان نەكردووە، بەلكو لەناوياندا رۆشنبىرى وا ھەلكەوتوون كە باوەريان بە دادپەرەرى بوو و بەجۆرێك بۆ تىكۆشاوين ھاوشانى تىكۆشانی گەلانى دىكە بێت.

ناوى ئەو خانەوادەيە بۆ ناوى مير بەدرخانى كۆپى عەبدال خان دەگەيژتەو، كە فەرمانپەرەيايتى ميرنشيني بۆتانی كردووە لە ماوہى (١٨٢١-١٨٤٧). كە سنوورەكەى لە باشوور گەيشتۆتە لىوارەكانى موسل، لە رۆھەلاتووە گەيشتۆتە سنە، ئە رۆژئاواو دياربەكر و سيورك، لەوێشەو بۆ دوورگەى كریت لە دەريای ناوہراست، تا ئەوكاتەى كە دەسەلاتدارى عوسمانى لە سالى (١٨٦٦) رۆى پىداو بەگەيژتەو ديمەشق و ھەر لەوێشدا لە سالى (١٨٦٩) كۆچى دواى كردووە.

سولتان عەبدولھەمىدى دووھم لە سەردەمى حوكمرانى خۆيدا ھەولێ داوہ ھەندێك، لە كەسايەتییەكانى مالباتى بەدرخانى دەستەمۆ بكات و بەلاى خۆياندا بخات، ئەمىن بەدرخانى وەك پشكێنەرى داد دامەزاندووە، پلەى باشەويشى داوہتە سێزدە كەسيان. بەلام چالاكییە سياسى و رۆشنبىريەكانى ئەو خانەوادەيە لە پێناو مافەكانى گەلى كورد لە كوردستانى نىشتەمانياندا نەوہستاوہ . بەدرخاننىيەكان ھەلساوين بە دەرکردنى رۆژنامە و كۆوار و چاپەمەنيەكانى وەك : رۆژنامەى "كوردستان" لە (١٨٩٨)، كە بانگەشەى دەولەتى سەربەخۆ و يەكگرتووى كوردى دەكرد. ئەو چاپەمەنيە سياسىيانە ھىرشيان كردە سەر سولتان و حكومەتەكەى، ئەمەش بوو ھۆى ئەوہى كە مانەوہى چەندىن فەرماندەى سياسى و رۆشنبىريان سنووردار بكریت.

سەرەنجام، لە ترسی ستمی تورکەکان، ژمارەیهک لە فرماتده و
 رۆشنیرەکانیان بەرەو ولاتی شام و میسر هەلاتن، بۆ ئەوەی دەرەتییکی
 باشتەر و گونجاویان هەبێ بۆ بەردەوامیدان بە خەباتی کوردانەیان.

لەوانەی کە بەرەو میسر کۆچیان کرد، سەرەتا مقاداد مەدحت بەدرخان بوو،
 کە یەکەم رۆژنامەی کوردی بەناوی "کوردستان" لە (١٨٩٨ز) لە قاهیرە
 دەرکرد (کوردستان یەکەم رۆژنامەی کوردییە و لەلایەن مقاداد مەدحت
 بەدرخان لە ٢٢-٤-١٨٩٨ز لە قاهیرە دەرچوو، ئەو رۆژەش بە رۆژی
 رۆژنامەگەری کوردی داندراو و هەموو سالی لە ٢٢ نیسان یادی بەرز
 رادەگیرێ و چالاکی و فێستیفالی جۆراوجۆری بۆ سازدەکرێت- و)، دواتر کۆچی
 ئەندامانی ئەو خانەوادەیە زیاتر بوو بۆ میسر. ئەویش دواى سەرکەوتنەکانی
 ئەتاتۆرک (مستەفا کەمال ئەتاتۆرک- و)، کە ئەو خانەوادەیەى بە دۆژمنی

هەرە سەرەختی خۆی
 دادەنا. بۆیە ئەمەین عالی
 بەدرخان لە سالی (١٩٢٥ز)
 هاتە میسر، ئینجا سۆرەیی
 بەدرخان لە دواى کۆتایی
 هاتنی شەپى جیهانی یەکەم
 هاتە میسر و توانی لە سالی
 (١٩٣٠ز) رەگەزنامەی

میسری وەرگیرێ. رۆژێکی بەرچاویشی گێرا چ لە سەرلەنۆی دەرکردنەوێ
 رۆژنامەی کوردستان لە میسر لە سالی (١٩١٩ز)، یان لە دامەزاندنی
 "کۆمەڵەی سەرەخۆیی کوردستان" لە سالی (١٩٢٠ز) لە میسر.

هەندیک لە ئەوەکانی خانەوادەی بەدرخانیهکان^{٢٠٩} لە میسر دەلێن کە
 سەرەتای بوونی خانەوادەکانیان لە میسر دەگەرێتەوێ بۆ سالی (١٨١٥ز)، بە

پاشا له گه ل نه ودا كړده بوونه وه. نه حمده به درخانیښ له كوراني به درخان پاشا بووه و په كټك بووه له دامه زړینه رانی سینه مای میسری. عه لی به درخانیښ که نه وه ی بووه، نه ویش دهره ټنه رټکی به ناویانگی سینه مایی بووه.

هرچی والی به گی عه لی جندییه، نه و کوڅا و ده مړاستی قه له مشا و ده وروبه ری بووه، نه و نه گهرچی کابرایه کی کورته بالا بووه، به لام پیاوړکی به هیژ و تیکسمرپا و بروه هر وه ک میر جه لاده تی باپیره ی. مه لیک فواد عه لی، ناسناوی (باکوویه) ی دا به والی به گ جندی و ناسناوی (به هوویه) شی دایه دووان له کورپه کانی والی به گ.

له وه چه و وه چه زاده کانی والی به گ جندی، نه حمده به گ والی جندی، نه ندما ی نه نجوومه نی (نواب) په رله مان بووه بۆ سی که پرت، له هه لویسته زانراوه کانی نه حمده به گ کاتیک نه ندما ی نه نجوومه نی (نواب) بووه، کاتیک ته ها حوسیڼی وه زیری مه عاریفی نه وکات داوای کردووه خوی و خیزانه که ی له سر خرچی ده ولت بۆ چاره سهری بچه دهره وه، به لام نه حمده به گ نه و داوایه ی رت کردو ته وه و پټی گوتووه تو بۆت هه یه له سر خرچی ده ولت بچیته دهره وه، به لام هاوسه ره که ت ده بی له سر خرچی خوی بچیت نه ک هی ده ولت. هه رواشبوو، ته ها حوسیڼ له سر خرچی ده ولت سه فهری کرد و هاوسه ره که شی له سر خرچی خوی. هه روه ها کاتیک ناکوکی که وتو ته نیوان خه لکی گوندی (الفرق)، نه و ناشته وایی له نیودا کردوون و گونده که شی کردو ته دوو به ش، (الفرق القبلية) و (الفرق البحرية)، نه و هه ش به مه به ستي نه هیشتنی ململانی نیوان خیزانه پټکنا کوکه کان.

هرچی سه باره ت به سید به گ والی جندییه، نه و بۆ ماوه یه کی دوور و دریژ کوڅای قه له مشا بووه، نه و دامه زړینه ری "کومه له ی لاوانی موسلمان" بووه له فیوم. له و، چه کانی نه ویش "کوڅا مه نمون والی جندی، هه روه ها راویژکار نیسماعیل والی جندی، کوڅا نه حمده والی جندی کوڅای (منشاة) ی فیوم، نه و

که سیک بووه که شاهیدی ریزو شکۆ جوامیری بۆ ده دریت، نه و خهسله تانهش له باوک و باپیرانی بۆ ماونه تهوه، له وه چه کانی نهویش " کوێخا نهحمه ده سهید والی جندی و نهیمه والی جندی کوپی.

مالباتی "کوردی"، دامه زیننه ری ته ریه ته نه قشبه ندی کوردی له میسر:

نۆر خانه واده له میسر هه ن ناسناوی "کوردی" یان ههیه، له قاهره و منوفیه و غه ر و مه نسوره و چه ندین پارێزگای تر نیشته جێن. له ناویاندا خانه واده ی "کوردی" که له قاهره نیشته جێن و ده گه رینه وه سه ر شیخ محمه ده مینی کوردی، که ته ریه ته نه قشبه ندی له میسر دامه زرانده وه.

نه مه ی خواره وه کورته یه که له ژبانی نه و و نه وه کانی و که سایه تییه هه ره چالاکه کانیان له میسر:

شیخ محمه ده مینی کوردی:

شیخی ته ریه ته نه قشبه ندیه، زانایانی هاوچه رخی نه زهه ر شایه دی خواناسی و چاکه و دینداری بۆ ده ده ن. له سه رووی هه موویانه وه شیخی نه زهه ر (محمه ده سهید ته نتاوی) و موفتی ناوداری میسری (عه لی جمعه)، که له ئاخاوتن و وتاره کانیاندا سه رسامی خۆی به میژووی پر شکۆی گه لی کورد و به رگرییان له

(شیخ محمد امین الکوردی)

رۆحی ئیسلام و ناسنامه ی نه ته وه یی و خه بهاته دوور و درێژه که یان کردوه: ده لێت: " کورد رۆلێکی شه رافه ته ندانه و پر شکۆ و میژووی هه یه و لاپه ره کانی میژوو به پیستی دره وشاوه توهماری کردوون". نه و موفتیه به پێژه ناماژه به و خۆشه ویستی و رێژه ی کورد ده کات بۆ زانا و پیاو چاکانی خوا و ئالوبه یی پیغه مبه رانی ره وانپاک. هه ره ها

ده لیت شیخ محهمه ده مینی کوردی به کیکه له و نمووانه، دواى نه ویش شیخ نه جمه ددینی کوپی. ده رباره ی نه مه ی دواى ده لیت: "نه شیخی ته ریکه ته زۆر له والیه کانی میسر نزیك بووه، سه ره رشتی دلنیا بوون له دروستی خواردنه کانیانی کردووه. نه و کوردیک بووه که نامۆزگاری خه لکی کردووه بۆ نزیك بوونه وه له خودا، ته نانه ت له کاتی ناخاوتنیشدا به شیوه زاری گدانی کوردی دواوه".

شیخ محهمه ده مینی کوردی نه ربیلی (نه ربیلی ده سته واژه و گوزارشتیکه ده چیتوه پال خه لکی هه ولیر-و) له نیوه ی دووه می سه ده ی سیزده ی کۆچی له شاری هه ولیر له کوردستانی عێراق له دایک بووه. له حوجره ی باوکی خولیا و ناشنا بووه به زانست و ئابین، پینگه ییوه و قورئانی پیرۆزی له بهر کردووه. باوکه که ی له په پره وانی ته ریکه تی قادری بووه، دواتر له سه ره ده سته شیخ عوسمانی سیراجه ددینی کوردی ته ویله، شیخی ته ریکه تی نه قشبه ندی له کوردستانی عێراق په روه رده بووه.

له سالی (١٢٩٩ک/ ١٨٨٢ن) بۆ نه نجامدانی هه جی مالی خودا چۆته حیجاز و سالتیک له مه که ماوه ته وه. هه روه ها چه ند سالتیک له شاری مه دینه ی پیرۆز ماوه ته وه. له وی مکۆر بووه له سه ره خویندن و فیر بوون له ریی قوتا بخانه ی مه حمودیه، تا زۆر شاره زا بووه له زانست و زانیاری و له مزگه وتی پیغه مه ردا وانه ی گوتۆر نه ته وه. تا بوو به جیگری حوجره. پيشوازی له خویندنی فیه و فهرمووده کردووه. ئاماده ی وانه کانی مامۆستای توێژه ران شیخ محهمه دی نه شمونی ده بوو له وتاره کانی بوخاریدا و ئسولی فیه ی له سه ره ده سته (شیخ مصطفى عز الشافعي) و زانایانی پایه داری دیکه وه رگرتووه. تا دوا ساله کانی ژیا نیشی به رده وام بوو له سه ره وانه کانی (سلیم البشیر) شیخ نه لنیسلام، شیخی مزگه وتی نه زه ره. شیخ سه لیم نه لبه شیر ریزی لی ده گرت و باوه پی پی بوو. زۆریش داوا ی دوعای لی ده کرد، سه لیم نه لبه شیر ده رباره ی شیخ

محەمەدەمین دەلی: "تا شیخ محەمەدەمین کوردی ماوه دونیاش دەخێر و خوشیدایه".

شیخ محەمەدەمین کوردی له گه پڕه کی (امبابه) نیشته جی بووه و هه ر له ویش ژنی هتیاوه و ژماره یه کی ژۆر مندالی کوپ و کچیان بووه. شیخی کوردی و راهاتبوو هه موو رۆژیک به ر له بانگی به یانی له مال ده چوووه ده ره وه و رووی ده کرده مزگه وتی نه زهه ر بۆ نوێژ کردن. هه ره ها له مزگه وتی (سنانیه) نزیک ماله که ی پێشنوێژی کردووه. هه یجیشی له مووچه که ی خۆی بۆ خۆی هه لئه ده گرت و ده یدایه هه ژار و نه داران. شیخ محەمەدەمین کوردی له سه ر مه زه به ی شافیهی بووه، که مه زه به ی ژۆرینه ی هه ره ژۆری کوردانه.

شیخ محەمەدەمین کوردی له به یانی رۆژی (١١ ربيع الاول ١٣٣٢هـ / ١٩١٥ن) کۆچی دوا یی کردووه، له گه ل بیستنی هه والی کۆچی دوا یی شیخ، له هه موو لایه کی میسه ره وه موریدان و شوێنکه وتووانی هاتن بۆ به خاك سپاردنی. نه مانه ی خواره وه له نووسراوه کانی شیخ محەمەدەمین کوردین:

— ارشاد المحتاج الى حقوق المحتاج

— تنوير القلوب

— تعريب رسالة ايها الولد، و خلاصة التصانيف لامام الغزالي

— الحقيقة العلية في مناقب النقشبندية

— سعادة المبتدئين في علم الدين، وهو على المذهب الشافعي

— مرشد العوام لاحكام الصيام، وهو في مسائل بالمذاهب الاربعة

— ضوء السراج في فضل رجب وقصة المعراج

— فتح المسالك في ايضاح المناسك على المذاهب الاربعة

— العهود الوثيقة في التمسك بالشريعة والحقيقة

— هداية الطالبين لاحكام الدين، وهو على المذهب المالكي

— المواهب السرمدية في مناقب السادة النقشبندية

- نعيمة البرية في الخطب المنبرية، وهو ديوان خطب
- شيخ محمده ميني كوردی، (مدرسه) قوتابخانه کی ره سه نی هه بوو له
- خواناسی و باوه پداری، نه و قوتابخانه ش که له سه ر ئاستی میسر و جیهان له
- ژیر کاریگه ریه که ی دابوون و پیتی سه رسام بوون، نه مانه بوون:
- (شیخ سلامة العزامي)، که دواى کۆچى دوايى شیخی کوردی نه و سه ره رشتی ته کیه و خانه قاکه ی کرد.
- (شيخ محمد يوسف السقا)، نه و له نه وه کانی شیخ محمده مینی کوردیه و له زاناکانی نه زهه ری شه ریفه.
- زانای گه وه (شيخ الولی عبدالوهاب سليم)، وتاریژی مزگه وتی ئیمام شافیعی له قاهره.
- زانای ریزدار (شيخ ابراهيم ناجي).
- زانای ریزدار (شيخ محمد يوسف الباهي).
- زانای گه وه شیخ (ابوالخير محمد بن عبدالوهاب الاهناسي).
- زانای ریزدار (شيخ سليمان شاكر).
- زانای ریزدار (شيخ موسا زوهير).
- زانای لیکۆلەر (شيخ محمد رازي حنفي)، که له زانایانی هه ره گه وه و به ناویانگه کانی نه زهه ر بووه.
- نه دیبی ریزدار، (شيخ سليمان بن علي الجهين).
- خواناس، (شيخ وافي عبدالصمد اشعث).
- (شيخ محمد حسنين العدوي المالكي).
- (شيخ محمد بخيت المطيعي).
- (شيخ محمد زاهد الكوثري).
- (شيخ يوسف الدجوي).

شیخ نه جمه ددین کوردی شیخ محمده مینی کوردی:

وتارخوینی گه وړه ی هاوچه رخ و خواناس شیخ نه جمه ددین کوردی شیخ محمده مینی کوردی، رۆژی ههینی (٢٩ی محه په می ١٣٢٥ ک/ ٢٥ی ئاداری ١٩٠٧ز) له گه په کی بولا ق له دایک بووه. دواى نه وه ی خیزانه که یان له گه په کی

شیخ نه جمه مین

نیمبازه بۆ بولا ق گواستیایانه وه. هیشتا مندال بوو باوکی بڼه ماکانی ته ریکه تی نه قشبه ندى فیرکرد. ته مەنى حەوت سال بوو که باوکی کړجی دواى کرد، هەر له سه ره تاي ته مەنیه وه قورئانی پیرۆزی له بهر کرد. پاشان بڼه ماکانی خویندنه وه و نووسین و نه خو و عه قیده و فقهی له سه ره مەزه بی شافیعی، هه روه ها بڼه ماکانی ژمیرباری و زانستیشی خویندن. دواتر

په یوه ندى کرد به نه زهه ری شه ریف، بوو به قوتابی زانای گه وړه و فهرمووده ناس شیخ محمده زاهد نه لکه و سه ری، که قوتابی باوکی نه و بوو، له سه ره دهستی نه و فیری زانسته کانی فهرمووده و (راوی) گۆینده کان و زانستی (جرح و تعدیل)، واته چاکه و راستگویی یان خراپه و ناپه سندی راویه کانه وه بوو، تا بوو به (حجه) له زانستانه. (حجه ناسناوێکه له هه وزه ی علمی نه به خشریته نه و که سانه ی له بواری زانستا نه گه نه پله ی بالا- و).

پاشان چوو به رده دستی شیخ سه لامة نه لعوزامی، که نه ویش قوتابی باوکی بوو، دواى مردنی شیخ محمده مینی کوردی بیوو ه جینشینى و مورشیدو ئامۆزگاریکار. شیخ سه لامة ئیجازه ی ئیرشادو هه موو نه و زانسته ی ده رباره ی دیارو ئادیار وه ریکرتبوو دایه شیخ نه جمه ددینی کوردی. هه روه ها نه رکی پیگه یاندى زۆرێک له موریده کانی خویشی به شیخ نه جمه ددین سپارد. دواى

کۆچی دوايى شىخ سەلامە لە رۆژى (١٢ المحرم ١٣٧٦هـ / ١٩٥٨ز)، مۆريده كان
 كۆبوونهوه. به يعهت و پابه‌ند بوونی خۆيان به شىخ نه‌جمه‌ددینی كوردی
 راگه‌يانده بۆ جێنشینی و ئیرشاده، له‌سه‌رووشیانه‌وه وه‌زیری ئه‌وقاف و
 ژماره‌یه‌کی زۆری مامۆستا و زانای زانکۆکانی میسر.

سه‌ره‌پای وانه‌گوتنه‌وه، شىخ محمەد نه‌جمه‌ددین هه‌لسا به چاپکردنی
 کتێبه‌کانی باوکی. توێژینه‌وه‌شی له‌ کتێبی "النهاية في الفتن والملاحم" ابن
 کثیر) کرد.

مۆريده‌کانی شىخ نه‌جمه‌ددین رێز و خۆشه‌ويستیه‌کی زۆریان بۆ هه‌بوو،
 هه‌میشه سه‌ردانیان نه‌کرد، رێزی زانست و چاکه‌که‌يان ده‌گرت. له‌ناویشباندا
 مامۆستای گه‌وره (شىخ عبدالحميد محمود)ی شىخ زانکۆی ئه‌زه‌ر. هه‌روه‌ها
 (د. شىخ محمد حسين الذهبي)ی وه‌زیری ئه‌وقاف. وه‌ له‌وانه‌ی که به
 به‌رده‌وامی سه‌ردانی شىخ نه‌جمه‌ددینيان ده‌کرد : (د. محمد طيب النجار)ی
 سه‌رۆکی زانکۆی ئه‌زه‌ر، (د. عبدالغني عبدالخالق) مامۆستای کۆلیژی شه‌ریعه،
 هه‌روه‌ها خواناس (شىخ صادق العدوي) باوکی شىخ ئيسماعيل صادق
 ئه‌له‌ده‌وی وتاریژی مزگه‌وتی ئه‌زه‌ر، وه‌ خواناس (شىخ صالح الجعفري)
 وتاریژی مزگه‌وتی ئه‌زه‌ر، وه‌ خواناس (شىخ محمد ابو العيون)ی مامۆستای
 کۆلیژی ئسولی دین و شىخ ته‌ریقه‌تی خه‌لوه‌تی له‌ میسر، که سوور بوو
 له‌سه‌ر وه‌رگرتنی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی له‌سه‌ر ده‌ستی شىخ نه‌جمه‌ددینی
 کوردی.

ئهمانه هه‌ندیك له‌ قوتابییانی شىخ نه‌جمه‌ددینی كوردین:

- (د. عوض الله الحجازي)، سه‌رۆکی پێشوی زانکۆی ئه‌زه‌ر.
- (د. بدوي عبداللطيف)، سه‌رۆکی پێشوی زانکۆی ئه‌زه‌ر.
- (د. طه محمود الديناري)، عه‌میدی پێشوی کۆلیژی شه‌ریعه.
- (د. جاد الرب رمضان)، عه‌میدی پێشوی کۆلیژی شه‌ریعه.

- (د. کامل الخولي)، مامۆستای زمانی عەرەبی له زانکۆی ئەزھەر.

- (د. سید عبد الطواب)، عەمیدی کۆلیژی کچان له ئەزھەر.

- (د. محمود فرج)، مامۆستای کۆلیژی زمانی عەرەبی.

- (د. ریاض هیلال)، مامۆستای کۆلیژی زمانی عەرەبی.

هەرەھا دەیانێ تر له زانایان و شیخە بەرێزەکان.

- شیخ نەجمەددین سووربوو لەسەر پێگەیانندنی منداڵەکانی خۆی بە پەرەدەیهکی چاک و تەندروست، وە رۆحی میانرەوی ئایینی و لایبوردەیی تێدا چاندن. زۆریەشیان پەڕیوەندییان بە ئەزھەرەوه کرد و بوون بە زانای هەرە گەورە، رۆڵەکانیشی ئەمانە بوون:

- خواناس، (د. عبدالرحمن بن شیخ نجم الدین الکردی)، جێگری سەرۆکی زانکۆی ئەزھەر، یەکێک بوو لە مامۆستا هەرە گەورەکانی زمانی عەرەبی، له دواى کۆچى دواى باوکى سەرپەرشتى خانەقای نەقشبەندى کردووه. دواى دوو سال له مردنى باوکى، ئەویش له سالى (١٩٨٨ز) کۆچى دواى کردووه.

- (شیخ علاء الدین الکردی)، له بلیمەت و دەرچووانى زانکۆی ئەزھەرە، هیشتا باوکى له ژيان دابوو، که ئەو له سەرەتای هەشتاکانى سەدهى رابردوو له تەمەنى لاویدا کۆچى دواى کرد.

- شیخ ئەلئیسلام و خواناس، (د. ضیاء الدین الکردی)، سەرۆکی بەشى عەقیدە له کۆلیژی ئسۆلى دین، ئەو موعجیزەى سەردەمى خۆى بووه له زانست و زانیاری و خوێندنەوه و وشياری، دواى شیخ عەبدولپەرەمانى براى، ئەركى جێنشینى تەرەقى نەقشبەندى گرتە ئەستۆ و بەباشترین شیوەش رایگرت. له (٣١ى کانوونی دووهمى سالى ٢٠٠٣ز) کۆچى دواى کرد.

خواناس، (د. محمد بن نجم الدین الکردی)، بەکارى ئیرشاد و جێنشینى نەقشبەندى هەستاوه، راونێژکار بووه له ئەنجوومەنى وەزیرانى میدى، وە دکتۆراشى له شەریعەتى ئیسلامى، له زانکۆی ئەزھەر وەرگرتووه.

- شیخ حمید نجم الدین الکردی.

- شیخ احمد ابن نجم الدین الکردی.

- شیخی ناودار، (حسن ابن شیخ نجم الدین الکردی)، دابوهر له وهزارهتی دادی میسری، له ده رچوو هه که مه کانی قوناغی خوی بووه له زانکوی نه زهر. - (شیخ حسین ابن شیخ نجم الدین الکردی)، ده رچووی کۆلیژی شهریهات له زانکوی نه زهر.

له نه وه کانی شیخ نه جمه ددینی کردی، نه وانه ی له ئیرشاد و زانستدا هه لکه وتوون : شیخ نه حمهد و شیخ محهمه دی کوپانی شیخ زیانه ددین. شیخ نه جمه ددینی کردی له به یانی رۆژی هه یینی (٢٦ ذي العقدة ١٤٠٦هـ/ ١٩٨٦) کۆچی دوا یی کردوه.

له ئاستی کێمه لایه تیشدا نه و مالباته خاوهن پێگه یه کی به رز و جیتی ریز و خۆشه ویستی کۆمه لگای میسری بوونه، به تایبه تی که نه و مالباته له لابه نی چاکه خوازی و ناشته وایی نێوان خه یزانه پێکناکۆک و دژه کان رۆلێکی گه وره یان بینیه، سه رکه وتووش بوونه له چاره سه ر کردنی زۆر کێشه و ململانی، جا یان له بواری ژنخوازییه وه بووبی، یان میرات، یان له رووداوه پێکه لپژان و شه پ و ناکۆکیه کان بووبی، که روویانداوه. کاربه ده ستانی حکومه ییش له ناوچه که دا له زۆر له کێشه ئالۆز و دژواره کان په نایان بر دۆته به ر نه و مالباته بۆ چاره سه ر کردنیان، نه ویش به هۆی جێباوه پ بوونیان به هۆی نه و پاک ی و داد په روه ریه ی که له حوکمه کانا ده ریان په رپوه. هه روه ها به هۆی پێگه و سه نگی نی نه و قسه و ئاخو تن و نامۆزگاریانه ی، که نه وان له ناوچه که دا بوویه ^{٢٩}.

چه ن دین مالباتی دیکه ی میسری کردی ره سه ن هه ن، له وانه : مالباتی نه یی بو ییه کان، که به نه چه که یان ده گه رپته وه بۆ سو لتان سه لاهه ددینی نه یی بو یی، وه ک که پێشتر با سی با وانه کانمان کردن ^{٣٠}. لێش یان با س ده کړی که نه وان، وا راهاتوون هه موو سالتیک له سالتیادی کۆچی دوا یی سه لاهه ددینی

ئەيىبى سەردانى دىمەشق بىكەن بۇ سەرگۈپى سەلاھەددىن ۋە ھەفتەيەكى تىدا دەمىننەۋە، لەۋ ھەفتەيەدا بە چەندىن چالاكى ۋە كارى خىر ۋە چاكە ھەلدەستىۋ دواتر دەگەرتىنەۋە مىسر.

ھەر ھە ما ئالباتى (مىھەددىن) ى بە ئاۋبانگ، كە رەچەلەكەكەيان لە دايكىانەۋە دەگەرتىنەۋە سەرگۈردە رەسەنەكان، ۋەك ئەۋەى (د. عومرو مىھى الدىن)^{۲۱۲} بۇمان باس دەكات. ئەۋ لە پىشتى خۇيان دوو خىزانى دىكەى دۇزىۋىتەۋە، كە كوردى رەسەنن، ئەۋانىش: خىزانى (دەندەلى) ۋە (ريانن). شايانى باسە كە زۆرىك لە نەۋەكانى مىھەددىن پۇستى بالايان لە بۋارى سەربازى ۋە سىياسى ۋە ئابۋورى ۋە رۇشنىبىرى لە دەۋلەتى مىسرى ۋە رىگرتۋە، لەۋانە (فۋاد مىھى الدىن، خالد مىھى الدىن، زىكرىا مىھى الدىن، محمود مىھى الدىن...) ۋە چەندانى تر.

بە ئاۋبانگىترىن كەسايەتتىپەكانى مىسرى بە رەسەن كورد:

لەۋ ئاۋ ۋە كەسايەتتىپانەى كە زۆرمان دەربارە خۇندۋىنەتەۋە ۋە ھەستمان بە ئاستى بە شدارىپەكانىيان كوردۋە لە زىانى مىسرىدا، رۇزى لە رۇزان (بە تىپۋانىنى خۇمان) ھەستمان بە ھاۋلاتىپۋىنىكى جىا لە ھاۋلاتىپۋىنى مىسرى لى نەكردۋىن، لەكەل ئىنتىمايەك جگە لە ئىنتىماى ئەۋ ۋلاتەى تىيدا دەرن. بەلام بەلگەنامەكان دەريانخستۋە، زىمانىش باسىيان كوردۋە، سەرەداۋەكانىش كۆكرۋىنەتەۋە ۋە زانىارى زىاتريان لەسەر ئەۋان دەرختۋە ۋە سەلماندۋىيانە كە بىنەچەكەى ئەۋان كوردە، جا نىزىك بىيان دور. بەمەش بە ھاىيان لە جاران بە ھاىاتر ۋە جوانىيان لە پىشان زىاتر دەرەۋشاۋەتەۋە. ئىمەش كە باسىيان دەكەين، تىشك دەخەينە سەر ئەم خالە ۋە چەند نىمۋىنەيەكى مىسرى بە رەسەن كوردىش رۋىن دەكەينەۋە، لەۋ كەسايەتتىپانەش :

میری شاعیران (احمد شوقی ۱۸۶۸-۱۹۳۲ز):

یەكێك له كوردانهی كه له كوردستانی عێراقه وه هاتوون، به دیاریکراویش له شاری سلێمانی، كه سێكه به ناوی نهحمه شوقی، كه دهکاته باپیری نهحمه شوقی شادیر (له باوکه وه). كه راسپاردیهکی له لای نهحمه پاشای جه زاز بۆ والی میسر (محمد عه لی) هیناوه و والیش دواتر له ده رباری خۆی هیشتوویه تیه وه چه ند به رده ستیکیشی بۆ داناون. نه وه ره بی و تورکی و کوردی به نووسین و داپشته وه زانیوه.

نهحمه شوقی

نه و باپیره یه له کاره کانی خۆی پی به پی چۆنه پیش، تا له سه رده می والی سه عید پاشا (۱۸۵۴-۱۸۶۳ز) بوو به نه مینداری گشتی گومرگه کانی میسر^{۳۳}.
دوای نه وه ی باپیری نهحمه شوقی شاعیر (له باوکه وه) هاته میسر،

باپیره که ی دیکه ییشی (له دایکه کورده که ی)^{۳۴} له سه رده می (ئبراهیم پاشا - ۱۸۴۸ز) هاته میسر. كه ناوی (احمد حلیم نجدلی) بوو، كه خه لکی گوندی (نجد) هیه، كه رهنگه مه به ست له (نه غه ده) بی، كه ده که ویتته باکووری خۆره لاتنی کوردستانه له نزیک ده ریاچه ی (ئورمیه) ورمی^{۳۵}. ئیبراهیم پاشا پیتی سه رسام بووه و له خۆی نزیک کردۆته وه و که نیزه کێکی یۆنانی به ناوی (تمرانی) لێ ماره کردوه، كه له جهنگی موره له سالی (۱۸۲۷ز) به دیل گیرابوو، وه له ته مه نی ده سالی دا بوو، نه و که نیزه که له کۆشکدا له لای خزمه تکاره ئانی نه و ده ژیا. له و ئافره ته دا کچیکێ بوو، كه دواتر بوو به دابکی نهحمه شوقی میری شاعیرانمان. نهحمه حه لیم پاشا به رده وام بوو له خزمه تکردن و وه رگرتنی پۆستی جیا جیا، تا که یشته پله ی نوێنه ری تایبه تی خدیوی ئیسماعیل. دوای کۆچی دوا ییشی، خدیوی موچه که ی گواسته وه

سەرنەوای (تەمران) ی بێتوێژن، کە لە دواى شووکردن ناوی ببوو بە
(هەلیبەخان)^{٣١٦}.

ئەحمەد شەوقى باپەرە، ژێنکی میسرى چەرکەسى هێنا و کۆپىكى لى بوو ناوی
نا (على)، کە دەکاتە باوکى ئەحمەد شەوقى شاعیر. ئەحمەد شەوقى باپەر لە
سەر دەمی والى سەعید کۆچى دواى کرد و سەر وەت و سامانیکی زۆرى بۆ
خێزانەکەى بەجى هێشت و عەلى کۆپى بەسەرى رادەگەیشت. شەوقى لە بەشى
یەکەمى شەوقیاتەکیدە دەلێت: "...مردنه‌کەى ئەو (مەبەسەت لە باپیریەتى) لە
کاتى کارەکە (کە پۆستى ئەمینداری گشتى گومرگەکانى میسر بوو) لە
کاتێکدا بوو کە سامانیکی باشى لى بەجێما بۆ باوکم و ئەویش زۆر باش و بێ
کەموکۆپى پێى ژیا، منیش کە تەنیا و تاقانە بووم، لە سایە دیدا ژيام"^{٣١٧}.

پاشان، عەلى هاوسەرگێرى لەگەڵ کچى جوان کرد (کە کچى ئەحمەد حەلیم
نەجەدەلى بوو) و وە لە سالى (١٨٦٨ز) هەندیکیش دەلێن (١٨٦٩ز) کۆپىکیان
بوو کە (ئەحمەد شەوقى شاعیر) هە و لەگەڵ خۆیاندا لە گەرەکی حەنەفى لە
قاهیرەدا دەژیا، لە کاتێکدا کە هێشتا دایکەکەى کارەکەرى دەکرد لە کۆشكى
خدیو، بۆیە داپەرەکەى ئەرکى پەرورە کردنى شاعیرى گرتە ئەستۆ، تا
ئەرکى باوکەکەى سووک بکات و ژيانىکى پەر لە خوشى و بەخشنەبى لەگەڵدا
برده سەر"^{٣١٨}.

ئەحمەد شەوقى و شانازیکردن بە کورد بوونیه‌کەى:

میری شاعیران بە تەواوى رەچەلەکەکەى بۆ رۆشن ببوووه، هەم لە باوک و
هەمیش لە دایکێوه. هەر بۆنەیه‌کیشى هاتبایەتە پیش ئەوهى دەدرکاند. لە
پێشەکی بەشى یەکەمى (شەوقیاتەکەى) دا هاتوو: "گویم لە باوکم بووه کە
بنەچەکەى ئێمەى دەگێراییوه سەر کورد، ئینجا عەرەب"^{٣١٩}. محەمەد عەلى
عەونى روونى دەکاتوه ئەو گوته‌یه‌ى ئەحمەد شەوقى کە دەلێ "ئینجا
عەرەب" لەو باوه‌په‌وه هاتوو کە پێیوابوو بنەچەکەى کوردان عەرەبن، وەک

ئەوێ که لە سەرچاوە عەرەبییەکاندا باو و بلالە^{٢٢٠}. بەلام راستییەکی ئەوێ، که رەگ و ریشەیی کورد لە ناوچەکاندا رەگ و ریشەییەکی رەسەنە، وەک ئەوێ عەرەب و فارس.

خوالیخۆشبوو (حقی شەلی)، نەقیبی پیشووی هونەرەندانی عێراقی سەبارەت بە ئەحمەد شەوقی و شانازیکردنی بە کورد بوونەکی، لە دیداریکی رۆژنامەوانیدا لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی بیست، که لە قاهیرە چاوی بە ئەحمەد شەوقی کەوتوو، کاتیک کە ناسناوی میری شاعیرانی پێداو، دەلیت: "کاتیک کە زانی من عێراقیم، هاتە لام و زۆر بە گەرمی بەخێرمانی کردم و بەشیوەیەکی گشتی دەربارەی عێراق پرسیم، لێکردم، بەتایبەتیش دەربارەی کورد و شاری سلێمانی، منیش بارودۆخی ئەوکاتم بۆ باس کرد. یەکێ لە بەنداربووانی کۆنگرە، سەبارەت بەو گرنگپێدانە بە نێردەیی عێراقی پرسیم، لێکرد، ئەحمەد شەوقی کوتی ئەوانە لە ولاتی مەوێ هاتوون، لە خاکی باو و باپیرانم، بەو پێیەکی کە بنەچەکەیی من دەگەرێتەوێ بۆ ئەو خاکە، بە تایبەتیش کە کوردم، چونکە باپیری من محەمەد (لە پێشدا بە ئەحمەد ناوی هاتوو و لێرەش بە محەمەد، رەنگە ئەمەیی نوایی هەلەیی چاپ بێت - و) لەوێوە کۆچی کردووێ بۆ میسر". هەندیک لە نووسەران ئەو گوتانەیی حەقی شەلییان پشتراست کردۆتەو، که حەقیقەتەکان دەردەخات و دەلیت باپیری ئەحمەد شەوقی لە شاری سلێمانی چۆتە ئیستەنبۆل و پاشان لە میسر نیشتهجێ بوو^{٢٢١}.

ئەمە بوو ژین و لەدایک بوونی ئەحمەد عەلی محەمەد شەوقی، که ناسراوێ بە (ئەحمەد شەوقی) میری شاعیران. لە سەرەتای منداڵیدا بە دەست هەلکوتانیکی سادە لە چاوەکانی گیرۆدە ببوو. لە زۆربەی کاتەکانیش بە چاوەکانی تەماشای سەرەوێ دەکرد. رۆژیکیان داپەرەکی، که سەرپەرشتی دەکرد، لەگەڵ خۆی دەباتە کۆشک بۆ لای خدیوی ئیسماعیل، که هیشتا تەمەنی لە

سئ سالی تیڼه په پړېوو، خدیویش کیسه ی زړه کانی له پېش منډاله که له سر زهوی روو ده کات، زړه کانیش سرنجی منډاله که راده کیشن و ده چیت یاریان پئ ده کات، بویه خدیوی به داپیره ی ده لیت توش له ماله وه وه های بکه، تا لیرادی که هر ته ماشای زهوی بکات. داپیره ش ده لیت گه وره م نه و ده رمانه له ده رمانخانه که ی تو نه بی ده ست ناکه وی، نه ویش ده لیت: "هرکاتیک ویستت بیهینه بؤ ئیره، من دوا که سم له میسر که زړیم لی هه لېوره ی"^{۲۲۲}.

نه حمه د شهوقی بؤ خویندنی سره تایی له قوتا بخانه ی (شیخ صالح) له گه په کی حه نه فی له بهر خویندن داده نری، دواتریش له قوتا بخانه ی دواناوه ندی خدیوی، زور به سرکه و توویش ده یانېری. تا بېوانامه ی ماف و بېوانامه ی هونری وهرگېران وهرده گری. دواتر له کوشک ده بیته فرمانېر.

سالی (۱۸۹۱ن) له لایه ن خدیوی و له سر خهرجی تایبته ی نه وه وه ناردرایه فېره نسا بؤ خویندن له بواری ماف و نه ده بی فېره نسی. دوا ی نه وه ی، که خویندنی له هر دوو زانکوی مونیلیه و پاریس ته واو کرد، له سالی (۱۸۹۳ن) گه پایه وه میسر تا ه والی ده رچوونی خوی بگه یه نیته وه خدیوی.

سالی (۱۸۹۶ن) خدیوی نه وی وه نوینه ری حکومه ته که ی نارد بؤ داماده بوون له کونگره ی روزه لاتناسه کان له شاری ژنیف له سویسرا. له و کونگره یه دا شهوقی قه سیده ی (کبار الحوادث فی وادي النيل) ی خوینده وه، نیدی نه ستیره که ی دهستی به دره وشانه وه کرد.

شهوقی له گه شته سالانه ییه کانی بؤ تورکیا هاوه لی خدیوی عه باس حلمی دووه می ده کرد، له وی له بهرامبر سولتان عه بدولحه میدی سولتانی تورکیا شیعی ده خویندنه وه، نه ویش پله ی (بیک) ی پئ به خشی و ناسناوی خاوه ن شکوشی لئنا (بیک یان بیه، ناسناو و ده سته واژه یه کی تورکیه، له دوا ی ناسناوی (باشا) دیت. بؤ که سانی چینی سره وه یان به سر وکی هوزه بچوک، کان، یاخود به بازگان و ده ستریشتونان ده گوترا بیک یان بیه - و).

دوای لیخستنی خدیوی عباس حلمی له سالی (۱۹۱۴ن)، بۆ ماوهی پینچ سالان
 ئەحمەد شەوقیشیان لەگەڵ خێزانەکی بۆ ئیسپانیا دوور خستەو. سالی (۱۹۲۰ن)
 ئەحمەد شەوقی وەك شاعیریکی گەوره گەپایەو میسر و وەك
 قارەمانێك پێشوازی لێكرا.

شەوقی دوور نەبوو لە هەست و ناسۆریه كانی شەقامی میسری، لە خۆشی و
 ناخۆشییه كانی گەلی میسریدا بەشدارێ کردوو، هەموو رووداوه كانیشتی لە
 دووتویی هەستی قوولی نیشتمانیدا دەردەبژی، هەر ئەمەش بوو وایكرد تەواوی
 شاعیرانی میسر و عەرەبی لە ئاھەنگێکی گەوره لە خانەئۆپێرای میسری لە
 سالی (۱۹۲۷ن) لەلایەن گەوره بیرمەندانی جیهانی عەرەبی بە سەرۆكایەتی
 سەعد زەغلول بۆیان سازکردبوو، بێكەن بە پێشەنگی خۆیان.

جگە لە شیعەرە كانی، ئەحمەد شەوقی لە سالە كانی (۱۹۲۷-۱۹۳۲ن) حەوت
 شانۆگەریشی نووسیون، كە ئەمانەن (مصرع کلیوباترا، مجنون لیلی، عنترە،
 قمبیز، امیرە الاندلس، علی بك الكبیر).

ئەحمەد شەوقی هاوسەرگیزی لەگەڵ خەدیجە شامین کردوو و حوسین و
 ئامینە و علی ئی بوونە، ئەوانیش هەر سێکیان مردوون و جگە لە نەوە كانی، كە
 ئەحمەد شەوقی كۆپی علی (ئەمە سێیەم ئەحمەد شەوقییە بە و ناوێ كرابێت و
 نەوێ ئەحمەد شەوقی شاعیرە، ئەویش نەوێ ئەحمەد شەوقی سلێمانییە-
 و) و نەمە ریان. ئەم دووانە لە قاهرە دەژین و ئامینە مونس، كە لە پاریس
 دەژی، لە دوای بەجێماون. ئامینەش خۆشەویستترین مندالی ئەو بوو
 لەلای^{۲۲۳}.

لە رۆژی (۱۳ی تشرینی یەكەم سالی ۱۹۳۲ن)، ئەحمەد شەوقی كۆچی دوایی
 كرد و تێكرای میسر بە گەنج و پیرەو مائێتاویییکی شایانیان ئی كرد، چونكە
 ئەو كە كۆچی دوایی كرد تەنها شاعیری میسر نەبوو، بەلكو میری شاعیرانی
 عەرەب بوو گۆرەكەیشی كەوتۆتە گۆرەکی خاتو عایشە لە قاهرە^{۲۲۴}.

قاسم امين، سه‌رنووسه‌رى (المرأة المصرية والعربية)، (١٨٦٣-١٩٠٨ز):

سه‌رنووسه‌رى (المرأة)، دادوه، چاكسازى كۆمه‌لايه‌تى، قاسم كۆپى محهمەد به‌گ ئەمىن. نووسه‌رىكى به‌ناويانگى ميسىرىيە. بياوكەكەى ميرىك بووه له‌ميردكانى سلیمانى له‌كوردستانى عێراق. به‌هۆى ناكۆكیه‌كى نێوان كوردو عوسمانیه‌كان باوكیان وه‌ك بارمه‌ بردۆته‌ ئاستانه، پاشان له‌سه‌رده‌مى خدیوى ئیسماعیل پاشا (١٨٦٣-١٨٩٧)ن رایانگوێزاون ته‌ ميسر، له‌وى پهیوه‌دى كردووه‌ به‌ ریزه‌كانى سوپای ميسر، تا گه‌يشته‌ۆته‌ پله‌ى میرالای (میرالای پله‌یه‌كه‌ بۆ فه‌رمانده‌ى كه‌شتیگه‌لى ده‌ریایى، به‌رامبەر به‌ پله‌ى ئەدمیرال- له‌ویکیپیدیا- و).

قاسم له‌ سالى (١٨٦٠)ن له‌ ئەسكەندەرییه‌ له‌دايك بووه، پاشان چونه‌ته‌ قاهره‌ و له‌وى چۆته‌ به‌ر خويندن و نۆر به‌ خانه‌دان و زیره‌كى ناسراوه‌. دواى ئەوه‌ له‌ ئەزه‌ر درێژه‌ى به‌ خويندن داوه‌. پهیوه‌ندى له‌گه‌ڵ پێشه‌وا و چاكسازى ناسراو محهمەد

عه‌بدو سه‌ركرده‌ى گه‌وره‌ سه‌عد زه‌غلۆل پته‌و بووه‌. بۆ خويندن نێردراوه‌ته‌ فه‌ره‌نسا و له‌وى مافى له‌ زانكۆى مونبیلیه‌ ته‌واو كردووه‌، سالى (١٨٨٥)ن گه‌راوه‌ته‌وه‌ ميسر. وه‌ك برىكارى جێگرى گشتى له‌ دادگا دامه‌زراوه‌. پله‌كانى ناو دادگای بریون تا بۆته‌ راویژكار له‌ دادگای تیه‌ه‌لچوونه‌وه‌. نزیکه‌ى (٢٣) سال) له‌ دادگای ميسرى خزمه‌تى كردووه‌ و نموونه‌یه‌ك بووه‌ له‌ دادپه‌روه‌رى و پاکی و بوێرى له‌ ئەده‌بدا.

به‌ داكۆكیكارى مافى ئافره‌تانى عه‌ره‌بى ناسراوه‌. داواشی له‌ ئافره‌تان كردووه‌ بخوێنن، و فێربین، تا بتوانن رۆلى پێشه‌نگى خۆیان له‌ كۆمه‌لگادا ببینن. مه‌ندیک

له نووسه ره کانی هاوته مه نى خۆى به شيك له بېروپاياکانى نه ويان رەت کردووه، کاتيکيش که له سالى (١٨٩٩ز) له تمه نى سى و چوار سالى کتیبى (تحریر المرأة) ى ده رکړيووه، به توندی هيرشيان کردۆته سەر. له سه رووشيانه وه پيشه وای نابووری (طلعت حرب)، له گەل زانایانى نایینى و پاريزگاران. قاسم نه مین به کتیبى دووه مى که ناوى (المرأة الجديدة) به و له سالى (١٩٠٦ز) دوو سال بهر له کوچى دوايه که ى ده رچوو، بهر په رچى نه وانى دايه وه. له (٢٢) نيسانى سالى ١٩٠٨ز له تمه نى چل و پېنج سالى به هوى جهلته ى دل له قاهره کوچى دواى کردووه.^{٢٢}

محمد علی عونی:

محمد علی عونی توێژه ریکى کورده، تمه نى خۆى خستۆته خزمەت روشنبیری، تا نه وه ى که ناسناوى پردى شارستانییه ته کان "جسر الحضارات" ى لێندرا. نه وه هر به و نه ده نه وه ستاوه که باس له گەلى کورد بکات، که خۆى له وان که وتۆته وه و خه با ته که یان له رێى کاروانى شارستانییه تى مرۆفایه تى ده ربخات، به لکو سوور بووه له ناساندنى نه ته وه کانی دیکه ى ناوچه که ش.

(محمد علی عونی)

محمد علی عونی کوپى عەبدولقادر ئەفەندى کوپى محمد علی ئاغای سویرکى به. سالى (١٨٩١ز) له شارى سویرک له ویلايه تى دیاربە کر له کوردستانی تورکیا له دایک بووه. له مالیاتیکی سۆفیه کانی قادری نه قشبه ندى، که به زانست و فتوادان ناسراون. (لێره ههردوو ته ریه تى قادری و نه قشبه ندى به یه که وه نووسراون، که پێده چى نه و مالباته پابه ند و موریدى ههردوو ته ریه ت بووبن - و)، باوکه که ى موغنى شارى سویرک بووه. باپیره که شى،

شیخ سەمەد عەلی ئاغا وانه و دەرسی داوونەتەو، دواى ئەوێ کە وازی لە کاری خۆی هێناوە لەناو سوپای عوسمانی، کە پلەى (دەلیل باشى یان بێک باشى) هەبوو. لە قوتابخانەى فەیزییە وانهى وەعز و ئیرشادی داوەتەو، کە تاکە قوتابخانە بوو لە سوێرک. زۆر زانا لەسەر دەستی ئەو دەرچوونە، لە سالى (١٣٤١/ک/ ١٩٢١ز) کۆچى دواى کردوو.

محەمەد عەلى عەونى خوێندنى سەرەتایى لە کوردستان تەواو کردوو. مائىباتەکان یان ناچار بوونە بۆ میسر هەلیپتەن، ئەگرچە تەمەنیشى بچووک بوو، ئەویش بەهۆى ئەو ستەمەى کە تورکەکان بەرامبەر بە کەمایەتیە ناتورکەکان ئەنجامیان دەدا، بە تاییەتیش بەرامبەر بە کورد. کاتى گەشتە میسر، مائىباتە کوردەکانى پیشووتر گەشتبوونە ئەوێ و گرتیانە خۆ، وەک مائىباتى تەیمورى و بەدرخانیه کان. لەوێ پەيوەندى بە حوجرەى کوردانەو کردوو لە ئەزھەرى شەریف. لە سەردەمى قەیسەر برپوانامەى ئەزھەرى بە پلەى بەرز پێدرا، کە لە جیاتى دوازدە سال بە شەش سالانى برپى، ئەوێش ئەو ماوە دیاریکراوێ بەو بۆ قوتابیانی نامیسرى لە ئەزھەر.

کاتێک کە دیوانى مەلەکی میسرى رایگەیاندا پێویستى بە وەرگێڕى زمانە رۆژھەڵاتیەکان هەیه، محەمەد عەلى عەونى داواى خۆى پیشکەش بە دیوان کرد بۆ بەشداریبون لە پیشبڕکێیەک بۆ دانانى کەسێک وەک وەرگێڕ بۆ زمانە رۆژھەڵاتیەکان بۆ بەشى وەرگێڕان و بە میسرى کردنى بەلگەنامەکانى تاییەت بە میسر، کە بە زمانى تورکى عوسمانى نووسرابوون. ئەو بەشە لەلایەن مەلیک فوادى یەكەم برپارى کردنەوێ بۆ درا. لەو پیشبڕکێیەدا محەمەد عەلى عەونى دەرچوو، ئەویش بەهۆى ئەوێ کە جگە لە زمانى کوردی و عەرەبى و فارسى و تورکى و فەرەنسى، چەندین زمانى کۆنى دیکەى دەزانین، هەروەها لە کردنەوێ رەمزو دەستنووس و هێلکارییە میژووییەکانیش بە توانا بوو. بۆیە لەسەر ئەو وەزیفەى دامەزرا و بەشەکەى کردەوێ تا رۆژى مردنیشى هەر

سەرپەرشتی کرد. جگە لەمانە، ئەرکی پاراستنی ھەموو ئەو فرمان و بەلگەنامە میژووێیە فەرمانیانی شە پێ سپێردرا، کە میژووێ کەیان دەگەراییەو بۆ سەردەمی محەمەد عەلی پاشای دامەزێنەری دەوڵەتی نوێی میسر، کە ئیستای بە بەلگەنامەکانی (عابدین) ناسراون. بەھۆی ئەو پەییوەندییە بەرفراوانەشەو کە لەگەڵ رۆژھەلاتناس و زانیانیەو ھەیبوو لە سەرتاسەری جیھان، رۆشنایییەکی بەرفراوانی پێکەوێناو.

سەرباری کارەکانی شە زۆری کاتیان ئی گرتوو، بەلام نەتەوێ کوردیشی لەبەر نەکردوو کە بۆ سەلماندنی ناسنامەێ خۆی تیکۆشاو، ئەویش بە پێنوو سەکەێ بۆی تیکۆشاو. تا خوێنەری عەرەبی بە خەبات و تیکۆشانی گەلی کورد ئاشنا بکات. ھەمیشەش ئەوێ دوویات دەکردو کە: گەلی کورد و عەرەب دوو ھاوپیەمانی ستراتیژین، کە یەکیانگرتوو لە بەرامبەر ھەر ھەیمەنەێکی فارسی و تورکی. رۆژگاریش بێرۆکەکەێ ئەویان سەلماندو. ئیستاش دەبینین کە ململانێ لەسەر ناوچەکە لەنیوان فارس و تورکانە، بەھۆی غیاب و ناامادەیی عەرەبەو.

لە کارەکانی:

محەمەد عەن عەوێ دەستی راگەشت بە دانەێک لە دەستنیووسی یەکیک لە گەرەترین شوێنەواری کوردی، کە بە زمانی فارسی نووسراو بەناوی (شەرەفنامە)، کە لە سەدەێ شارزە لەلایەن شەرەفخانی بەدلیسی نووسراو^{۲۲۶}. ھاوپیەکەێ خۆی (شیخ فرج اللە زکی الکوردی)^{۲۲۷} ھینا کە ئەو کتیبە بە زمانی زگماکی خۆی چاپ بکری. بۆیە محەمەد عەلی عەوێ لە سالی (۱۹۳۰) ھستا بە نووسینی پێشەکییەک بە زمانی عەرەبی، پاشان ھەلسا بە ھرگیزانی کتیبەکە بۆ زمانی عەرەبی، کە لە دوو بەش پێکھاتوو: بەشی یەکەم تاییەتە بە میژووێ ولاتان و میرنشینە کوردەکان و سالی (۱۹۵۸) واتە دوای شەش سال بەسەر کۆچی دواییەکەێ لە میسر چاپ

و بلۆکرایه وه . به لām به شی دووه می تاییه ته به میژووی فارس و تورک، نهویش له سالی (۱۹۶۳) له میسر بلۆکراوه ته وه و (د. یحیا الخشاب)^{۲۸} پیشه کی بۆ نووسیون.

محهمد علی عهونی هه لساوه به وه رگێپانی (پوخته ی میژووی کورد و کوردستان - خلاصه) ی محهمد مهین زه کی به گی له کوردی بۆ عه ره بی، هه روه ها کتیبی (ناودارانی کورد و کوردستان) ی محهمد مهین زه کی به گی له کوردیه وه کردۆته عه ره بی. نه وه ش دوا ی نه وه ی که گه پایه وه بۆ به شی به که م و پییداچووه وه و چهند زانیارییه کی بۆ زیاد کرد، نه و کتیبه ی له سالی (۱۹۳۰) له میسر چاپ و بلۆکرده وه . هه روه ها کتیبی (القضية الكردية ماضي الكرد و حاضرم) ی به ناوی خواسترا و (د. بله ج شیرکوه) نووسیوه، نه مه ش بۆ نه وه ی که کۆشکی مه له کی تووشی ئیجراجی نه بیته وه، له کاتی کدا که په یوه ندیه کی باشی هه بووه له گه ل تورکیا. هه ر له کتیبه کانی نه و: ده ستنوو سیکه به ناوی (الرسالة العونية في انساب الاسرة التيمورية) که هیشتا چاپ نه کراوه و له سه ر مالباتی ته یمورییه کانه.

له چله کانی سه ده ی بیست، لیژنه ی (هه زار کتیب) داوایان لی کرد بۆ وه رگێپانی به شی ده یه می (سیاحه تنامه) ی نووسه ری تورکی (نه ولیا چه له بی) له سالی (۱۶۶۰ ک)، له تورکی کۆنه وه بۆ زمانی عه ره بی. نووسه ره وه به شی کتیبه کهیدا میسری به خۆشه ویستی و هۆگری وه سف کردوه . محهمد علی عهونی به هۆی عه شق و خۆشه ویستی بۆ میسر، وه ریگێپایه سه ر زمانی عه ره بی، به لām چاپ نه کرا تا له سالی (۲۰۰۳) ز) خانه ی (الوثائق المصرية) به چاپی گه یاند.

کاتیکیش که نه میره فه زیه ی خوشکی مه لیک فاروق له لایه ن رهزا شای په هله وی شای ئێران بۆ وه لی عه مد محهمد رهزا په هله وی خواسترا، نه رکی فێرکردنی زمانی فارسی به محهمد علی عهونی سپێردرا. له به رامبه ریشدا رهزا شای په هله وی مه دالیا یه کی فارسی به نرخ ی پیشه کهش کردوه، جگه له

مه‌دالیای نیل، که له‌لایه‌ن میسرپه‌وه پیتی به‌خسرا.

له‌هه‌لویسته جوامیره‌کانیشی، کاتیک که مه‌لیک فاروق داوای لی‌کردووه (به‌زۆر) به‌لمینێ که ره‌چه‌له‌که‌کی ده‌گه‌پێته‌وه سه‌ر پێغه‌مبه‌ر (د.خ)، بۆ نه‌وه‌ی فاروق متمانه و سوژی گه‌لی میسر دژ به‌ ئینگلیز مسۆگه‌ر بکات، چونکه‌ گه‌فی لادانیان لی‌ده‌کرد، له‌ به‌رامبه‌ریشدا مه‌لیک (١٠٠٠ دۆنم) ی بداتی. به‌لام محهمه‌د علی عه‌ونی بۆی جێبه‌جێ نه‌کردووه، چونکه‌ هیچ به‌لگه‌نامه‌یه‌کی راسته‌قینه‌ له‌به‌ر ده‌ستدا نه‌بوونه‌ ئه‌وه به‌سه‌لمینن که ره‌چه‌له‌کی مه‌لیک بگه‌یه‌نێته‌وه سه‌ر بنه‌ماله‌ی پێغه‌مبه‌ر (د.خ).

محهمه‌د علی عه‌ونی له‌ خاتوو زه‌ینه‌ب محهمه‌د ئه‌لرفاعی میسری سه‌عیده‌ی دوو کوپ و کچیکی هه‌ن: خوالیخۆشبوو (ئه‌ندازیار سه‌لاحه‌ددین عه‌ونی) و (ئه‌ندازیار عسامه‌ددین عه‌ونی)، هه‌روه‌ها نووسه‌ر (دوریه‌ عه‌ونی)، (ئه‌مه‌ی دوا‌ی یه‌کیکه‌ له‌ سی‌ نووسه‌ری ئه‌م کتێبه‌ - و)، له‌گه‌ل ژماره‌یه‌ک نه‌وه.

محهمه‌د علی عه‌ونی له‌ ته‌مه‌نی په‌نجا و پینج سالی، له‌ (١١ ی ته‌مموزی ١٩٥٢) له‌ قاهره‌ کۆچی دوا‌ی کردووه و له‌سه‌ر لووتکه‌ی جیای مه‌فته‌م، له‌ باخچه‌ی مغاوری به‌کتابخانه‌ی نێژراوه، که ده‌روانیتته سه‌ر مه‌زاری سو‌فی ئیسلام (عمر بن القارض)، که عه‌ونی له‌ ژيانیدا زۆر به‌ فه‌لسه‌فه‌ی ئه‌و سه‌رسام بووه.

له‌ هه‌فتاکانی سه‌ده‌ی بیست، رۆله‌کانی هه‌لسان به‌ پێشکه‌ش کردنی کتێبخانه‌ به‌نرخه‌که‌ی باوکیان، به‌وه‌موو کتێبه‌ ناوازانه‌وه، به‌ زانکۆی قاهره‌. هه‌دی‌ک له‌ ده‌ست‌نووسه‌کانیشیان له‌وانه‌ش فه‌ره‌نگی عه‌ره‌بی / کوردی پێشکه‌ش کرد به‌ کۆپی زانیاری کوردی له‌ به‌غدا، که دواتر ئه‌و کۆپه‌ به‌ر له‌ چاپ کردنی فه‌ره‌نگه‌که‌ له‌لایه‌ن حکومه‌تی عێراقه‌که‌ داخرا^{٢٢٩}.

له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌و خزمه‌ت و پایه‌ی که ئه‌و زانا و میژوونوسه‌ گه‌وره‌یه‌ هه‌یبوو، وه‌زاره‌تی رۆشنیبری له‌ حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان و به‌ چاودێری به‌پێز مه‌سه‌ود بارزانی (سه‌رۆکی هه‌ریم)، فیه‌ستی‌فائیکی رێزلێنانی بۆ ئه‌و خزمه‌ته‌

نایابه‌ی ئەو مێژوونووس و توێژەر و زانای گەوره محەمەد عەلی عەونی لە (١-٢ / ١١ / ٢٠٠٧ ز) لە ژێر ناوێشانی (محەمەد عەلی عەونی پەردیك بۆ رۆشنبیریەکان) سازدا. ئەویش بە ئامادەبوونی خەڵکیکی زۆر، کە لە سەرانی کوردستان داوەت کرابوون. وەفدیکی رۆشنبیرانی میسریش کە پێکەاتبوو لە ژمارەیهك لە رۆشنبیر و نووسەر، لەگەڵ هەندیک لە منداڵ و نەوه‌کانی ئاماده‌ی ئەو فستیفاڵە بوون.

عباس محمود العقاد (١٨٨٩-١٩٦٤ز):

مێژوونووسیکی کارامه، زمان پاراو، سیاسیه‌کی لیژان و رۆژنامه‌نووسیکی

(عباس محمود العقاد)

وشیار، پله و پایه
بەرزەکی نە بە شان و
شکۆ نە بە سولتانی، نە بە
پله و بیرونامه
وەرنه‌گرتوو، بە‌لکو به‌و
بەهره‌ جوړاوچۆرانه و
هه‌ول و تێکۆشانه به‌رزو
ره‌نجه‌ به‌رده‌وامه‌وه
پێیگه‌یشتوووه. ئەو به‌

قه‌ڵەم و کتێبه‌کانیه‌وه ژیا. هیچ ئەرك و وه‌زیه‌ی وەرنه‌گرتن، نە له‌به‌ر رێق
لیبونه‌وه له‌کاری وه‌زیه‌ی، به‌لکو بۆ پێداگیری له‌ ئازادییه‌که‌ی و شانازی
پێوه‌کردنی، نه‌بادا به‌هۆی کاری وه‌زیه‌یه‌وه لێی سنووردار بکڕین. هه‌روه‌ها
به‌و عه‌شقه‌ی بۆ مه‌عریفه‌ و زانینی هه‌بوو. کاتێک کە مرقۆ به‌ژن و بالای به‌رز
بێ، ده‌بیته‌ جێی سه‌رنجی ده‌ورو به‌ر و لێی راده‌مێتن. کاتیکیش مرقۆ به‌رز و
بڵند بوو به‌ رۆشنبیرییه‌که‌ی و داهێنانه‌که‌ی و هه‌ست کردن به‌ که‌رامه‌ته‌که‌ی،
ئەوا ده‌بیته‌ جێی سه‌رنجی دڵ و هۆشی خه‌ڵکانی ده‌ورو به‌ری. عه‌ققاد به‌رز و

بێلند بوو، هه‌م له‌ به‌ژن و بالا و هه‌م له‌ توانا و رۆشنبیری و داهێنان. عه‌باس مه‌حمود ئیبراهیم مسته‌فا ئه‌لعه‌ققاد له‌ رۆژی (٢٨ی حوزه‌یرانی ساڵی ١٨٨٩ز) له‌ شاری ئه‌سوان له‌ میسر له‌ دایک و باوکێکی به‌ ره‌سه‌ن کورد له‌ دایک بووه‌. ئیبراهیم مسته‌فای باپیری له‌ ولایه‌تی دیاربهره‌کری کوردی له‌ کوردستانی تورکیا هاتۆته‌ میسر و له‌ شاری ئه‌سوان له‌ سعیدی میسر نیشته‌جی بووه‌، ئه‌و شاره‌ی که‌ کومه‌لێک خێزانی کوردی تێدا ده‌ژیان. باپیره‌ی ئه‌و کاری په‌شمینی ئاوریشمی ده‌کرد، هه‌ریۆیه‌ ناسناوی عه‌ققادی که‌وتۆته‌ سه‌ر، وه‌ک ئه‌وه‌ی که‌ نووسه‌ر و ئه‌دیب (عامر العقاد) ی برازای عه‌ققاد باسی لێوه‌ کردوه‌.

هه‌رچی بنه‌چه‌که‌ی دایکه‌که‌شیه‌تی، ئه‌وا ئه‌ویش کوردیه‌یه‌، له‌ کورده‌کانی ئه‌سوان. عه‌ققاد له‌ به‌ژن و بالا و ئارامی خۆپراگری له‌کاتی ته‌نگانه‌ و ناخۆشی و گه‌پاوه‌ته‌وه‌ سه‌ر دایکی (به‌ دایکی چووه‌)، که‌ زۆر خواناس و به‌ ئیمان بووه‌. عه‌ققادیش سییه‌کی ئه‌و داهاته‌ی له‌ پیتی کاری رۆژنامه‌وانی و نووسینی کتێب ده‌ستی ده‌که‌وت بۆ دایکی ده‌نارد. دایکه‌که‌ی له‌ ساڵی (١٩٤٩ز) له‌ ته‌مه‌نی شه‌ست ساڵی کۆچی دوا‌ی کردوه‌. هه‌روه‌ها باپیره‌که‌شی (له‌ دایکیه‌وه‌) ناوی حاجی محه‌مد ئاغا شه‌ریف بووه‌، یه‌کێک بووه‌ له‌ کورده‌ ناو‌داره‌کانی ئه‌سوان، وه‌ یه‌کێک بوو له‌ په‌یره‌وکارانی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی قادری.

هه‌رچی سه‌باره‌ت به‌ مه‌حمود عه‌ققادی باوکیه‌تی، ئه‌وا به‌ پیاوێکی خواناس و ده‌ستپاک و چاکه‌کار ناسراوه‌ و خێزانه‌که‌ی خۆیشی زۆر خۆشویستوه‌. کاری ئه‌م‌ینداری کردوه‌ له‌ خانه‌ی (المحفوظات) له‌ شاری ئه‌سوان. زۆریش هۆگری ئه‌ده‌ب بووه‌. هه‌میشه‌ ئاماده‌ی کۆپی ئه‌دیب و زانا‌یان بووه‌، به‌ تایبه‌تی کۆپی (شیخ احمد الجداوی)، که‌ زانا‌یه‌کی ئه‌زه‌ری شه‌ریف بووه‌ و په‌یره‌وکاری سه‌ید جه‌ماله‌ددینی ئه‌فغانی بووه‌. کۆپی ئه‌و کۆپی ئه‌ده‌ب و زانست بووه‌. عه‌باسیش هه‌ر له‌ مندالییه‌وه‌ حه‌زی له‌ خۆ‌پ‌ندن و خۆ‌پ‌ندنه‌وه‌ بووه‌. عه‌ققاد چه‌ند براهیه‌کی دیکه‌شی هه‌بوون، وه‌ک: محه‌مد، ئیبراهیم، کوێخا، مسته‌فا،

نەحمەد (باوکی عامر عەققادی ئەدیب)، تاهەر. باوکیان لە سالی (١٩٠٧)ن
کۆچی دواى کردووه.

هاوڕێى هەمیشەى عەققاد - هەر لە بیستەکانى سەدهى بیست تا کاتى
مردنى - ئەدیب و نووسەر (محمد طاهر الجبلاوي) (١٨٩٨ - ١٩٧٩)ن سەبارەت

بە رەچەلەکی عەققاد هەمان شت دەلى،
کە عامر عەققاد گوتوویەتى، کە
بنەچەکەکیان کوردی رەسەنن و ئەو
خۆی لە عەققاد بیستوویەتى.

بۆ زیاتر روونکردنەوه، عەققاد
ویستوویەتى بۆ ئەوانى دى بەلەینى کە
بنەچەکەکیان دەگەرێتەوه بۆ سەر
کوردانى دیار بەکر، هەمان ئەو شارەى
بنەچەکەى محەمەد عەلى پاشای
دامەزرێنەری میسرى هاوچەرخى بۆ
دەگەرێتەوه.

عەققاد بە بۆنەى جەژنى نەورۆز، جەژنى نەتەوهى کورد ناھەنگى دەگیرا. لە
سالی (١٩٥٢)ن عەققاد قەسیدەى (نەورۆزى نووسى، تیایدا شۆڕشى (٢٣ى
تەمموزى ١٩٥٢)ن بە شۆڕشى نەورۆز چواندووه، کە جەژنى ئازادى و رزگارێیە
لە سەتم و ملهوێ، وه بۆ رزگار بوون لە حوکمى مەلەکی لە میسر. عەققاد لە
قەسیدە (چامە شیعرى کەیدا) دەلێت:

اهلا بمیلاد سعید

اهلا بنوروز ولید

عهد علی مصر جدید

یوم جدید قلت بل

هەر لە و چامە شیعرىیدا عەققاد داوا دەکات جەژنى نەورۆز بکێتە جەژنىکى
جیهانى، نەك تەنها بۆ گەلى کورد، بەلکو بێتە جەژنىك بۆ هەموو جیهان و

مروّقایەتی. چونکە ئەو جەژنە مانای پیروزی هەیە و ئاماژەیەکی پرشنگذارە بۆ
خۆشەویستان لە هەموو دونیا، ئەمەش کۆپلەیەک کۆتایی چامە
شیعریەکیەتی:

يا صحبة التوفيق	وفقتم الى النهج السديد
عيد الوفاء اذ استعيد	فمن الوفاء المستعيد
عيد له في ذمة ال	تاريخ توفيق حميد
عيد الاوائل والاواخر	والخماثل والورود
ما احوج الدنيا اذا	احتفلت الى عيد وحيد

عەققاد داوا لەخەڵکانی تەردەکات لەپال جەژنی نەرۆژدا یەکیگرن، چونکە ئەو
جەژنە جەژنی یەکیگرتن و خۆشەویستی، لەجێی ناکۆکییەکانی نێوانیان.

عەققاد کە پێگەیش، عەقل و ئاوەزی لەتەمەنی گەورەتر بوو. واریکیکەوت
جاریکیان ئیمام محەمەد عەبدە سەردانی قوتابخانە سەرەتاییەکی بکات،
مامۆستای زمانی عەرەبی دەفتەری عەباسی نیشانی ئیمام دا، ئەویش
بەزەرەخەنەو چاوی پێدا گێراو گفتوگۆی لەگەڵ عەققاد کرد، پاشان رووی
کردە مامۆستاکی و گوتی: چەند باشە ئەو کۆپە لەدواوێژدا ببێتە نووسەر.

عەققاد زمانی ئینگلیزی خوێند تا بروانامەی سەرەتایی بە سەرکەوتوویی
بەدەست هێنا، ئەمەش بواری ئەوەی بۆ رەخساند کە راستەوخۆ دەست بکات
بە خوێندنەوەی ئەدەبی ئینگلیزی. ئەو دەربارەی خۆی گوتوویەتی، کە بەر لە
تەمەنی دەسالی فێری خوێندنەوە و نووسین بوو. هەرچییەکیشت لە رۆژنامە و
گۆوازی بەردەست بکە و تێبەن دەخوێندنەوە و سوودی لێ وەرەگرێت بۆ
زیادکردنی خەرمانە زانیاریەکانی. لەسالی (١٩٠٥ ز) بەخۆبەش کاری وانه
گوتنەوەی لە قوتابخانەیەکی خەیریدا کردووە، هەروەها کاری فەرمانبەری
حکومیشی دەکرد، پاشان وازی لە هەردووکیان هێناوە و رووی کردۆتە کاری
ئەدەب و رۆژنامەوانی.

له سالى (١٩٠٧ن) له گهال ميژوونووسى كورد (محمد فريد وجدى) كۆوارى (به يان) يان دهركردوه، له نيوان سالانى (١٩١٢-١٩١٤ن) پاشان كۆوارى (عكاض) دهركردوه. شيعره كانى خویشى له زۆربهى رۆژنامه و كۆواره كاندا بلاوكردوونه ته وه.

عه ققاد له ژيانى خۆى زۆر به سۆز بووه، به لام له خوشه ويستيدا سهركه وتوو نه بووه، دلّه پر ميهره كهى پيشى پى گرتوو، هه رچه نده نهو (ساره) خۆشويستوو، له كاتيكدا نهویش نه ده بيه يه كى به توانا بووه و شيوازه كهشى ناياب و تهواو رۆژه لاتىيانه بووه. رهنكه هه ر نهو شيوازه هۆكارى سه رنجراكيشنانى بوو بى له لای عه ققاد، كه بۆ يه كه م جار له كۆوارى (المحروسة) بينيويه تى، كه خۆى ته مەنى له بيست و ههوت سالى و ساره ش له بيست و يهك سالى تينه په پى بوو، به لام چيرۆكه كه يان زۆر تال و ناخۆش كۆتايى پى هات و عه ققاد به دريژايى ته مەنى تيدا ژيا. عه ققاد زياتر له هه ر كه سيك گرنگى به كاروبار و پرسى ئافره تان دا، چوار كتيبيشى تاييه ت كردوون بۆ تويزينه وه كهى (الانسان الثاني والمرأة - ١٩١٤) و (هذه الشجرة - ١٩٤٥) كه تويزينه وه يه كى تيروته سه له له سه ر ئافره ت. هه روه ها دوو كتيبي ترى تاييه ت كردوون به دوو كه سايه تى ئافره ت، يه كه ميان (الصديقة بنت الصديق - ١٩٣٤) و دووه ميشيان (فاطمة البتول والفاطميون - ١٩٣٨)، هه رچى (ساره) هيه تاكه چيرۆكيه تى، كه نهویش ميژووى نه ده بى ئافره تانه.

نهو له ژيانى خۆيدا زۆر ريژليگراو بووه، هه م له ميسر و هه م له جيهانى عه ره بى. سالى (١٩٤٠ن) بۆ كۆپى زمانى عه ره بى له ميسر هه لېژيتردرا، وه نهو له يه كه مه كان بووه تيايدا. وه نه دامى نيتردراو بووه بۆ كۆپى زمانى عه ره بى له ديمه شق و كۆپى زانيارى عيراقى. له سالى (١٩٥٩ن) مه دالياى ده ولته تى بۆ ريژليتان له نه ده ب پييه خسراوه و له لايه ن سه رۆكى پيشوو جه مال عه بدولناسر پييوه كراوه.

له یۆزی (۱۳ی ئاداری ۱۹۶۴ن)، جیهانی عەرەبی و ئیسلامی گۆرەترین ئەدیب و نووسەر و شاعیر و بیرمەند و زانای لەدەست دا، که هاوتای ئەبوو لەنیو زانا و کەسایەتییەکانی سەردەمەکەی. لەلای خۆیدا (۹۰) کتییی بەجی هیشتوون، یازدە لەو کتیبانە دیوانی شیعرین. بەناویانگرتینیشیان (العبقريات) ه. ه. مووشیان بەلگەی دانایی عەققاد دەرەخەن^{۳۰}.

ئەدیب، عامر العقاد (۱۹۳۶-۱۹۸۵ز):

نووسەر و ئەدیب، (عامر ئەحمەد مەحمود ئەلعققاد)، لە سالی (۱۹۳۶ز) لە شاری ئەسوان لە باشووری میسر لە خانەوادەیەکی کوردی، که بێچەکیان دەگەریتەوه بۆ دیاریەکر، لەدایک بووه. برازای عەققاد بووه و سکریتیژی تایبەت و بەرپۆوەبەری کارەکانیشی بووه. چەندین کتیبیشی لەسەر ژبانی مامی خۆی داناون، لە ناویشیاندا کتیبی (لمحات من حياة العقاد الادبية).

لە خێزانیکدا پێگەیشتوووه که عەباس عەققادی مامی تێیدا دەرچوووه. سالی (۱۹۵۸ ز) مافی خۆیتدوووه، پاشان دە سالان لەگەڵ عەباسی مامیدا بووه، تا کاتی کۆچی دوایی عەققاد لە سالی (۱۹۶۴ز). لەسەر دەستی ئەو چەندین زانست فێریبووه، وەک زانستەکانی ئەدەب و رهخنەئێ ئەدەبی و بێهەماکانی. عامر لە سالی (۱۹۸۵ز) کۆچی دوایی کردوووه.

کتیبەکانیشی بریتین لە : (اخر كلمات العقاد، لمحات من حياة العقاد، غراميات العقاد (جزء من كتاب لمحات)، معارك العقاد الادبية، معارك العقاد السياسية، صالح جودت في مفترق الطرق: دراسة في شعره و

عامر العقاد

نثره، احمد امين: حياته و ادبه، صوت السماء، بلال بن رباح، المثال النادر: خديجة بنت خويلد، حرب الاكاذيب الشيوعية، جمال عبدالناصر: حياته و جهاده، وجاء مايو، دراسة للكفاح الوطني السوداني، احاديث العقاد الصحفية).
چەند كتيبيكي به هاو به شيشي هەن: (العقاد... و هواء- القاهرة... جمعية العقاد الادبية- العواد... ابعاد و ملامح- السعودية- العواد... قمة و موقف، السعودية).
چەند كتيبيكي له سەر عەباس هەن، كه كۆيكر دونه ته وه و پيشه كى بۆ نووسيون وهك: (ما بعد البعد- ديوان شعر. دراسات في المذاهب الادبية والاجتماعية. بحوث في اللغة والادب. يوميات ج ٤، ٣. العقاد في معاركه السياسية والادبية. ذكرياتي مع عاهل الجزيرة العربية لعباس محمود العقاد)^{٢٣١}.

نووسەر و رۆژنامه نووس، ابراهيم رمزي:

ئىبراهيم رەمزی بەگ کۆپی محەمەدە گەورە کۆپی عەلى ئاغای ئەر زە پۆمییە: ئەویش لە بنەچە کەى کوردی رەسەنە و باپیری لە سەر دەمى محەمەد عەلى پاشا هاتۆتە میسر. لە سالى (١٨٦٧ز) لە شارى فيوم لە دایک بووه. لەوێ کۆوارى هەفتانەى (الفیوم) ى دەر کردووه. هەر وەها (تاریخ الفیوم) و رۆمانى (المعتمد بن عباد) ى نووسیوه. چۆتە پاريس و سالتیک و مانگیك لەوێ ماوه تهوه. پاشان گەراوه تهوه میسر و لە قاهره نیشته جى بووه و کۆوارى (المراة في الاسلام)، دواى ئەویش رۆژنامه ى (التمدن) ى دەر کردووه. هەر وەها لە سالى (١٨٩٩ز) قالب و داپێژگەى دامەزراندووه بۆ دروستکردنى پیتى عەرەبى.

یاریدەى ئەحمەد لوتفى داوه بۆ دەرکردنى (الجريدة) و بەرپۆه بردنى. پاشان سەرۆکایەتى وەرگێڕانى لە دیوانى سولتان حوسێن ئەلکامل پى سپێردراوه. لە دانراو و چاپکراوه کانى: (اصول الاخلاق) لە فەرەنسى وەرگێڕاوه، وه (مبادئ التعاون). هەر وەها شیعیریشى نووسیوه و زمانى فەرەنسى و تورکیشى رهوان بووه. لە سالى (١٩٢٤ز) لە قاهره کۆچى دواى کردووه^{٢٣٢}.

(د. حسن ظاظا)

دكتور حسن ظاظا (۱۹۱۹-۱۹۹۹ز):

دكتور حسن محمّد توفيق (زازا)،
(تهگرچي نووسراوه ظاظا، به لام مەبەست
له زازايه و نه و ناسناوه شي هەر له وانه وه
بۆ هاتووه، ميسره كان پيتى (ن) قورس
دهكەن و دهيكەن به (ظ) - و: له زانا و
بیرمه‌ند و نه ديبه به رزه كانى ميسر و
جيهانى عه ره بيبه. به شداريبه كى زۆر
گه ودهى مه بووه له بواره كانى زمان،
ميژوو، كۆمه لايه تى و نه ده بى، جا به
نووسينى كتيپ بووى، يان به نووسينى

رۆژنامه وانى، وه يان به و وانەى له كۆر و سميناره كاندا پيشكه شي كردوون.
زانايه كى زۆر گه وده بوو له زمانى عه ره بى و زمانه ساميبه كۆنه كان.
ره چه له كه كهى ده گه رپته وه سه ر هۆزى كورد، كه له رۆژه لاتى تو، كيا
نيشته جين، هه نديك له خيزانه كانى نه وه هۆزه هاتوونه ته ميسر. خيزانى نه مان
له شارى (منوف) نيشته جى بوونه، ئيستا پاريزگاي منوفيه يه. باپيرى نه و (له
باوكيه وه) به رپوه به رى بۆليس بووه له وى. باوكه كه يشى له منوف له دايك
بووه، له قوتابخانه يه كى فه ره نسى خویندوو يه تى، دواتر بۆ ته واو كردنى
خویندنى قوتاغى دواناوه ندى چۆته ئينگلته را و له زانكۆى له ندهن
خویندوو يه تى، كه گه راوه ته وه ميسر كارى نواندى كردووه، له سالى (۱۹۳۱ز)
كۆچى دوايى كردووه.

هه رچى دكتور حسن زازا يه له سالى (۱۹۱۹ز) له قاهره له دايك بووه.
سه ره تا له كتيبه كانه وه فيرى خوینده وارى بووه، دواتر چۆته قهتابخانه ي
(مبشرين) ئينگليره كان. دواى دوو سال خویندن لى ده رچووه. پاشان چۆته

قوتابخانه‌ی دواناوه‌ندی له ناوچه‌ی کۆشکی نیل، له‌ویش وه‌ك چوارده‌مین كه‌س له‌سه‌ر ئاستی هه‌موو میسر ده‌رچوو. سه‌رته‌تا ده‌ستی كردوو به‌كاری وه‌رگێپان بۆ رۆژنامه‌ی (البلاغ)ی سه‌ر به‌ حزبی ئه‌حراری ده‌ستووری. له‌ كاتی ئه‌و كارهدا چۆته‌ كۆلیژی ئاداب له‌ زانكۆی فوادی یه‌كه‌م (ئێستا زانكۆی قاهره‌یه)، سالی (١٩٤١ز) به‌ پله‌ی یه‌كه‌م و پله‌ی شه‌رف بپوانامه‌ی زمانی عه‌ره‌بی و زمانه‌ سامیه‌كانی وه‌رگرتوو. ماوه‌ی سالیك له‌ قوتابخانه‌ی دواناوه‌ندی سه‌ر به‌ باوكانی یه‌سوعی وانه‌ی داونه‌ته‌وه‌. دواتر له‌ سالی (١٩٤٢ز) كراوته‌ موعید له‌ زانكۆی فاروقی یه‌كه‌م (ئێستا زانكۆی "عین الشمس"ه). پاشان نێردراوته‌ زانكۆی عیبری له‌ قودس، له‌ویش بپوانامه‌ی ماجستیری له‌ ئه‌ده‌بی عیبری و یبری یه‌هود له‌ سالی (١٩٤٤ز) وه‌رگرتوو. ئینجا گه‌راوته‌وه‌ میسر و له‌ زانكۆی فاروقی یه‌كه‌م بۆته‌ مامۆستای زمانی عه‌ره‌بی و سریانی. پاشان نێردراوته‌ فه‌ره‌نسا و زمانی فه‌ره‌نسی خویندوو. دبلۆمی بالای ده‌وله‌تی له‌ بواری شوینه‌وار و میژووی هونه‌ری له‌ سالی (١٩٥١ز) وه‌رگرتوو. له‌ په‌یمانگای خویندنی بالا له‌ سوربۆن، میژووی زمانه‌كان و میژووی ئایینه‌كانی خویندوو و سالی (١٩٥٣ز) له‌سه‌ر نامه‌ی دکتۆراکه‌ی به‌ناویشانی (سویندخواردن له‌لایه‌ن یه‌هودیه‌ سامیه‌ کۆنه‌کانه‌وه)، له‌ زانکۆی سوربۆن دکتۆرای وه‌رگرتوو.

گه‌راوته‌وه‌ میسر و بۆته‌ مامۆستای کۆلیژی ئاداب له‌ زانکۆی ئه‌سکه‌نده‌رییه‌، پۆسته‌ ئه‌کادیمیه‌کانی بپیون تا له‌ سالی (١٩٦٩ز) پله‌ی مامۆستای له‌ زانسته‌ زمانه‌وانیه‌کانی دراوته‌تی. له‌و پۆسته‌دا ماوه‌ته‌وه‌ تا له‌ سالی (١٩٧٩ز) خانه‌نشین کراوه‌. له‌وماوه‌یه‌دا له‌ چه‌ندین زانکۆ وه‌ك مامۆستا وانه‌ی داونه‌ته‌وه‌ وه‌ك زانکۆکانی : قاهره‌، ئه‌زه‌ر، عه‌ین ئه‌لشه‌مس له‌ میسر، زانکۆی محه‌مد ئه‌لخامس له‌ ربات، زانکۆی به‌یروت، زانکۆی موسڵ و به‌غدا و به‌سره‌ له‌ عێراق، زانکۆی ئوم درمان له‌ سودان. ماوه‌ی سالیکیش له‌ زانکۆی وه‌لی عه‌هدی

بهریتانیا له مالتا ماموستا بووه و به زمانى نینگلیزى وانهى گوتوونه ته وه . پاشان بۆ ماوه ی ۱۲ سال، له سالانى نیتوان (۱۹۷۸- ۱۹۹۰)ن بۆته ماموستا له فیهی زمان و خویندنى عیبرى له زانکوى مه لیک سعود له ریا. پاشان بۆته راویژکار له سه نته رى مه لیک فه یسه ل بۆ تویرینه وه و خویندنى ئیسلامى، تا له رۆژى هه ینى (۹ى نیسانی ۱۹۹۹)ن له ته مه نى هه شتا سالى کۆچى دواى کردوه .

چه ندين کتیبى چاپکراو و وتار و وانه، شيعر و زه جەلى هەن (زه جەل جۆرێک له هۆنراوه یه -و) ، دوو به رنامه ی رادیۆییشى هه بوونه به ناوی (له دلى ئیسرائیل) و (باشترینى وته کان).

له دانراو و چاپکراوه کانی : "اللسان و الانسان - ۱۹۹۰"، ده روزه یه که بۆ ناسینی زمان. "السامیون و لغاتهم - ۱۹۹۰"، "کلام العرب في اللغويات العامة و السامية - ۱۹۹۰"، "الفکر الديني اليهودي - ۱۹۹۵"، "الشخصية الاسرائيلية - ۱۹۹۰"، "ابحاث في الفكر اليهودي - ۱۹۸۷"، "الصهيونية العالمية و اسرائیل - ۱۹۷۱" به هاوبه شى له گه ل (د. فتح الله الخطيب) و (د. عائشة الراتب) نووسیویه تی. "منهج سيبويه في النحو العربي بين يهود الاندلس"، "ديوان شعر سيرة البهلول" که هه ژده سروود و نزیکه ی ۵۰۰ به یتى شيعره. "القدس"، کتیبیکیش به زمانى عیبرى به ناوی "اثر الفكر الاسلامي في الفكر العربي في اسبانيا الاسلامية"، له راستیدا نه و کتیبه نامه ی ماجستیرى بووه و سالى (۱۹۴۴)ن پيشکه شى زانکوى عیبرى کردوه له قودس. له کتیبه ده ستنوسه کانیشى "كتاب عام عن تاريخ اليهود" که ده به رگه، "العرب على المائدة"، "الحيوان في التوراة"، "فلسفة الفن و تاريخه". هه روه ها ده یان وتارى نه ده بی و میژووی له کورارى (الفیصل) و رۆژنامه ی (الریاض)ى سعودى بۆلۆکردوونه ته وه، به شدارى کۆر و بووه و سمینارى گریداون و ئیواره شيعرى پيشکه ش کردوون ^{۲۳۲}.

دكتوره سهير القلماوي^{٣٣} (١٩١١-١٩٩٧ز):

(د. سهير القلماوي)

دكتوره سهير ئهلقه له ماوي، له (٢٠ى ته معوزى ١٩١١ن) له تهنتا له باوكيكي كورد (كه پزىشك بووه له تهنتا) و دايكيكي چهركسى له دايك بووه. بهكه لؤرياي له (كوليژى كچانى ئه مريكى) وه رگرتووه. خاوه ئى قوتابخانه يه كى زانستى بووه و زياتر له سه د تويزه رى كچ و كور بپوانامه ي ماجستىر و دكتورايان له سه ر دهستى ئه و

وه رگرتووه. يه كيك بووه له سى پيشه نكه كانى ئافره تانى ميسرى (له گه ن ئامينه سه عىد و عائشه راتب) كه سالى (١٩٢٩ن) بۆ يه كه مجار چوونه ته زانكوى ميسر.

يه كه م ئافره تىكىش بووه بپوانامه ي دكتوراي له ئاداب وه رگرتووه. يه كه م خاتونيش بووه كورسى ماموستايه تى مسوگه ر كردووه و يه كه م ئافره تىكىش بووه سه رۆكايه تى به شى زمانى عه ره بى له كوليژى ئاداب وه رگرتووه و يه كه م ئافره تيش بووه خه لاتى ريزلئنانى ده وله تى له ئاداب پى به خشراوه.

سالى (١٩٢٩ن) چۆته كوليژى ئاداب له زانكوى مه ليك فوادى يه كه م (قاهيره ي ئىستا)، كه عه ميده كى ته ها حوسين بووه و به شى زمانى عه ره بى بۆ مه لباردووه، كه خوى سه رۆكى به شه كه بووه، نۆر باشيش چاودىرى كردووه، چونكه ئه و تاكه كچ بووه له نىوان ١٤ قه تابى به شه كه ي. له كاتيكدا ئه و مېشتا له سالى سىيه مى خوئىندا بووه كه له (الرساله) و (الثقافة) و (ابوللو) نووسيووه. سالى (١٩٣٢ن) ليسانسى وه رگرتووه.

يه كه م ئافره تى ميسرى بووه له سالى (١٩٣٧ن) ماجستىرى وه رگرتووه له سه ر

نامه‌کە‌ی بە‌ناوی (ادب الخوارج في العصر الاموي). پاشان لە ساڵی (١٩٤١) دکتۆرای لە ئاداب وەرگرتوووە لە زانکۆی سوربۆن لە‌سەر‌ نامه بە‌پێ‌ژە‌کە‌ی بە‌ناوی (الف ليله و ليله). سەر‌پەرشتی دە‌ستە‌ی نووسەرانی کردوو، یە‌کە‌م پێ‌شانگای دە‌ولی بۆ کتێبی لە ساڵی (١٩٦٩) لە قاهرە کردۆتە‌وه، لە‌ بۆ‌ری کاری سیاسیشدا لە ساڵی (١٩٥٩) بۆ کۆنگرە‌ی نە‌تە‌وه هە‌لبژێردراوه. ساڵی (١٩٧٩) بۆ کۆنگرە‌ی گە‌ل هە‌لبژێردراوه. لە‌بەر ئە‌وه‌ی ئە‌و یە‌کە‌مجار پێ‌شانگای دە‌ولی کتێبی لە ساڵی (١٩٦٩) کردۆتە‌وه، لە‌ ساڵیادی چلە‌مینیدا یە‌کێ‌ک لە‌ تە‌وه‌ره سەرە‌کییە‌کانی ئە‌و پێ‌شانگا دە‌ولییە‌ ئا‌هە‌نگێ‌ک بوو بۆ یادی سە‌هیر قە‌له‌ماوی و تیا‌شیدا گفتوگۆ لە‌سەر بە‌رهە‌مە‌کانی و رۆ‌لی ئە‌و لە‌ بزواتی فکری و رۆ‌شنیری عەرە‌بی کرا.

لە‌ سمیناریک بۆ ئە‌م مە‌به‌ستە‌ سازکرا‌بوو، (د. شمس الدین حجاج) ی قوتابییە‌کە‌ی خۆی و (د. عمر خشاب) ی نە‌وه‌ی خۆی، هە‌روه‌ها (د. جابر عصفور) ی قوتابییە‌کە‌ی، کە‌ سمینارە‌کە‌ی بە‌‌پێ‌ژە‌ دە‌برد، بابە‌تی پێ‌شکە‌ش کرد و گوتی: "لە‌لایە‌ نە‌ گ‌رنگ و نادیارە‌کانی ژبانی قە‌له‌ماوی ئە‌وه‌یه‌، کە‌ ئە‌و شیعری نووسی‌ون و لە‌ کۆ‌واری (ابوللو) ی بە‌ ئیمزای خاتوو سە‌هیر بلۆیکردوونە‌تە‌وه. هە‌روه‌ها چیرۆ‌کی‌شی نووسی‌ون، بە‌لام دواتر چۆ‌تە‌ سەر رە‌خنە‌". هە‌روه‌ها با‌سی لە‌ هە‌لۆ‌یستی ئە‌و کردوو بۆ پ‌شت‌گ‌یری لە‌ شیعری ئازاد، لە‌ کاتی‌کدا کە‌ عە‌ق‌ق‌اد زۆ‌ر دژایە‌تی کردوو. لە‌ هە‌مان سمیناردا سە‌بارە‌ت بە‌ کتێبە‌کە‌ی ئە‌و بە‌ناوی "المحاكاة" دە‌لێ‌ت (یە‌کێ‌کە‌ لە‌ گ‌رنگ‌ترین ئە‌و کتێبانە‌ی کە‌ ئە‌وکات چاپ کرا‌ون). سە‌هیر قە‌له‌ماوی لە (٤) ی ئایاری ساڵی ١٩٩٧) کۆ‌چی دوا‌یی کردوو. ٣٣٥.

شیخ عبدالباسط عبدالصمد :

شیخ عە‌بدول‌ب‌است محە‌مە‌د عە‌بدول‌سە‌مە‌د لە ساڵی (١٩٢٧) لە شاری (ارمنت) سەر‌ بە‌ پارێ‌زگای قنا لە‌ میسر لە‌دایک بووه. رە‌چە‌لکە‌کە‌شی دە‌گە‌‌پێ‌تە‌وه سەر

کوردەکانی کوردستانی عێراق. باوکی لە کوردستانی عێراقە وە هاوتە میسر و ژنیکی میسری هێناوە و شێخ عەبدولباستی ئی بوو.

هێشتا ئەمەنی نەگەیشتیبوو دە سالان کە تەواوی قورئانی لەبەر کردوو. پاشان (حەوت شتێوەکانی خوێندنەو) ی خوێندوو، هەمیشە مامۆستاکی لەگەڵ خۆی دەبێردە بۆنە و ئاھەنگەکان، لە کاتی کەدا هێشتا ئەمەنی چوارە سالی تەواو نەکردبوو، ئەویش بەهۆی ئەو دەنگە خۆش و لەرینەو بەهێزانی، کە دەلالەتیان لە پێگەیشتیویسی ئەو دەکرد لەو ئەمەنە زوووە وە کورئانخوێنکی بەتوانا.

خاوەنی (معجم التمه الاعلام) دەربارەیدا ئەو دا دەلیت: "خودا دەنگ و سەدا و ئەدایەکی هێندە خۆشی پێ بەخشێوە وەسف ناکرێ". بۆ خوێندنەوی قورئانی پێرۆز لە مزگەوت و سەنتەرە ئیسلامییەکاندا زۆر دەچوو و لاتان، بە تاییەتی لە مانگی رەمەزاند. ئەو ی لێی زانراوە ئەو یە، کە ئەو وەك شێخی قورئانخوێنانی میسری ناسراوە، هەروەها سەرۆکی سەندیکای خوێندنەو و لەبەر کردنی قورئانی پێرۆز بوو لە میسر، وە لە بەناوبانگترین قورئانخوێنانی

جیهانی عەرەبی و ئیسلامی بوو لە سەدە ی بیست.

هەروەها پێشەنگی قورئانخوێنان بوو لە رادیۆ و تەلەفزیۆن، زیاتر لە (۵۳ سال) قورئانی خوێندۆتەو، چەندین مەدالیا و خەلاتیشی لەلایەن مەلیک و سەرۆکەکانی دۆنیا پێ بەخسراوە.

سالی (۱۹۵۱) داوا ی پێشکەش بە رادیۆ کردوو و ئەوانیش

(شێخ عەبدولباستی)

وهریانگرتووه، له گه‌ل یه که‌م خویندنه‌وه‌دا به‌بۆنه‌ی کردنه‌وه‌ی مزگه‌وتی پۆرسه‌عید، ناویانگی ده‌رکرد و بوو به‌یه‌کێک له‌پێشه‌نگه‌ قورئانخوینه‌هه‌ره‌ باشه‌کانی رادیۆ. تا ئێستاش ئیواره‌ی هه‌موو شه‌مه‌یه‌ک ده‌نگی ئه‌و له‌ رادیۆ ئی ده‌ده‌ن. ناویانگه‌که‌شی له‌نیۆ سه‌رجه‌م رادیۆکانی جیهانی ئیسلامی ب‌لا‌بووه‌وه‌. رۆلێکی به‌رچا‌و‌یشی بینیه‌وه‌ له‌ دامه‌زاندنی سه‌ندیکای حافز قورئانی پیرۆز.

له‌ رۆژی چوارشه‌مه‌ (٣٠ی کانوونی یه‌که‌می ١٩٨٨ز) کۆچی دوایی کردووه‌، دوای ئه‌وه‌ی ده‌یان جار هه‌موو قورئانی به‌ هه‌ر حه‌وت شتی‌وازه‌ دروسته‌که‌ی خویندنه‌وه‌ بۆ تیکرای ولاتانی عه‌ره‌بی و ئیسلامی و جیهانی تۆمار کردووه‌. ئه‌ویش له‌پیتی ئه‌و گه‌شت و سه‌ردانه‌ی، که‌ له‌ سه‌د سه‌ردان تێپه‌ریوه‌ بۆ سه‌راپای جیهان. ئیمڕۆ هه‌چ موس‌لمانێک نییه‌ به‌ ده‌نگه‌ خۆشه‌که‌ی ئه‌و ئاشنا نه‌بێت و هه‌ک به‌یداخێکی به‌رز له‌ ئاسمانی جیهانی ئیسلامی ده‌شه‌کیته‌وه‌. ره‌حه‌متی فراوانی خوا ب‌ر‌ژێته‌ سه‌ری، له‌ پای ئه‌و خزمه‌ته‌ گه‌وره‌یه‌ی به‌ قورئانی پیرۆز و ئایینی ئیسلامی کردووه‌ ^{٢٣٦}.

به‌شداری کورده‌کانی میسر له‌ بواری هونه‌ری :

له‌لایه‌نی هونه‌ریشدا، ئه‌و کوردانه‌ی له‌ میسر جێگیر ب‌بوون، له‌ بواری نواندن و مۆسیقا و ده‌ره‌تێنان و هونه‌ری شێوه‌کاری به‌ توانا و شاره‌زا ب‌وون. له‌ بواری ده‌ره‌تێانی فیلمی سینه‌مایی، ده‌ره‌تێنه‌ری گه‌وره‌ی سینه‌مایی (احمد بدرخان و علی بدرخان)ی کورپی، چه‌ندین فیلمیان ده‌ره‌تێان، هه‌ک : "الکرنک" و "شفیقه‌ و متولی" و "اهل القمه‌" و "الحب الذي كان"، له‌گه‌ل نۆر کاری دیکه‌، که‌ گه‌وامی دامه‌تێیان ده‌کات. وه‌ له‌و کارانه‌ی که‌ له‌گه‌ل نووسه‌ری گه‌وره‌ (نجیب محفوظ) کردوونی، کاریگه‌ری نۆری هه‌بوو بۆ ناوده‌رکردنی وه‌ک ده‌ره‌تێنه‌ر، ئه‌ویش به‌هۆی ئه‌و ناویانگه‌ مه‌زنه‌ی که‌ نووسه‌ر نه‌جیب مه‌حفوظ هه‌یبوووه‌.

هه‌رچی له‌ بواری نواندن سینه‌ما‌ییدا، ئه‌وا سه‌ندریل‌لای شاشه‌ی عه‌ره‌بی،

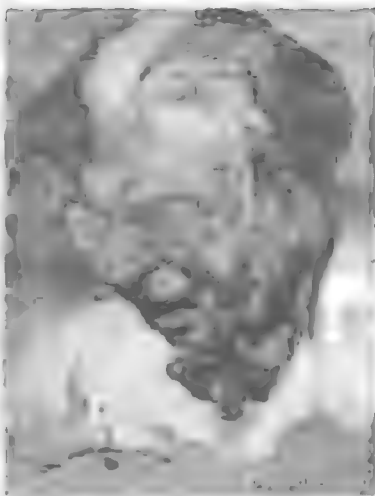
(سعاد حسنى)

هونه رمند (سعاد حسنى) كورد بووه و
كچى خوشنوس محمەد حوسنى
ئەمىن بابا (بابان)ەو لە (٢٦ى كانوونى
دووه مى ١٩٤٢ن) لە گەرەكى بولاق لە
قاھىرە لەدايك بووه. باوكى لە
سورىه وە چۆتە مىسر، بەهۆى ئەو
خوشنوسى و هونه رە جوانەى خۆیه وە

توانیویەتى لە نووسینە وەى (خەت) لە مىسر سەرکەوتن بە دەست بێنى.
كاتیکیش لە کۆشكى مەلەكى لە سعودیە کارى کردووه، هەلساوه بە
خوشنوسى و زەخرە فەکردنى بەرگى کەعبەى پیرۆز. دواتر چۆتە مىسر و
سەرۆك جەمال عەبدولناسر لە سالى (١٩٦٥ن) رەگەزنامەى مىسرى داووتە
سوعادى كچى. هەر ئەو محمەد بابايە كۆپى گۆرانىبێژى گەرەى سورى
حوسنى بابایى براى ئەنوەر بابای ئەكتەرى كۆمیدىيە، كە لە ئێزگەكانى لوبنان
بە رۆلگێرانى كەسایەتى ئافرەت ناسراوه، ئەویش كەسایەتى (ام كامل)ە.
دەگوتى شاعیر و هونه رمند (عبدالرحمن خمیسى) لە شەستەكاندا تواناكانى
سوعاد حوسنى ئاشكرا كردووه، كاتێك كە رۆلى (توفیلیا)ى خۆشەویستى
(هاملېت)ى لە شانۆگەرییەكى شكسپیر بێنیوه.

كارى هونه رى سوعاد حوسنى لە كاتى بېننى رۆل لە فىلمى (حسن و نعیمة)
لە سالى (١٩٥٨ ز) دەستى پێكرد و لە دەرھێنانى (بركات) بوو. لە و ماوێدا
شان بە شان ئەكتەرە هەرە بەناوبانگەكانى مىسر دەیان فىلمى سینەمايى و
تەلەفزیۆنى پێشكەش بە شاشەى عەرەبى كردوون. رۆلەكانى ئەو پەيوەست
بوون بە نووسین و كارى گەرە نووسەرەكان. رۆلى بېنیوه لە رۆمانى (الحب
الضائع)ى (طله حسین). هەرودەها لە (بئر الحرمان)ى (احسان عبدالقدوس). وە
لە (نادیە)ى (یوسف سباعى)، وە لە (قاھرە) و (الكرنك)ى (نجیب محفوظ)،

ههروهه ها کاری به پیتی بۆ (کامل شناوی، احمد رجب، احمد رشدی) و چهندانی دی نه تمام داوه. بۆیه له پیتی نواندن و گۆرانییهوه ناویانگی زۆری ده رکردوه. شووی به چهند که سێک کردوه، له وانه ده رهینه ره له به درخان بۆ ماوهی (۱۱ سال)، وه له کاتی سهردانمان بۆ لای نهو، کوردیوونی ره چه له کی سوعاد حوسنی دووپات کردوه. سالی (۲۰۰۱) به شیوازیکی ته ماوی و نادیار له له ندهن

(تابلۆی محمد سیف الدین وانلی)

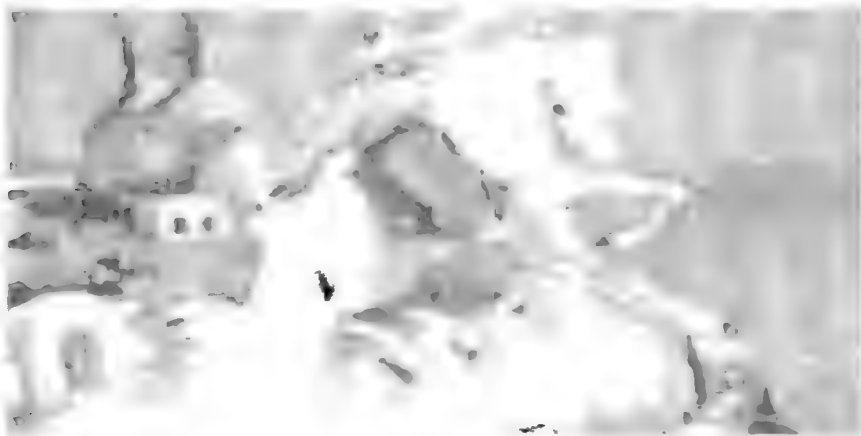
کۆچی دواپی کرد. ۲۳۷.

له بواری هونهری ته شکلیشدا، دوو هونهرمهندی به ناویانگی کورد هه ن که نه وانیش (ادهم و محمد سیف الدین وانلی)ین، که کوردی شاری وانلی کوردستانی تورکیان. محهمهده سیفه ددین وانلی له خیزانیکی بارخۆشی نه ده ب دۆست و هونهر دۆست له سالی (۱۹۰۶) له دایک بووه. له مائیکدا پهروه ده بوو، که چه ندین شاعیر و نه دیب هاموشۆیان ده کرد، وه که نه محهمهده شوقی و عه به ده حامولی و چهندانی تر. نهو له کۆری نهو نه دیبانه داده نیشته و گوپیستی شاعر و گفتوگۆکانیان ده بوو له بواری نه ده بی و سیاسی و کۆمه لایه تی. له ماله که شیاندا کتییخانه یه کی زۆر گه و ده و پر له کتییی نه ده بی و شاعر هه بوو. نه مه وای لیکرد که به قوولی رووبچینه نیو خویندنه وه. جگه له و تابلۆیانیه له ماله که یاندا هه لواسرا بوون، که هه گه و ده هونهرمه ندانی جیهانی بوون. به رامبهریان راده وه ستا و لێیان ورد ده بووه تا تێیان بگات. بۆیه خۆی بۆ هونهر یه کلایی کردوه، له که لیشیدا نه ده مه یی برای به شداری له گه لدا کرد. چه ندین تابلۆی هونهری دروست کردن، که داهینانی زۆر گه و ده یی تیدا کردوون،

هه‌ریۆه ناویان له و شێوازهی هونه‌ره‌که‌ی ئه‌و نا "گۆرانیه‌ی ته‌جریدی"، (هونه‌ری ته‌جریدی دامالینی هه‌موو ئه‌وه‌ی ده‌ووبه‌ره‌ له واقیع، پاشان دا‌پشته‌وه‌ی به‌ رو‌نیا‌یه‌کی هونه‌ریی نوێ، که هه‌ستی هونه‌رمه‌ند له‌ ره‌نگ و جووله‌ و خه‌یاڵدا به‌رجه‌سته‌ ده‌بێ، ئه‌و هونه‌ره‌ له‌ وه‌ستان به‌رامبه‌ر به‌ سروشت و ئی وردبوونه‌وه‌ له‌ چۆنیه‌تی په‌یدا‌بوونی‌وه‌ پوخت ده‌کریته‌وه‌ - و). چه‌ندین خه‌لات و پاداشتی شایانی وه‌رگرتوه‌، په‌یمانگایه‌ک و مۆزه‌خانه‌یه‌کیشی به‌ ناوی "ئه‌ده‌م" ی برای له‌ ئه‌سکه‌نده‌رییه‌ کردۆته‌وه‌ و تابلۆ و وێنه‌کانی تێدا نه‌مایش کردوون.

ئه‌و ته‌واوی ژیا‌نی خۆی به‌ ره‌به‌نی ژیا‌وه‌، له‌ سا‌له‌کانی کۆتایی ته‌مه‌نی له‌گه‌ڵ که‌چه‌ قوتابییه‌کی خۆی به‌ ناوی (احسان مختار) هاوسه‌رگیری کردوه‌، که له‌ هونه‌ردا ده‌ستی بال‌ای بووه‌ و ئه‌ویش به‌رزی نه‌رخاندوه‌، به‌لام محهمه‌د له‌ سا‌لی (١٩٧٦ز) و به‌ر له‌وه‌ی مندا‌لیان ببێ کۆچی دوا‌یی کردوه‌. کاره‌کانی ئه‌و له‌گه‌ڵ کاره‌کانی ئه‌ده‌م وانی برای نیشانه‌ی هه‌ره‌ به‌رزن له‌ میژووی هونه‌ری شێوه‌کاری له‌ میسری هاوچه‌رخدا^{٢٢٨}.

هه‌روه‌ها چه‌ندین هونه‌رمه‌ندی دیکه‌ی کورد هه‌ن له‌ میسروه‌ک "نجیب ریحانی، محمود ملیجی، احمد مظهر، عادل اده‌م، صلاح سعدونی، و... تده‌...".

یه‌کێک له‌ تابلۆکانی ئه‌ده‌م

٢٠٥- محمد علي الصويركي: الكرد في بلاد مصر، ص ١١٥-١١٦، نقل عن: معجم المؤلفين: ١/١٦٦-١٦٧، الموسوعة
الع: ١/٥٧٣، الاعلام: ١/١٠٠، مشاهير الكرد: ٩٣-٩٠/٢، مجلة تراثنا، ع (٢٢) تشرين الاول ٢٠٠١، تاريخ الاسرة الاموية:
٨٩-٩٢، اعلام الكرد: ٧٩-٨١، معجم المطبوعات: ٦٥٢، مرآة العصر: ٢/٧٢٩، فهرست التيمورية: ٤/١٤٥، المستدرك
على معجم المؤلفين: ٤٠.

٢٠٦- الرسالة العونية، مصدر سابق، الموسوعة الع: ١/٥٧٤، تاريخ الاسرة التيمورية: ٩٥، الاعلام: ٦/٢٢، اعلام
الكرد: ٨١.

٢٠٧- محمد علي الصويركي، مرجع سابق، ص نقل عن: الاعلام: ٧/١٦٥، الموسوعة الع: ١/٥٧٤، محمد تيمور لوديع
فلسطين: الحياة، ع (١٢٤٧) ٦/٩/١٩٩٦. الادب العربي المعاصر لشوقي خليف: ١/٢٦٣. مجاة مجمع اللغة الع: ٢/٢٠٦.
مجلة الادب: حزيران ١٩٧٢. حسين فوزي: الاهرام، ٣١/٨/١٩٩٣. اعلام الكرد: ٨٢-٨٣. مجلة مجمع اللغة الع بدمشق:
٤٩/٢٠١٤٢٠، ٦٨٥-٥٥٣، ٦٨١، ٤٧-٣٧/٥٤٢.

٢٠٨- محمد علي الصويركي، مرجع سابق، ص نقل عن: تاريخ الاسرة التيمورية: ٨٥، الدار المنشور: ٢٠٣. بلاغة النساء:
٨٦، مشاهير الكرد: ٢/٢٣٩، معجم المطبوعات: ١٢٥٦. الاعلام: ٣/٢٤٠. جريدة الدستور الاردنية: عدد ٦٢٧٢-
١٩٨٥/٢/١. نساء من بلدي: ٩٨٩-٩٩٣. معجم المؤلفين: ٥/٥٦. ليضاح المكتون: ١/٤٢. هدية العارفين: ١/٢٣٦. اعلام
النساء: ١٠٨-٢/١٢٥. تاريخ اداب اللغة الع: ٢٤٨-٤/٢٤٩.

٢٠٩- له وانه: مامؤستا (يمن والي)، ههروهه مامؤستا (محمود والي) رۆله كانى قهله مشا له شارى فيروم.

٢١٠- الشيخ سلامة العزامي، ترجمتغزوير القلوب في معاملة الغيوب: محمدامين الكردي، القاهرة ١٣٨٤هـ. وكتاب نجم
الدين الكردي: خلاصة كتاب العواهب السرمدية في مناقب السادة النقشبندية لؤلفه محمدامين الكردي. وكتاب محمدامين
الكردي: سعادة المبتدئين.. الشيخ عمر وجدي في كتاب: مشاهير الكرد وكردستان لؤلفه محمدامين زكي بك، ص ٢٩٤،
<http://taakhinews.org/?p=31690> ١٢ كانون الثاني ٢٠١٠م.

- ٢١١- له ناویاندا: خاتوو (فاطمه لطفي الله الايوبي).
- ٢١٢- له بیدارتیدا له گەڵ بەرێژیان له ماله‌که‌ی خۆی له گه‌ڕه‌کی ئەندازیاران له رۆژی ٢٢ی حوزەیرانی ٢٠١١ز، کاتێک که سه‌ردامان کرد له شاری گهر شکر سه‌ر به پارێزگای قلیو.
- ٢١٣- ش.ب.ی. ضیف: شوقي شاعر العصر الحديث، مكتبة الأسرة، القاهرة ٢٠١٠م، ص ٩-١٠. مشاهير الكرد وکردستان، ص ٨٩-٩٠.
- ٢١٤- هه‌ندێك له توێژهران به تورگیان داناوه نه‌ك به كورد، به‌و پێیه‌ی كه له تورکیا هاتووه، به‌لام راستیه‌كه‌ی نه‌وه‌یه كه كورده.
- ٢١٥- www.gilgamish.org/viewarticle.php?id=kurdish_persons-20061118-324
- ٢١٦- شوقي ضيف: شوقي شاعر العصر الحديث، ص ٩-١٠. مشاهير الكرد وکردستان، ص ٨٩-٩٠.
- ٢١٧- هه‌ردوو سه‌رچاوه‌كه‌ی پێشوو.
- ٢١٨- هه‌ردوو سه‌رچاوه‌كه‌ی پێشوو.
- ٢١٩- ته‌ماشای پێشه‌کی به‌شی یه‌كه‌می شه‌وقیات بکه.
- ٢٢٠- مشاهير الكرد وکردستان، ص ٨٩.
- ٢٢١- www.mriraq.com/vb/showthread.php?t=435270 raqi-ana.com/vb/showthread.php?p=437026
- ٢٢٢- شوقي ضيف: سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ١٠.
- ٢٢٣- بۆ زانیاری زیاتر سه‌بارت به ئه‌حمه‌د شه‌وقی بڕوانه: شوقي ضيف، سه‌رچاوه‌ی پێشوو.
- ٢٢٤- www.mriraq.com/vb/showthread.php?t=435270 raqi-ana.com/vb/showthread.php?p=437026
- ٢٢٥- وه‌رگێڕانه‌كه‌ی محمه‌د عه‌لی عه‌ونی بۆ "مشاهير الكرد وکردستان"، ٢٦٨. محمه‌د عه‌لی صویرکی، سه‌رچاوه‌ی پێشوو.
- ٢٢٦- شه‌ره‌فخانی به‌لیسی كوردی، به‌لام كۆتیه‌كه‌ی به زمانی فارسی نووسیوه، چونكه زمانی رۆشنی بیری شه‌وكات بووه.
- ٢٢٧- خاوه‌نی چاپخانه‌ی زانستی كوردستان بووه له مسر.
- ٢٢٨- مامۆستای زمانی فارسیه له زانگۆی ئه‌زه‌ر.
- ٢٢٩- وتاریکی دووبه‌ عه‌ونی له هه‌فته‌نامه‌ی (القاهره) ژماره (٢١٣) رێكه‌وتی ١١ی ئایاری ٢٠٠٤ز.
- ٢٣٠- فاضل عباس الجاف: الاديب محمود عباس العقاد عتفوان الفکر: www.bingeh.com/news.php?action=view&id=30
- ٢٣١- تمة الاعلام: ج ١، ص ٢٦١-٢٦٢. محمد علي الصويركي، سه‌رچاوه‌ی پێشوو.
- ٢٣٢- الزکلي: الاعلام، ج ١، ص ٣٩. محمد علي الصويركي، سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ١١٧.
- ٢٣٣- محمد علي الصويركي، سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ١١٩-١٢١.
- ٢٣٤- ئه‌م ناوه به (هه‌تسه له سه‌ر سین و که سه‌ر له بن یا نووسراوه و ئه‌مه‌ش وه‌ك خۆی نووسیمان سه‌هیر نه‌ك سوهری).
- ٢٣٥- ماهر حسن: المصري اليوم، ٢٠ / ٧ / ٢٠٠٩م.
- ٢٣٦- محمد علي الصويركي، سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ١٢١.
- ٢٣٧- محمد علي الصويركي، سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ١٢١-١٢٢.
- ٢٣٨- سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ١٢١-١٢٢.

به‌شی‌ه‌وته‌م

گه‌شته مه‌یدانییه‌کان:

گوندی (الاکراد) له پارێزگای نه‌سیوت
گوندی (جزیره‌الاکراد) له پارێزگای نه‌سیوت
گوندی (میت‌الاکراد) له پارێزگای ده‌قه‌لییه
شاری (الکردی) له پارێزگای ده‌قه‌لییه
گوندی (کفر کردی) له پارێزگای قلیوبییه
گوندی (منشاه‌الکردی) له پارێزگای غه‌ربییه
گوندی (الکردی) له پارێزگای کفر شیخ

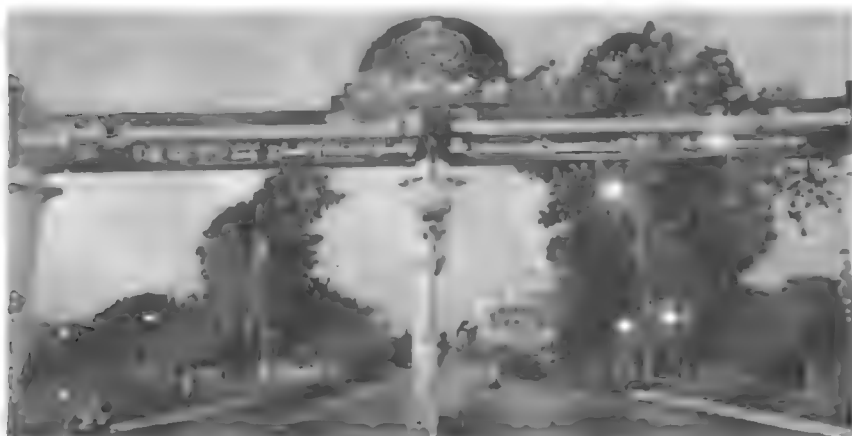
ئىمە ھەلساين بە ئەنجامدانى چەندىن گەشتى مەيدانى بۆ چەند گوند و شارۆچكە و شارىكى مىسر، كە ناوى كوردىيان پىۋەيە، ئەويش بۆ زانىنى ھۆكار و مېژووى ئە و ناولىنانە. دەبى ئەو ەش بگوتى كە ئىمە ھەموو شۆپنەكانى مىسر نەگەراوين، ئەمەى خوارەو ە چەند شۆپنىكن كە سەردانمان كىردون:

يەكەم:

گوندى (الكراد) :

گوندى (الكراد) گوندىكى كشتوكالىيە لە گوندهكانى سەنتەرى فەتەح لە پارىژگای ئەسيوت. دەكەوتتە رۆژەلاتى رووبارى نىل. بەپىتى سەرژمىرى سالى (٢٠٠٦) ژمارەى دانىشتوانى (٧٠٠٠) كەسە^{٢٣٩}. ھەموويان موسلمانن و لە خويندى ئەزھەردا شۆپن و پاىەيەكى بەرزيان ھەيە و سەركەوتوتىر لە قوتابخانەكانى سەر بە ەزارەتى پەرەدە و زانست. ھىورى و ئارامى تايبەتمەندىكى بەرزى خەلكى ئەوييە و بەمە لە دراوسىكانى جيا دەكرىتەو. چونكە كارى توندوتىژى و ھەلچوون و شەپ و ئاژاوەى تىدا زۆر كەمە. ھەر گرفتىكى ھەيانبى، بە حىكمەت و ھۆشمەندى خويان لە مالى خويان چارەى دەكەن. زۆر بە كەمى دەچنە بەردەم دادگا، چونكە ئەنجوومەنى عورفى ناوہخويان زۆر گرنگە، ھەرەھا پاىە و مەزارى ئەوليا و پياوچاكان زۆر كاريگەرى ھەيە بەسەر بىروپا و مىزاجى تەواوى خەلكى گوندەكە. ئەگەرچى ھەندىك بىروپاى سىياسى دىكەشيان كەوتۆتە ناو، ەك ناسرىيەكان و ەفدىيەكان. خەلكى ئە و گوندە حەزيان لە خواپەرسىيە بە شىۋازى سۆفىگەرى. خەلكىكى باش و شكۆمەند و ميواندۆستن. ھەرچەندە زۆر زووش ھەلدەچن، بەلام زوو دادەمركىنەو ە دەگەپىنەو ە ھالەتى ھىمنى خويان. سەرچاوەكان ئاماژە بۆ ئەو دەكەن، كە دانىشتىوانى ئە و گوندە لە

بنه چه که ی کوردی ره سه نن و له گه ل سوپای سه لاهه ددین نه ییوبی هاتووه، که نۆزیه ی سوپاکه له کوردان پێکهاتبووه^{٢٢٠}. قسه و گێڕانه وه کانی نه و خه لکه ش، که نێمه دیدارمان له گه ل کردن^{٢٢١} به کده گرێته وه له گه ل نه و سه رچاوه میژووینه، که دوا ی نه وه ی سوپای سه لاهه ددین توانییان قاهره له فاته میه کان پاکیکه نه وه، نه و سوپایه رووی کرده سعیدی میسر بۆ راوه دوونانی نه و فاته میانه ی روویان کردبووه باشوور، بۆ پاککردنه وه ی میسر لییان، که

نه توانن باربردۆخی خۆیان دور له قاهره رێکبخه نه وه له گه ل توران شا، که له سالی (١٦٤٥) به مه نی داگیر کردبوو. سه لاهه ددین زۆرێک له و کوردانه ی نێو نه و هیزه ی گێڕابه وه لای خۆی، به هۆی دلتیا بوون له دلسۆزیان بۆی^{٢٢٢}، به وه ی که له پشتی بایرانی خۆی بوون. دوا ی ته واکردنی نه رکه کانیشیان له سعید و نه ویه و سودان، وه دوا ی گه رانه وه یان بۆ قاهره، هه ندیک له سه ربارانی نه ییوبی دواکه وتن و له ناوچه جیا جیا کانی باشوور و باکووری رووباری نیل و زه ویه کانی ده وروبه ری جیگیر بوون^{٢٢٣}.

به که م جار که له نه سیوت دابه زین، له گوندێک نیشته جی بوون، پتی ده گوترا (الحمراء) ماوه یه ک له ویدا ژیاون، که له لیواری رووباری نیل بووه، به لام دواتر تووشی لافاوێکی گه ره بووه، بۆیه گواستووینه ته وه گوندی (الولیدییه) ی

دراوسی. کانتیکیش نه وی توووشی لافاو هاتوووه، چوونه ته شوینیکی نوی، که کهس پیتشر لیی نیشته جی نه بووه، دواي ناواکردنه وه ناویان لیناوه گوندی کوردان (الاکراد). خه لکی گونده که ده گتپنه وه یه کهم خیزان هاتوته نه و ناوچه یه و تیدا نیشته جی بووه خانه واده ی (خوتبه) بووه و مزگه و تیکیان تیدا دروست کردوووه به ناوی مزگه وتی خوتبه. پاشان خیزانه کورده کانی دیکه ش روویان کردوته نه و گونده، وه ک خانه واده ی (شیخ، بدهلی، جرابه^{۲۴۴}، رمحه، عمر، ریس)، ئیستاش هه ندیکی تری هاتووونه ته سه ر وه ک : مائی (مکی، محمود، اسماعیل، حسن علی، حسنین، حسن یوسف). ئیستا نه مانه هه موویان پیکه وه ته واوی گونده که پیکه دهینن^{۲۴۵}.

دوووه: گوندی (جزیره الاکراد):

هه رچی سه باره ت به گوندی جه زیره ی کورده کانه، نه و دریز کراوه ی گوندی (الاکراد) کورده کانه، که که وتوته نه و به ری به رامبه ریان له سه ر لیواری روویاری نیل، له چه ند دوورگۆکه یه ک پیکه هاتوووه وه ک (عزبة الشاروني و عزبة جوده و عزبة العمدة و عزبة دياب و عزبة خلف و عزبة مسعود و عزبة الکس)، که نه م دوورگۆکانه به هۆی دروستکردنی به نداوی (العالي) دروست بوونه. خه لکیکی زۆری نه و دوو گونده بق خویندن و کارکردن روویان کردوته شاره گه وره کانی قاهره و نه سه کهنه ریه و نه سیوت و نه وانسی دی. زۆرتین ژماره شیان له گه په کی شبرای (روض الفرج) له قاهره نیشته جی بوونه (ره و زلفه ره ج یه کیکه له گه په که کۆنه کانی باکووری قاهره، پیشان شوینی ئاهه نگێپان و شانق بووه، بازار ی هه ره سه ره کی سه وزه وات ی قاهره شی لی بووه، زۆریه ی دانیشته وانه که ی خه لکی دابه زیوی لادیکان و لاپه رگه کانه. ئیستا که وتوته گه په کی شبرای له ویکی پیدیاوه - و)، نزیکه ی چوار هه زار کهس ده بن، به پیتی نه و خه ملاندنه ی نه و کۆمه له یه دایانه زران دووه و ناویان ناوه " کۆمه له ی خهیری لاوانی کورد".

كه سايه تيبه به ناوبانگه كانى نه و گونده:

نووسه رى گه وړه "محمد بدوى" رابه رى كورته چيرپوكى ميسرى، نه و له به ناوبانگه ترين كه سه دياره كانى نه و گونده يه و خه لكه كه زور شانازى پيوه ده كه ن.

- ليو "عمر حسن عمر" پاريزگارى كفر شينخ له په نجاكانى سده رى رابردو.

- ليو "حفظى حسن"، پيشتر پاريزگارى قاهره بووه.

- ليو "عنى حفظى حسن" ياريدده رى وه زيرى بهرگرى بووه، پاشان نوته پاريزگارى باكوورى سينا.

- ليو "عصام حفظى"، بهرپرسي پاسه وانه تايبه تيبه كانى سه روگى كوچكردو نه نوهر سادات بووه.

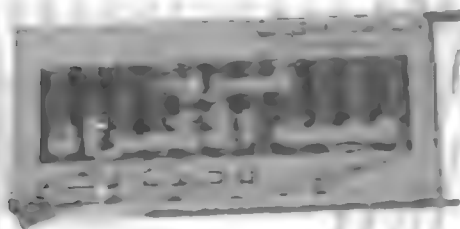
سنيهم: گوندى (ميت الاكراد) ^{٢٤٦}:

گوندىكى كشتوكالى سه به سه نته رى شارى مه نسوره يه له پاريزگارى دقهليه، نزيكه ي (٧ كلم) له مه نسوره و نزيكه ي (١٢٠ كلم) له قاهره دووره، رو به ره كه ي (١٠٠٠) دونه، ژماره ي دانىشتووانيشى به پيى سه رزميرى سالى (٢٠٠٦ ز) نزيكه ي (٧) هزار كه سه، هه موو خه لكه كه ي له سه ر كشتوكال ده زين. ريژه ي نه خوينده واريش له و گونده نزيكه ي (%٢٠) ه، به تايبه تى له ناو به سالاچوان.

هوكارى ناوانانى گونده كه به م ناوه:

خه لكى گوندى (ميت الاكراد) به پيچه وانه ي خه لكى شوينه كانى تر كه سه ردانمان كردن، هيچ دهر باره ي ناو و ميژووى گونده كه يان نازانن. ته نانه ت له گه ل به سالاچوان و روشنبرانيشى قسه مان كرد، هيچ زانياريه كيان نه بوو. تاكه باسنيك كه گويمان لى بوو نه وه بوو كه حاجى محمه د ^{٢٤٧} له باوكى كوچكردوويه وه "طاهر بيومي" بوى گيپاينه وه كه له ره مه زانى (١٤٣١ك) له

ته مەنى سەرۆوى سەد سالتییەو کۆچی کردوو، حاجی ئەحمەد (لەسەرەو نووسراوە حاجی محەمەد) دەلێت: "باوکم بۆی گێڕامەووە کە لکێک لە رووباری نیل لە لای (عزیز شوقی) لە نزیک گوندی (میت الاکراد) بە شوێنی ئێستای گونددا تێدەپەڕی، هەندێک ویستگە و ئەسکە لە هەموو خالێک هەبوون بۆ دابەزاندنی سەرنشین و کەلوپەلەکانیان. (ویستگە) ی ئەو گوندەش ناوی "مینا الاکراد" بوو، ئەویش بەهۆی بوونی چەند خێزانێکی کوردی سەردەمی دەولەتی ئەییوبی.

دواتر ناوەکە بەپێی بەکارهێنانی باو، گۆڕانی بەسەردا هاتوووە بۆتە گوندی "میت الاکراد".

حاجی ئەحمەد لەسەر قسەکانی

باوکی بەردەوام دەبێ، کە گوتویەتی: هەموو زەویەکانی گوند و دەورووبەری گوندیش مولکی ئافرەتییکی کورد بوو بە ناوی "زینب هانم"، کە لەسەردەمی دەولەتی عوسمانی ئەو مولکەکانیان پێ داون. چونکە ئەو قسە پۆیشتوو بوو لە ناو دەولەت. ئەو خەڵکانە ی بەاتبەانە لای ئەدەچوونە ناو خزمەتی جیهادی و خۆبەخشی، بۆیە خەڵکیکی نقد روویان تێکردوو و ئەویش زیاتر لە لای خەڵکە کە خۆشەویست بوو. تەنانەت سنووری زەوی و مولکەکانی گەشتۆتە گوندەکانی "تلبانە و زریق و شاوا و وکوم الدربی و کفر البرمون و الزمار"، هەتا ئەمڕۆش ئەمانە لە بەلگەنامە فەرمییەکاندا لەسەر ناوی ئەو نووسراون.

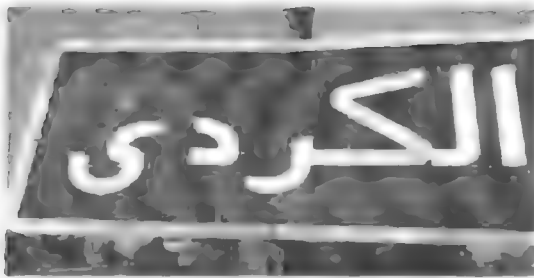
چوارەم: شاری (الکردی) و (کفر الکردی) لە پارێزگای دقەه لیبیە:

شاری (الکردی)، یەکیکە لە شارۆچکەکانی پارێزگای دقەه لیبیە. (٢٠٢٠ کلم) لە مەنسورە و (١٨٠ کلم) لە قامیرە دوورە. رووبەرەکەی (١٢ کلم) و بەپێی دوا سەرژمێری، سالی (٢٠٠١) ژمارە ی دانیشتوانی (٥٠ هەزار) کەسە. تێکڕای

خه لکه که له سهر کشتوکال ده ژین، که ریژه ی (۹۵٪) ی خه لک تییدا کار ده کهن. رووبه ری کشتوکالیشی (۷ هه زار) دونه و گه وره ترین رووبه ری مولکی تاکه کس له شاره که (۱۰۰) دونه. به ناویانگترین به رووبه کشتوکالییه کانیشی بریتین له: پیواز، په تاته، سیر، برنج، گهنم، پاقله، وینجه، گهنه شامی، مؤز، پرته قال، لیمو. به ناویانگترین خانه واده کانیشی که (۶۰٪) ی کوردی ره سهن و (۴۰٪) یان خه لکی هاتوون، بریتین له: (ال عید، ابو حسین، ابو عمیره، عامر، تومه، حسنین) ن، به لام خیزانه بنه په تیه کان بریتین له (ال عید، تومه، ابو حسین)، ریژه ی خوینده واری تیا یاندا زور به رزه، نه وانه ی که بپوانامه ی بالایان هه به (۸۰٪) ده خه ملینرین. ریژه ی نه خوینده واریش تییدا (۵۰٪). له شاری کوردی چهند شوینه واریک هه ن میژووه که یان ده گه پیتوه بۆ سهرده می رۆمانی، بۆیه گه شتیاران رووی تی ده کهن، نه و شوینه واران هه بریتین له (تل البلاصون، تل سرور، تل الحمرا، تل الحسین).

میژووی دروستیوونی:

میژووی نه و شاره ده گه پیتوه بۆ سهرده می نه ییو بی. دوا ی سهرکه وتنی سه لاهه ددین له شه پی هه تین به سهر خاچپه رستان، سهریازه به شداریووه کانی شه په که ی خه لات کردوون و پارچه زهوی له شوینه جیا جیا کانی میسر پی به خشیون، تیا شیاندا نه و ناوچه به. بۆیه نه و ناوچه به بۆته به شی چهند سهریازکی ناو سوپا که ی سه لاهه ددین. خا که که ی زور به بیت بووه و نزیکیش بووه له ده ریاجه ی (المنزلة)، که له (منشیه عاصم) دریز ده بووه وه، که (۲ کلم) له شاری کوردی دووره و سهریازه کورده کان له گه ل خیزانه کانیا ن تییدا نیشته جی بوونه. پاشان به هوی ژنخوازی و هاوسه رگیری ژماره یان گه یشتوته (۵۰) خیزان. به لام جی داخه خه لکه که پاریزگارییان له

تابلوێ شارۆچکەی الکردي

ناو و ناسناوی خێزانه
 کوردهکان نهکردوو و
 ناویان له بیر چۆتهوه. دواتر
 ناو و ناسناوی عه ره بی
 میسریمان تێدا ده رکه وتوو.
 به لām به هۆی زۆرینه ی کورد

له ناوچه یه، شاره که به ناوی شاری کوردی (الکردي) ناوی ده رکردوو.
 سه ره تا ته نها گوندیک بووه به ناوی (الکردي)، دواتر بووه به دوو گوند،
 یه که میان (الکردي) و دووه میشیان (کفر الکردي). سه باره ت به دابه شبوونی
 گونده که ش، ماموستا نه حمه د عید^{٢٨} ده لیت: "له سه ره ده می محمه د عه لی
 پاشا گونده که کوێخایه کی هه بوو زۆر توندوتیز بوو له گه ل خه لکه که، به
 تاییه تی له سه ر نه و ناوچه یه ی که که وتبووه سه ر لیواره که ی تری ده ریاچه
 بچوکه که. بۆیه نه وان ته نگارییان بق هاتوووه ناچار خۆیان له گونده که
 کیشاوته وه و ناویان له شوێنه که ی خۆیان ناوه (کفر الکردي) و
 کوێخایه کیشیان بق داناوه. به مشیوه یه گونده که بووه ته دوو گوند و
 ده ریاچه یه کی بچووک لیکی جیا کردوونه ته وه.

له که سایه تییه به ناویانگه کانی نه و شارۆچکه یه :

خه لکی شارۆچکه ی کوردی به وه ناسراون، که زۆریه ی گه ته که کانی چروته ته نێو
 سلکی سوپا و پۆلیس، زیاتر له (٢٠٠) نه فسه ریان هه یه. هه تديک له و
 که سایه تییه ناسراوانه شی نه مانه ن:

- لیوا (علی محرز حسانی)، دوا پله ی نه مینداری گشتی نه نجوومه نی وه زیرانی
 پێشوو بووه.

- لیوا (احمد الدردیری بن حسانی)، دوا کاریشی: یه کییک بووه له

- دامه زرينه رانی کۆمه له ی خهیری ئیسلامی له شارۆچکە ی کوردی.
- لیوا (دکتور محمد فتحي عید)، دوا پله کانی: یاریده ده ری وه زیری ناوه خۆ، سه رۆکی نه میشتنی هۆشبه ره کان، وه دکتور بووه له زانکۆی شه میر نایفی سه ریازی.
- لیوا (احمد الدردیری الحنفی)، دوا پله ی: یاریده ده ری وه زیری ناوه خۆ بووه.
- لیوا (طارق عمیره)، دوا پله کانی: یاریده ده ری وه زیری ناوه خۆ، و سه رۆکی یانه ی (التجديف) بووه.
- لیوا (محمد فهمي عید)، دوا پله ی: فه رمانده ی پاسه وانان بووه له شه ره ری شه ریف.
- لیوا (فوزي محمد عید)، دوا پله کانی: یاریده ده ری یه که می وه زیری ناوه خۆ و به پێوه به ری پۆلیسی فریاکه وتن بووه.
- لیوا (حسن محمد عید)، دوا پله ی: فه رمانده ی پاسه وانانی زانکۆی (قناة السویس) بووه.
- لیوا (محمد محمود عید)، باوکی رۆحی پۆلیسی شارۆچکە ی کوردی بووه و له خۆبه خشه یه که مه کان بووه.
- لیوا (عبدالحفیظ شتا) له یه که مه کانی شه و که سانه بووه که چوونه ته ناو پۆلیسی لاسلکی له میسر.
- مامۆستا و دکتور (ابراهيم الحنفی)، یه کێک له گه وره ترین مامۆستایانی بواری گه ردوون بووه له جیهان، چه ندین پله شی له ئازانسێ گه ردوونی شه مریکی وه رگرتوون. خوالیخۆشبوو (الحاج بن محمود عید)، رابه ری ریکخراو و حزبه کانی شاری کوردی یه.
- (محمود عید) شه ندامی پێشوو ی شه نجوومه نی گه ل، وه دامه زرينه ری کۆمه له ی خهیری ئیسلامی له شاری کوردی.
- دکتور (محمد عبدالحلیم عمیره)، جێگری یه که می وه زیری ته ندروستی.

- (الشیخ محرز حسن سلامة)، ئەندامی لیژنەى فتوا له ئەزھەرى شەریف.
- دکتۆر (احمد رضا شتا)، دوا پلەى: راویژکاری راگەیانەندى ئەنجوومەنى شورا.
- مامۆستا (احمد محمد عید)، یەكێك له دامەزڕینەرانى شارى ھاوچەرخ و پێشکەوتووی کوردی.
- دکتۆر (جەر عبدالسلام جەر)، مامۆستا له ئەندازەى کارەبایى، بەرپرسیارى ویستگەى رووناکی ھەردوو ھەرەمى شەریفى وەرگرتووہ له سعودیە.

پێنجەم: گوندی (کفر کردی):

گوندیكى كشتوكاڵى سەر بە سەنتەرى (کفر شکر) ه له پارێزگای قلیو. (٧ کلم و نیو) له شارى (بنها) و (٦٦ کلم) له قاهیرە دوورە. تیکرای دانیشتوانى لەسەر چاندنى پرتەقال و بەرھەمى دانەویڵەى وەك گەنم و گەنمەشامى دەژین، رووبەرەكەى (٤٠٠) دۆنمە. بەناوبانگترین خێزانەکانى بریتین له خێزانى (کردی) و خێزانى (عابدین). كه نزیكەى (٥٠٪)ى خەلكەكەى پێكدیتن، له چاو خەلكەكەى تری گوند دەوله‌مه‌ند و ساماندارن.

هۆى ناوانى گوندەكە بەم ناوہ:

بەپێى گوته‌ى زۆربەى ئەو بەسالاچوو و رۆشنبیرانەى^{٢٤٩} دیدارمان لەگەڵ کردن ئەو رادەگەیەنن، كه هۆى ناوانەكە دەگەرێتەوہ بۆ دوو پیاوی كورد (دڵنیا نەبوون كه خەلكى كام ناوچەى كوردی بوونە)، بەر له (٢٠٠) سال ھاتوونەتە ئێرە، یەکیان پێیدەگوترا "كورد" و ئەوہى دیکەیان پێى گوتراوہ "عابدین"، كارى ئەم دوو كەسە بازراگانیکردنى خوێ بووہ له گوند و ناوچەكانى لیواری لكی دمیات. جارێکیان، كه خەریكى بازراگانی بوونە لەسەر لیواری لكی دمیات، بۆ پشرودان و ھەسانەوہ له گوندێك ماونەتەوہ بەناوی "كفر علی شرف الدین"^{٢٥٠} و بە میوانى لای كوێخای گوند (علی شرف الدین) ماونەتەوہ.

کاتیك ئەوان، لە میوانداری کوێخا دابوونە، کۆمەلێك خەلکی شەپانگێز هاتوونەتە ئەوێ، کوێخاش لە حالەتی ترسیکی زۆردا بوو، هیچی بۆ ئەماوەتە ئەو ئەبێ بەبێ دەنگی سەرانی و بەرتیلیان بدات. ئەو هەلۆیستە سەرنجی کورد و عابدینی راکێشاوە و سەبارەت بەمە لە کوێخایان پرسیبوو، کوێخاش وەلامی داوونەتەو، کە ئەوانە پیاوی ستەمکار و زۆردارن، هەرکە سێکیان لە گوندەکان مەبەست بێ ناچاری دەکەن و سەرانی بەسەردا دەسەپێنن، کەسێش ناتوانی داواکەیان رەت بکاتەو، دەنا دەیکوژن. بۆیە هەریەکە لە کورد و عابدین پێشنیار بۆ کوێخا دەکەن کە ناوچەکە لەمانە رزگار بکەن. کوێخاش بە پێشنیارەکیان رازی دەبێ. بۆیە کورد و عابدین سەرکەوتوو دەبن لە کوشتن و لەناوبردنی ئەو زۆردارانە و رزگارکردنی ناوچەکە لییان. هەندیک دەلێن کە کوێخا "علی شرف الدین" بە گیان لە کورد و عابدین دەترسی، بۆیە بپار دەدا لەخۆیان نزیک بکاتەو و بیانکاتە لاگیری خۆی. بۆیە دوو لە کچەکانی خۆی لییان مارە دەکات و دەیانکاتە زاوی خۆی، تا بە هۆی ئەوانەو دەلنیا ببێ لییان. ئەم دوو پیاو (کورد و عابدین) کاری بازرگانییان دەگۆڕن بە چاودنی گەنەشامی و ئەوان سەرچاوەی ئەو دوو خێزانە گەورەیی ئیستای گوندی (کفر کردی)ین.

لە کاتی پرسیارمان لە هەندیک لەوانەیی سەر بە خێزانی کورد و عابدین، دەبارەیی ئەوێ داخۆ چەندە گرنگی بە هەوالەکانی ئیستای کورد و کوردستان دەدەن، لە وەلامدا گوتیان: "ئێستا ئێمە بووینەتە میسریری تەواو، بۆیە گرنگیدانمان بە پلەیی یەکەم بۆ نیشتمانەمانە. پاشان کێشەکانی عەرەبی و ئیسلامی. بەلام هەندیکیان نەیانشاردەو کە کاتیك کورد دەسکەوتیکی سیاسی بەدەست دێنی، ئەوان پێی ئاسوودە دەبن.

له كه سایه تيبه ناو داره كانى نه و گونده:

له ئاست وه رگرتنى پله و پايه له بواری پۆلیس و سوپا، خێزانی عابدين بهشی نۆرتريان پى بپاوه له چاو خێزانی كورد. له گهڵ هه ندیش هه ندیک كه سایه تی له خێزانی كورد هه لکه وتوون كه پله ی به رزیان به ده ست هیناوه وهك: "حاج عبدالستار الكردی" كه ئیستا گه وه ترين كه سی نیو خێزانی كوردییه، نه و

تابلوی قوتابخانه یه کی شارۆچکه ی منشاوه الكردی

سکرتیری پارێزگاری پیشووی قلیو بووه، ته مه نیشی ده گاته نه وه د سال.. یه کێک له كه سایه تيبه كانی مالباتی كوردی وه قفیکى له گونده كه دا كرده وه به ناو (وه قفی عرفانی كوردی)^{٢٥}. كه بریتیه له دوو دۆنم زهوی، له سه ره کیکیان بنگه ی لاوان و قوتابخانه ی گوندی

دروست كراوه، نه وه ی تریش گۆستانی گوندی له سه ره دروست كراوه، كه سییه کی ته رخا نه کردوه بۆ مالباتی كوردی و سییه کیشی ته رخا نه کردوه بۆ مالباتی عابدين و سییه كه ی تریشی ته رخا نه کردوه بۆ مالباته كانی تری گوند.

شه شه م: (منشاة الكردی) و (عزبة الكردی):

(منشاة الكردی) گوندیکی کشتوکالییه و سه ره به ناوه ندی (کفر الزیات) ه له پارێزگای غه ربیه. نزیکه ی (٨ کلم) له (کفر الزیات) و (١١٠ کلم) له قاهیره دووره تیگه رای خه لکه که ی له سه ره کشتوکال ده ژین. به ناویانگترین مالباته کانیشی بریتین له: مالباتی "الكردی"، كه نزیکه ی (٢٠٪) ی خه لکه که ی پێکدێن، له چاو مالباته كانی دیکه ی گوند زۆر ده وله مه ندن و (٦٠٠) دۆنم زهویان هیه.

هۆی ناوانی گوندهکەیان بەم ناو:

بەر لە شەست سال پێیدەگوترا "العدوي"، بەلام کاتێک کە هەندێک لە ئەشرافەکانی مالباتی کوردی (لەناویاندا سەبری کوردی پاشا) هەندێک دامەزراوەی نوێی وەک قوتابخانە و نەخۆشخانە و بنکەی لاوان و چەندانی تریان لەو گوندەدا دروست کردوو، سالی (١٩٤٨ز) لەسەر داوای خەڵکەکە و وەک رێژلێنانێک لە مالباتی کوردی، ناویان لێناو "منشاه الکردی". هەربۆیەشە مالباتی کوردی لە گوندەکە جێی ریزی تەواوی خەڵکەکان، ماوەی (١١٥) سالێشە کوێخایەتی گوندەکە هەر بۆ مالباتەکەی کوردی ماوەتەو، لە گرتنترین کوێخاکانیشتی ئەمانەن:

– (محمد احمد عبدالله الکردي) یەكەم کوێخای گوند بوو لە (١٨٩٦ تا ١٩١٤ ز)، وە لەبەر ژیاڵی پرکەشخەیی و پۆزلیدان بە (ابو الذهب) ناسراو. دواي ئەو، کۆپە مامەکە ی بۆتە کوێخای گوند.

– (امین ابراهیم عبدالله الکردي) لە (١٩١٤ تا ١٩٣٨ز)، دواي ئەویش برازاکی جێی گرتۆتەو.

– (مصطفى حمدي الکردي) لە (١٩٣٨ تا ١٩٧٤ز)، دواي ئەو، کۆپی کوێخای پێشوو جێی گرتۆتەو.

– (عبدالفار امین ابراهیم الکردي) لە (١٩٧٤ تا ١٩٩٧ز)، دواي ئەمەش کۆپی کوێخای بەر لەخۆی جێی گرتۆتەو.

– ئەندازیار (عباس افندي مصطفى حمدي الکردي) لە (١٩٩٧ تا ٢٠٠٤ز).

– کوێخای ئێستا (محمد مصطفى السيد الکردي) ناسراو بە (زەکەریا)، لە سالی (٢٠٠٤ز) تا ئێستا هەر کوێخای گوندە، پێشتریش نەقیب بوو لە مێژە چەکدارەکانی میسر.

رەچەلەکی مالباتی کوردی دەگەرێتەو بۆ ناوهراستی سەدە ی نۆزەدە ی زایینی،

کاتیک که حکومت له سالی (١٨٩٨) وهفدیکی له قاهره وه وهک حاکم بۆ سهر (ابیار) ^{٢٢} و ناوچه کانی دهووبه ری نارد له ئبیار مایه وه، لهوئ خیزانی پتکه وه نا و دوو کوپی بوون به ناوه کانی نهحمه د و ئیبراهیم. نهو دوو کوپه دواي کۆچی دواي باوکیان، له سالی (١٨٩٨) چوونه گوندی "العداوی" بۆ سهر زهوی و کشتوکالیان. ئیدی له گهل خه لکی گونده که دا جیگیر بوون و ژن و ژنخوازیان له نیتواندا دروست بوو.

هه رچی "عزة الكردی" یه، نهوا ئه ویش له ته نیشته گوندی "منشاة الكردی" یه و هه ر درێژکراوه ی ئه ویشه. یه که م جار له سالی (١٩٣٤) ژبان له و گونده دهستی پێکردووه، ئه ویش دواي نه وه ی لکێک له مالتباتی کوردی چوونه ته نهوئێ ئاویان کردۆته وه.

هه رچی سه باره ت به که سایه تییه به ناویانگه کانی نهو گونده یه، نهوان زۆرن و له زۆر بواریشدا ناویانگیان هه یه، له وانه: "صبري باشا الكردی" نه ر (به پیتی گوته ی خوالێخۆشبوو مصطفی نبیل) یه که م وه زیری ئاودیتری میسر بووه له سییه کانی سه ده ی بیست. به شداریشی کردووه له دروستکردنی به ندای (العالی)، کچیکیشی بووه شووی به نه ندازیار (احمد کمال) ی وه زیری پێشوو ی ئاودیتری کردووه. هه رچی خوشکی سه بری پاشای کوردیه، نهوا داپیره ی خوالێخۆشبوو مسته فا نه بیله.

حه فته م: گوندی (الكردی) له (قلین) له پارێزگای (کفر شیخ):

گوندی کوردی گوندیکی کشتوکالییه و سهر به ناوه ندی قلینه له پارێزگای کفر شیخ. (٤ کلم) له شاری قلین و (١٢٤ کلم) له قاهره دووره. روبه ره که ی (١٥٠٢) دۆنمه و ژماره ی دانیشتونانی (١٨٠٠) که سه، زۆربه ی دانیشتونانه که ی له سهر چاندنی لۆکه، برنج، گه نمه شامی، گه نم، پاقله و چه و نه ده ژن.

هۆكاری ناوانانی گوند به (الكوردی):

ویکچوونیک ههیه له گێڕانهوه کانی خه لکی گوند سه بارهت به ناوی گونده که^{۲۳۲}،
ئه ویش ئه وهیه که ئه و گونده له نێو سنووری مولگه کانی والی میر محهمه د عه لی
دابوو، وه سه پانی ئه و زه و بیانه ناوی (محهمه د عه لی کوردی) بووه و که سێکی
ناسراوی ئه و ناوچه یه بووه. گونده کهش به ناوی ئه وه وه ناسراوه. خه لک
گوتوو یانه ئیمه ده چین بۆ کوردی، واته بۆ کێلگه کانی کوردی. ئیدی
به مشیوهیه ناوی شوینه که به ناوی کابرای کوردی له سه ر زاری خه لکه که بۆته
هێمای ناسینی زه و بییه کان، پاشان له نووسراوه فه رمییه کانی حکومه تی
میسریش به و ناوه ناسراوه. هه رچی سه بارهت به چاره نووسی محهمه د عه لی
کوردییه، ده لێن ئه و له گه ل رابوونی شۆڕشی (۲۳ ی ته مموزی) ناوچه که ی به جی
هیشتووه. تا ئیستاش کۆشکێک له گونده که ماوه ده گه رێته وه بۆ سه رده می
مه له کی، که سه پان (محهمه د عه لی کوردی) تێیدا نیشه جی بووه.

دوای رابوونی شۆڕشی (۲۳ ی ته مموزی ۱۹۵۲ ز) و چه سپاندنی یاسای چاکسازی
کشتوکالی، زه و بییه کانی میر محهمه د عه لی کوردییان له گونده که به سه ر ئه و
جوتیار و پالانه دابهش کردووه، که هه ریه که ی دوو یان سێ دۆنمیان
داچاندووه، به پیتی ژماره ی خێزانه کان. ئه و خه لکه ش له پارێزگا
جۆراوجۆره کانه وه هێنراونه ته سه ر زه و بییه کانی میر محهمه د عه لی، به لام ئه وان
له سه ر زه و بییه کان لێیان دا کوتاوه و ماونه ته وه و مالباته کانی ئیستای
گونده که یان بێکھێناوه.

۲۳۲- مامۆستا عه بدولله حمان حامد (له مالی عومه ر- رێکخه ری به رنامه ی خۆراکی جیهانی له ئه سیوت) دیدارێک به و
له گه لیدا له گوندی (الاکراد) رۆژی ۲ ی نیسانی ۲۰۱۱ ز.

٢٤٠- Boris James: Saladin et les kurdes. L'Har Mattan. Mars 2006. pp 109-112.

٢٤١- له‌ناویاندا: م. د. محمود عەبدولپەرحمان، ھەروەھا م. محەمەد عەبدولپەرزاقفیراج، وە م. عەبدولپەرحمان حامەد لە گوندی (الاکراد)، ٢ی نیسانی ٢٠١١ز.

٢٤٢- Boris James: Op Cit. pp 109-112.

٢٤٣- Boris James: Op Cit. pp 109-112.

٢٤٤- ھەپ دەلی چرابە لە سکرا یەکیک لە سکەکانی ھۆزی ریبیعەن، ھەشە دەلیت ئەوان سگە ھەرە بژاردەکەی باقی خۆی ریبیعەن سەبارەت بە داب و نەزیر و تەنانت لە زمانیش. ئەوان ھەمیشە لە شوێنیکدا دەژیان کەس دەستی لە کاروباریان وەرنەدەدا. بەلام ئەوەی گرنگە ئەوەی کە ئەوان زۆلیان ھەبوو لە یارمەتی دانی دەولەتی فاتی، تا ئەوکاتەی سەلاحەدەدین بەسەریندا زالی بوو. جا ھەلسا بە پەرت و بلاوگرێنەوی خێزانەکانیان لە سەرپای مسر، بڕوانە: عبدالله السید مخیم، سەرچاوەی پێشوو، ل ٨٤.

٢٤٥- دیداریک لەگەڵ تاهر ئەحمەد نیسماعیل لە گوندی (الاکراد) رۆژی ٢ی نیسانی ٢٠١١ز. ھەروەھا دیدار لەگەڵ محەمەد عەبدولپەرزاق فراج لە ٢ی نیسانی ٢٠١١ز.

٢٤٦- دەگوێرێ کە مانای وشەی میت واتە "ھەلویست" و ھەشە دەلیت مانای وشەی میت واتە "زۆر" نیت.

٢٤٧- دیداریک لەگەڵیاندا لە مالهەکی لە گوندی "میت الاکراد"، ئەو لە لەدایکبوونی سالی ١٩٥٥ز، لە یەکیک لە کارگەکانی چێن و رستن کاری دەکرد.

٢٤٨- مامۆستا ئەحمەد محەمەد محمود عید، لەدایکبووی ٢٨/ ١٠/ ١٩٤٣ز، دەرچووی کۆلیژی بازرگانییە لە مەنسوپە لە سالی ١٩٧٠ز، سەرەتا بە مامۆستایەتی لە قوتابخانەیەکی بازرگانی دەستی بەکار کرد. دوایر لە بازرگانیدا دەستی بەکار کرد. یەکیک لەوانەی پالیئورابو یۆ ھەلبژاردنە ئەنجومەنی شورا لە سالی ٢٠٠٢ز. دیداریکمان لە مالهەکی لە شارێ (الکردی) لە رۆژی ٣٠/ ٤/ ٢٠١١ز، لەگەڵدا ئەنجام دا.

٢٤٩- له‌ناویاندا: م. محەمەد مستەفا ئیبراھیم مستەفا کوردی، ئەو لەدایکبووی ئەیلوولی ١٩٧٢ز، دەرچووی زاھێ کۆمەڵەییە لە زانکۆی قاھیرە لە سالی ١٩٦٦ز. پستی کۆمەڵەیی لە بانکێ لاوانی کفر کوردی. م. محەمەد عەلی حوسین ئیبراھیم کوردی، یەکیکە لە زۆلەکانی کفر کوردی، ھەروەھا سەرۆکی بەشی کارگێڕی زانستییە لە کفر شوکر. م. سەلاح کوردی لەدایکبووی ١٩٢٤ز. دیداریک لەگەڵ ھەموویان ئەنجامدا لە گوندی کفر کوردی لە رۆژی ١٦ی نیسانی ٢٠١١ز.

٢٥٠- ناوەندی کفر شوکر سەر بە پارێزگای قلیوی ئیستانبۆل.

٢٥١- لە ئەوەی سێبەمە لە دامەزرێنەرانی گوندی (کردی)، ھەروەھا کوێخای گوندەکەشە.

٢٥٢- ئیستانبۆلێکە سەر بە ناوەندی (کفر الزیات)، ژمارەییەکی زۆر ناواری تێدا ھەلکەوتوون، وەک (د. محمد البرادعین) و (د. محمد علی حەلە) مامۆستای میژووی نوێ و ھەرچەرخ لە زانکۆی ئەزھەر.

٢٥٣- له‌ناویاندا: حاجی محەمەد شەرنوبی ھەسری، لەدایکبووی ١٩٢٧ز، ئیستانبۆل خانەنشینینگراوە. لە کۆمەڵەی چاکسازی کشتوکالی کاری دەکرد. ھەروەھا حاجی عەوز مەدوح زەھولی لەدایکبووی ١٩٤٩ز (لە سالی ٢٠٠٢ کوێخای گوندەکەیی). ئەندازیار حوسنی محەمەد بەھیری، لەدایکبووی ١٩٥٣ز، بەکالۆریۆسی ھەبە لە کشتوکالی لە سالی ١٩٧٢ز، لە زانکۆی کفر ئەلشێخ. چەندین بەرپرسیاری وەرگرتوون، ئیستانبۆل بەرپۆلەیی کۆمەڵەی چاکسازی کشتوکالییە لە گوندی کفر ئەلشێخ. ئەندازیار محەمەد عەبدولمەجید، لەدایکبووی ١٩٥٨ز، دەرچووی کشتوکالە لە کفر ئەلشێخ، ئەندازیاری کشتوکالە لە کۆمەڵگای گوندی کوردی.

سەرچاوه كان (عهده بيهه كان) :

- الانجيل
- التوراة
- القرآن الكريم
- (ابن الاثير) : عزالدين ابو الحسن علي بن ابي الكرم الجزري (ت ٦٣٠هـ / ١٢٣٢م).
- (التاريخ انبا هر في الدولة الاتابكية): تحقيق عبدالقادر احمد طليمات، دار الكتب الحديثة، القاهرة ١٩٦٣م.
- الكامل في التاريخ، تحقيق عبدالله القاضي، الطبعة الثانية، دار الكتب العلمية، بيروت.
- ٥- اسكندر صيفي: المنارة التاريخية في مصر الوثنية و المسيحية. المطبعة المصرية بالقاهرة.
- ٦- ابن اياس: محمد بن احمد بن اياس الحنفي المصري (ت ٩٣٠هـ / ١٥٢٣م)
- بدائع الزهور في وقائع الدهور، تحقيق محمد مصطفى، مطبعة دار الشعب، ١٩٦٠م.
- ٧- البديليشي: الامير شرف خان بن الامير شمس الدين بن شرف خان الروزكي (ت ١٠١٠هـ / ١٦٠١م).
- شرفنامه ترجمة محمد جميل الملا احمد الروزياني، ط ٢، مؤسسة موكرياني للطباعة والنشر اربيل ٢٠٠١م.
- ٨- د. بله ج شيركوه: القضية الكردية، ماضي الكرد و حاضريهم. القاهرة ١٩٣٠م.
- ٩- ابن تغري بردي: جمال الدين ابي المحاسن يوسف الاتابكي (ت ٨٧٤هـ / ١٤٦٩م).
- النجوم الزاهرة في ملوك مصر والقاهرة. ج ٥ مطابع كونستانتينوس و شركائه، القاهرة ١٩٧٠م، ج ١٥ تحقيق ابراهيم علي طرخان، الهيئة المصرية العامة للكتاب، ١٩٧٢م.

- ١٠- جلبي: اوليا جلبي الرحالة التركي: سياحته في مصر، ترجمة: محمد علي عوني، تحقيق د. عبدالوهاب عزام، د. احمد السعيد سليمان، مطبعة دار الكتب و الوثائق القومية المصرية، ١٤٣٠هـ / ٢٠٠٩م.
- ١١- د. جمال حمدان: شخصية مصر. الجزء الرابع، طبعة دار الهلال، القاهرة ١٩٩٥م.
- ١٢- د. دوال رشيد: ظهور الكرد في التاريخ، ثلاثة اجزاء، دار اراس للطباعة والنشر، اربيل، كردستان العراق، الطبعة الاولى، ٢٠٠٣م.
- ١٣- جويل سامسون: نفرتيتي الجميلة، ترجمة مختار السويقي، الدار المصرية اللبنانية، الطبعة الثانية- القاهرة ١٩٩٨م.
- ١٤- ابن حجر العسقلاني: شهاب الدين احمد بن علي بن محمد (ت ٨٥٢هـ / ١٤٤٨م).
- ١٥- الحنبلي: ابن العماد الحنبلي ابو الفلاح عبد الحي.
- شذرات الذهب في اخبار من ذهب، مكتبة القدس، (ط: بلا) القاهرة ١٩٧١م.
- ١٦- ن.ا. خافين: الصراع على كردستان "المساءلة الكردية في العلاقات الدولية خلال القرن التاسع عشر" ترجمة عن الروسية د. احمد عثمان ابو بكر، بغداد ١٩٦٩م.
- ١٧- ابن خلكان: ابو العباس شمس الدين احمد بن محمد بن ابراهيم (ت ٦٨١هـ / ١٢٨٢م).
- ١٨- خير الدين الزركلي: الاعلام، دار العلم الملايين- بيروت ٢٠٠٢م.
- ١٩- رشيدة تيمور: السلامك. الهيئة المصرية العامة للكتاب- القاهرة ٢٠٠٨م.
- ٢٠- السخاوي: شمس الدين محمد بن عبدالرحمن (ت ٩٠٢هـ / ١٤٩٧م).
- الضوء اللامع لاهل القرن التاسع، دار مكتبة الحياة بيروت، (د.ت).
- ٢١- د. سعيد عبدالفتاح عاشور: اضواء جديدة على الحروب الصليبية، الناشر الدار المصرية للتأليف والترجمة، القاهرة ١٩٦٤م.
- الايوبيون و المماليك في مصر و الشام، دار النهضة العرب، القاهرة ١٩٩٦م.
- ٢٢- السيوطي: عبدالرحمن بن الكمال ابي بكر (ت ٩١١هـ / ١٥٠٥م).
- نظم العقيان في اعيان الاعيان. تحقيق فليب حتي، مكتبة الثقافة الدينية، القاهرة ١٩٩٨م.

- ٢٣- ابن الشداد: عزالدين ابو عبدالله محمد بن علي ابراهيم الانصاري (٦٨٤هـ/ ١٢٨٥م).
- سيرة صلاح الدين "النوادر السلطانية و المحاسن اليوسفية"، دار المنار، القاهرة ٢٠٠٠م.
- ٢٤- د. شرقي ضيف: شوقي شاعر العصر الحديث، مكتبة الاسرة، القاهرة ٢٠١٠م.
- ٢٥- الصفدي: صلاح الدين خليل بن ايبك (٧٦٤هـ/ ١٣٦٢م).
- الوافي بالوفيات، حققه الارناؤوط و تركي مصطفى، دار احياء التراث العربي، بيروت ٢٠٠٠م.
- ٢٦- د. عادل عبد الحافظ حمزة: العلاقات السياسية بين الدولة الايوبية و الامبراطورية الرومانية المقدسة زمن الحروب الصليبية. الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ٢٠٠١م.
- ٢٧- عبدالرحمن الرافعي: تاريخ الحركة القومية، ج ٢، مكتبة الاسرة، القاهرة ١٩٩٩م.
- ٢٨- د. عبدالرحمن قاسم: كردستان و الاكراد، دراسة سياسية و اقتصادية، بليروت، طبعة الاولى ١٩٧٠م.
- ٢٩- د. عبدالعزيز سليمان نوار: تاريخ العراق الحديث من نهاية حكم داود باشا الى نهاية حكم مدحت باشا. دار الكاتب العربي، القاهرة (١٣٨٧هـ/ ١٩٦٨م).
- ٣٠- عبدالله السيد مخيمر: انساب العرب فيما اهماه العرب في مروج الصحاري بانبوب و الفتح و البداري. المركز العلمي للطباعة- القاهرة ١٩٩٨م.
- ٣١- د. عفاف لطفي السيد: مصر في عهد محمد علي، ترجمة عبدالسميع عمر زين الدين، و مراجعة السيد امين شلبي، منشورات المجلس الاعلى للثقافة (المشروع القومي للترجمة)، الطبعة الاولى، القاهرة عام ٢٠٠٤م.
- ٣٢- عمر الاسكندري: الميجر ا.ج. سفدج، القاهرة ١٩٢٠م.
- ٣٣- ابو الفداء: الملك الموءيد عمادالدين اسماعيل الايوبي (ت ٧٣٢هـ/ ١٣٣١م).
- تاريخ ابي الفداء المسمي المختصر في اخبار البشر، حققه محمود ايوب، دار الكتب العلمية، بيروت ١٩٩٧م.

- ٣٤- فيليب حتي: تاريخ سورية و لبنان و فلسطين، بيروت دار الثقافة، ١٩٥١م.
- ٣٥- قادر اسحاق ناتخو: التاريخ الشركس، ترجمة محمد ازوقة، ط١، دار ورد الاردنية للنشر و التوزيع ٢٠٠٩م.
- ٣٦- د. قاسم عبده قاسم: عصر سلاطين المماليك/ط١، دار الشروق، القاهرة ١٩٩٤م.
- ٣٧- القلقشندي: ابو العباس احمد بن علي (ت ٨٢١هـ / ١٤١٨م).
- ٣٨- د. كمال الدين سامح: العمارة الاسلامية، مطبوعات معهد الدراسات الاسلامي، القاهرة ١٩٩١م.
- ٣٩- دكتور ب. ليرخ: دراسات حول الاكراد و اسلافهم الخالدين الشماليين، ترجمه عن الروسية د. عبيد حاجي، منشورات دار علاء الدين، حلب ١٩٩٢م.
- ٤٠- محمدا مين الكردي: تنوير القلوب في معاملة علام الخيوب، القاهرة (١٣٨٤هـ / ١٩٦٤م).
- ٤١- د. محمد علي الصويركي: الكرد في بلاد مصر، بحث ضمن كتاب عنوانه: محمد علي عوني الموءرخ والاديب الكردي المصري (١٨٩٧-١٩٥٢م).
- ٤٢- محمد امين زكي بك: خلاصة تاريخ الكرد و الكردستان، ترجمة محمد علي عوني/ منشورات الجمعية اللبنانية- بيروت، الطبعة الثانية ٢٠٠٣م.
- ٤٣- محمد امين زكي بك: مشاهير الكرد و الكردستان، ترجمة محمد علي عوني، دار الزمان دمشق ٢٠٠٦م.
- ٤٤- محمد علي عوني: الرسالة العونية في الاسرة التيمورية، مخطوطة غير منشورة، وهو محفوظة بمكتبة ابنته الاستاذة درية عوني.
- ٤٥- محمد فريد بك: البهجة التوفيقية في تاريخ موءسس العائلة الخديوية، منشورات دار الوثائق القومية، الطبعة الثانية، القاهرة ٢٠٠٦م.
- ٤٦- مصطفى مختار: امة الكرد بين ظلم اعدائها و جهل اصدقائها، مكتبة جزيري بدهوك (كردستان العراق)، الطبعة الاولى ٢٠٠٧م.
- ٤٧- د. مصطفى العبادي: الامبراطورية الرومانية " النظام الامبراطوري و مصر الرومانية"، دار المعرفة الجامعية، الاسكندرية، ١٩٩٩م.
- ٤٨- المقرئزي: تقي الدين احمد بن علي بن عبدالقادر بن محمد (ت ٨٤٥هـ / ١٤٤١م).

- السلوك لمعرفة دول الملوك، تحقيق محمد عبدالقادر عطا، دار الكتب العلمية، بيروت ١٩٩٧م.
- المقفي الكبير، تحقيق محمد البعللوي، ط ٢، دار الغرب الاسلامي، بيروت ٢٠٠٦م.
- المواعظ والاعتبار بذكر الخطط والآثار المعروف بالخطط القرظية، وضع حواشيه خليل منصور، دار الكتب العلمية، بيروت ١٩٩٨م.
- ٤٩- ميري بصري: اعلام الكرد.
- ٥٠- د. نجم الدين الكردي: خلاصة كتاب المواهب السرمدية في مناقب السادة النقشبندية، القاهرة (١٣٨٤هـ / ١٩٦٤م).
- ٥١- نشاءات الديهي: محمد علي باشا بدايات قاسية و مجد عظيم. طبع دار الجمهورية للصحافة ضمن سلسلة " كتاب الجمهورية"، القاهرة، اغسطس ٢٠٠٩م.
- ٥٢- د. نظير حسان سعداوي: التاريخ الحربي المصري، مكتبة النهضة، بغداد ١٩٥٧م.
- ٥٣- نيكتين: الكرد، دراسة سوسولوجية تاريخية، ترجمه عن الفرنسية و علق عليه د. نوري طالباني، منشورات مكتب الفكر والتوعية في الاتحاد الوطني الكردستاني، السليمانية، الطبعة الثالثة ٢٠٠٧م.
- ٥٤- هنري باركي، وآخرون: القضية الكردية في تركيا، ترجمة هفال، مؤسسه موكرياني للبحوث والنشر- اربيل، الطبعة الاولى ٢٠٠٧م.
- ٥٥- ابن واصل: ابو عبدالله بن محمد بن سالم بن نصرالله المازني التميمي الحموي الشافعي الملقب ب ابن واصل (ت ٦٩٧هـ).
- ٥٦- ياقوت الحموي: شهاب الدين ابو عبدالله ياقوت الحموي الرومي البغدادي (ت ٦٢٦هـ).
- معجم البلدان، تصحيح الشيخ احمد بن الامين الشنقيطي، ط ١، مطبعة السعادة، القاهرة (١٣٢٤هـ / ١٩٠٦م).

سه‌رچاوه به زمانی تر:

- 1- Boris James: Saladin et les Kurdes. L"HarMattan. Mars 2006.
- 2- Hassan Arafat: The Kurds An historical and political study. Oxford University Press. London-New York- Toronto. 1966.

تۆری نینته‌رئیتی نیوده‌وئه‌تی:

- 1-<http://www.iraqhurr.org/content/articale/1681769.html>.
- 2- <http://kurdsyria.wordpress.com>.
- 3- <http://www.toutankharton.com/monatada/view-topic.Php?id=331>.
- 4- http://www.gilgamish.org/viewarticle.php?id=Kurdish_persons-20061118-324.
- 5- <http://www.mriraq.com/vb/showthread.php?p=435270>.
- 6- <http://3raqi-ana.com/vb/showthread.php?p=437026>.
- 7- <http://www.bingeh.com/news.php?action=view&id=30>.

دیدار و چاوپیکه و تنه کان (سه رچاوه مهیدانییه کان):

۱- دیدار له گه ل (ا. طاهر احمد اسماعیل) له گوندی (جزیره الاكراد) رۆژی (۳ی نیسانی ۲۰۱۱ز).

۲- دیدار له گه ل هه ریه که له (ا. محمد عبدالرزاق فراج، ا.د. محمود عبدالرحمن، ا. عبدالرحمن حامد) له گوندی (الاكراد) له (۲ی نیسانی ۲۰۰۱ز).

۳- دیدار له گه ل (ا. احمد محمد محمود عید) له ماله که ی خۆی له شاری (الکردی) رۆژی (۳۰-۴-۲۰۱۱ز).

۴- دیدار له گه ل هه ریه که له (ا. محمد مصطفى ابراهيم مصطفى الكردي، ا. ممدوح محمد علي حسين ابراهيم الكردي، ا. صلاح كردي) له گوندی (کفر کردی) رۆژی (۱۶ی نیسانی ۲۰۱۱ز).

۵- دیدار له گه ل هه ریه که له (الحاج محمد الشرنوبی الحصري، الحاج ع. وض ممدوح الزعولي (کوێخای گوند)، المهندس حسني محمد البحيري، المهندس محمد عبدالمجيد) له گوندی (الکردی) له قلین سه ر به پارێزگای کفر شیخ.

۶- دیدار له گه ل (ا. ماجد فرج) له گه په کی (العجوزة) له قاهیره، له (۲۸ی تشرینی یه که می ۲۰۱۰ز).

۷- دیدار له گه ل (د. عمرو محي الدين) له ماله که ی خۆی له (۲۳ی حوزه يرانی ۲۰۱۱ز).

۸- دیدار له گه ل (ا. محمود الحلوجي) جێگهی به پێوه به ڕی مۆزه خانه ی میسر، له (۲۱ی یولیۆ ۲۰۱۱ز).

كۆوارو رۇژنامەكان:

- ۱- رۇژنامەى (الاهرام المصرية)، ژمارەى رۇژى (۱۲ى كانونى يەكەمى ۲۰۰۵ز).
- ۲- رۇژنامەى (الحياة)، ژمارە (۱۱۰۰۸)، رېكەوتى (۳ى نېسانى ۱۹۹۳ز).
- ۳- رۇژنامەى (اليوم)، رېكەوتى (۲۰-۷-۲۰۰۹ز).
- ۴- كۆوارى (المصور)ى مېسرى، ژمارە (۱۳۱۱) رېكەوتى (۲۵ى تشرىنى دووہمى ۱۹۴۹ز).

نووسه‌رانی کتیب:

* (خاتوو دۆره‌یه عه‌ونی - نووسه‌ر و رۆژنامه‌وانی
مسیحی و به‌ره‌سه‌ن کورد. ماوه‌ی (٢٧ سال) له
ئاژانسی هه‌وائی فه‌ره‌نسی له پاریس کاری کردووه،
هه‌روه‌ها په‌یامنیتری (دار الهلال) و (دار الاخبار اییوم)
بووه له پاریس، دوو کتیبی چاپکراوی هه‌یه له‌سه‌ر
پیشوه‌چوونی پرسی کورد).

* (مه‌حمود زاید - مامۆستای یاریده‌ده‌ر له زانکۆی
ئه‌زه‌ر و پسیپۆر له کاروباری کورد له میژووی
هاوچه‌رخ).

* (مسته‌فا عه‌وه‌ز - مامۆستای میژوو و شارستانیه‌تی
ئیسلامی له زانکۆی ئه‌زه‌ر)

بەرھەمەکانی وەرگێر:

حوسین مستەفا

♦ لە بنی دەریا... مرواری

- ئەندێشە، (لە ۲۰۱۲ چاپکراوە)

♦ ناوداران

- وەرگێڕانە لە عەرەبی، (لە ۲۰۱۲ چاپکراوە)

♦ بۆنی غەریبان دی

- کورتە چیرۆک و نۆڤەت، (لە ۲۰۱۳ چاپکراوە)

♦ رواندز لە نیستاو رابردوودا

- مێژوو، (لە ۲۰۱۳ چاپکراوە)

♦ شویتە وارهەکانی خەس و گەنگییان

- وەرگێڕانە لە عەرەبی (ئامادەیی چاپ)

♦ لە گەل کۆمەڵێک شیعەر (ئامادەیی چاپ)

* دەیان وتاری لە گۆڤار و رۆژنامەکان بڵاوکراوەتەوە.

لەناو ئەو مەملەتە سەخت و دژوارانەدا.

هەرچەندە کە کورد خۆی گرت و نەتوایەوه. بەلام لەهەندێک قوناغ و
وێستگەى ئەو کاروانە خوێناویەدا. چ بۆ دەریازکردنى سەر و گیان بووبى تا
دەرفەتى هەلسانەوهى بۆ دیتە پێش. چ بۆ گەران بەدوای سەرچاوەکانى
ژيان و ژبارى و خوێندەوارى و زانست بووبى. چ وەك دوورخستەوهى بى
وێستى خۆى بووبى. لێرەو لەوى. پەناى وەبەرپەسیوان بردووهو لە ولاتانى
دوور یان نزیک. لەبەرچاوان یان لاتەریک. خۆی گرتۆتەوهو تێکەل بە
کۆمەڵەکانیان بووهو وەك میوانێكى رهزا قورس نا. بەلکو وەك هاوڵاتیەكى
خۆجێى وەفای نواندووهو دلسۆز و ئەمەك لەچاو بووه بۆ نیشتمانى دووهم و
پەناگەى ژبانى. بەلام وەنەبى لە بنەچەى رەسەنى خۆى هەترە بووبى و
حاشای لەشوناسى کوردبوونیەوه کردبى. خۆ ئەگەر بەدوای سەلماندنى
ئەو رایەشماندا بگەڕین و بمانەوى سۆراخ لەدۆتەمام و پسمامەکانمان
لە قوژنەکانى جیهاندا بگەین. دەبى بێست بە بێستى ولاتانیان بەدوادا
بپشکنین و دۆکیۆمینتە میژووییەکان هەلدەینەوهو بە رەچەلەكى هەر
بەگەیاندا بچینەوهو سەریان بپەینەوه بەر دەرگای ماله باوانیان لە
هەوارە بەجیمایەکانیان

..... لەپێشەكى كتیبه كەدا هاتوو

چاپخانەى رۆژنامەلات / هەولێر